

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ

ПЕДАГОГИКА

ЖӘНЕ

И

ПСИХОЛОГИЯ

**ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

2009 ЖЫЛДЫҢ ҚЫРКҮЙЕК АЙЫНАН БАСТАП ШЫҒА БАСТАДЫ
ИЗДАЕТСЯ С СЕНТЯБРЯ 2009 ГОДА

2(27) 2016

2

БАС РЕДАКТОР

ПІРӘЛИЕВ С.Ж. – педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Момбек А.А. – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (бас редактордың орынбасары);
Абылкасымова А.Е. – физика-математика ғылымдарының докторы, профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан);
Иманбаева С.Т. – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан); **Шайбакова Д.Д.** – филология ғылымдарының докторы, профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан); **Беркімбаева Ш.К.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан); **Айтбаева А.Б.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан); **Искакова А.Т.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан); **Раева Г.М.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан); **Искакова А.О.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан); **Сагинтаева А.К.** – филология ғылымдарының кандидаты, доцент (Назарбаев Университеті, Қазақстан); **Касен Г.А.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (Аль-Фараби атындағы ҚазҰУ, Қазақстан); **Бекбоев И.Б.** – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі (Бішкек, Қырғызстан); **Мардахаев Л.В.** – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Ресей МӨ университеті, Ресей); **Беленькая А.В.** – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Б.Гринченко атындағы Киев университеті, Украина); **Момиути Юко** – әдебиет докторы (Васеда университеті, Жапония); **Дениз Хэвей** – PhD, профессор (Нортхемптон, Великобритания); **Тастанбекова Куаныш** – PhD, қауымдастырылған профессор (Цукуба университеті, Жапония); **Амирбаева Д.Е.** – гуманитарлық ғылымдар магистрі (Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан) – жауапты хатшы.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

ПРАЛИЕВ С.Ж. – доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Момбек А.А. – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, КазНПУ им.Абая (заместитель главного редактора);
Абылкасымова А.Е. – доктор физико-математических наук, профессор (КазНПУ имени Абая, Казахстан); **Иманбаева С.Т.** – доктор педагогических наук, профессор (КазНПУ имени Абая, Казахстан); **Шайбакова Д.Д.** – доктор филологических наук, профессор (КазНПУ имени Абая, Казахстан); **Беркімбаева Ш.К.** – кандидат педагогических наук, профессор (Алматы, Казахстан); **Айтбаева А.Б.** – кандидат педагогических наук, профессор (КазНПУ имени Абая, Казахстан); **Искакова А.Т.** – кандидат педагогических наук, профессор (КазНПУ имени Абая, Казахстан); **Раева Г.М.** – кандидат педагогических наук, доцент (КазНПУ имени Абая, Казахстан); **Искакова А.О.** – кандидат педагогических наук, доцент (КазНПУ имени Абая, Казахстан); **Сагинтаева А.К.** – кандидат филологических наук, доцент (Назарбаев Университет, Казахстан); **Касен Г.А.** – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор (КазНУ имени аль-Фараби, Казахстан); **Бекбоев И.Б.** – доктор педагогических наук, профессор, член-корреспондент НАН КР (Бишкек, Кыргызстан); **Мардахаев Л.В.** – доктор педагогических наук, профессор (Российский государственный социальный университет, Россия); **Беленькая А.В.** – доктор педагогических наук, профессор (Киевский университет имени Б.Гринченко, Украина); **Юко Момиути** – доктор литературы (Университет Васеда, Япония); **Дениз Хэвей** – PhD, профессор (Нортхемптон, Великобритания); **Тастанбекова Куаныш** – PhD, ассоциированный профессор (Университет Цукуба, Япония); **Амирбаева Д.Е.** – магистр гуманитарных наук, (КазНПУ имени Абая, Казахстан) – ответственный секретарь.

CHIEF EDITOR

PRALIYEV S.Zh. – doctor of pedagogical sciences, professor, academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

EDITORIAL COUNCIL

Mombek A.A. – candidate of pedagogical sciences, professor, KazNPU named after Abai (deputy editor); **Abilkassymova A.E.** – doctor of physical and mathematical sciences, professor (Abai KazNPU, Kazakhstan); **Imanbayeva S.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU, Kazakhstan); **Shaybakova D.D.** – candidate of philological sciences, professor (Abai KazNPU, Kazakhstan); **Berkimbayeva Sh.K.** – candidate of pedagogical sciences, Professor (Almaty, Kazakhstan); **Aytbaeva A.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU, Kazakhstan); **Iskakova A.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU, Kazakhstan); **Rayeva G.M.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU, Kazakhstan); **Iskakova A.O.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Abai KazNPU, Kazakhstan); **Sagintayev A.K.** – candidate of philological sciences, associate professor (Nazarbayev University, Kazakhstan); **Kassen G.A.** – candidate of pedagogical sciences, qawim.professor (Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan); **Bekboyev I.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor, corresponding member of the National Academy of Sciences (Bishkek, Kazakhstan); **Mardakhayev L.V.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Russian State Social University, Moscow); **Belenkaya A.V.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine); **Momiyuti Yuko** – Doctor of Literature (Waseda University, Japan); **Denise Hevey** – PhD, Professor (University of Northampton, United Kingdom); **Tastanbekova Kuanysh** – PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan); **Amirbayeva D.E.** – Master of Humanitarian Sciences (Abai KazNPU, Kazakhstan) – Executive Secretary.

Үчредитель: **Казахский национальный педагогический университет имени Абая**

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. № 10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Журналымыздың кезекті басылымында репатрианттардың инкультурациясының өзекті қоғамдық мәселелері, Қазақстанмен салыстырғанда мақсатты және бақыланатын үдерістерді ұйымдастыру бойынша шетелдік тәжірибе қарастырылған материалдар ұсынылып отыр. Өз жұмыстарында ғалым-зерттеушілер республикадағы қазіргі заманғы көркем білім берудің инновациялық жобалау әдістемесін көрсетеді, екі тілді және тілдік білім беру тұжырымдамасын саралап, біртұтас педагогикалық процесті ұйымдастыруда инновациялық білім беру эвристикалық технологияларын, сондай-ақ мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесіндегі жобалау іс-әрекеті арқылы рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту мәселелерін қарастырады.

Сіздердің назарларыңызға көп тілділік ортасында көпмәдениетті тұлға қалыптастыру проблемасы, жоғары білімді дамыту үдерісін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді дамыту жолдары ұсынылып отыр. Мақалалардың авторлары қоғамдағы гендерлік таптаурындарды, көпұлтты қоғамдағы гендерлік зерттеулердің рөлі мен орнын талдайды, тек жоғары оқу орындарында ғана емес, сондай-ақ орта мектептерде және мамандандырылған лицейлерде белсенді оқыту әдістерін енгізудің қажеттігін негіздейді.

Ғалымдар БАҚ-пен жұмыс жүргізу кезінде студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастырудың маңыздылығына, жоғары мектептің оқу процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу, әлемдік білім беру жүйесінде медиабілім тәсілдерін түсіну, қазіргі заманғы әлемде БАҚ-тың өзектілігіне және басымдығына назар аудару мәселелерін сөз етеді.

«Арыстан» мамандандырылған лицейінде әскери істерді терең зерттеу барысында кәсіби-құнды бағдар ерекшелігін, бастауыш сыныпта оқушылардың бағдарланған оқыту проблемасын, студенттердің әлеуметтік белсенділігі білім технологиясы ретінде волонтерлық қызметін қамтитындығы жөніндегі мақалалар ерекше қызығушылық тудырады.

Ұсынылған материалдарда XI-XIX ғасырлардағы қазақ ағартушылары мұраларының рухани және адамгершілік құндылықтары туралы мәселелер қарастырылады; қазақ халқы ауыз әдебиетінің этно-психологиялық аспектілері, әлеуметтік және мәдени құндылық бейімделуін іске асыруға бағытталған мәдени құбылыс ретінде музыкалық білім беру, адамзат мәдениеттерінің көптүрлілігі, бүкіл рухани-құнды компонентті дамытатын тарихи тәжірибе мен ұлттық мәдени мұраның интеграциясы, толеранттыққа тәрбиелеу, жеке нысандарын дамытуға көмектесетін

рухани өзін-өзі анықтау және өзін-өзі білдіру, прогрессивті өзгерістерге апаратын әлеуметтік-мәдени сана қалыптастыру тақырыптары сөз болады.

Редакция кеңесі және өз атымнан Республикада және одан тыс жерлерде жоғары педагогикалық білімді қалыптастыру мен дамытуға елеулі үлес қосқан ҚР ҰҒА

Академигі К.К. Құнантаеваны және академик Ж.А. Қараевті, профессор А.Д.Қайдарованы, профессор Д.Д.Шайбақованы мерейтойларымен құттықтаймыз! Сіздерге зор денсаулық, шығармашылық табыс және ұзақ ғұмыр тілейміз.

Құрметпен,
бас редактор

С. Ж. Пірәлиев

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

В очередном выпуске нашего журнала представлены материалы, рассматривающие актуальную общественную проблему инкультурации репатриантов, анализируется зарубежный опыт в сравнении с Казахстаном по организации целенаправленного и контролируемого процесса. Далее ученые-исследователи в своих работах раскрывают методологию инновационного проектирования художественного образования республики в современных реалиях, дифференцируют понятие двуязычного (мультилингвального) и языкового образования, рассматривают инновационную образовательную эвристическую технологию в организации целостного педагогического процесса в подготовке специалистов в вузе, а также саморазвитие духовно-нравственных качеств через проектную деятельность в системе повышения квалификации педагогов.

Вашему вниманию представлена проблема формирования поликультурной личности в полиязычной среде, разработка научно-методического обеспечения процесса экологизации высшего профессионального образования. Авторами статей анализируются гендерные стереотипы в обществе, определяется роль и место гендерных исследований в поликультурном обществе, обосновывают необходимость внедрения активных методов обучения не только в высших учебных заведениях, но и в школах и специализированных лицеях.

Ученые обращают внимание на важность формирования у студентов медиакомпетентности при работе со СМИ, на внедрение информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс высшей школы, на подходы к пониманию медиаобразования

в мировом образовательном пространстве, на приоритетности и актуальности медиаобразования в современном мире. Особое внимание в некоторых публикациях уделено оценке влияния технологизации обучения на креативное развитие учащихся.

Особый интерес вызывают работы, освещающие особенности профессионально-ценностного ориентирования лицеистов в процессе углубленного изучения военного дела в специализированном лицее «Арыстан», проблему личностно-ориентированного обучения в начальных классах, волонтерскую деятельность как технология воспитания социальной активности студентов.

В представленных материалах рассматриваются проблемы духовно-нравственных ценностей в наследии казахских просветителей XI-XIX вв.; этнопсихологические аспекты устного народного творчества казахского народа, музыкальное образование – как феномен культуры, направленный на реализацию социально-культурных ценностных ориентаций, интеграцию исторического опыта и национального культурного наследия, способствующего развитию духовно-ценностного компонента ко всему многообразию культур человечества, воспитывая толерантность, оказывая помощь индивидууму в становлении форм духовного самоопределения и самовыражения, социокультурного сознания, адекватных прогрессивным изменениям.

От имени редакционного совета и от себя лично поздравляем со славным юбилеем Академика НАН РК К.К.Кунантаеву, внесшей весомый вклад в становление и развитие высшего педагогического образования республике и за ее пределами, а также академика Ж.А.Караева, профессора А.Д.Кайдарову, профессора Д.Д.Шайбакову.

С уважением,
главный редактор

С.Ж. Пралиев

УДК 316.61

Г.А ҚАСЕН., Н.Ж. СЕЙИЛБЕКОВА

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

ПРОЦЕСС ИНКУЛЬТУРАЦИИ РЕПАТРИАНТОВ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация

В статье рассматривается актуальная общественная проблема – процесс инкультурации репатриантов, анализируется опыт Израиля в сравнении с Казахстаном по организации целенаправленного и контролируемого процесса инкультурации репатриантов. По мнению авторов, процесс вхождения репатриантов в новое социально-культурное пространство, осознание личностью своей культурной идентичности, все это требует социально-педагогического сопровождения процесса инкультурации репатриантов. На взгляд авторов, инкультурация – своего рода срастание с родной культурой, становление человека воспитанного. Они обосновывают длительность и сложность этого процесса, подразумевающего обучение человека традициям и нормам поведения в родной культуре. На основе анализа источников, авторы убеждены, что кроме этого инкультурация включает в себя формирование основополагающих человеческих навыков, в том числе общения с другими людьми, контроля собственного поведения и эмоций, удовлетворения основных потребностей, оценки различных явлений окружающего мира и т.д. По мнению исследователей, с которыми согласны авторы, в результате инкультурации появляется эмоциональное, поведенческое и даже интеллектуальное сходство человека с другими членами данной культуры и отличие от представителей других культур.

Ключевые слова: социально-культурное пространство, инкультурация, аккультурация, социализация, репатриация, репатриант, культурная идентичность, культурная трансмиссия, социально-педагогическое сопровождение.

Введение. В период социального обособления, нарастающей индивидуализации отмечается высокое стремление народов к самоопределению, к обретению национально-культурной идентичности. Это ярко выражается в обращении к своим историческим корням, культурным истокам, ценностям, традициям, верованиям, в осознании людьми уникальности и самобытности национального уклада жизни.

Репатриация как социальная проблема возникла на постсоветском пространстве уже в начале 90-х годов, когда возвращение на историческую родину расценивалось как обращение к истокам, религии, языку в противовес идеологическому и анти-национальному укладу жизни в СССР и после-

дующему хаосу, приведшему к утрате всех ценностей.

Проблема адаптации репатриантов является особенно острой для многих государств, в том числе и для Казахстана. Этнические казахи, дедушки которых добровольно переселились в другие страны в первые годы советской власти по разным причинам, захотели обрести родину, вернуться к своим корням, воспитать подрастающие поколения на родном языке и в родной культуре. Вместе с тем здесь они сталкиваются с массой проблем, начиная от социально-бытовых до личностно-индивидуальных.

Процесс вхождения репатриантов в новое социально-культурное пространство, осознание личностью (оказавшейся в ситуации

перехода в новую систему отношений, традиций и норм) своей культурной идентичности, все это обуславливает актуальность изучения проблемы социально-педагогического сопровождения процесса инкультурации репатриантов, в особенности она обостряется применительно к школьникам-подросткам, оказавшимся в «двойственно неустойчивой ситуации» (связанной с одной стороны с проблемой взросления, с другой – обретения национально-культурной идентичности, отличной от предыдущей).

Инкультурация – своего рода срастание с родной культурой, становление человека воспитанного, это длительный процесс, подразумевающий обучение человека традициям и нормам поведения в родной культуре. Кроме этого инкультурация включает в себя формирование основополагающих человеческих навыков, в том числе общения с другими людьми, контроля собственного поведения и эмоций, удовлетворения основных потребностей, оценки различных явлений окружающего мира и т.д. В результате инкультурации появляется эмоциональное, поведенческое и даже интеллектуальное сходство человека с другими членами данной культуры и отличие от представителей других культур. Конечный результат инкультурации – интеллигент – представитель определенной культуры, не маргинал.

Процесс инкультурации сложнее процесса социализации, т.к. усвоение социальных норм и законов жизни происходит гораздо быстрее, чем усвоение культурных норм, ценностей, традиций и обычаев.

На индивидуальном уровне процесс инкультурации происходит в повседневном общении с родными и близкими, родственниками, друзьями, знакомыми или незнакомыми представителями одной культуры. У них человек сознательно или бессознательно учится тому, как вести себя в разнообразных жизненных ситуациях: оценивать события, встречать гостей, вести себя в определенном кругу, реагировать на те или иные знаки внимания, сигналы и т.п.

Понятия «инкультурация», «аккультурация», «социализация» в зарубежных и

отечественных трактовках. Предложил понятие «инкультурации» американский ученый Мелвилл Джин Херсковиц – выдающийся антрополог XX века, посвятивший свои труды этнографии и фольклору, исследованиям, посвященные культурному изменению, аккультурации, экономической антропологии, культурному релятивизму [1]. По его мнению, инкультурация – это процесс освоения человеком присущего культуре миропонимания и поведения, в результате чего формируется его когнитивное, эмоциональное и поведенческое сходство с членами данной культуры и отличие от членов других культур [2, с. 36]. Процесс инкультурации начинается с момента рождения – с приобретением ребенком первых навыков и освоения речи – и происходит без специального обучения, в ходе повседневного взаимодействия со взрослыми людьми на основе накопления собственного опыта [2, с. 37]. При этом М. Херсковиц особо подчеркивал, что процессы социализации и инкультурации протекают одновременно, и без вхождения в культуру человек не может существовать как член общества, также он противопоставлял понятию «инкультурация» термин «аккультурация», обозначающий процесс и результат взаимодействия культур, своего рода окультуривание.

Американский антрополог Маргарет Мид подчеркивала, что именно культура является главным фактором, который учит детей, как думать, чувствовать и действовать в обществе, культура предписывает свои нормы поведения для мужчин и женщин [3, с.27]. В понятие инкультурации она также внесла ценные идеи: считая, что социализация – это социальное научение вообще, под инкультурацией она подразумевала реальный процесс научения, происходящий в специфической культуре [3, с.29].

Интересны идеи относительно социализации и инкультурации американского профессора психологии Дэвида Мацумото, который в своих трудах анализирует психологические процессы через призму культуры и исследует взаимоотношения между культурой и личностью, секреты межкуль-

туральных коммуникаций. По его мнению социализация представлена процессами и механизмами, с помощью которых люди познают социальные и культурные нормы, тогда как инкультурацию он считает продуктом процесса социализации [4].

Как видим, в американской культурной антропологии, принято считать, что социализация является более общим понятием, означающим интеграцию в человеческое общество в целом, тогда как инкультурация подразумевает освоение миропонимания и поведения, которые присущи носителям данной культуры, этот процесс связывается с феноменом «менталитет» [1, с. 237].

Европейские исследователи едины в том, что критерием инкультурированности человека являются его убеждения, которым доверяют из-за их испытанности предшествующими поколениями, они утверждены авторитетом отцов и дедов. По мнению Карла Манхейма, немецкого социолога, изучавшего культурные феномены, эти убеждения почти иррациональны, т.к. бессознательны и не понимаемы самим человеком [5, с.24]. Убежденность в истинности положения вещей инкультурированного человека поддерживается их практическим применением и реализацией в повседневной жизни. Именно в контексте повседневности раскрывается смысл культурного уклада, культурных символов, через понимание происходит «оживление» культурно-исторического опыта [5, с.28].

Т.е. с европейской точки зрения, понятие инкультурации, в отличие от социализации, предполагает обучение человека традициям и нормам поведения в конкретной культуре. Это происходит в процессе отношений взаимообмена между человеком и его культурой, при которых, с одной стороны, культура определяет основные черты личности человека, а с другой, – человек сам влияет на свою культуру [6].

Социализация, по мнению петербургского культуролога Соколова Э.В. [7], связана с усвоением некоторого обязательного культурного минимума. Речь идет об усвоении основных социальных ролей, норм, языка, черт национального характера.

В современной социологии социализация рассматривается как «двусторонний процесс передачи обществом и освоения индивидом социальных норм, культурных ценностей и образцов поведения в течение всей его жизни, при этом этот процесс позволяет индивиду успешно функционировать в данном обществе [8].

Сотрудник института психологии РАН, активно занимающийся этнопсихологией – Стефаненко Т. Г., предлагает рассматривать социальные нормы поведения, как часть культуры (соответственно культура понимается как способ мировосприятия, мировоззрения), при этом она ссылается на понимание инкультурации М. Херсковцем: человек осваивает присущие культуре миропонимание и поведение, в итоге чего формируется его когнитивное, эмоциональное и поведенческое сходство с членами данной культуры [9]. Тем самым в современной социологии становится общепринятым рассматривать культурную социализацию как интегрирующую и предоставляющую почву для общего процесса социализации, и в этом процессе инкультурация занимает не последнее место [10].

В соответствии с этим современные российские исследователи, работающие на стыке социологии и культурологии (Лескова И.В. [11], Мартинович Н. В. [12], Попкова Е.Б. [13], Пирназарова М. М. [14] и др.) считают, что содержание процесса инкультурации составляет приобретение следующих знаний и навыков: жизнеобеспечения (профессиональная деятельность, домашний труд, приобретение и потребление товаров и услуг); личностного развития (приобретение общего и профессионального образования, общественная активность, интересы, хобби); социальной коммуникации (формальное и неформальное общение, путешествия, физические передвижения); восстановления энергетических затрат (потребление пищи, соблюдение личной гигиены, культурный досуг, пассивный отдых и сон).

Проблема инкультурации репатриантов. Понятие «репатриант» возникло от латинского слова – «возвратившийся на роди-

ну» или «возвращенец», отсюда термин «репатриация» – перемещение этноса на свою историческую родину, своеобразная «возвратная миграция» [15]. Этот тип миграции характеризуется следующей особенностью: она стимулируется государственной политикой принимающей страны. Исследователи в этой области (Рязанцев С. В., Гребенюк А.А. [15] и др.) насчитывают около 40 стран, которые осуществляют программы репатриации или имеют соответствующие разделы в своем законодательстве: Россия, Казахстан, Киргизия, Армения, Эстония, Болгария, Польша, Венгрия, Чехия, Франция, Норвегия, Дания, Финляндия, Турция, Индия, Япония, Китай, Филиппины, Перу и др.

Общеизвестно, что миграция – это сложная жизненная ситуация, являющаяся стрессогенной для любого человека. В зависимости от причин и условий, которые могут быть экстремальными, миграции могут приводить к нарушению психического здоровья и соответственно влиять на ход адаптационного процесса.

Таким образом, репатриация – это процесс переселения индивида или группы в страну своего происхождения или происхождения своих предков, восстановление в правах [16]. Репатрианты по разным причинам находились за пределами своей страны: в качестве беженцев, военнопленных, перемещенных лиц и эмигрантов и т.п. И в разных случаях проблема инкультурации этих людей встает очень остро, независимо от индивидуальных причин возвращения.

Моделью изучения психологической адаптации мигрантов с начала 90-х годов считается так называемая «стресс-аккультурация» [17]. Согласно данной модели люди, адаптируясь к иной культуре, не могут с легкостью изменить свой поведенческий репертуар, что порождает конфликтные ситуации в процессе адаптации. Преимущества этой модели в отличие от «культурного шока», подразумевающего только негативный опыт, в доступности для анализа и оценки всех психологических процессов, сопровождающих стресс. Главным посылом «стресс-аккультурации» является то, что источник проблем не в куль-

туре, а в культурном взаимодействии (в процессе аккультурации).

Что же касается репатриации, как вида миграции, то можно сказать, что это не менее болезненный процесс, т.к. помимо того, что она является одним из способов приобретения исконного гражданства, зачастую она сопровождается болезненными социально-бытовыми, экономическими и др. проблемами возвратившихся. На сегодняшний день каждая принимающая страна разработала специальные государственные программы в области миграционной политики, а также различные социально-экономические, психологические и др. программы адаптации для репатриантов. Вместе с тем, зарубежные исследователи (Skrentny J. D., Chan S., Fox J. и др. [18]) считают, что программы репатриации построены на идее «о символических связях» принимающей страны и репатриантами, а на самом деле являются инструментом достижения экономических целей в области занятости населения.

В науке известны несколько моделей социально-культурной адаптации малых этнических групп [19, с.12]. Одна из самых известных – идея так называемого плавильного котла, распространенная не только в Америке, но также в Израиле и в англосаксонских демократиях в 1950-е гг. Согласно этой модели, благом для общества в целом и для самих переселенцев является их быстрое приобщение к системе ценностей, принятых в новом обществе.

Данная модель теперь уже расценивается как устаревшая, постепенно утверждается новая, получившая название «этнографический мультикультурализм». Она допускает сохранение отдельных, менее значимых компонентов идентичности, принятой в странах исхода (например, стиль одежды, любимые блюда и т.д.), при повсеместном принятии ими основополагающих культурных ориентаций нового общества.

Третья модель, определяемая как состояние «сепаратного плюрализма», не предполагает никакого взаимообмена между различными общинами внутри общества: каждая община сохраняет свою обособленность

и свои специфические черты, не стремясь к конструктивному диалогу с представителями других общин.

Четвертая модель – мультикультурный плюрализм. По мнению С.А. Арутюнова [20], локальное разнообразие культуры имеет важное адаптивно-эволюционное значение. Для эффективного выполнения своих адаптивных функций культура должна быть способной нести в себе необходимые потенции для достижения адаптивного эффекта в новых резко изменяющихся условиях. Понятно, что модель, по которой живет этническая группа, складывается в результате сочетания многих слагаемых, и наука может предложить только формы и методы анализа и обобщения накопленных данных.

В настоящее время в этнопсихологии используется еще одно понятие – культурной трансмиссии, включающей процессы инкультурации и социализации и представляющей собой механизм, с помощью которого этническая группа «передает себя по наследству» своим новым членам, прежде всего детям [21]. Используя культурную трансмиссию, группа может увековечить свои особенности в последующих поколениях с помощью основных механизмов научения.

Обычно выделяют три вида трансмиссии:

– вертикальная трансмиссия, в процессе которой культурные ценности, умения, верования и т.п. передаются от родителей к детям;

– горизонтальная трансмиссия, когда от рождения до взрослости ребенок осваивает социальный опыт и традиции культуры в общении со сверстниками;

– «непрямая» трансмиссия, при которой индивид обучается в специализированных институтах социализации (школах, вузах), а также на практике – у окружающих его помимо родителей взрослых (родственников, старших членов общины, соседей и т.п.) [21, с.17].

Но эта только схема. В реальной жизни картина намного сложнее. В связи с этим, мы считаем, что необходимо учесть передовой мировой опыт применения моделей социально-культурной адаптации репатриантов,

также содержание вышеназванных трёх видов трансмиссии, и создать интегрирующую их систему социально-педагогического сопровождения процесса инкультурации репатриантов-школьников. Это на наш взгляд будет способствовать быстрому вхождению этой категории школьников в родную культуру через развитие основополагающих человеческих навыков, в том числе общения с другими людьми, контроля собственного поведения и эмоций, удовлетворения основных потребностей, оценки различных явлений окружающего мира и т.д. В результате должно сформироваться эмоциональное, поведенческое, личностно-интеллектуальное сходство с представителями исконной культуры, что приведет к успешной социализации молодого репатрианта в новом обществе. Таким образом будет устранена проблема маргинальности, пассивности «возвратившихся» в общественной жизни, они будут избавлены от своих социально-бытовых, психологических, образовательных и др. проблем, вместе с тем будут созданы условия для дальнейшей этнокультурной самоидентификации молодого поколения репатриантов.

Сравнительные аспекты репатриации в Казахстан и Израиль. Основным мотивом возвращения репатриантов-казахов стало желание сохранить национальную идентичность, самобытность, язык, культуру и традиции своей исторической родины, укрепить свою связь с ней, обеспечить будущее своих детей.

За 24 года в Казахстан переселились около миллиона репатриантов. С 1991 года по 1 января 2015 года на историческую родину вернулись, и получили статус репатрианта 259 159 семей или 952 882 этнических казаха (в 2014 году – 3792 семьи или 8247 этнических казахов), что составляет 5,5% от общей численности населения страны, говорится в сообщении ведомства.

Большинство репатриантов – 61,5% прибыли из Узбекистана, 14,3% являются выходцами из Китая, 9,3% – из Монголии, 6,8% – из Туркменистана, 4,6% – из России и 3,5% – из других стран, уточнили в министерстве [22].

Таблица 1

Статистика репатриантов, прибывших в Казахстан за 2011-2015 гг.

Год	Численность	Страны откуда прибыли репатрианты				
		Узбекистан	Китай	Монголия	Турменистан	Россия
1	2	3	4	5	6	7
2015 г	259 159 семей или 952 882 этнических казаха	61,5%	14,3%	9,3%	6,8%	4,6%
2014 г	3792 семьи или 8247 этнических казахов					
2013 г	21 949 человек	70 %	22%	-	-	-
2012 г	39 401 человек	67,7 %	27%	-	-	-
2011 г	47 112 человек	64 %	25%	-	-	-

Наибольшее количество репатриантов расселились в Южно-Казахстанской области – 21,2%, Алматинской области – 16,3%, Мангистауской области – 13,0%, Жамбылской области – 9,4% и в др. регионах – 40,1%.

Лица трудоспособного возраста составляют 55,6%, дети до 18 лет – 39,9 % и пенсионеры – 4,5 %.

Из числа репатриантов трудоспособного возраста по уровню образования 8,7% имеют высшее образование, 20,5% – среднее специальное образование, 61,0% – общее среднее образование, 9,8% не имеют образования [22].

Обладатели статуса репатрианта пользуются всеми социальными льготами, предусмотренными в Законе Республики Казахстан «О миграции населения».

Репатрианты-казахи, приехавшие из стран, не входящих в состав СНГ, в 90-е годы часто сталкивались с проблемами, связанными с широким распространением и регулярным употреблением в общественной жизни русского языка [23].

Язык является основой любого общения, поэтому языковая интеграция, и основанная на ней инкультурация, оказались проблемными в те годы для этой категории репатриантов. Успешность интеграции репатриантов-казахов в казахстанское общество во

многим зависит от степени и успешности их языковой, социальной и культурной адаптации [24]. Приехавшие после 2010 г. репатрианты-казахи в меньшей степени столкнулись с языковой проблемой, их камнем преткновения стали:

Отечественный филолог, внесший значительный вклад в языковую подготовку иностранных студентов, в том числе репатриантов-казахов, Нуршаихова Ж.А. пишет: «Этнические казахи едут, образно говоря, чтобы «припасть к корням», а здесь они встречаются с «корнем древа», которое растёт не так и выросло совсем не так. То есть, они встретили здесь родных по крови, но совсем других людей, с другой культурой и ментальностью. Даже язык другой, весь пересыпанный русскими и английскими словами, другая графика» [25, с.14]. По её же мнению хорошим средством адаптации репатриантов к новому сообществу казахов является толерантность, как новообразование в многонациональном культурном многообразии Казахстана [26].

На сегодня для оказания адаптационных и интеграционных услуг в городах Актау, Караганда и Шымкент, а также в селе Аксукуент Южно-Казахстанской области функционируют центры адаптации и интеграции репатриантов.

Реализуемые в центрах программы адаптации предусматривают консультирование по правовым вопросам, обучение государственному языку и по желанию – русскому, профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации.

Далее рассмотрим данную проблему в *Израиле*.

Репатриацию в Израиль называют «алией», в этой стране на протяжении многих лет с данной проблемой дело обстояло проще: было необходимо получить подтверждение Израиля, что человек имеет право на израильское гражданство. Это можно было сделать либо в стране проживания, либо в Израиле.

Первыми в суверенный Израиль возвращались евреи, пережившие Холокост (из лагерей перемещенных лиц), за ними – волна перемещения еврейских общин из стран Востока (Иран, Марокко, Алжир, Тунис). Репатриация продолжается вплоть до наших дней. Были периоды спада и роста алии, даже время, когда число выезжающих из страны превышало число репатриантов. В 50-х г. XX века активизировался процесс возвращения евреев из стран Восточной Европы, а после началась репатриация евреев из СССР. В последние десятилетия наблюдается динамичное переселение в Израиль евреев из стран СНГ (Лисица С., Перес Й. [27, с.24], Немировская Л. А. [28] и др.).

В Израиле созданы программы для облегчения процесса адаптации репатриантов в стране и укрепления их еврейской и израильской идентичности [28]: сразу появляется определенная занятость, первое время не надо думать о том, где жить и чем заниматься. Можно в рамках данной программы обучиться новой профессии (если предыдущая не соответствует израильскому рынку), выучить язык (чтобы потом было легче найти работу по специальности), начать работать (пройдя небольшое обучение и получив

опыт работы в израильской компании, но чаще – низкоквалифицированный труд), получить первое или второе высшее образование и т.д. Видимо поэтому, по свидетельству вышеназванных исследователей началась новая волна алии.

С 1 января по 11 июля 2015 года из Украины репатриировались 3.583 человека (на 57% больше, чем за аналогичный период 2014 года), из России – 3.146 человек (на 52% больше, чем за аналогичный период 2014 года), из Франции – 3.124 (на 4% больше, чем за аналогичный период 2014 года).

На 9% выросли темпы репатриации из Великобритании (290 человек прибыли на постоянное место жительства в Израиль из этой страны в 2015 году), на 31% выросли темпы репатриации из Италии (193 человека), на 5% – из Бразилии (187 человек), на 8% – из Бельгии (118 человек). И только из Канады темпы репатриации снизились по сравнению с аналогичным периодом прошлого года на 11% (в этом году прибыли 154 человека) [29].

В общей сложности, за период с 1 января по 11 июля темпы репатриации на 24% выше, чем за аналогичный период прошлого года. В 2014 году в Израиль прибыли около 26.500 репатриантов. Если темпы репатриации в текущем году не изменятся, то в течение 2015 года можно ожидать прибытия в страну примерно 33.000 репатриантов.

Таким образом, можно будет говорить о самых высоких темпах репатриации. Министр алии и абсорбции Зеэв Элькин во время официального визита в Россию, отметил, что, возможно, Израиль находится на пороге «большой алии» из России. По словам министра, еврейское государство должно приложить максимум усилий, чтобы «подготовиться к приему репатриантов и с максимальной пользой использовать их огромный потенциал» [29].

Таблица 2

Статистика репатриантов, прибывших в Израиль в 2012-2015 гг.

Год	Численность	Страны откуда прибыли репатрианты						
		Украина, Бельгия	Франция, США	Италия	Бразилия	Россия	Средняя Азия	Южный Кавказ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2012	16557 чел.	13%	14% (США)	-	-	21,5%	-	-
2013	19200 чел.	11%	-	-	-	24%	2,5%	1,5%
2014	26500 чел.	-	-	-	-	-	-	-
2015 – три потока + единичная репатриация	3.583 чел. 3.146 чел. 3.124 чел. 193 чел. 187 чел. 118 чел. 154 чел.	57 %	4%	31%	5%	52%	-	-

Освоиться и устроиться в Израиле помогает репатриантам Еврейское агентство для Израиля – «Сохнут». В рамках программ «Сохнут» действуют также компьютеризированный Центр трудоустройства для репатриантов, различные студенческие и молодежные программы. За год до репатриации потенциальный репатриант может зарегистрироваться на сайте [Aliyah Job Center](#), получить пароль после собеседования с представителем всемирного информационного центра Global, и бесплатно пользоваться услугами сайта также в течение года после репатриации.

Центр трудоустройства для репатриантов предлагает актуальную на текущий момент базу данных по поиску вакансий. Кроме того, на сайте можно получить разнообразную и актуальную информацию по широкому спектру вопросов, касающихся трудоустройства.

В Израиле созданы «ульпаны» – школы по изучению еврейского языка – иврита, а также имеется множество языковых программ, которые снимают с репатриантов значительную часть социально-бытовых забот. Сочетание интенсивной учебы в ульпане и регулярного применения знаний на практике позволяют ускорить и облегчить процесс

изучения языка. Программы ульпанов включают также знакомство с израильской культурой и обществом, экскурсии. Это своего рода поддержка инкультурации израильских репатриантов

Управление по делам студентов, действующее совместно с Еврейским агентством «Сохнут» и Министерством Абсорбции, предоставляет новым репатриантам регулярную стипендию в течение 3 лет обучения на первую или вторую степень в соответствии с существующими критериями. После приобретения базового уровня владения ивритом (уровень «Бет» и выше) студенту, желающему продолжить обучение с целью получения высшего образования, рекомендуется принять участие в одной из подготовительных программ: программе подготовки к поступлению в университет «Мехина» или академической программе «ТАКА» [28].

Как видим из сравнительного анализа, процесс инкультурации репатриантов в Республике Казахстан, можно назвать неконтролируемым, т.к. имеющиеся программы носят больше социально-экономический характер, не особо хорошо обстоит и дело с языковой интеграцией в казахстанское общество. Тогда как израильские репатрианты имеют больше возможностей относи-

тельно образования, языковой подготовки, что на наш взгляд создает больше условий для инкультурации. Конечно и в Израиле не без проблем: наблюдается возврат репатриантов в исходную страну из-за издержек инкультурации (они связаны с «насаждением еврейской культуры», строгой языковой политикой и т.п.). В обеих странах процесс инкультурации, на наш взгляд не сопровождается специалистами из сферы социально-педагогической поддержки, нет раннего сопровождения инкультурации школьников-репатриантов, отсутствует дифференциальный подход к удовлетворению нужд репатриантов в зависимости от страны прибытия и т.д.

Заключение. Таким образом, отмечая рост численности прибывших репатриантов, что еще раз доказывает актуальность изучаемой проблемы, и проанализировав имеющиеся программы поддержки репатриантов в Казахстане и Израиле, мы убеждаемся, что детям прибывшим из других стран требуются социально-педагогическое сопровождение в процессе инкультурации.

Как мы уже отмечали в результате инкультурации человек получает способность свободно ориентироваться в окружающей этнической среде, пользоваться большинством предметов культуры, созданных предыдущими поколениями, обмениваться результатами физического и умственного труда, устанавливать взаимопонимание с другими народами.

Каждый человек проходит через процесс инкультурации, поскольку без его результатов не может существовать как член общества и своего этноса [30]. Этот сложный процесс начинается еще в раннем детстве с навыков владения своим телом и усвоения элементов ближайшей жизненной среды.

В этом процессе выделяются две основные стадии: первичная (или детская) и вторичная (или взрослая).

Во время первичной стадии дети осваивают самые общераспространенные, жизненно необходимые элементы своей культуры. Инкультурация реализуется здесь в форме воспитания, является целенаправленным

воздействием на ребенка с целью формирования у него адекватных навыков, необходимых для нормальной социокультурной жизни. Для этого периода в любой культуре существуют специальные формы и способы инкультурации, которые обеспечивают детям нужное количество знаний и навыков для их повседневной практики. Примером такой формы первичной инкультурации является игра (Дугарова Ц.Д.) [31]. В соответствии с этим одним из блоков социально-педагогического сопровождения процесса инкультурации мы видим – игровой блок. Он будет представлен следующими играми:

– физические игры с этно-содержанием, в которых тренируется и развивается физическая активность, соответствующая национальному менталитету;

– стратегические игры, тренирующие и развивающие способность прогнозировать возможные результаты любой деятельности и оценивать вероятность этих результатов с точки зрения своей этнической принадлежности (для безболезненной социализации в новом обществе);

– ценностно-ориентационные игры, основанные на национальных ценностях и традициях, создающие основу нравственности, присущую исконной культуре

– стохастические игры, в них решающая роль принадлежит случаю, удачному стечению обстоятельств, приучающих ребенка к тому, что он может встретиться с неконтролируемыми обстоятельствами, к представлению о риске, тем самым будет сформировано соответствующая менталитету копинг-стратегия поведения (она поможет в будущем без проблем интегрироваться в соответствующем этносообществе);

– ролевые игры, будут ориентированы на освоение ребенком тех функций, которые ему придется выполнять в будущем (в соответствии с национальным менталитетом принимающей стороны).

Таким образом, инкультурация ребенка служит предпосылкой его трансформации во взрослую жизнь, т.е. в личность, активно участвующую в социокультурной жизни.

Главной отличительной особенностью второй стадии инкультурации становится способность индивида к самостоятельному освоению социокультурного окружения в пределах, установленных в данном обществе. Индивид получает возможность комбинировать полученные знания и навыки для решения собственных жизненно важных проблем: расширяется его способность принимать решения, которые могут иметь значимые последствия для него и для других; он получает право участвовать в составе своей этнической группы в действиях, приводящих к значительным культурным изменениям (Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П.) [32].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Культурология: Учебное пособие /Под ред. проф. Г.В. Драча. – М.: Альфа-М, 2003. – 432 с.
2. Херсковиц М.Дж. Культурный подход к социологии /М.Дж.Херсковиц, М.М.Уиллей //Личность. Культура. Общество. – 2011. – Вып.2. – С. 36-44.
3. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения /Пер. с англ. И коммент. Ю.А.Асеева /Сост. и послесловие И.С.Кона. – М.: Наука, 1988. – 429 с., ил.
4. Мацумото Д. Психология и культура. – СПб.: Питер, 1-е издание, 2003. – 720 с.
5. Манхейм К. Избранное: Социология культуры. – М.; СПб.: Университетская книга, 2000. – 501 с.
6. Куликова Л.В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты. На материале русской и немецкой лингвокультуры: Монография. – Красноярск: РИО КГПУ, 2004. – 196 с.
7. Соколов Э. В. Культурология (очерки теории культуры). – М., 1994. – 272 с.
8. Ковалева А.И. Социализация //Социологическая энциклопедия: в 2 т. – М.: Мысль, 2004. – Т.2. – С.445-448.
9. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М.: Институт психологии РАН, Академический проект, 1999. – С.58.
10. Луков А.В. Культурная социализация // Знание. Понимание. Умение. – 2009 – [Электронный ресурс]/ Режим доступа: <http://www.zpu-journal.ru>.
11. Лескова И. В. Социализация и инкультурация как механизмы формирования идентичности личности //Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – №12 (52), 2008. – С. 20-24.
12. Мартинович Н. В. Образование как процесс социализации и инкультурации личности // Вестник МГУКИ, №4 (48), июль-август, 2012. – С.136-139.
13. Попкова Е.Б. Теоретические подходы к исследованию инкультурации как социокультурного процесса //Теория и практика общественного развития. Выпуск №3, 2013. – С. 43-48.
14. Пирназарова М.М. Особенности процесса инкультурации в детском возрасте //Журнал Психология и педагогика: Методика и проблемы практического применения. Выпуск № 30, 2013. – С. 62-66. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-protsessa-inkulturatsii-v-detskom-vozzraste#ixzz40s3uС6К4>
15. Рязанцев С.В., Гребенюк А.А. «Наши» за границей. Русские, россияне, русскоговорящие, соотечественники: расселение, интеграция и возвратная миграция в Россию. – М: Институт социально-политических исследований РАН, 2014. – С.91.
16. De Tinguy A. Ethnic Migrations of the 1990s from and to the Successor States of the Former Soviet Union: «Repatriation» or Privileged Migration // Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel, and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective /Eds. R. Muenz, R. Ohlinger. – Portland: Frank Cass, 2003. – P. 113.
17. Культурология: Учебник /Под ред. Ю.Н.Солониной, М.С.Кагана. – М.: Высшее образование, 2007. – 566 с.
18. Skrentny J. D., Chan S., Fox J., and Kim D. Defining Nations in Asia and Europe : A Comparative Analysis of Ethnic Return Migration Policy //International Migration Review. 2007. Vol. 41, №. 4. – P. 793-825.
19. Косовские адыги в Адыгее: проблемы адаптации репатриантов и устойчивое развитие региона. Сб. статей /Сост. и научный рук. проекта А.Н.Соколова. Редактор Р.Ю.Намитокова. – Майкоп, 2008. – 104 с.
20. Арутюнов С.А. Народы и культуры, развитие и взаимодействие. – М.: Наука, 1989. – 247 с.
21. Белинская Е.П., Стефаненко Т.Г. Этническая социализация подростка. – М.: Москов-

ский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. – 208 с.

22. Актуальные вопросы миграционной политики: оценка текущего состояния, прогноз потребности в трудовых мигрантах с учетом их квалификации, нелегальная трудовая миграция, опыт зарубежных стран. Аналитический доклад. 25.12.2015. Режим доступа: http://economy.gov.kz/ru/gosudarstvennye-uslugi/detail.php?ELEMENT_ID=68772&.

23. Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., & Dasen, P. R. (1992). *Cross-cultural psychology: Research and applications*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. P. 15-19.

24. Досанова А.М. Языковая личность репатрианта-казаха в социально-информационном пространстве Казахстана // Русский язык в современном мире: традиции и инновации в преподавании русского языка как иностранного и в переводе. Материалы II международной научной конференции. – М.: Высшая школа перевода МГУ, 2011. – 752 с.

25. Нуршаихова Ж. Репатриация: возвращение на землю предков /Ж. Нуршаихова //Проблемы адаптации представителей казахской диаспоры в социально-информационном пространстве Казахстана: Сб. тр.респуб. науч.-практ. конф. – Алматы: Қазақ университеті. – 2007. – С. 10-16.

26. Нуршаихова, Ж. Толерантность как средство адаптации казахских репатриантов / Ж. Нуршаихова //Язык и толерантность: сб. науч. тр. межд. науч.-теор. конф. «Ахановские чтения». – Алматы, 17-18 мая 2007. – С.159-166.

27. Лисица С., Перес Й. Проблемы самоидентификации выходцев из СССР/СНГ в Израиле и их взаимоотношения с уроженцами страны // Миграционные процессы и их влияние на израильское общество /Под ред. А. Эпштейна и А. Федорченко. – М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока – Еврейский университет в Иерусалиме – Открытый университет Израиля, 2002. – С. 244–278.

28. Немировская Л.А. Новые репатрианты в системе непрерывного образования взрослых в Израиле //Непрерывное образование: XXI век. Научный электронный журнал, Выпуск 2 (6), 2014. Режим доступа: <http://11121.petrus.ru/journal/article.php?id=2367>

29. <http://www.nur.kz/349954-za-24-goda-v-kazahstan-pribylo-pochtimillion-oralmanov.html>

30. http://www.newsru.co.il/israel/13jul2015/aliya_115.html

31. Дугарова Ц.Д. Инкультурация личности в современной национальной школе: Дисс. канд. культурологических наук: 24.00.01: Чита, 2004. – 167 с. Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/127090.html>

32. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов /Под ред. А.П.Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352с.

REFERENCES:

1. Cultural science: the textbook /Under the editorship of G.V.Drach. – М.: Alpha. – М., 2003. – 432 p.

2. Herskovits M. J. The cultural approach to sociology /M.J.Herskowitz, M.M.Willey //Personality. Culture. Society. – 2011. – Vol.2. – P. 36-44.

3. Mead M. Culture and world of childhood. Selected works. М.: Science, 1988. – 429 p. / Translation from English and comments Yu.A. Aseev. Compiled and afterword by I. S. Kon. P.

4. Matsumoto D. Psychology and culture. SPb.: Peter, 1st edition, 2003. – 720 p.

5. Mannheim K. The favorites: Sociology of culture. – М.; SPb.: University book, 2000. – 501 p.

6. Kulikova L.V. Intercultural communication: theoretical and applied aspects. On the material of Russian and German linguistic cultures: Monograph. – Krasnoyarsk, 2004. – 196 p.

7. Sokolov E. V. Cultural studies (essays on the theory of culture). – М., 1994. – 272 p.

8. Kovaleva A. I. Socialization //Sociological encyclopedia: in 2 volums. – М.: Mind, 2004. Vol. 2. – P. 445-448.

9. Stefanenko T. G. Ethnopsychology. – М.: Institute of psychology RAS, “Academic project”, 1999. – P. 58.

10. Lukov V. A. Cultural socialization // Knowledge. Understanding. Skill. – 2009 – [Electronic resource] /Access mode: <http://www.zpu-journal.ru>.

11. Leskova I.V. Socialization and inculturation as the mechanisms of formation of identity of personality //Scientific statements of Belgorod state University. Series: Philosophy. Sociology. Right. № 12 (52), 2008. – P. 20-24.

12. Martinovich N.V. Education as a process of socialization and enculturation of the person // Bulletin of Moscow state Institute of culture, № 4 (48), July-August, 2012. – P.136-139.

13. Popkova E. B. Theoretical approaches to the study of inculturation as a socio-cultural process //

Theory and practice of social development. Edition № 3, 2013. – P. 43-48.

14. Pirnazarova M. M. peculiarities of the process of enculturation in children //Psychology and pedagogy: Methods and problems of practical application. Edition №30, 2013. – P. 62-66. Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-protssessa-inkulturatsii-v-detskom-vozzraste#ixzz40s3uC6K4>

15. Ryazantsev S.V., Grebenyuk A.A. “Our” abroad. Russian, Russians, Russian-speaking compatriots: resettlement, integration and return migration to Russia – Moscow: Institute of social-political research Russian Academy of Sciences, 2014. – P. 91.

16. De Tinguy A. Ethnic Migrations of the 1990s from and to the Successor States of the Former Soviet Union: «Repatriation» or Privileged Migration // Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel, and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective /Eds. R. Muenz, R. Ohlinger. – Portland: Frank Cass, 2003. – P. 113.

17. Cultural science: the Textbook /Under the editorship of Yu. N. Solonin, M. S. Kagan. – M.: Higher education, 2007. – 566 p.

18. Skrentny J. D., Chan S., Fox J., and Kim D. Defining Nations in Asia and Europe : A Comparative Analysis of Ethnic Return Migration Policy //International Migration Review. 2007. Vol. 41, №. 4. P. 793-825.

19. The Kosovo Circassians in Adygea: problems of adaptation of repatriates and sustainable development of the region. Sat. articles /Comp. and scientific arms. project A. N. Sokolov. Editor R. Y. Namitokova. – Maikop, 2008. – 104 p.

20. Arutyunov S.A. Peoples and cultures, development and interaction. – M.: Science, 1989. – 247 p.

21. Belinskaya E.P., Stefanenko T.G. Ethnic socialization of teenager. – M: Moscow psychology-social Institute; Voronezh: NPO “MODEK”, 2000. – 208 p.

22. Topical issues of migration policy: assessing the current state, forecast demand for migrant workers with regard to their qualifications, illegal labor migration, the experience of foreign countries. Analytical report. 25.12.2015. Access mode: http://economy.gov.kz/ru /gosudarstvennye-uslugi/detail.php?ELEMENT_ID=68772&.

23. Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., & Dasen, P. R. (1992). Cross-cultural psychology: Research and applications. Cambridge, UK: Cambridge University Press. – P.15-19.

24. Dosanova A.M. Linguistic identity repatriates-Kazakhs in the social and information space of Kazakhstan //Russian language in the modern world: traditions and innovations in teaching Russian as a foreign language and in translation. Materials of II international scientific conference. – M.: Publisher Higher school of translation of Moscow state University, 2011. – 752 p.

25. Nurshaihova Zh. Repatriation: the return to earth of the ancestors / Nurshaihova Zh. // The problems of adaptation of Kazakh Diaspora in the social-informational space of Kazakhstan Proceedings of the Republic scientific.-practical. conf. – Almaty: Kazak Universiteti. – 2007. – P. 10 -16.

26. Nurshaihova Zh. Tolerance as a means of adaptation of the Kazakh repatriates /Nurshaihova Zh. //Language tolerance: Proceedings of the Republic scientific.-teoretical conf. “Akhanov reading”. – Almaty, 17-18 may 2007. – P. 159-166.

27. Lisitsa, Peres I. Problems of self-identification of immigrants from the USSR/UIS in Israel and their relationship with the natives of the country //Migration processes and their impact on Israeli society / edited by A. Epstein and A. Fedorchenko. Moscow: Institute for the study of Israel and the Middle East – the Hebrew University of Jerusalem the Open University of Israel, 2002. – P. 244-278.

28. Nemirovskaya L. A. New returnees in the system of lifelong education in Israel // lifelong education: the XXI century. Scientific electronic journal, Edition № 2(6), 2014. Access mode: <http://lll21.petrus.ru/journal/article.php?id=2367>

29. <http://www.nur.kz/349954-za-24-goda-v-kazahstan-pribylo-pochtimillion-oralmanov.html>

30. http://www.newsru.co.il/israel/13jul2015/aliya_115.html

31. Dugarova Ts.D. Inculturation of the individual in modern national school: Dis. candidate. cultural science: 24.00.01. – Chita, 2004. – 167 p. Access mode: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/127090.html>

32. Grushevitskaya T.G., Popkov V.D., Sadokhin A.P. Fundamentals of intercultural communication: Textbook for universities (ed. by A.P.Sadokhin. – M.: UNITY–DANA, 2002. – 352 p.

Аңдатпа

Қасен Г.А., Сейилбекова Н.Ж. Репатрианттардың инкультурация үдерісі: салыстырмалы аспект //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада актуалды қоғамдық мәселе – репатрианттарды инкультурациялау процесі қарастырылады, репатрианттарды инкультурациялаудың мақсатқа бағытталған және бақыланатын процесін ұйымдастыру бойынша Израиль және Қазақстан тәжірибесі салыстырмалы негізде талданған. Авторлардың ойынша, репатрианттардың жаңа әлеуметтік-мәдени ортаға кіруі, тұлғаның өзінің мәдени идентификациясын саналы түрде түсінуі репатрианттарды инкультурациялау процесін әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеуді талап етеді. Авторлардың көзқарасы бойынша, инкультурация – белгілі-бір дәрежеде туған мәдениетпен тұтасып бітуін, адамның тәрбиеленуін білдіреді. Олар бұл процестің ұзақ уақыт алатындығын және де адамды туған мәдениетінде мінез-құлықтың дәстүрлері мен нормаларына үйретуді ескерте отырып күрделілігін негіздейді. Әдебиеттерді талдау негізінде авторлар мынаған көзін жеткізді: жоғарыда аталғандардан бөлек инкультурация негізгі адами тәжірибелерді қалыптастыруды өзіне біріктіреді, яғни оның ішіне өзге адамдармен қарым-қатынас, жеке жүріс-тұрысты және эмоцияларды қадағалау, негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру, қоршаған әлемнің түрлі құбылыстарына баға беруді және т.б-ларды өзіне біріктіреді. Авторлардың ойлары ортақ зерттеушілердің ойынша, инкультурация нәтижесінде адамның сол белгілі-бір мәдениет мүшелерімен эмоционалдық, мінез-құлықтық, сонымен қатар интеллектуалдық ұқсастық пайда болады және де өзге мәдениет өкілдерінен айырмашылығы көрініс табады.

Түйін сөздер: әлеуметтік-мәдени кеңістік, инкультурация, аккультурация, әлеуметтену, репатриация, репатриант, мәдени идентификациялау, мәдени трансмиссия, әлеуметтік-мәдени сүйемелдеу.

Abstract

Kassen G.A., Seyilbekova N.Zh. Inculturation process of repatriates: a comparative aspect //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article considers urgent social problem – the process of enculturation of immigrants, the experience of Israel in comparison with Kazakhstan on the organization of deliberate and controlled process of enculturation of immigrants. According to the authors, the process of inclusion of immigrants in new socio-cultural space, a person's realization of cultural identity, this requires socio-pedagogical support of the process of enculturation of immigrants. In the authors' opinion, enculturation – a kind of fusion with the native culture, the emergence of educated. They justify the lengthy and complex process that involves teaching a person the traditions and norms of behavior in their native culture. Based on the analysis of sources, the authors are convinced that besides enculturation includes the formation of basic human skills, including communication with other people, monitoring own behavior and emotions, basic needs, evaluation of various phenomena of the surrounding world, etc. According to the researchers with whom the authors agree, as a result of enculturation appears emotional, behavioral and even intellectual man's resemblance to other members of a given culture and difference from other cultures.

Keywords: social-cultural space, enculturation, acculturation, socialization, repatriation, repatriate, cultural identity, cultural transmission, social-pedagogical support.

УДК 37.01:39

Ю.Н. ШТРЕТЕР, ШАРИФЗЯНОВА К.Ш.
juliaschtreter@mail.ru

Приволжский Межрегиональный центр повышения квалификации и
профессиональной переподготовки работников образования
(Татарстан, Казань)

Р.Н. НАУРЫЗБАЕВА
rahat44@mail.ru

Филиал Акционерного общества
«Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
(Кызылорда, Казахстан)

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАЕКТОРИИ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Аннотация

Цель статьи развитие и саморазвитие духовно-нравственных качеств через проектную деятельность в системе повышения квалификации. В статье описываются возможности осуществлять различные методы духовно-нравственного воспитания с помощью метода проектов в условиях информационной образовательной среды созданной для системы повышения квалификации педагогов. Таким образом, задействуются бинарные методы воспитания-самовоспитания различных сфер личности: интеллектуальной, мотивационной, эмоциональной, волевой, саморегуляции, предметно-практической и экзистенциальной.

Ключевые слова: информационная образовательная среда; индивидуальная образовательная траектория; духовно-нравственное воспитание; методы духовно-нравственного воспитания; метод проектов.

Проблема проектирования индивидуальных образовательных траекторий в модульной системе повышения квалификации педагогов очень актуальна на современном этапе в силу того, что система образования, как никакой другой социальный институт, нуждается в механизмах постоянного совершенствования качества и опережающего развития. При создании индивидуальных образовательных траекторий используется модульная технология обучения, в которой содержание темы представлено в виде самостоятельных законченных блоков информации, где обучающийся работает большую часть времени самостоятельно, развивая у себя способности к самоорганизации и самоконтролю.

Новые экономические, социальные, политические отношения объективно определяют формирование духовно-нравственную и нравственную культуру личности, активное поведение человека в общественной жизни.

Формирование духовно-нравственную культуру личности невозможно вне зоны самосознания, где происходит не только познание себя, но и известное отношение к себе: к своим определенным качествам и состояниям, возможностям, физическим и духовным силам, то есть самооценка. Без самооценки невозможно найти свое место в сфере жизнедеятельности [1, с.77]. Модулем и итоговой формой контроля является «Проектная работа», которая занимает важное

место в системе самостоятельной работы обучающихся, которая обеспечивает развитие проектных компетенций, готовности обучающихся осуществлять проектно-аналитический характер деятельности, ориентированной на достижение качества образования. В то же время проектная работа лежит в основе формирования портфолио преподавателя. Темы духовно-нравственного воспитания в виде практико-ориентированной проектной работы включаются, как обязательные, в модули, из которых состоит индивидуальная образовательная траектория, которая подразумевает своей целью создать интересный новый, авторский учебный продукт (разработку урока, пособие, комплект учебных материалов, учебную презентацию по определенной теме отдельного занятия или цикла).

Методы духовно-нравственного воспитания и развития нравственной культуры можно осуществлять через различные виды и типы проектов, в том числе и в условиях информационной образовательной среды, что восполнит ряд ее недостатков. Таких как сложность мотивации слушателей или отсутствие реального общения между обучающимися и преподавателями (в дистанционных модулях обучения), то есть отсутствие индивидуального подхода к обучению и воспитанию. Но, нужно отметить, что существуют неоспоримые положительные моменты при проектировании индивидуальных образовательных траекторий в системе повышения квалификации педагогических работников, такие как активизация процессов самости: самообразования, самопознания, самоопределения, самоуправления, самосовершенствования, самореализации, саморазвития и самовоспитания. Это способствует развитию целого комплекса профессиональных компетенций: информационно-самообразовательных, социально-педагогических, функционально-методических, диагностико-консультативных, созидательно-творческих, научно-исследовательских, прогностических [2, с.14]. Их развитие позволит педагогу эффективнее осуществлять самостоятельную педагогическую деятельность в целях прогрессивно-

творческого саморазвития, духовно-нравственного развития личности.

Для этого можно применять следующие виды педагогического конструирования через метод проектов:

- разработка программ различного уровня и направленности (развития школы, воспитательной системы школы, ученического самоуправления, дополнительного образования и т.п.);

- разработка системы воспитательной работы;

- разработка воспитательной составляющей (современного урока, внеурочных форм работы, урока с использованием информационных технологий, проектировочной деятельности учащихся и т.п.);

- модель мониторинга духовно-нравственного воспитания (анализ результатов педагогической работы, инновационных процессов, социальных ожиданий родителей т.п.);

- элективные курсы.

Можно привести пример проекта «Создание подросткового клуба как новой модели в системе профилактики асоциального поведения и развития положительного социального опыта подростков в процессе группового общения». Этот проект, требует применения на практике методов духовно-нравственного воспитания и одновременно привлечения знаний из социальной педагогики, психологии, педагогической психологии и т.д. В рамках этого воздействия, можно предложить следующие темы проектных работ: «Школьный праздник по профилактике асоциального поведения подростков»; «Система работы образовательного учреждения по развитию гражданской идентичности личности»; «Здоровьесберегающая педагогика и пропаганда здорового образа жизни»; «Организация работы с семьей по профилактике адиктивного поведения детей»; «Толерантность как принцип поведения» и т.д.

Тема проекта обязательно должна быть сформулирована проектантами на основе анализа собственных нравственных проблем, только тогда работа над проектом приобретает личностный смысл для обучающегося, развивается положительная мотивация

к проектировочной деятельности, снижается количество плагиата в работах. Руководитель группы повышающих свою квалификацию педагогов (тьютор), безусловно, может предложить обучающимся рекомендуемый перечень тем для проектирования, но ни в коем случае нельзя ограничивать поисково-творческую активность обучающихся рамками заданной тематики.

При реализации подобных проектных педагог осмысливает применение следующих методов духовно-нравственного воспитания:

– Методы воздействия на интеллектуальную сферу используются для формирования взглядов, понятий, установок на основе методов убеждения. Убеждение предполагает разумное доказательство какого-то понятия, нравственной позиции, оценки происходящего. При применении этого метода важно показать последствия поступков [2, с.17].

– Методы воздействия на мотивационную сферу включающие стимулирование нравственных мотивов поведения, в основе которых лежит формирование у обучающихся осознанных побуждений по осмысливанию их жизнедеятельности.

– Методы стимулирования помогают человеку формировать умение правильно оценивать свое поведение, что способствует осознанию им своих потребностей, выбору соответствующих мотивов и соответствующих им целей, то есть тому, что составляет суть мотивации.

– Методы воздействия на эмоциональную сферу предполагают развитие необходимых навыков в управлении своими эмоциями, обучение управлению конкретными чувствами, пониманию своих эмоциональных состояний и причин их порождающих.

– Методы воздействия на волевую сферу предполагают: развитие у личности инициативы, уверенности в своих силах; развитие настойчивости, умения преодолевать трудности для достижения намеченной цели; формирование умения владеть собой (выдержка, самообладание); совершенствование навыков самостоятельного поведения и т.д.

– Методы воздействия на сферу саморегуляции направлены на формирование у обуча-

ющихся навыков психических и физических саморегуляций, развитие навыков анализа жизненных ситуаций, обучение осознанию своего поведения и состояния других людей, формирование навыков честного отношения к самим себе и другим людям.

– Методы воздействия на предметно-практическую сферу направлены на развитие у личности качеств, помогающих человеку реализовать себя и как существо сугубо общественное, и как неповторимую индивидуальность.

– Методы воздействия на экзистенциальную сферу направлены на опыт социально полезного поведения, опыт жизни в условиях, формирующих элементы плодотворной ориентации, высоконравственные установки, которые позже не позволят ему вести себя непорядочно, бесчестно. В условиях проектной деятельности полезно рассматривать упражнения по формированию у личности способности к суждениям на основе принципа справедливости [2, с.15].

Эти методы работают на основе привлечения практических методов воспитания и самовоспитания. Предполагается, что обучающийся осознанно, самостоятельно, в поиске решения какой-либо социальной проблемы формируют у себя комплекс взглядов, делает логические выводы.

Одним из условий эффективного проектирования является наличие актуальной проблемы для проекта. При выборе темы проектной работы полезно также принять во внимание следующие факторы: личный научный и практический интерес; опыт практической деятельности в образовательном учреждении; наличие оригинальных творческих идей.

Проектировочная деятельность обучающихся в виде следующего алгоритма:

Первый шаг. Выявление противоречий в практике современного духовно-нравственного воспитания, определение проблемы и темы проекта. Этот шаг предполагает изучение обучающимся педагогических, психологических подходов к теме, а также научно-методической литературы по проблеме проектирования.

Второй шаг. Определение цели и задач проекта, моделирование его ожидаемых результатов и критериев эффективности, оценка возможных последствий, связанных с реализацией проекта.

Третий шаг. Анализ системы ресурсов и условий для реализации проекта. Выделение стратегических линий проектирования.

Четвертый шаг. Разработка этапов проектирования и программы мероприятий в рамках проекта.

Пятый шаг. Разработка комплекса диагностических материалов для оценки эффективности проекта.

Шестой шаг. Подготовка презентации и доклада для защиты проекта.

Седьмой шаг. Экспертная оценка и защита проекта.

Восьмой шаг. Посткурсовое научно-методическое сопровождение реализации проекта.

Для успешного самостоятельного выполнения обучающимся проектной работы в рамках дистанционных курсов (организации начальной стадии проектирования при прохождении дистанционного модуля), необходимо включать в дистанционный модуль раздел, посвященный методике проектирования. Презентация (защита) учебных проектов может быть проведена в виде: стендовых докладов; выставки проектов; устной защиты проектов перед обучающимся с мультимедийными презентациями и демонстрациями изделий, изобретений, продуктов; деловой игры; демонстрации видеofilm/продукта, (выполненного на основе информационных технологий); диалога исторических или литературных персонажей; деловой игры с залом; ролевой игры; иллюстрированного сопоставления фактов, документов, событий, эпох, цивилизаций; инсценировки реального или вымышленного исторического события; научной конференции; пресс-конференции; вечера вопросов и ответов; научного доклада; отчета исследовательской экспедиции; путешествия; рекламы; спортивной игры; соревнования; спектакля; театрализации (воплощения в роль человека, одушевленного или неодушевленного существа); телепере-

дачи; тематической экскурсии; виртуального путешествия или беседы.

И в итоге, на этапе защиты проектов можно использовать, такой метод духовно-нравственного воспитания как метод дилемм. Он заключается в совместном обсуждении обучающихся между собой и тьютором моральных дилемм. К каждой дилемме разрабатываются вопросы, в соответствии с которыми строится обсуждение. По каждому вопросу обучающиеся приводят убедительные доводы «за» и «против». Анализ ответов полезно провести по следующим признакам: выбор, ценность, социальные роли и справедливость.

Например, использование моральных дилемм развивает, в том числе и экзистенциальную сферу. Методу дилемм соответствует метод самовоспитания – рефлексия, что означает процесс размышления индивида о происходящем в его собственном сознании. Таким образом, с помощью метода проектов в информационной образовательной среде будут задействованы следующие бинарные методы воспитания-самовоспитания: убеждение и самоубеждение (интеллектуальная сфера), стимулирование и мотивация (мотивационная сфера), внушение и самовнушение (эмоциональная сфера), требование и упражнение (волевая сфера), коррекция и самокоррекция (сфера саморегуляции), воспитывающие ситуации и социальные пробы-испытания (предметно-практическая сфера), метод дилемм и рефлексия (экзистенциальная сфера).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Ким В.А., Ходжагельдиева З.М., Умеева Ш.Ж., Ким Э.В.. Процесс духовно-нравственного и патриотического самовоспитания //Педагогика и психология: Научно-методический журнал, № 3 (24) 2015. – С. 77.

2. Штретер Ю.Н., Шарифзянова К.Ш. Проектная деятельность – как эффективное средство развития профессиональных компетенции педагогов в условиях модульной системы повышения квалификации /Научно-методический журнал Хабаршы. Филиал Акционерного общества «Национальный центр повышения квалификации «Орлеу». Повышение квалификации педагогических работников Кызылординской области Республики Казахстан. №4 (42) 2014. – С.14-17.

Аңдатпа

Штретер Ю.Н. Шарифзянова К.Ш., Наурызбаева Р.Н **Ақпараттық білім беру аймағында жеке білімденудің траекториясын жобалау** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақаланың мақсаты – білім жетілдіру жүйесінде жобалау іс-әрекеті арқылы рухани-адамгершілік қасиеттерді дамыту және өзін-өзі дамыту жолдарын айқындау. Мақалада ақпараттық білім беру жағдайында педагогтардың білімін жетілдіру жүйесіне арнап дайындалған жүзеге асыруға мүмкіндігі мол жобалау әдістері арқылы рухани-адамгершілік тәрбиенің әралуан әдістері баяндалған. Тұлғаның әралуан қырын: интеллектуальды, мотивациялық, эмоциональды, ерік-жігері, өзін-өзі реттеуі, заттық-тәжірибелік және экзистенциальды жақтарын қамтып тәрбиелеу мен өзін-өзі тәрбиелеуде бинарлық әдістердің тиімділігі көрсетіледі.

Түйін сөздер: ақпараттық білім беру ортасы; жеке білімдену траекториясы; рухани-адамгершілік тәрбие; рухани-адамгершілік тәрбиенің әдістері, жобалау әдістері.

Abstract

Shtreter J.N, Sharifzyanova K.Sh., Nauryzbayeva R.N. **Designing an individual educational trajectory in the conditions of the information educational environment** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

In article describes the possibilities to implement the various methods of spiritual and moral education with the help of a method of projects in the conditions of the information educational environment created of teacher's professional development.

The purpose of article development and self-development of the spiritual and moral qualities through design activity in system of improvement of professional skill. The article describes the possibilities to implement the various methods of spiritual and moral education by means of the method in the conditions of the information educational environment projects created for teacher's professional development.

Thus binary methods are utilized self-education of various spheres of personality: the intellectual, motivational, emotional, strong-willed, self-regulation, subject-practical and existential.

Keywords: moral education; methods of moral education; project method; Information educational environment; individual educational path; professional development.

УДК 371.38

А.Б.АЙТБАЕВА, Ж.Н.ШАЙГОЗОВА, А.А. МОМБЕК

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

**МЕТОДОЛОГИЯ ИННОВАЦИОННОГО
ПРОЕКТИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ**

Аннотация

В статье раскрывается методология инновационного проектирования художественного образования Казахстана в современных реалиях. Авторы на основе разработанных образовательных программ, которые внедрены в КазНПУ имени Абая в экспериментальном режиме обосновывают механизмы проектирования инновационного казахстанского художественного образования, направленного не только подготовку непосредственно специалистов художественной педагогики, но и обосновывают необходимость программы художественного образования для специалистов любого профиля.

Ключевые слова: методология, проектирование, художественное образование, образование для всех

В современной социокультурной ситуации отечественная система образования, как никакая другая сфера жизни общества нуждается в опережающем развитии. Она должна не только чутко реагировать на все достижения научной мысли и потребности общественной практики, но и быть постоянно нацеленной на будущее. Вопрос актуален и с точки зрения очевидных противоречий между логическим пониманием того, что в условиях современного индустриального и, тем более, постиндустриального общества социальная конкурентоспособность человека с традиционным типом образования существенно ниже, чем у образованного по новой модели – с одной стороны, и фактическим отсутствием научно разработанной новой модели образования, социализации и инкультурации личности – с другой.

Среди современных направлений мирового развития выделяется динамично набирающая силу тенденция интернационализации образования, проявляющаяся: в возрастающей роли международного сотрудничества в сфере предоставления и экспорта образовательных услуг, а также в создании и деятельности межнациональных, транснациональных учреждений, организаций, центров, инвестиционных программ и фондов по оптимизации данного вида деятельности.

Обучение фокусируется на передаче знаний и оттачивании навыков, необходимых для удовлетворения требованиям, связанных с разработкой, изданием и распространением международных стандартов.

На пути формирования общеевропейского пространства высшего образования одной из важнейших задач перед высшей школой становится качественный пересмотр образовательных программ, ориентированных на результаты обучения. Образовательные программы нового поколения, соответствующие международному образцу, должны формироваться по блочно-модульному принципу на основе компетентностного подхода, в соответствии с Дублинскими дескрипторами, согласованными с рамкой квалификаций Европейского пространства высшего образования (ЕПВО), требованиями профессио-

нальных стандартов, с учетом мнения представителей как академического, так и профессионального сообщества [1].

Степень «стандартизации» высшего образования в разных странах различная. Например, во Франции и Германии, где система высшего образования более централизована и в большей мере контролируется государством степень стандартизации намного выше. Стандартизация выражается за счет нормативного установления перечня сертифицированных специальностей и основных параметров учебных планов и программ.

В странах, где вузы обладают значительной автономией, до недавнего времени стандартизацией были охвачены только организационные аспекты образования. На современном этапе в Великобритании и Нидерландах прилагаются усилия по введению стандартов подготовки, ориентированных на квалификационные требования (компетенции) и частично содержания образовательных программ. Вузы развитых стран интегрированы с системами научных исследований и разработок. А в ряде стран (США, Великобритания, Канада, Япония) они являются базой фундаментальной науки. Идентификация с зарубежными программами обеспечит мобильность магистрантов и преподавателей, продвижение новых образовательных программ Казахстана в мировое образовательное пространство.

В КазНПУ имени Абая разработаны и внедрены в учебный процесс новые образовательные программы по всем педагогическим специальностям бакалавриата, магистратуры, докторантуры совместно с экспертами ведущих вузов Великобритании, Германии, Турции, Южной Кореи, Китая, Сингапура, Литвы, Польши и т.д. Образовательные программы разработаны по модулям (общеобязательный, профессиональный и специальный) и ориентированы на запрос работодателей с учетом академической мобильности, преемственности образования и перехода школ на 12-летнее обучение. В каждом модуле сформулированы общекультурные, профессиональные и предметные компетенции будущего педагога.

Главной целью новых образовательных программ является модернизация системы и повышение качества высшего педагогического образования на основе обязательных требований к уровню подготовки студентов с последующим выходом на европейский уровень и привлечением зарубежных вузов-партнеров. Следовательно, проектирование образования, ориентированного на результат, на основе компетентностного подхода, т.е. замена парадигмы преподавания (*Teaching Paradigm*) основано на парадигме продуктивного обучения (*Learning Paradigm*), которое определяется как образовательный процесс, побуждающий не только выполнять действия, но и анализировать их.

В соответствии с этим опытом была создана универсальная матрица казахстанской образовательной программы для педагогических специальностей, выпускники которых будут работать в школах с обновленным содержанием образования [2].

Инновационный характер программ определяется тем, что в них реализованы компетентностный подход и модульная структура. Дисциплины сгруппированы в 3 основных модуля: общеобразовательных дисциплин, профессиональных дисциплин и специальных дисциплин. Так, модуль общеобразовательных дисциплин составляет 24 кредита, а модуль профессиональных дисциплин – 60 кредитов. Из них: компонент обязательных дисциплин – 30 кредитов, а на практику отводится 30 кредитов.

Модуль специальных дисциплин составляет 144 кредита. Из них: компонент обязательных дисциплин – 81 кредит, компоненту элективных дисциплин отведено 63 кредита. На дипломную работу выделено 12 кредитов. Итого: 240 кредитов по системе ECTS.

Новизна и особенности образовательных программ заключаются в:

1) В переносе акцента с предметно-дисциплинарной и содержательной стороны на *компетенции студента и ожидаемые результаты* образовательного процесса;

2) Уделении большого внимания академической свободе вузов, то есть около 70% от общего объема учебной нагрузки определя-

ется вузами самостоятельно. (За счет сокращения объема учебной нагрузки по модулю общеобразовательных дисциплин – от 25% до 10%, увеличено количество кредитов на модуль профессиональных дисциплин – от 15% до 25%, от общего объема учебной нагрузки

3) Гармонизации со *структурой квалификаций европейского пространства* высшего образования (Единицей измерения в гармонизированных программах является ECTS, облегчающего систему *перезачета кредитов при академической мобильности*, один кредит, которого равен 25-30 академическим часам);

4) Привлечение к выявлению общих и специальных компетенций стратегически перспективных работодателей и социальных партнеров (профессиональных ассоциаций и объединений);

5) Во включении в программу дисциплины, позволяющие формировать индивидуальную образовательную траекторию (выбор специализации, углубленное изучение определенных дисциплин);

6) Во введении обязательных языковых дисциплин для всех специальностей с целью реализации принципа развития *полиязыковой, поликультурной компетентности* и учета обновления содержания среднего образования.

Например, в разработанных образовательных программах многие устаревшие дисциплины заменены более современными, востребованными дисциплинами. Так, в модуль ООД включены – 7 обязательных предметов: *«История независимого Казахстана»*, *«Казахский язык/Русский язык»*, *«Иностранный язык – В1»*, *«Компьютерные науки»*, *«Артобразование»*, *«Экономика и бизнес»*, *«Философия образования»*.

Кроме того, в модулях профессиональных и специальных дисциплин представлены такие востребованные современными реалиями дисциплины, как: *«Основы инклюзивного образования»*, *«Технологии критериального оценивания»*, *«Профессиональный английский язык»*, *«Критическое мышление»*, *«Методы исследования»* и др.

При разработке образовательных программ на вооружение был взят метод структурирования и представления образовательных программ, наиболее часто используемых в странах Болонского процесса, для этого необходимо: определить для каждого модуля ожидаемые результаты обучения студента; задания для оценивания для всех модулей, которые напрямую связаны с указанными ожидаемыми результатами; четкие связи между модулями и компетенциями программы.

Также экспертами для внедрения в данные образовательные программы были определены желаемые приоритетные задачи:

- связать компетенции с восемью кластерами компетенций, которые указаны в Европейском докладе об образовательной программе для учителей;

- интегрировать профессиональный опыт соответственно процессу обучения основанных на базе школ и университета;

- усилить партнерство между сотрудниками университета, учителями школ и студентами педагогических учебных заведений.

Доработанные с учетом этих замечаний и рекомендаций образовательные программы являются одними из первых программ в Казахстане отвечающим требованиям Болонского процесса, в которых сосредоточено внимание на:

- значимости, релевантности для студентов и работодателей;

- прозрачности, сопоставимости и совместимости на основе использования согласованных контрольных параметров;

- трансграничном характере образования как основы повышения качества, с одной стороны, и как основы мобильности – с другой;

- привлекательности и конкурентоспособности.

Актуальным образовательным результатом инновационной модели становится способность человека работать в разных культурных рамках, практики и деятельности. Учитель в этом смысле выступает как «менеджер», «предприниматель», «архитектор» своего культурного «Я» – содержания, своей культурной «Я» – траектории, своей культурной идентичности [3].

В нынешней социокультурной ситуации следует учитывать, что система художественного образования – это особый процесс целостного становления человека в мире ценностей культуры, самообретения личности в ее лучших возможностях и дарованиях. Такой подход обнаруживает необходимость культурологических механизмов в самом процессе образования, способных поддержать не только духовную взаимосвязь между поколениями на основе форм наследования культуры, но и в смысловом синтезе всего спектра образных, логико-понятийных и культурных кодов искусства, науки и нравственности [4].

Для осуществления данных целей в обязательную часть образовательных программ КазНПУ имени Абая включена новая дисциплина «Артобразование» для всех специальностей. Учебник, написанный профессорами университета в рамках данного курса, содержит базовые сведения о специфике формирования и генезисе уникального культурного многообразия Казахстана на разных исторических этапах от древности до современности. Полученные студентами знания помогут обрести необходимый запас элементарных знаний о культуре и искусстве родной земли, сформируют устойчивую систему ценностей и активную гражданскую позицию, основанную на толерантности.

Весь материал, для облегчения понимания, поделен на несколько самостоятельных блоков, выстроенных согласно временной оси и связанных между собой по смыслу. Каждый блок кратко, но максимально емко и объективно информирует обучающегося о специфике культурного развития казахского народа, об основных видах искусств, выдающихся шедеврах, творчестве знаменитых мастеров, фольклорном своеобразии и многом другом – по праву являющихся гордостью суверенного Казахстана.

Одной из причин повышенного интереса к артобразованию, является необходимость охвата общим и специальным образованием детей с ограниченными возможностями в развитии.

По данным на январь 2014 года процентное соотношение детей с проблемами в раз-

витии в Казахстане растет и составляет от общего количества детей (более 5 млн.) 138513 т.е., 2,8%. Именно такие дети составляют большинство учащихся в классах компенсирующего и коррекционно-развивающего обучения массовых и специальных общеобразовательных школ. Следовательно, в последние годы в педагогической деятельности все большее значение приобретает коррекционно-развивающий аспект обучения.

В настоящее время понятие «арт» (англ. «искусство») прочно закрепилось в языке образования. Им обозначают достаточно широкий спектр специальностей, относящихся к творческой индустрии (театр, кино, музыка, изобразительное искусство, дизайн, архитектура, медиа и др.). Согласно опросам абитуриентов и выпускников вузов, проведенных в последние годы, артобразование становится все престижнее в глазах студентов. В данное время мировая педагогика и психология с большим вниманием изучает возможности артпедагогики и арттерапии. При этом акцентируется внимание на факте того, что артпедагогика и арттерапия предназначены не только для людей, имеющих проблемы всевозможного плана, но и потенциально здоровых людей.

В педагогической интерпретации арттерапия понимается как забота об эмоциональном самочувствии и психологическом здоровье средствами художественной деятельности (Л.Лебедева, О.Полухина, Д.Соколов, Л.Аметова). В данном направлении уникальный новаторский учебный курс, нацелен не только на совершенствование и гармонизацию личности, но и на возрождение и укрепление этнической памяти – одной из основ успешного развития социума. Помимо основного текста в учебнике используются оригинальные методы навигации: сигналы-символы, справочные материалы, тематический указатель, памятки, пояснения, комментарии и другие наглядные материалы. Сформирована интересная система заданий для студентов, которая впоследствии может быть опорным материалом для исследовательской и проектной работы.

Необходимо отметить, что для лучшего усвоения учебного материала, книга снабжена множеством высококачественных красочных иллюстраций, большая часть которых формирует электронное приложение в виде диска, дополняющего теоретическую составляющую курса «Артобразование». Принципиальным отличием от уже существующей специализированной литературы в этой области является то, что в этом учебнике авторы постарались заострить внимание на произведениях, особенно ярко характеризующих тот или иной временной отрезок, направление, стиль, деятеля, мастера, чтобы создать наиболее целостное представление об особенностях социокультурного и артпедагогического развития Казахстана.

Особая значимость художественного образования и нового направления педагогики – артпедагогика в современном образовательном пространстве ни у кого не вызывает сомнения. Постепенная ориентация учебно-воспитательного процесса в казахстанских школах на принципы и сущность артпедагогики уже проводится, что, несомненно, свидетельствует о новом этапе развития школьного образования. Готовы ли к этому вузы, осуществляющие подготовку учителей для общеобразовательных школ? Думается, процесс пошел и в рамках вузовской системы. О чем, убедительно показывают разработанные авторским коллективом КазНПУ имени Абая инновационные образовательные программы. При этом, на взгляд авторов статьи, педагогические вузы страны, должны подумать о введении новой специальности – специальности артпедагога, востребованной на всех уровнях и видах системы образования. Нарботки в этом плане у нас имеются.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Фрумин И. За что в ответе? Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования //«Педагогика», 2003, № 3, стр. 23-33.
2. Жадрин М.Ж. Некоторые вопросы развития школьного образования как открытой системы //«Открытая школа», 2004, № 2, стр. 3-6.

3. Рылова Л.Б. Методологические основания инновационной модели современного профессионального образования как открытого образовательного пространства. http://vestnik.udsu.ru/2005/2005-09/vuu_05_09_15

4. Анисимов В.П. Арт-педагогика как система психологического сопровождения образовательного процесса //Вестник ОГУ, 2003.

5. Арт-образование. Учебник для ст-тов высших учебных заведений /Пралиев С.Ж., Кенжебаев Г.К., Айтбаева А.Б., Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э. – Алматы: КазНПУ имени Абая, 2015. – 345 с.

Аңдатпа

Айтбаева А.Б., Шайгозова Ж.Н., Момбек А.А. **Қазіргі заман жағдайында көркем білім беруді инновациялық жобалау әдістемесі** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада Қазақстандағы қазіргі заман жағдайында көркем білім берудің инновациялық жобалау әдістемесі ашылады. Авторлар білім беру бағдарламалары негізінде әзірленген, Абай атындағы ҚазҰПУда эксперименттік режимде енгізілген білім беру бағдарламаларының арнайы көркем білім педагогикалық мамандарын ғана дайындауға емес, сонымен қатар, кез келген профиль мамандары үшін көркемдік білім беру қажеттілігіне бағытталғандығын негіздейді.

Түйін сөздер: әдістеме, жобалау, көркем білім, жалпыға білім беру

Abstract

Aitbayeva A.B., Shaygozova Zh.N., Mombek A.A. **Methodology innovation design art education in contemporary realities** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article reveals the methodology of innovative design art education of Kazakhstan in modern conditions. The authors on the basis of the developed educational programs that are embedded in KazNPU named after Abai experimental arrangements prove the design of innovative Kazakhstan art education, directed not only training directly to professionals of the art of pedagogy, but also justify the need for the program of art education for specialists of any profile.

Keywords: methodology, design, art education, education for all.

УДК 37.02

Д.Д. ШАЙБАКОВА

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ БИЛИНГВАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье дифференцируются понятия двуязычного (мультилингвального) и языкового образования. Модель организации билингвального образования рассматривается как системное представление типов ситуаций с взаимодействующими языками, способов сочетания языков в системе образования. В зависимости от целей различают переходные, поддерживающие, обогащающие программы. Им соответствуют методы, с помощью которых достигаются цели формирования языковой компетенции на обоих языках и системы ассоциаций с каждым из них. Выбор школы и моделей обучения также влияют на достижение цели. Современные способы измерения компетенций позволяют осуществлять контроль за усвоением языков. Они представлены в документах рекомендательного характера: это общеевропейские компетенции и европейский языковой портфель. Статья публикуется в рамках проекта 1930/ГФ4, финансируемого МОН РК.

Ключевые слова: языковое и билингвальное образование, переходные, поддерживающие, обогащающие программы, прямой, натуральный, переводческий методы обучения языкам.

Введение. В рамках научного проекта мы представляем комплексную модель исследования функционирования плюрицентрического языка в полиэтническом обществе. Одним из важных аспектов такого исследования является проблема контактов языков в сфере образования. В нашем случае одним из компонентов комплексной модели является модель образования (просвещения) в ситуации контактов плюрицентрического и местных языков, а также языков диаспор. Это модель двуязычного или полиязычного образования. Она включает в себя способы усвоения языков, типы учебных заведений, типы образовательных программ, методы обучения, образовательные стандарты и т.п.

В современном мире, где знание как минимум двух языков стало нормой, актуальность двуязычного образования не подвергается сомнению. Вопрос об изучении других языков был важен и в более ранние времена, но его серьезного обсуждения в глобальном масштабе не предпринималось. Впервые научно рассмотрению этот вопрос подвергся в Люксембурге в 1929 году на конференции, которую организовало Международное бюро по проблемам образования. Это было публичным признанием важности данной проблемы. Тогда большинство участников высказались против двуязычного обучения. Среди аргументов были следующие: двуязычное обучение приведет к раздвоению личности, отрыву от культурных корней и к другим необратимым процессам [1].

Сейчас никто не отрицает важности двуязычного образования. Оно поддерживается документами, регулирующими его организацию. На сайтах с информацией о конференциях заметно увеличилось число сообщений о конференциях по педагогике, методике, проблемам билингвизма. В научной литературе активно обсуждаются программы билингвального обучения, методы обучения второму языку, типы школ, поддерживающие или формирующие билингвизм. Однако

есть много нерешенных проблем в теории и организации на практике двуязычного или полилингвального образования.

Основная часть. Все многообразие ситуаций с взаимодействующими языками в сфере образования можно свести к следующим основным типам. Первый представлен языками, функционирующими в естественной билингвальной среде, как, например, казахский и русский языки в Казахстане. Другой тип представлен местным и иностранным, не входящим в естественную среду, но коммуникативно сильным, языками. Такой тип билингвизма называют внешним. Он формируется в искусственной среде или в условиях языковой политики, поощряющей закрепление иностранных языков, как, например, в Индии. Третий тип является моделью образования с участием привнесенного, неместного (эмигрантского) языка и коммуникативно сильного местного. Такую ситуацию мы отмечаем в США, Канаде, странах Западной Европы, где значительна доля мигрантов.

В данную классификацию мы не включаем трилингвальное образование, хотя в Европе уже давно действует принцип «Родной язык плюс два других для всех».

При том, что двуязычное образование стало реальностью, все же нет четкого понимания его содержания. Часто смешиваются понятия двуязычное (мультилингвальное) и языковое образование. Л.П.Хабарова приводит мнение Colin Baker. Колин Бейкер – один из самых известных ученых в этой области, обращает внимание на то, что иногда термин «билингвальный» используют, когда говорят об образовании тех учащихся, которые уже являются носителями двух языков, а в некоторых случаях – о тех, кто изучает дополнительные языки [2, с.846]. За основу берется принцип направленности только на язык или принцип направленности на предметы, преподаваемые на неродном языке. В первом случае обучение строится на экс-

пликации структуры языка, языковых норм, во втором – язык рассматривается как субстанция для передачи знаний. Сопоставим

критерии их разграничения, опираясь на таблицу, представленную в работе Хабаровой. Последние два критерия добавлены нами (см. Таблица 1).

Таблица 1

**Критерии разграничения
(по Хабаровой)**

Критерии различия	Билингвальное образование	Языковое образование
Основная цель	Достичь некоторой формы билингвизма	Овладеть иноязычной компетенцией
Академические цели	Обучать на двух языках и быть способным работать с различными культурами	Овладеть иностранным языком и познакомиться с иностранной культурой
Использование иностранного языка	Язык используется как средство обучения	Язык изучается как предмет
Использование языка в целях обучения	Использование в некоторой форме двух или более языков	Использование изучаемого языка в большинстве случаев
Педагогическое значение	Интеграция языка и содержания обучения	Явное изучение языка
Практический результат	Билингвальная и бикультурная компетенция	Иноязыковая компетенция
Когнитивное значение	Декларативное и процедурное знания	Метаязыковые знания

Таким образом, следует дифференцировать обучение сложившихся билингвов и подготовку (формирование) билингвов. В первом случае приобретается когнитивная компетенция на двух языках, во втором происходит переход моноязычной личности на второй язык. О подобном разграничении понятий пишет Бейкер [3]: «Прежде всего, требуется провести различие между образованием, использующим и поощряющим два языка, и образованием для детей языкового меньшинства. Это разница между классом, где обучение официально содействует билингвизму, и классом, в котором уже присутствуют двуязычные дети, но учебная программа не содействует билингвизму. Оставаясь двусмысленным и неточным, общий термин «билингвальное образование» относится к обеим ситуациям. Попытаться достичь точности можно, определив основные

типы билингвального образования» [цит. по: 2, с. 173].

В общем модели билингвального образования определяются целями сохранения языка или перехода на другой язык. Соответственно различаются программы образования: одни из них направлены на интеграцию языка и предметного образования, другие больше внимания уделяют языку обучения. Они дают разные результаты. Различают три основных типа программ:

1) Переходные программы стремятся перевести ребенка от домашнего языка национального меньшинства на доминирующий язык большинства. В этом случае ученики могут потерять свой первый язык, приобретая их второй и главный язык, или никогда полностью не развивать их родной язык.

2) Поддерживающие программы способствуют сохранению языка национального

меньшинства, этнической группы ребенка, поощряют билингвизм и бикультурализм у учеников. Такие программы освоения неродного языка приемлемы за пределами автохтонной территории этого языка.

3) Обогащающие программы имеют целью развивать второй (иностранн) язык и, в зависимости от контекста, стремятся к достижению полного билингвизма или достаточной компетенции на иностранном языке [4].

Такие программы используют в средних и высших учебных заведениях. Однако языковое образование, как правило, не ограничивается школой. Язык семьи или семейного образования – одна из составляющих языковой личности. С психоллингвистических позиций все сказанное подводит к проблеме сосуществования языков в индивиде и его результате. О двух видах сосуществования языков в индивиде писал Л.В. Щерба. Первый вид – это когда оба языка образуют две отдельные системы ассоциаций, не имеющие между собой контакта. Л.В. Щерба писал, что так усваивают язык от гувернантки, не смешивая его с родным языком. Гувернантка не владеет родным языком детей, поэтому дети вынуждены пользоваться только иностранным языком. Постепенно язык усваивается так, что нет акта перевода на родной язык и обратно. Но при этом оба языка образуют две автономные области в мышлении, что затрудняет поиск эквивалентного слова в другом языке.

Тот же результат, утверждал Л.В.Щерба, получается при регулярном чтении без помощи словаря, т.е. его дает *натуральный* метод преподавания языка. Этот метод не оказывает влияния на умственное развитие детей. Он годен для коммивояжеров, для туристов, для общения с иностранцами.

Способствует умственному развитию детей обучение с применением *переводческого* метода, т.е. при параллельном использовании языков. Обучаясь языку при помощи этого метода, приходят к такому состоянию, когда два каких-нибудь языка образуют в уме лишь одну систему ассоциаций. Это есть второй вид сосуществования языков.

Он создает благоприятную почву для смешивания языков. Можно даже сказать, что два сосуществующих таким образом языка образуют в сущности только один язык, который можно назвать смешанным языком с двумя терминами [5, с.60-74].

Используемый ныне *коммуникативный метод* предполагает знакомство не только с иностранным языком, но и с культурными особенностями его носителей. Концепция обучения межкультурному общению и формирование у учащихся социокультурной компетенции получает все более широкое распространение.

Но обычно двуязычное образование начинается уже в раннем возрасте в дошкольных заведениях или в семье. М. Бурд полагает, что интеграция детей-мигрантов проходит успешнее, если их родной язык рассматривается не как препятствие на пути освоения доминантного языка, а как дополнительный гуманитарный ресурс. Успешным двуязычное воспитание может быть при условиях: 1) развития семейного языка ребенка-иммигранта; 2) помощи двуязычному ребенку в отношении каждого из его языков; 3) помощи педагогов, говорящих на своем родном языке (это должны быть разные языки); 4) учета в учебной программе педагогических и методических достижений, разработанных в разных странах подходов, и адаптация их к образовательной системе страны, в которой организуется дошкольное учреждение [см. 6]. От качества двуязычного воспитания зависит социализация ребенка. Далее родители выбирают ту школу, которая обеспечит сохранение языка, создаст условия для перехода на другой язык или окажет поддержку обоим языкам.

Важным для достижения указанных целей является выбор модели обучения. В условиях разрастания диаспор вследствие усиливающейся иммиграции остро стоит вопрос о сохранении этнического языка у потомков мигрантов. Для них есть двуязычные школы полного дня и школы дополнительного образования. В западных странах приобрели популярность воскресные школы с преподаванием на родном языке, они явля-

ются дополнительным типом образования к обычной школе. Такие школы действуют в Казахстане в культурных центрах народов Казахстана.

За пределами исконной территории двуязычное образование актуально для русских диаспор. Сейчас около миллиона русскоязычных мигрантов проживают в Израиле, около 3 миллионов в Германии, более двух миллионов в странах Западной Европы. Большая часть диаспоры намерена сохранить русский язык для потомков. Еще в 1929 году В.Руднев писал, что русскоязычное образование очень важно для сохранения национальной идентичности. Тогда же Василий Зеньковский призывал к тому, чтобы сделать школы русскими культурными центрами за рубежом [7]. По своей структуре русские школы за рубежом неоднородны. Е.Симановская различает 4 типа:

- 1) традиционная средняя школа при посольстве РФ;
- 2) церковно-приходская школа при русской православной церкви;
- 3) двуязычная школа, входящая в систему образования страны, где она находится;
- 4) школа дополнительного образования [7].

Не будем останавливаться на первом типе школ – они нам знакомы. Охарактеризуем следующие три типа.

Примером церковно-приходской школы является Свято-Кирилло-Мефодиевская Русская Церковная Гимназия в Сан-Франциско. Это учебное заведение при Кафедральном Соборе в честь иконы Божией Матери Всех Скорбящих Радости. Школа начала работать еще в 1927 году. Сейчас ее посещают около 150 учеников, занимаются три раза в неделю. Помимо этого, в гимназии убеждены, и дома должна проводиться воспитательная работа: «Не ожидайте чуда от гимназии: если дома редко или вообще не слышится русская речь, несколько часов занятий в неделю не помогут! Но и одного русского языка мало. Нашим детям нужно показать красоту и величие России во всех её проявлениях. Поэтому, например, когда приезжают выставки русского искусства и творчества,

найдите несколько часов для того, чтобы напитать своих детей живой русской культурой. Детям также очень полезно бывать и участвовать в мероприятиях русской колонии в Сан-Франциско: в Русском Фестивале, Дне Русского Ребенка, Рождественских Ёлках и других. Наконец, нужно ли говорить о том, какую пользу приносят поездки в саму Россию: красота древних городов, достопримечательности Москвы и северной столицы – Санкт-Петербурга, живое общение, погружение в русскую культуру и быт, произведут на ребёнка неизгладимое впечатление» [8].

Значение церковно-приходских школ трудно преувеличить. Благодаря им, потомки эмигрантов, которые никогда не бывали в России, могли приобщиться к русскому языку и российской культуре [7, с.3].

Иной является модель двуязычных школ – более организованный способ обучения языкам. Такие школы открываются в странах, где имеются обширные диаспоры. Так, в Берлине есть частная начальная двуязычная школа им. Ломоносова, она открылась в 2006 году, в ней работают 1-6 классы. Учредителем этой школы является основанное в 1993 году «Общество русскоязычных родителей и педагогов МИТРА».

Государственная русско-немецкая начальная школа им. Льва Толстого была открыта в 1992 году в Берлине. Она является школой полного дня, обеспечивает интеграцию основного и дополнительного образования обучающихся.

Школа Екатерины Великой во Франкфурте – первая частная лицензированная школа продленного дня (с 7 до 18.00), обучающая на **немецком, русском и английском языках**. Создана в 2011 году. В этой школе на русском языке ведутся природоведение, музыка, изобразительное искусство, русский язык, на немецком – математика, физкультура, немецкий. Благодаря иммерсивному методу обучения с одним педагогом происходит естественное развитие языковых способностей детей в письменной и устной речи на немецком, русском и английском языках. В начальных классах один и тот же предмет до обеда преподается на русском языке, а после обеда – на немецком.

Благоприятные условия для сохранения этнического языка имеются в Канаде. В районах компактного проживания диаспоры русский язык как учебный предмет входит в программы государственных школ.

Но чаще обучение русскому языку ведется в так называемых культурных центрах, т.е. в школах дополнительного образования. Так, в Германии более ста школ выходного дня, где учатся не менее 10 тыс. детей [см. на сайте: 9].

Одним из сложных вопросов двуязычного образования является вопрос о соотношении предметов на каждом языке или в целом о языковом балансе в преподавании. Интересен в этом отношении американский опыт. В соответствии с целями проекта Редвуд-сити (Калифорния) чередование английского и испанского идет по дням недели: один и тот же предмет преподается по-испански в понедельник, среду и пятницу, по-английски – во вторник и четверг. Там же введена и система «Введение – заключение»: учитель дает введение к теме урока на одном языке, объясняет тему на другом и дает заключение снова на первом языке. Таким способом учитель помогает тем ученикам, которые не чувствуют себя одинаково уверенно на каком-либо из двух языков [10].

В наши дни много делается для совершенствования двуязычного образования. Сейчас во многих странах используется стандарт, принятый в Европе. В основополагающем документе Совета Европы «Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, преподавание, оценка» [11] определены четкие требования, уровни усвоения языка. Таким образом, появилась возможность унификации оценки в соответствии с международными нормами. Оцениваются навыки чтения, письма, аудирования, устного диалога, устной презентации (монологическая речь). В целом выделено 6 уровней владения языком:

A1 – уровень выживания /прорыв (Breakthrough – скачок или Beginning);

A2 – предпороговый/промежуточный уровень (Waystage – «путь на арену» или Elementary);

B1 – пороговый (Threshold – начало или Pre-Intermediate);

B2 – пороговый продвинутый (Vantage – преимущественная позиция или Intermediate);

C1 – уровень профессионального владения (Effective Operational или Proficiency Upper-Intermediate);

C2 – уровень владения в совершенстве (Mastery или Advanced) [12].

Далее на основе «Общеввропейской компетенции» по инициативе Отдела языковой политики при Совете Европы в Страсбурге для поддержки развития поликультурности и полиязычия была разработана программа «Европейский языковой портфель» (European Language Portfolio – ELP) (1997). Цель этой программы – стимулировать изучение языка, представить картину процесса обучения. Важнейшая его функция – отчетная. В 2001 году ЕС рекомендовал использовать эту систему оценок на практике для подтверждения языковой компетенции. Она позволяет работодателям получить информацию об опыте студента. Портфель имеет три компонента:

1. Паспорт, в котором фиксируют языковые навыки и опыт студента. Оценка выставляется студентом, преподавателем, комиссией. Оцениваются понимание (аудирование и чтение), говорение (диалог и монолог), письмо. В «Паспорте» также содержится перечень сертификатов и дипломов.

2. Языковая биография отражает то, как планируется учебный процесс. В ней содержатся контрольные листы самооценки коммуникативных умений в соответствии с уровнями владения языком.

3. Досье фиксирует практические примеры достижения студента, его работы, которые показывают языковые возможности обучающегося.

Как видим, языковой портфель помогает лучше организовать учебный процесс, самоконтроль обучающихся, оценку уровня знаний, корректировать содержание обучения, планирование учебного процесса [14].

Заключение. В модели двуязычного образования с участием плюрицентрического

языка есть несколько проблем. Чтобы упорядочить описание модели, среди них мы выделяем базовые. Прежде всего, необходимо определить феномен двуязычного образования и его отличие от языкового образования. В связи с этим нужно дифференцировать программы обучения сложившихся билингвов и программы подготовки, формирования билингвов. Переходные, поддерживающие и обогащающие программы выбираются в зависимости от билингвальных сред. Они влияют на выбор методов и определяют типы школ. Организация и контроль за усвоением языков обеспечивается документами рекомендательного характера, среди которых наибольшую известность получили общеевропейские компетенции и европейский языковой портфель.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Ковалева Т.В. Билингвизм в русской культуре XVIII-середины XIX вв. Дисс... канд. философ. наук. Спец. 24.00.01 – Теория и история культуры. Санкт-Петербургский государственный университет, 2007. – 189 с.
2. Хабарова Л. П. Билингвальное образование в высшей школе: зарубежный и отечественный опыт // Известия ПГПУ им.В.Г.Белинского. 2011, № 24. С.846-852.
3. Baker C. Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. Clevedon: Multilingual Matters. 2006. – 492 pp.
4. TEL2L. Teaching subjects through the medium of foreign language [Электронный ресурс] // Models of bilingual education: сайт. URL: <http://www.unavarra.es/tel2l/eng/Worldcontext.htm> (дата обращения 03.02.2016).
5. Щерба Л.В. О понятии смешения языков // Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – С. 60-74
6. Бурд М. LIGHT: европейский проект в поддержку детского многоязычия www.russianedu.ru/i/tree/140/burd.doc
7. Симановская Е. Русская школа в дальнем зарубежье в начале 21 века http://www.russisch-fuer-kinder.de/de_start/blog/texte.php?auswahl=russkaja_shkola_xxi_veka
8. Свято-Кирилло-Мефодиевская Русская Церковная Гимназия // <http://www.gymnazia.org/?q=node/9>
9. <http://www.ruslink.de/school.html>
10. Вахтин Н. Б., Головкин Е. В. Социоллингвистика и социология языка: Учебное пособие. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2004. – 336 с. http://finances.social/sotsiologiya_719/tipyi-programmdvuyazyichnogo-obrazovaniya.html
11. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press, 2007 (9th printing). – 260 p.
12. Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка (русская версия). – М.: МГЛУ, 2005. – 247 с.
13. Европейская система уровней владения иностранным языком // https://mipt.ru/education/chair/foreign_languages/articles/european_levels.php
14. Little D., Perclova Radka. European Language Portfolio. Guide for Teachers and Teacher Trainers. – Strasbourg: Council of Europe, 2001. – 97 p. <http://www.katharina-schule.de/die-schule/schulkonzept?lang=ru>

Аңдатпа

Шайбакова Д.Д. **Көптілді білім беретін ұйымдардың моделдері әдістемесі** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада екі тілді (көпұлтты) және тілдік білім беру жүйесі сараланады. Екі тілді білім беру ұйымының моделі, білім беру жүйесіндегі тілдерді біріктіру жолдарын, жүйелі өкілдігі ретінде қарастырылады. Мақсаттарына байланысты түрлері: өтпелі, қолдаушы, байыту бағдарламаларына қарай бөлінеді. Екі тілде және олардың әрқайсысының ассоциациялық жүйесінің, тілдік құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында, әдістер сәйкес келеді. Мектептер мен білім беру моделдерін тандау, сондай – ақ, мақсатқа қол жеткізуге әсер етеді. Заманауи құзыреттілікті өлшейтін, тілді игерудегі әдістер бақылауды жүзеге асырады. Олар ұсынымдылық сипатта құжаттарында берілген: бұл жалпыевропалық құзыреті, және европалық тілдік портфель. Мақала ҚР БҒМ қаржыландыратын жобаның 1930/ГФ4 шеңберінде жарияланады.

Түйін сөздер: тілдік және қостілдік білім, өтпелі, қолдаушы, бағдарламаны байыту, тікелей, табиғи, тілді оқытудағы аударма әдістері.

Abstract

Shaibakova Damina. **Bilingual Education Organization Models** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The definitions of bilingual (multilingual) and linguistic education are differentiated in the article. The model of bilingual education organization is considered as a systemic perception of interacting languages situation types and languages combination methods in education system. Transitional, supporting and enriching programs are distinguished depending on goals. They are matched with the methods whereby the goals of forming of linguistic competences in both languages are reached, and the systems of association with each of them. Choosing of education school and models also effects on reach of the goal. Modern methods of competences measurement allow controlling language acquisition. They are performed in guidance documents: Common European Framework and European Language Portfolio.

The article is to be published in frames of the 1930/GF4 project, financed the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: linguistic and bilingual education, transitional, supporting and enriching programs, direct, real, translational method of language learning.

УДК 159.9

З.М.САДВАКАСОВА
zuhra76@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

**ЭВРИСТИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ
СПЕЦИАЛИСТОВ В ВУЗЕ**

Аннотация

В статье рассматривается инновационная образовательная эвристическая технология с фундаментальными основами в организации целостного педагогического процесса в подготовке специалистов в вузе. В комплексе представлена историческое возникновение данной концепции, ее понятие, структура, дидактические принципы, условия, формы, классификация методов в ее организации. Особенность технологии в том, что знания не даются в готовом виде, а через технологическую карту обучающийся сам создает свой продукт деятельности с учетом своих индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: эвристическая технология обучения, педагог, обучающийся, целостный педагогический процесс

Актуальность. В настоящее время ценится на производстве, в деятельности, и в жизни человек творящий, пионер-исследователь в своей области, а это возможно за счет внедрение в целостный педагогический процесс инновационных образовательных технологий. Все личности от природы талантливы, но если обучение построено на основе традиционной дидактики, то резко снижает их творческий потенциал. Следует отметить, что практика показывает, первооткрыватели и пионеры в своих областях исследования обладали не только фундаментальными знаниями, особым складом, или алгоритмом мышления, но и определенными знаниями, представляющими эвристические методы и приемы. Индивидуальный личностный потенциал, креативные, когнитивные, рефлексивные и другие особенности специалиста напрямую зависят, какую педагог использует в преподавательской деятельности образовательную технологию.

Основная часть. Проблемы творческой деятельности издавна волновало человека. Вклад теорию и практику эвристической технологии обучения внесли многие авторы. Для обозначения интеллектуального творчества в III в. н.э. древнегреческий математик Папп Александрийский ввел термин «эврика» [1-с.266].

Эвристическое обучение для обучающегося – непрерывное открытие нового (эвристика – от греч. *heurisko* – отыскиваю, нахожу, открываю). Эвристические технологии обучения (от греч. – «я нашел») предполагает освоение знания «через открытие». Зарождение в целостном педагогическом процессе технология своими корнями уходят в блестящие эвристические беседы Сократа – «знанием о незнании». Сократ полагал, что увлекает знание, скрытое в человеке, точнее, в его бессмертной душе. Познание – это припоминание, организованное специальным образом: в человеке потенциально содержится все то, что он хочет познать. Процесс образования есть перевод знаний человека

из скрытого состояния в явное – «из небытия в бытие». Следом философ Рене Декарт разработал рациональный метод открытия истин, включающий 4 основных правил поиска, 22 правила руководства для ума, метод интуиции, индукции и творчества [1].

Вклад в область эвристической технологии обучения отражено и в трудах великого чешского педагога Я.А.Коменского написано: «Правильно обучать юношество – это не значит вбивать в головы собранную из авторов смысл слов, фраз, изречений, мнений, а это значит – раскрывать способность понимать вещи, что именно из этой способности, точно из живого источника, потекли ручейки...». И призывал учителей обучать своих учеников так, «чтобы они исследовали и познавали самые предметы, а не помнили только чужие наблюдения и объяснения» [2].

Мыслитель Кант выдвинул идею о синтетической природе творческого мышления и считал, что единство продуктивного воображения и трансцендентальной апперцепции (т.е. ясного и осознанного восприятия какого-либо впечатления, ощущения) как форм творческой самодеятельности обеспечивается тем, что воображение, создавая новое знание посредством синтеза чувственности и рассудка, наполняет выработанную апперцепцией всеобщую категориальную форму конкретным предметным содержанием. Его идеи развил и Фихте, рассматривая творческий процесс в виде бесконечного ряда последовательных синтезов [3]. В более поздние времена эта технология приходили в практику обучения со страниц педагогических сочинений Ж.Ж. Руссо и Л. Н. Толстого. Идея данных теоретиков заключалась в организации обучения и воспитания следующем, воспитатель лишь наводит своего воспитанника на решение вопроса, руководит интересами так, что сам обучающийся этого не замечает; оказывая главным образом косвенное воздействие, воспитатель организует всю среду, все окружающие ребенка влияния таким образом, что они подсказывают определенные решения.

Выдающийся немецкий педагог А. Дистерверг пропагандировал методы преподавания, побуждающие мысль обучающегося, активно формирующие умения рассуждать и наблюдать. Его дидактика развивающегося обучения была основана на применении эвристического метода и сократической беседы.

Ученый М.В. Ломоносов также внес вклад в развитие эвристической технологии обучения, он разработал методическое средство эвристики – логографический метод поиска решения задач [4]. В XX столетии главным автором и распространителем эвристической технологии стал Джон Дьюи. Заслуги в разработке эвристики как педагогической проблемы принадлежат также

Дж.Пойа, Ю.Н.Кулюткину, В.И.Андрееву, Г.С.Альтшуллеру (на ее основе разработал авторскую технологию ТРИЗ – Творческое Решение Изобретательских Задач).

Философ С.И.Гессен подчеркивал, что занятие должно быть организовано так, чтобы служить переходом к творческой работе. И эвристический способ обучения — прямая противоположность изучению «готового знания», так как он ставит обучающегося перед лицом собственного незнания: этот объект незнания фиксируется и тщательно исследуется.

Рассматривая данный аспект теории С.А.Смирнова, И.Б.Котова, Е.Н.Шиянов предложили структуру эвристической технологической деятельности (см. Рис.1) [5].

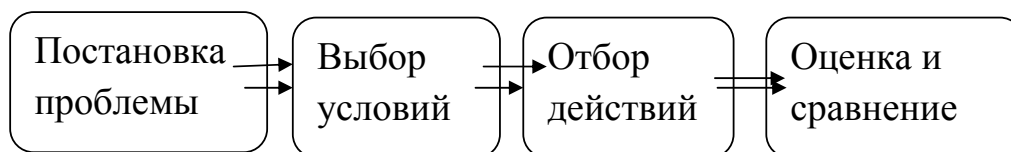

Рисунок 1. Структура эвристической технологической деятельности

В отборе действий включает в себя процесс поиска всех возможных операций (действий, способов, приемов, алгоритмов) по решению задач. Когда определен перечень возможных действий по решению проблемы, проводится нахождение самих решений и получаются перечень возможных решений (ответов) предложенной проблемы.

Целью эвристической технологии обучения является обеспечение рождения обучающимися личного образовательного результата (идей, проблем, гипотез, версий, схем, опытов, текстов, конструкции, моделей) в ходе специально организованной деятельности. Еще немаловажный момент по целеполаганию в эвристической технологии цель формулируется обучающимися самостоятельно или с помощью педагога, но она исходит из внутренней потребности, мотива и тогда – цель, как правило, одна – «усвоение, присвоение изучаемого содержания темы». Затем совместно определяются задачи «что нужно сделать, чтобы усвоить тему, т.е. до-

стичь цели?». Мы считаем, что это могут быть, например, такие задачи: «что узнать, какие знания?», «что воспроизвести, понять? В чем сущность изучаемого?», «Чему научиться? как и где применять изученное содержание?»

Сущность эвристической технологии состоит в создании личного опыта обучающегося. Он поставлен в позицию «добытчика знаний». Знание возникает у него как следствие преодоления трудностей и решения жизненных проблем. И показателями результативности этой технологии будут способности видеть и понимать проблему, предлагать нестандартные способы решения, умение раскрывать неизвестный предмет с разных точек зрения, понимать других участников учебной деятельности.

Концептуальными положениями эвристической технологии являются:

1) формирование новых знаний происходит на основе эвристической беседы и должно сочетаться с самостоятельной работой об-

учающихся (участие в эвристической беседе – задавание обучающимся встречных, проблемных вопросов, ответы на проблемные вопросы, решение познавательных задач);

2) педагог преднамеренно создает проблемные ситуации, обучающиеся должны их анализировать и ставить проблемы, выдвигать и доказывать гипотезы, делать выводы; получать решения и доказывать их достоверность;

3) оценка ставится в основном за умение применять ранее полученные знания в новых условиях, за умение выдвигать и обосновывать гипотезы, доказывать их, за овладение обобщенными способами деятельности.

В организации эвристической технологии педагог руководствуется следующими дидактическими *принципами* (Хуторской А.В.):

1. Принцип личностного целеполагания обучающегося. Образование каждого обучающегося происходит на основе и с учётом его личных целей в каждой образовательной области.

2. Принцип выбора индивидуальной образовательной траектории. Обучающийся имеет право на осознанный и согласованный с педагогом выбор основных компонентов своего образования: смысла, целей, задач, темпа, форм и методов обучения, личностного содержания образования, системы контроля и оценки результатов.

3. Принцип метапредметных основ содержания образования. Основу содержания образовательных областей и учебных дисциплин составляют фундаментальные метапредметные объекты, обеспечивающие возможность субъективного личностного познания их учениками.

4. Принцип образовательного приращения ученика или принцип продуктивности обучения. Главным ориентиром обучения является личное образовательное приращение обучающегося, складывающееся из его внутренних и внешних образовательных продуктов учебной деятельности.

5. Принцип первичности образовательной продукции обучающегося. Создаваемое обучающимся личностное содержание образования опережает изучение образовательных

стандартов и общепризнанных достижений в изучаемой области.

6. Принцип ситуативности и сопровождающего обучения. Образовательный процесс строится на ситуациях, предполагающих самоопределение и эвристический поиск их решения обучающимися; педагог сопровождает обучающегося в его образовательном движении, познавательной траектории развития.

7. Принцип образовательной рефлексии. Образовательный процесс сопровождается его рефлексивным осознанием субъектами образования.

Теоретик Хуторской А.В. выделил и *признаки* эвристической технологии обучения:

1. Снята жесткая предметная организация содержания обучения: учебные программы вариативны и включают интегрированное содержание. Очень важной особенностью эвристической технологии является так называемое «открытое знание» – неоднозначное, многовариантное. Педагог, предлагающий задания «открытого типа», может знать два-три варианта решения, а обучающийся предложит еще несколько или познавательная задача окажется вообще не имеющей однозначного решения.

2. Обучающиеся объединяются в группы разного состава («пары», «тройки», «пятерки»). Группы могут меняться со сменой деятельности или по желанию обучающихся, и даже быть разновозрастными.

3. Освоение учебного содержания происходит в совместной деятельности педагога и обучающихся строится в определенной логике: создание проблемной ситуации (ощущение затруднения); выявление затруднения и определение проблемы; предложение возможного замысла решения проблемы (выдвижение гипотез); логическая проверка гипотез, некоторые гипотетические выводы; наблюдения и эксперимент, которые позволят отвергнуть гипотезу или принять логические выводы [6].

Основной технологической единицей эвристического обучения выступает эвристическая образовательная «*ситуация*» (она является клеточкой в процессе развития

личности) – это образовательная напряжённость, организуемая педагогом или возникающая спонтанно, требующая своего разрешения через эвристическую деятельность всех её участников. Ситуация актуального активизирующего незнания включает: ситуация ориентирования, ситуация поиска, ситуация преобразования, ситуация интеграции.

Еще особенность эвристической технологии состоит в её вариативности, достигаемой с помощью «технологической карты» обучения, системы эвристических форм и методов, а также методики организации эвристических образовательных ситуаций. Технологическая карта в учебном процессе содержит базы данных с наборами учебных целей, критериями оценки их достижения, формами, методами, способами, приёмами обучения, образцами индивидуальных образовательных программ и способов их составления, другими технологическими и информационными средствами эвристического обучения. Цель карты – представить педагогу педагогический инструментарий для изучения определённой темы или раздела с целью обеспечения индивидуального образовательного движения каждого обучающегося, так и всего образовательного процесса в целом. Компьютерные технологии существенно повышают эффективность использования педагогом технологических карт как педагогических баз данных для создания вариантов различных технологий обучения применительно к разным группам и отдельным обучающимся.

Роль педагога в эвристической технологии обучения заключается в том, что в центре внимания педагога личный опыт обучающихся, их впечатления и переживания предметно-практической деятельности, взаимодействия и общения, формирование и развитие основных компетенций личности. То есть в эвристической технологии: обучающимся предоставляется в организации самого процесса *свобода выбора* (группы, содержания, темпа); исключается всякое принуждение к учению, специальное внимание обращается на организацию рефлексии обучающихся в учебной деятельности [7].

Составляющие компоненты в эвристической технологии в организации обучения обучающихся являются формы и методы – это те, основной задачей которых является создание обучающимися новых образовательных результатов: идей, сочинений, исследований, поделок, конкурсов, художественных произведений и др.

К эвристическим *формам* относятся: эвристические уроки, олимпиады, погружения, деловые игры, очные и дистанционные проекты, интерактивные формы обучения, творческие защиты и др. (с инновационными формами Вы можете ознакомиться в книге Садвакасова З.М. «Инновационные формы УВП в вузе», 2015).

Эвристическая технология проведения занятий включают в себя и соответствующие *методы* обучения. Андреева В.И. даёт определение: «эвристические методы – это система эвристических правил деятельности педагога (методы преподавания) и деятельности ученика (методы учения), разработанные с учетом закономерностей и принципов педагогического управления и самоуправления в целях развития интуитивных процедур деятельности учащихся в решении творческих задач» [8, с.217].

На практике разработаны и применяются в процессе преподавания различные методы в организации эвристической технологии обучения: *Аналитическая цепь* (Янг Ч.); *Искусство принятия решения* (Акофф Р., 1970); *Коллективная записная книжка* (Джон В.Хейфил, XX век); *Коллоквиум по обмену творческим опытом* (Броун, XX век); *Массовая мозговая атака* (Филлипс Д., 1970.); *Метод Больцано Б.* (начало XVIII в.); *Метод Штейнбарта Д.Г.* (XVIII в.); *Метод «Конференции идей»* (Гильде В., 1970.); *Метод «Креатике»* (Коллектив авторов. Франция, 1970); *Метод «Матриц открытия»* (Моль А., 1955); *Метод выяснения мнения других* (Габриэль Г.В., XX век); *Метод гирлянд* (Крик, XX век); *Метод использования библиотеки эвристических приемов* (Половкин А.И., 1969); *Метод использования побочных результатов поиска* (Туск К.Д., начало XX в.); *Метод каталога* (Кунце Ф., 1926); *Ме-*

тод конструирования (по Байтцу Г.Я., 1969); *Метод линейного расположения средств решения изобретательских задач* (Буш Г.Я. (1970-е гг.); *Монолог изобретателя* (Буш Г.Я., конец XX в.); *Поэтическое генерирование идей* (Буш Г.Я., конец XX века); *Метод нахождения скрытых аналогий между объектами* (Вольф Х., конец XVII- начало XVIII вв.); *Метод обратной мозговой атаки* (Фирма «Дженерал электрик», XX век); *Метод систематической эвристики* (Мюллер И., 1970); *Метод сознательного использования случайностей* (Туск К.Д., начало XX в.); *Метод табличного (матричного) расположения средств решения изобретательских задач* (Буш Г.Я., 1970-е гг.); *Стратегия семикратного поиска* (разработана Г.Я.Буш); *Метод функционального конструирования* (Коллер Р., начало 1970-х гг.); *Методика направленного мышления* (Середа Н.И., 1961); *Метод синектики* (Принс Дж.М., 1960-е); *Метод Пойа Д.* (конец XIX-начало XX вв.); *Методы иерархического расположения средств решения изобретательских задач* (Буш Г.Я., конец XX в.); *Методы комбинированного расположения средств решения изобретательских задач* (Буш Г.Я., конец XX в.); *Обобщенный алгоритм поиска новых технических решений* (Половинкин А.И., 1976.); *Обобщенный эвристический метод* (Половинкин А.И., 1976.); *Правила Тринга и Лейтуэта* (конец XX века); *Психоэвристическая активация интеллектуальной деятельности* (Чавчанидзе В.В., 1968.); *Список вопросов* (Пойа Д., 1945.); *Теория девяти экранов* (Альтшуллер Г.С., 1960-е гг.); *Уравнение творчества* Д.С. (XX в.); *Фундаментальный метод проектирования* (Е.Магчетта, 1968); *Эвристический диалог* (Сократ, V в. до н.э.); *Метод “вживания”*; *Метод “Если бы...”*; *Метод эвристических вопросов* (Квинтилиан); *“Мозговой штурм”* (Л.Ф.Осборн); *Метод синектики* (Дж. Гордон); *Метод «Метра»* (разработан под руководством И.Бувена); *Метод функционального изобретательства* (К. Джоунс) [9].

В организации эвристической технологии обучения во взаимосвязи с формами и методами используют педагогические **приемы**:

Прием «Аналогия». При решении задач идею решения можно получить путем применения известного аналогичного решения, «подсказанного» технической или художественной литературой, увиденного в кино или «подсмотренного» в природе.

Прием «Фантазия». Прием связан с желанием получить то, чего желаешь. Использование фантазии для стимулирования новых идей заключается в размышлении над некоторыми фантастическими решениями, в которых при необходимости используются нереальные вещи или сверхъестественные процессы.

Прием «Инверсия». Прием инверсия или обратная аналогия означает –выполнить что-нибудь наоборот. Для него характерны выражения: перевернуть вверх «ногами», вывернуть наизнанку, поменять местами и т.д.

Виды инверсии:

а) Функциональная инверсия. Сделать функцию или действие обратным. Нагревание – охлаждение, притягивание – отталкивание, строить – ломать и т.д.;

б) Структурная инверсия. В понятие структуры входит состав системы и ее внутреннее устройство. Много – мало элементов, однородные – разнородные элементы, сплошная – дискретная структура, монолитная – дисперсная – пустая, статичная – динамичная структура, линейная – нелинейная, иерархическая – одноуровневая и т.п.;

в) Параметрическая инверсия. Противоположные параметры. Проводник – диэлектрик, длинный – короткий, темный – светлый, твердый – мягкий.г) Инверсные связи. Есть связь – нет связи. Положительная – отрицательная связь;

д) Инверсия пространства. Изменение положения в пространстве на 90° и 180°. е) Инверсия времени. Быстро – медленно, непрерывно во времени –квантовано, прошлое – настоящее – будущее.

Прием «Эмпатия». Отождествление себя с личностью другого. Иногда об этом действии говорят «войти в шкуру другого», то есть поставить себя на место другого [10].

Андреев В.И. для развития творческого воображения человека рекомендует следующие педагогические приемы [8-с.493-498]:

– Прием «Сочетание ранее известных элементов» (сочетание ранее известных элементов для получения нового удовлетворяющего творческому замыслу).

– Прием «Увеличение или уменьшение предмета».

– Прием «личной эмпатии – вхождение в образ».

– Прием выдвижение гипотез (необходимо проанализировать и уточнить, что может быть причиной того или иного явления, а что следствием).

– Прием «мысленный эксперимент» (на основе выдвинутой гипотезы мысленно проигрываются все основные этапы).

– Прием «Использование моделей»

– Прием «Аппликация теорий» (использование наложения и применения теории из одной сферы в другую).

– Прием «Опора на случайные связи» (берется случайное слово, понятие и оно рождает неожиданно новую ассоциацию, идею для решения вашей творческой задачи).

– Прием «Дивергенция» (расширение границ поиска идей с целью обозначения достаточного обширного и более плодотворного пространства для решения творческой задачи).

– Прием «Конвергенция» (сужение границ поиска идеи, более тщательная проработка решения части задачи (подзадачи).

– Прием «Неоконченные тексты» (возьмите любой рассказ, прочитайте его до половины. Затем пофантазируйте, чем и как он закончится)

– Прием «Составление из нескольких мало связанных слов рассказа» (возьмите пять любых слов и составьте по ним рассказ).

– Прием «Изменение стратегии мыслительности» (можно изменить стратегию ваших размышлений и акцентируете внимание: а. на волевых качествах; б. на нравственных; в. на эстетических).

– Прием «Смена ролевых функций» (решая задачу, можно мысленно сменить позицию, роль).

– Прием «Взгляд на проблему профессионала и непрофессионала»

– Прием «Взгляд на проблему с позиции разных наук» (из самых разных областей и наук).

– Прием «Взгляд... гения» (анализируя проблемы, мы мысленно можем задать себе вопрос: А как бы вышел из этой ситуации, как бы решил эту проблему Эйнштейн?)

– Прием «Проведение творческого конкурса типа КВН»

– Прием «Научно-фантастических микро-рассказов на заданную тему»

– Прием «Сочинение сказок с использованием заданного сюжета»

Также в организации эвристической технологии обучения используют **техники** разработанные Панфиловой А.П. [7, с.72]:

Техника расчленения. Она включает в себя четыре последовательных шага. Вначале все составные части конструкции (предмета, услуги, товара и т.д.), подлежащей совершенствованию, записывают на отдельные карточки. Затем на каждой карточке последовательно перечисляют максимальное количество характерных признаков соответствующей части. После этого необходимо оценить значение и роль каждого признака для функций данной части (должны ли они оставаться неизменными с точки зрения реализации своих функций). Затем следует подчеркнуть разными цветами те признаки анализируемой части, которые совсем нельзя менять, те, которые можно менять лишь в заданных пределах, и те, которые можно менять в любых пределах. В заключение все карточки выкладываются на стол одновременно и анализируются как общее поле приложения усилий. Сущность техники расчленения заключается в одновременной обзорности всего множества элементов, подлежащих преобразованию, т. е. в активизации не только аналитических возможностей левого полушария головного мозга человека, но и синтетических — правого.

Техника формат одного вопроса. Методика выработки коллективного решения. Участники сконцентрированы на единственной задаче, и вероятность отклонений от темы уменьшается. Самое главное в этой технике – попробовать сформулировать ос-

новой вопрос, ответ на который даст решение проблемы. Последовательность обсуждения здесь следующая.

Ведущий коллективное обсуждение формулирует вопросы, которые в конце концов сводятся к следующим: какой вопрос даст все необходимые ответы для выполнения поставленной задачи; на какие вспомогательные вопросы надо найти ответы до ответа на главный вопрос; достаточно ли у нас информации для уверенных ответов на вспомогательные вопросы (если да – отвечаем, если нет – продолжаем обсуждение); какие ответы на вспомогательные вопросы являются самыми обоснованными; если ответы на вспомогательные вопросы правильны, каким будет лучшее решение этой проблемы?

Техника ликвидации тупиковых ситуаций. Цель – найти новые направления поиска, если очевидная область поиска не дала приемлемого решения. В литературе, посвященной анализу творческой деятельности, приводится ряд способов изменения подхода к решению проблемы, когда работа зашла в тупик. Эти способы можно разделить на несколько типов, каждый из которых может оказаться достаточным для ликвидации тупиковой ситуации. Общий план действий, как правило, следующий: выработка правил преобразований, которым можно подвергнуть имеющееся. Неудовлетворительное решение или какие-либо его части; поиск новых взаимосвязей между частями имеющегося неудовлетворительного решения; переоценка проблемной ситуации.

Техника Алекса Осборна «Список-экспресс» (SCAMPER). Преобразования сводятся к постановке «волшебных» слов и выражений: заменить (*Substitute*); скомбинировать (*Combine*); адаптировать (*Adapt*); модифицировать — уменьшить/увеличить – *Modify (bigger/smaller)*; применить в другой области (*Puttootheruses*); исключить (*Eliminate*); изменить на противоположное (*Reverse*). «Волшебное» слово вписывается в ячейку против соответствующей проблемы, после чего участникам коллективного принятия решений остается продумать возможный сценарий развития ситуации. В методах

поиска взаимосвязей между частями имеющегося! неудовлетворительного решения исследуется, какое влияние оказывает связь каждой части проблемы со всеми остальными его частями или с другими аспектами проблемы.

Роль педагога в эвристической технологии обучения заключается в том, что в центре внимания личный опыт обучающихся, впечатлений и переживаний предметно-практической деятельности, взаимодействия и общения, *основных компетенций личности*. Педагог занимает *открытую личностную позицию*, и выполняет роль «фасилитатора» (К.Роджерс) учебном процессе (см. книгу Г.А.Касен, А.К.Мынбаева, З.М.Садвакасова *Личностно-ориентированный, проектный и проблемно-ориентированный подходы*, 2012): обучающимся предоставляется свобода выбора (группы, содержания, темпа) и создает соответствующие психолого-педагогические условия в целостном педагогическом процессе.

Заключение. Таким образом, эффективно организованное эвристическое обучение по психолого-педагогическим основам может привести не только к развитию личности, но и формированию нестандартного мышления, что и требуется в наше время.

Эвристическая технология обучения уникальна тем, что итогом деятельности может быть продукт, но полученный разными путями при этом каждый вкладывает свой творческий потенциал. В методике эвристики отличительная особенность в том, что знания не даются в готовом виде, а обучающийся получает материал, конструирует его, и создает новый продукт деятельности. Создается расширенная возможность проблемного обучения, поскольку в учебном процессе идет ориентация на достижение неизвестного им заранее результата. Достигнуть положительного результата в образовании можно, если организована педагогом целенаправленная деятельность с элементами креативности. Компетентно организованная эвристическая технология обучения на занятии в вузе, не только открывает новые знания, но и производит методологическую и учебную про-

дукцию, при этом реализуется процесс вариативности и развивается (изменяется) в ходе деятельности сам обучающийся. Обучающийся при этом становится субъектом, конструктором своего образования; он – полноправный источник и организатор своих знаний. Поэтому педагогу важно правильно организовать и создать психолого-педагогические условия с учетом закономерностей и законов целостного педагогического процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Хуторской А.В. Эвристическое обучение: Теория, методология, практика. – М.: Межд.пед. академия. – 1998. – 266 с.
2. Коменский Я.А. Педагогическое наследие – М.: Педагогика, 1989. – 220 с.
3. Гольденрихт С.С. Диалектика и теория творчества – М.: МГУ, 1987. – 200с.
4. Креативная педагогика. Методология, теория, практика /Под ред. В.В. Попова, Ю.Г. Кру-

глова – 3 е изд. – М.: БИНОМ Лаборатория знаний, 2012. – 319 с.

5. Смирнова С.А., Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Педагогика: теории, системы, технологии. – 7 изд. М.: Академия, 2007. – 512 с. (С.346-350)

6. Хуторской А.В. Эвристическая технология обучения <http://studentam.net/content/view/1677/127>

7. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии. Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Академия, 2011. – 192 с. (с.72-78)

8. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. – 2-е изд. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с. (с.218-235, 492-498)

9. Креативная педагогика. Методология, теория, практика /Под ред. В.В.Попова, Ю.Г.Круглова. – 3-е изд. – М.: БИНОМ Лаборатория знаний, 2012. – 319 с. (с. 60-76)

10. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Искусство преподавания: концепции, инновационные методы обучения. Учебное пособие. – Алматы, 2012. – 220 с. (с.157-160)

11. Морева Н.А. Современная технология учебного занятия. – М., 2007. – 160 с.

Аңдатпа

Садвакасова З.М. **ЖОО мамандарды даярлауда оқытудағы эвристикалық технологиялар әдістемесі** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада ЖОО мамандарды даярлауда тұтас педагогикалық үрдісті ұйымдастырудағы іргелік негіздермен инновациялық білім берудің эвристикалық технологиясы қарастырылады. Кешенде аталған тұжырымдаманың тарихи пайда болуы, оның ұғымдары, дидактикалық принциптері, мақсаты, формасы, оны ұйымдастырудағы әдістердің жіктелуі ұсынылған. Технологияның ерекшелігі білімнің дайын күйінде берілмей, оқушының технологиялық картасы арқылы берілетіндігінде, яғни, оқушы (студент) өзіндік жеке дара ерекшеліктерін ескере отырып өзінің өнімін құрады.

Түйін сөздер: оқытудың эвристикалық технологиясы, педагог, оқушы (студент), тұтас педагогикалық үрдіс

Abstract

Sadvakassova Z.M. **Heuristic training technology in development of specialists in higher education institution** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

In article the innovative educational heuristic technology with fundamental bases in the organization of complete pedagogical process in training of specialists in higher education institution is considered. In a complex historical emergence of this concept, concept, structure, the didactic principles, conditions, forms, classification of the organization methods is presented. Feature of technology that knowledge is given not in finished form, byr through the flow chart. Trained itself creates the product of activity taking into account the specific features.

Keywords: heuristic training technology, the teacher, the trained, complete pedagogical process

УДК 502/504:37.03

Ш.Ш. ХАМЗИНА, Л.А. СЕМЕНОВА

Инновационный Евразийский университет
(Астана, Казахстан)

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ЭКОЛОГИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация.

Статья посвящена разработке научно-методического обеспечения процесса экологизации высшего профессионального образования. Предлагаемая методическая система построения общеобразовательной дисциплины «Экология и устойчивое развитие» для студентов различных специальностей позволяет осуществлять экологическую подготовку к будущей практической деятельности. В рамках исследования авторами разработаны основные теоретические положения, определены принципы и закономерности, предложены новые методические подходы для построения вариативного компонента самостоятельной работы студентов общеобразовательного курса «Экология и устойчивое развитие» для ряда специальностей.

Ключевые слова: экологизация, вариативный, устойчивое развитие, экологическое образование.

Введение. Одной из важных целей экологического образования является формирование практического опыта природопользования и компетентного принятия решений, что в совокупности будет способствовать здоровому образу жизни людей, устойчивому социально-экономическому развитию и экологической безопасности Республики Казахстан.

Актуальность данного исследования определяется:

– социальным заказом общества на специалистов, способных решать экологические проблемы в своей профессиональной деятельности;

– признанием важности и перспективности создания мобильной и вариативной системы экологической подготовки студентов различных специальностей.

Целью разработанной методической системы построения общеобразовательной дисциплины «Экология и устойчивое развитие» для различных специальностей в рамках самостоятельной работы студентов является воспитание высококвалифицированных специалистов, владеющих знаниями об окружающей среде, осознающих свою роль и место в современном мире, обладающих чувством долга и ответственности, психо-

логически готовых принимать экологически правильные решения и отвечать за их последствия.

Методологической основой исследования является системный, комплексный подход к анализу методических особенностей построения общеобразовательной дисциплины «Экология и устойчивое развитие» для различных специальностей в рамках самостоятельной работы студентов. В ходе исследования использовались: теоретический и сравнительно-исторический анализ научных публикаций и нормативно-правовых актов по экологическому образованию.

Теоретическую основу исследования составляют ведущие принципы психолого-педагогической науки: природосообразности; развития; субъектности деятельности; гуманизма; целостного педагогического процесса; трудового воспитания и опоры на коллективные формы жизнедеятельности; эстетического и нравственного воспитания в природной среде; непрерывности; взаимосвязи глобального, национального и краеведческого подхода в экологическом воспитании; междисциплинарности.

Основная часть. Понятие *вариативный* имеет следующее толкование в словаре-справочнике по материалам прессы и лите-

ратуры [1] – такой, который имеет, способен иметь, образовывать вариации, разнообразности; произведено от слова вариация. Вариация (от лат. *variatio* – изменение), по Словарю иностранных слов [2], означает видоизменение второстепенных элементов, частных чего-либо при сохранении того, что является основой.

Принимая во внимание значение самого слова *вариативный* и производящего слова вариация, можно определить, что специфика содержания вариативного компонента общеобразовательной дисциплины «Экология и устойчивое развитие» для студентов различных вузов в рамках самостоятельной работы студентов заключается в его строгой ориентации на будущую специальность обучаемого и видоизменении в зависимости от требований, предъявляемых к последней. Другими словами, построение вариативного компонента должно осуществляться в строгом соответствии квалификационным характеристикам той или иной специальности. При комплектовании содержания вариативного компонента необходимо учитывать субъект познания (студента определенного вуза) и его профессиональные интересы. Содержание вариативного компонента должно быть неразрывно связано с будущей профессией и нацелено на формирование практических умений обучаемого в соответствующей области знания (гуманитарной, фундаментальной естественнонаучной или технической). В связи с этим необходимо выявить профессиональные задачи, решение которых определяется уровнем экологических знаний, необходимо четко представлять для чего студентам той или иной специальности нужны экологические знания. Для того чтобы раскрыть обучаемым социальную значимость их будущей профессии в решении экологических проблем, необходимо вариативный компонент самостоятельной работы студентов общеобразовательной дисциплины «Экология и устойчивое развитие» строить на конкретных примерах, связанных с этой профессией.

Рассмотрим особенности построения вариативного компонента организации са-

мостоятельной работы студентов по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» на примере некоторых специальностей [3].

Специальность: Юриспруденция.

Государство, которое заботится об охране окружающей среды и называет в числе своих главных приоритетов экологическое здоровье страны, должно обеспечить правовую основу грамотного природопользования. Экологическое право – «регулятор» поведения людей по отношению к окружающей природной среде, друг другу. Состояние природной окружающей среды зависит от активной гражданской позиции каждого человека, а также от умения пользоваться нормами права. Биосфере нужен адвокат, который мог бы отслеживать неразумные действия и поступки людей, мешающие осуществлять принцип сосуществования видов в едином экологическом пространстве. Состояние международного экологического права характеризуется низким уровнем разработки международных экологических нормативов, отсутствием механизмов их выполнения, плачевными экологическими результатами международного сотрудничества. В этой связи необходимо формирование и развитие системы управления глобальным развитием цивилизации на базе полноценных междисциплинарных исследований и принципов единого экологического пространства.

Поэтому сегодня остро стоят проблемы, как подготовки юристов-экологов, так и качества эколого-правовой подготовки в целом. Важно, чтобы выпускники высших учебных заведений по специальности юриспруденция обладали необходимым объемом знаний в области правового регулирования природопользования и охраны окружающей среды, защиты экологических прав и законных интересов граждан и юридических лиц в рамках современного права окружающей среды с учетом его новейших характеристик и тенденций развития. Знание норм экологического права влияет на процесс осознания прав и свобод человека и играет немаловажную роль в процессе становления его правосознания. Правовая воспитанность человека проявляется не только в законопослушании,

но и в правовой активности, в полном и эффективном использовании правовых средств в практической деятельности, в стремлении в любом деле утвердить правовые начала.

Необходимые знания могут быть получены студентами при преподавании специализированного компонента курса «Экология и устойчивое развитие» в качестве продолжения эколого-правового образования в рамках традиционной формы подготовки специалистов-правоведов. Эта часть курса включает вопросы природо-ресурсного права, раскрывает значение законов и правительственных постановлений, призванных действительно оберегать окружающую природную среду с учетом интересов будущих поколений.

Экономические специальности:

- экономика;
- менеджмент;
- учёт и аудит;
- финансы.

Сегодня для нас уже привычны слова о том, что современный этап существования человечества характеризуется глобальным экологическим кризисом, угрожающим экологической катастрофой. Одной из главных причин этого является сложившийся техногенный, природоразрушающий тип экономического развития. Только переход к устойчивому экосбалансированному типу развития может помочь решить стоящие перед страной сложные социально-экономические задачи без ущерба окружающей среде.

Прежде всего, человеку необходимо пересмотреть свои потребительские взгляды на природу, изменить свои ценностные приоритеты. В новых условиях использование природных ресурсов должно стать более рациональным, а производственные процессы и потребление – экологически более чистыми. В связи с этим любые экономические решения необходимо принимать с учетом экологических последствий. Сегодня тенденции социально-экономического развития общества таковы, что появляется необходимость сближения наук экологической и экономической направленности. Экология и экономика в равной степени ответственны за решение проблемы сбалансированного развития си-

стемы «общество – производство – природная среда».

В сложившихся условиях подготовка специалистов, одинаково хорошо владеющих законами развития и экономики, и экологии, – это не дань моде, а требование времени. В связи с этим мы считаем обязательным осуществление экологического обучения студентов экономических специальностей [4].

Знания, полученные ими в ходе изучения предлагаемого обязательного компонента общеобразовательной дисциплины «Экология и устойчивое развитие», позволят сформировать общее представление об экологических проблемах, возникших в результате антропогенной нагрузки на природную среду, и причинах их возникновения, о предпосылках создания устойчивой экономики. Задача вариативного компонента в рамках самостоятельной работы студента заключается в углублении фундаментальных знаний в области эколого-экономического развития. В связи с этим в курсе «Экология и устойчивое развитие», предназначенном для обучения студентов экономических специальностей, обозначенных выше, необходимо более подробно остановиться на изучении экономических механизмов обеспечения экологической безопасности, эффективных путей и способов предотвращения вредного воздействия на окружающую среду при одновременном сохранении и даже росте объемов производства. Необходимо познакомить студентов с такими понятиями как экономический ущерб от загрязнения окружающей среды, экономический оптимум загрязнения окружающей среды, экологические издержки производства и пути их сокращения.

Студенты должны иметь представление о развитии процессов управления окружающей средой, в том числе, о современном состоянии регулирования природопользования, о механизмах контроля и управления загрязнениями, об экологической опасности коммерческих продуктов, твердых отходов и опасных в логическом отношении материалов, о предотвращении выбросов загрязняющих веществ [5]. Особое внимание должно быть уделено изучению национального и

международного законодательства в области окружающей среды и экологического производства. Будущие экономисты, менеджеры, бизнесмены должны знать основные требования, предъявляемые к экологическому менеджменту хозяйственной деятельности с точки зрения экологической политики, анализа исходного состояния окружающей среды, планирования природоохранной деятельности, мониторинга окружающей среды, управления экологическим риском и ряда других.

В практическом плане в рамках вариативного компонента для студентов-экономистов необходимо предусмотреть овладение методиками определения платежей за выбросы (сбросы) загрязняющих веществ в окружающую природную среду; определения размера ущерба, причиненного природной среде нарушением природоохранного законодательства; расчета показателей экономической эффективности природоохранных мероприятий и платежей за пользование природными ресурсами.

Инженерно-технические специальности:

– *Транспорт, транспортная техника и технологии, Организация перевозок, движения и эксплуатация транспорта.*

Экономика любого государства не может успешно функционировать без хорошо организованной работы автомобильного транспорта. Он обеспечивает развитие народного хозяйства, соединение производства и потребления, жизнедеятельность всех отраслей общества. Автомобильный транспорт решает очень важные социальные задачи, приближая село к городу, связывая крупные индустриальные и административные центры с пригородами. Он создает благоприятные возможности для рационального, гибкого использования трудовых ресурсов.

Каждый формируемый объект и автотранспортное производство наделено комплексом техногенных свойств, обуславливающих потенциально опасный уровень антропогенных изменений природных объектов в соответствии со спецификой взаимодействия с окружающей средой. С этой точки зрения

любой создаваемый вид транспорта или производство можно оценить с позиций возможных антропогенных состояний объектов природы, являющихся мерой экологической чистоты данного вида транспорта. Требования экологической чистоты при создании и эксплуатации различных видов транспорта продиктованы необходимостью минимального отрицательного их воздействия на компоненты окружающей среды.

На данном этапе автомобильный транспорт относится к основным источникам загрязнения окружающей среды. В крупных городах на долю автотранспорта приходится более половины объема вредных выбросов в атмосферу. Несоответствие транспортных средств экологическим требованиям при продолжающемся увеличении транспортных потоков и плохих дорожных условиях приводит к постоянному возрастанию загрязнения атмосферного воздуха, почв и водных объектов.

Ю.С. Козлов с соавторами [6] выделяет следующие основные причины сложной экологической обстановки в городах, связанной с эксплуатацией автотранспорта:

- отсутствие надлежащего контроля на предприятиях за соблюдением нормативов государственных стандартов по токсичности и дымности отработавших газов транспортных средств;
- слабый контроль за качеством реализуемого моторного топлива;
- недостаточное внимание, уделяемое переводу автотранспорта на менее токсичные виды топлива;
- въезд на территорию городов большегрузного транспорта;
- отсутствие достаточной нормативной базы, низкий эффект экономического механизма управления охраной окружающей среды на транспорте.

Для решения задач экологической безопасности на автомобильном транспорте остро встает задача эффективной экологической подготовки специалистов в данной сфере. Значительную роль в этом, на наш взгляд, должно сыграть обучение студентов по специальностям: «Транспорт, транспорт-

ная техника и технологии», «Организация перевозок и движения» в рамках изучения общеобразовательного курса «Экология и устойчивое развитие», нацеленного на формирование у них системы научных знаний в области охраны природы и рационального использования природных ресурсов в процессе работы транспорта. При этом основное внимание следует уделять экологическим проблемам преимущественно мировоззренческого, естественнонаучного и инженерного плана, т.к. это составляет основу знаний будущего специалиста рассматриваемого профиля.

Вариативный компонент учебного плана дисциплины «Экология и устойчивое развитие» для будущих специалистов в области транспорта и перевозок, ориентировочно может включать изучение следующих тем:

1. Воздействия автомобильного транспорта на биоту, реакции компонентов биоты на эти воздействия. При изложении этого вопроса студентам необходимо разъяснить, что на современном этапе автомобильный транспорт – это индустрия – связанная с производством, обслуживанием и ремонтом автомобилей, и эксплуатацией, производством горючего и смазочных материалов, с развитием и эксплуатацией дорожно-транспортной сети и т.д. Исходя из этой позиции, неправомерно студентов ограничивать только лишь изучением загрязнений окружающей среды выхлопами автомобилей со всеми вытекающими из этого пагубными последствиями и возможных путей борьбы с этим явлением. Студенты должны знать все негативные воздействия автомобилей на окружающую среду для того, чтобы могли определить все возможные способы их предотвращения. Можно выделить следующие группы вредных воздействий автомобилей на окружающую природную среду:

Первая группа связана с производством автомобилей:

- высокая ресурсно-сырьевая и энергетическая емкость автомобильной промышленности;
- собственное негативное воздействие на окружающую среду автомобильной про-

мышленности (литейное производство, инструментально-механическое производство, стендовые испытания, лакокрасочное производство, производство шин и др.).

Вторая группа обусловлена эксплуатацией автомобилей:

- потребление топлива и воздуха, выделение вредных выхлопных газов;
- продукты истирания шин и тормозов;
- шумовое загрязнение окружающей среды;
- материальные и человеческие потери в результате транспортных аварий.

Третья группа связана с отчуждением земель под транспортные магистрали, гаражи и стоянки:

- развитие инфраструктуры сервисного обслуживания автомобилей (автозаправочные станции, станции технического обслуживания, мойки автомобилей и др.);
- поддержание транспортных магистралей в рабочем состоянии (использование соли для таяния снега в зимние периоды).

Четвертая группа объединяет проблемы регенерации и утилизации шин, масел и других технологических жидкостей, самих отслуживших автомобилей.

В рамках этой темы целесообразно остановиться на рассмотрении таких вопросов как рабочий процесс двигателей внутреннего сгорания; смесеобразование в двигателе; влияние автомобильных выбросов на здоровье населения; отходы автотранспортных предприятий.

2. Комплексная оценка воздействия различных по физико-химической природе процессов, используемых на транспорте.

Предполагается рассмотрение следующих вопросов:

- оценка влияния транспортных коммуникаций на устойчивое социально-экономическое развитие регионов, обеспеченности транспорта топливно-энергетическими, минеральными и другими природными ресурсами;
- оценка экологической опасности эксплуатации автомобилей;
- приборное обеспечение и осуществление производственного экологического кон-

троля линейных транспортных сооружений с учетом движения транспортных потоков;

– создание средств и методов предотвращения загрязнения окружающей среды и истощения природных ресурсов при реализации жизненных циклов объектов транспорта, инженерных сооружений с использованием малоотходных и ресурсосберегающих технологий, включая биотехнологии;

– оценка ресурсо- и средовоспроизводящей способности ландшафтов при воздействии транспортных систем, конструирование искусственных экосистем на придорожных территориях.

3. Мониторинг загрязнений окружающей среды при эксплуатации автотранспорта. Экологическое нормирование нагрузки автомобильного транспорта на экосистемы.

Содержание этой темы раскрывается посредством последовательного изложения следующих вопросов:

– нормирование выбросов вредных веществ;

– расчет выбросов загрязняющих веществ при эксплуатации автотранспорта;

– определение загрязняющих веществ в отработавших газах автомобилей;

– методы и средства контроля отработавших газов автомобилей;

– формирование экологических требований к объектам транспортной техники, технологиям, материалам;

– очистка автомобилей при техническом обслуживании и ремонте.

Моющие средства. Регенерация моющих растворов. Технологические процессы очистки на авторемонтных заводах.

4. Прогнозирование чрезвычайных экологических ситуаций и локальных экологических катастроф, связанных с автомобильной деятельностью, и обоснование мер по их предотвращению.

5. Обеспечение экологичности автомобильного транспорта.

При рассмотрении данной темы следует подробно остановиться на следующих вопросах:

– Комплексность мероприятий по снижению выбросов автотранспорта: технологи-

ческие мероприятия (замена топлива; замена двигателя; совершенствование рабочего процесса двигателя; своевременное техническое обслуживание); санитарно-технические мероприятия (рециркуляция и нейтрализация отработавших газов); планировочные мероприятия (организация пересечения улиц на разных уровнях; организация подземных (надземных) пешеходных переходов; озеленение магистралей и улиц); административные мероприятия (установление нормативов на качество топлива и допустимых региональных выбросов; вывод из города транзитного транспорта и складских баз и терминалов; выделение полос движения общественного транспорта и скоростных дорог безостановочного движения).

– Создание «экологических» конструкций.

– Альтернативные конструкции автомобилей.

6. Организационно-правовые формы экологического контроля.

На наш взгляд, вполне логично завершать обучение студентов по специальностям «Транспорт, транспортная техника и технологии», «Организация перевозок, движения и эксплуатация транспорта» в рамках вариативного компонента по курсу «Экология и устойчивое развитие» изучением нормативно-правовых аспектов будущей профессиональной деятельности, в том числе связанных с охраной окружающей среды и здоровьем человека, хотя, например, В.Н. Луканин и Ю.В. Трофименко [7] считают, что эти вопросы являются сутью других дисциплин и соответственно должны читаться студентам в курсе других дисциплин.

Специальность «Строительство».

Современное общество, не снимая требований надежности и безопасности строительства, выдвигает и ряд требований экологического характера. В проекты строительства новых и реконструкции действующих предприятий продолжают закладываться устаревшие решения, слабо внедряются безотходные и малоотходные технологические процессы. При переработке полезных ископаемых подавляющая часть добываемой массы идет в отходы, засоряя окружающую

среду. В связи с этим возникает необходимость усилить экологические аспекты при подготовке студентов строительных специальностей. По мнению С.П. Чернышева и А.Д. Потапова [8], решить проблему экологизации строительства могут только сами строители, специалисты-экологи, выпускаемые другими вузами, ее не решат. Современный бакалавр по специальности «Строительство» должен уметь на всех стадиях инженерной работы от проектирования до эксплуатации учитывать не только экономические, но и экологические показатели. Цель экологической подготовки бакалавров-строителей – научить строить такие сооружения, которые наилучшим образом сочетались бы с охраной окружающей среды, не изменяли бы и сами бы минимально изменялись под воздействием среды. Эта цель может быть достигнута только благодаря непрерывности процесса экологического обучения. Если общая экологическая подготовка в рамках курса «Экология и устойчивое развитие» позволяет сформировать у студентов строительных специальностей цельное представление об окружающей среде, то специальная экологическая подготовка должна помочь научить студентов проектировать и строить надежные природоохранные сооружения, применять щадящие природу устойчивые технологии строительства и экологичные строительные материалы. Студенты рассматриваемого профиля должны не только знать существующие и наиболее часто используемые строительные материалы, но и их свойства, их влияние на здоровье человека и окружающую среду. Они должны быть компетентны в вопросах о месторождении и производстве тех или иных строительных материалов, об экологической ситуации в этих местах, о мерах безопасности при работе с вредными или токсичными материалами и безопасных способах их транспортировки, о наличии заменителей, их медицинском и биологическом воздействии на живые организмы, о возможности и правилах применения альтернативных материалов. Студенты строительных специальностей должны знать насколько безвредны вторичная переработка

и вторичное использование строительных материалов и отходов при их производстве, и, самое главное, критерии выбора строительных материалов.

Одним из количественных критериев выбора строительных материалов с точки зрения принципов устойчивого развития, по А.В. Аврорину [7], является энергия полного жизненного цикла материалов: затраты энергии на добычу, производство, строительство, эксплуатацию, демонтаж, и вторичное использование материалов. В соответствии с этим критерием и принципами устойчивого развития задача преподавателя на стадии рассмотрения вариативного компонента дисциплины «Экология и устойчивое развитие» научить студентов анализировать использование естественных возобновляемых и не возобновляемых материалов, пути сокращения потребления энергии при производстве и транспортировке с целью снижения затрат, сохранения окружающей среды и обеспечения строительства высококачественными строительными материалами; анализировать и оценивать воздействия на природную среду, оказываемые в ходе технологических процессов строительства.

Содержание дисциплины для студентов обсуждаемой специальности должно включать основные принципы конструкции и архитектуры эконосооружений, экодому, вопросы развития экологического домостроения, обоснования, выбора и расчета природоохранных сооружений. На этой же стадии обучения целесообразно включить изучение экологических проблем и способов их решения в смежных отраслях науки и практики, изучение таких вопросов как состояние геологической среды и предупреждение ее изменения в ходе строительных работ; виды загрязнений и защита атмосферы, водоемов, растений и животных при производстве строительных и ремонтных работ; предельно-допустимые концентрации (ПДК), предельно-допустимые выбросы (ПДВ) загрязняющих веществ при строительных работах; технико-экономическое обоснование мероприятий по защите окружающей среды. Последний вопрос предполагает ознакомление

студентов с методами расчета экономического эффекта природоохранных мероприятий.

Исходной методологической установкой при изложении дисциплины «Экология и устойчивое развитие» является ориентированность на системный подход к рассмотрению проблем в целом с определением конкретных приемов решения отдельных экологических задач. Для закрепления теоретических знаний целесообразно студентам предложить выполнение проектных разработок по решению определенных экологических проблем.

В этой связи, особой перспективностью и эвристичностью выделялся метод проектов [8].

Данный метод ориентирован на самостоятельную деятельность учащихся, органично сочетается с групповым подходом к обучению и направлен на решение какой-то проблемы. Личностная ориентация достигается в нём, во-первых, за счет «продуктивной природы» проектировочной деятельности, выраженной в субъективной новизне «продукта», получаемого в результате ее выполнения. Во-вторых, метод проектов обеспечивает постановку проектанта в субъективную позицию в обучении, в авторскую позицию, что лежит в основе развития компетентности.

Среди явных преимуществ этого метода выделяются следующие: допустимость выполнения проекта в индивидуальном темпе; отсутствие готовых, систематизированных знаний, подлежащих усвоению; приоритет не столько знаний или информации, сколько познавательно-исследовательской деятельности учеников; возможность развития творческих способностей, умения самостоятельно думать, мыслить критически, выработать собственные решения, самостоятельно конструировать знания. Метод проектов повышает интерес, как к процессу учебной деятельности, так и к ее результатам, способствует повышению личной уверенности учеников, развивает необходимые социальные навыки (коммуникабельность, умение сотрудничать, слушать и слышать собеседника). Применение метода проектов

целесообразно как с дидактической, так и с психологически точек зрения.

Специальность «Вычислительная техника и программное обеспечение».

В качестве основных дисциплин в процессе обучения по данной специальности студенты изучают теоретическую информатику, основы теории управления, организацию вычислительной техники и систем, технологию программирования и компьютерную графику, базы и банки данных и знаний, принципы построения интеллектуальных систем, экспертные системы, пакеты прикладных программ и др. Они получают глубокие теоретические знания и практические навыки, необходимые для разработки и использования современных автоматизированных систем обработки данных, а также интеллектуальных систем различного класса и назначения.

Подготовка специалистов по данному профилю предполагает их занятость в работе научно-исследовательских, проектных организаций, конструкторских бюро по разработке, проектированию и эксплуатации автоматизированных, интеллектуальных и информационных систем управления производственной и хозяйственной деятельностью предприятий автотранспортного комплекса и строительной индустрии, а также в совместных предприятиях, предприятиях среднего и малого бизнеса. С учетом этого преподавание курса «Экология и устойчивое развитие» должно быть довольно гибким, максимально учитывать особенности будущей профессии, и содержание этой части курса будет включать материал экологического образования студентов уже рассмотренных нами специальностей в области транспорта, строительства, бизнеса и менеджмента. Кроме того, оно должно включать изучение сугубо специфических вопросов в области экологической информатики и компьютерной экологии.

Заключение. На наш взгляд, данный вариативный компонент организации самостоятельной работы студентов обеспечивает изложение материала курса в логической последовательности с учётом специфики учеб-

ного процесса различных специальностей вуза и профессиональных качеств будущих специалистов.

В рамках исследования авторами разработаны основные теоретические положения, определены принципы и закономерности, предложены новые методические подходы для построения вариативного компонента самостоятельной работы студентов образовательного курса «Экология и устойчивое развитие» для ряда специальностей.

Введение многоуровневого вузовского экологического образования требует развития новых методологических подходов к преподаванию курса «Экология и устойчивое развитие» как общеобразовательной дисциплины. Методология изучения курса «Экология и устойчивое развитие» должна базироваться на рассмотрении моделей различных ситуаций, складывающихся как в результате антропогенных действий, так и природных явлений, причем неперемным условием анализа моделей является их технико-экономическая оптимизация с минимизацией затрат и ущерба. Модели и принципы их анализа следует рассматривать в лекционной части курса, а на практических занятиях студенты могут решать конкретные задачи по упрощенным моделям.

Разработанная нами эколого-образовательная программа, построенная на обязательном и вариативном компонентах, может служить основой для разработки гибкого образовательного процесса по курсу «Экология и устойчивое развитие» в высших учебных заведениях различных типов.

Таким образом, в результате проведенного исследования получены новые результаты, использование которых обеспечивает решение актуальной прикладной проблемы в области экологического образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 80-х годов «Новые слова и значения». – М.: Русский язык, 1984.
2. Словарь иностранных слов. – М.: Советская энциклопедия, 1964.

3. Сармурзина А.Г., Ефремова С.В., Хамзина Ш.Ш., Лебедева О.Е. Научно-методические аспекты преподавания в вузах общеобразовательной дисциплины «Экология»: Учебно-методическое пособие для преподавателей вузов. – Алматы: КазНУ, 2001. – 40 с.

4. Сармурзина А.Г., Ефремова С.В., Хамзина Ш.Ш., Жубанова Л.К. Интеграция экологических и экономических знаний – базис реализации концепции устойчивого развития // Образование для устойчивого развития: поиск стратегии, подходов, технологий: Всероссийская конференция, 13-15 сентября. – Санкт-Петербург, 2001. – С.46-47.

5. Жубанова Л.К., Сармурзина А.Г., Ефремова С.В. Хамзина Ш.Ш. Введение в экологический маркетинг: Уч. пособие. – Алматы, 2001. – 129 с.

6. Козлов Ю.С., Меньшова В.П., Святкин И.А. Экологическая безопасность автомобильного транспорта. – М., Агар, 2000. – 175 с.

7. Луканин В.Н., Трофименко Ю.В. Промышленно-транспортная экология. – М.: Высшая школа, 2001. – 295 с.

8. Чернышев С.Н., Потапов А.Д. О проблемах экологического образования строительных кадров // Промышленное и гражданское строительство. – 1997. – №8. – С. 25-28.

9. Авторин А.В. Экологическое домостроение. Строительные материалы. – Новосибирск, 1999. – 72 с.

10. Макоедова А.А. Формирование экологической компетентности старшеклассников в природоориентированной деятельности гимназии. Автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук.

11. Хамзина Ш.Ш. Универсальная значимость экологического образования в международном аспекте // Ученые записки Павлодарского государственного университета. – Павлодар, 2000. – №2. – С. 148-152.

12. Сарыбеков М.Н. Теория и практика экологической подготовки будущего учителя начальных классов. – Алматы: Гылым, 1997. – 152 с.

13. Сарыбеков М. Пути оптимизации экологической подготовки будущих учителей // Вестник высшей школы, 1997, №3. – С. 38-43.

14. Сарыбеков М. Экологическое образование студентов // Вестник высшей школы, 1998, №1, С. 85-90.

15. Хамзина Ш.Ш. Начальная школа и система непрерывного экологического образования // Материалы межд. конф. «Социальные и эконо-

мические аспекты развития региона: потенциал, проблемы и перспективы». 1-3 ноября 2001г. – Павлодар, 2001. – Ч. 2. – С. 82-83.

16. Подготовка студентов педвузов к природоохранному просвещению школьников в процессе обучения химии: Методические рекомендации /Д.П.Ерыгин, О.С.Ачкинадзе, В.М. Назаренко. – М.: Прометей, 1990. – 188 с.

17. Развитие непрерывного экологического образования: Материалы 1-й Московской научно-практической конференции по непрерывному

образованию /Под ред. В.В.Лебединского. – М.: МНЭПУ, 1995. – 148 с.

18. Экологическое образование школьников / Под ред. И.Д. Зверева, И.Т. Суравегиной. – М.: Просвещение, 1983. – 160 с.

19. Жубанова Л.К., Сармурзина А.Г., Ефремова С.В. Хамзина Ш.Ш. Введение в экологический маркетинг: Уч. пособие. – Алматы, 2001. – 129 с.

20. Урсул А.Д. Устойчивое развитие: концептуальная модель //Национальные интересы. – № 1, 2005.

Аңдатпа

Хамзина Ш.Ш., Семенова Л.А. **Жоғары кәсіби білім берудегі ғылыми-әдістемелерімен экологизация үдерісін қамтамасыз ету** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақала жоғарғы кәсіби білімді экологиялау процессін ғылыми-әдістемелік тұрғыда қамтамасыз етуді қалыптастыруға арналған. Ұсынып отырған әдістемелік жүйе түрлі мамандардағы студенттердің «Экология және тұрақты даму» жалпыға ортақ пәнін кұру кезінде, болашақ тәжірибелік әрекеттерінде экологиялық дайындықты жүзеге асыру үшін қажет.

Түйін сөздер: экологияландыру, вариативтік, тұрақты даму, экологиялық білім беру.

Abstract

Khamzina Sholpan, Semenova Larisa. **Development of scientific and methodological support of higher professional education greening process** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article is devoted to development of scientific and methodological support of the greening of higher education. The proposed methodological system of general education construction of ‘Ecology and sustainable development’ discipline for students of different specialties allows environmental training for future practice. In the study authors developed the basic theoretical provisions, defined the principles and regularities, proposed new methodological approaches to develop variable component of individual work of students of “Ecology and Sustainable Development” course for some specialties.

Keywords: greening, variability, sustainable development, environmental education.

УДК 378.1

Г.Б.ИСАБЕКОВА

Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан)

КӨПМӘДЕНИЕТТІ ЖЕКЕТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КОМПОНЕНТТЕРІ МЕН КӨРСЕТКІШТЕРІ

Аңдатпа

Зерттеудің өзектілігі. Сан түрлі мәдениеттердің тұрақты дамуы мен олардың қазақстандық қоғамда өзара ықпал етуі жағдайында білімалушылардың көпэтникалық білім беру ортасында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру мәселесінің өзектілігі арта түседі. Мақсаты: көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың компоненттері мен көрсеткіштерін анықтау. Әдістері: модельдеу, салыстырмалы, индуктивті-дедуктивті талдау, педагогикалық іс-тәжірибелер.

Нәтиже. Көпмәдениетті тұлғаның біз жасаған үлгісіне сәйкес оның құрылымына көпқызметтілік тән және ол өзара байланысты өлшемдерден (түрткілік, танымдық, операциялды және бірнеше көрсеткіштерден тұрады.

Тұжырым. «Көпмәдениеттілік» терминінің өзі, бір жағынан, оны зерттеу кезінде зерттеудің қырларын біріктіруге мүмкіндік берсе, екінші жағынан, тұлғалық қасиеттер жүйесінде мәдениеттілік деңгейі туралы, басқа мәдениеттер арасында өзін-өзі айқындауға дайындығының дәрежесі туралы мәлімет береді.

Түйін сөздер: көпмәдениетті тұлға, қалыптастыру, компоненттер, көрсеткіштер, көпмәдениетті орта.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауында былай деген еді: «Біз мәдениеттер мен діндердің қатар өмір сүруі жағдайында өмір сүріп үйренуіміз керек. Біз мәдениеттер мен өркениеттер диалогына бейілді болуға тиіспіз. Тек басқа ұлттармен жарастықта ғана біздің еліміз болашақта табыс пен ықпалға қол жеткізе алады. ХХІ ғасырда Қазақстан өзінің өңірлік көшбасшылық ұстанымын нығайтып, Шығыс пен Батыстың үндестігі мен өзара іс-қимылы үшін көпір болуға тиіс» [1].

Қойылған міндетті шешуде көпмәдениетті тұлғаның дамуы мен жетілуі өмірдің әлеуметтік жағдайының сапалы түрде өзгеруіне, қоғамның әл-ауқатына ықпал ететін жаңа мәдениеттің қалыптасуына әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайда жалпы философиялық-дүниетанымдық негізді, бірыңғай қағидаларды, халықтардың, мемлекеттердің, мәдениеттердің, өркениеттердің өзара бейбіт, толерантты, құрметпен өмір сүрудің жалпыға ортақ ережелерін қалыптастырудың ғылыми-тәжірибелік мәні арта түседі.

Мәдениет адамы, Әлем азаматының жеке тұлғалық қасиеттерін тәрбиелеудің болашағы көпмәдениетті білім берумен байланысты. Соңғы уақытта ғалымдар, саясаткерлер, мәдениет пен білім беру саласының қайраткерлерінің көбісі адамзаттың стратегиялық міндеттері – мемлекеттер, халықтар, этностар арасында өзара түсіністікке қол жеткізу, өзге елдің мәдени дәстүрлеріне, сеніміне құрметпен қарау, әр түрлі көзқарастарды, ойларды ескере білу деген ойға келіп отыр.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау көрсеткендей, көпмәдениетті білім беру дегеніміз өсіп келе жатқан ұрпақтың жан дүниені байыту, жаһандық пен ғаламшарлық сананы дамыту, мәдени құндылықтар жүйесі өзгеше көпмәдениетті көпэтникалық ортада өмір сүруге дайындығы мен білігін қалыптастыру мақсатында этникалық, жалпыұлттық және әлемдік мәдениетті игеру үрдісі деп түсінуге болады. Осылайша «көпмәдениеттілік» дәрежесінің түрленуінің келесі серпінін көруге болады, оның мәні жалпыадамзаттық мәдени құндылықтарға бейімделуге негізделген еді.

Негізгі бөлім. Көпмәдениетті білім беру заманауи жалпы білім берудің маңызды бөлігі бола тұра, тұлғаның өзге мәдениеттер туралы білімді игеруіне, халықтардың дәстүрлеріндегі, өмір салтындағы, мәдени құндылықтарындағы жалпы мен ерекшені (бірегейлікті) түсінуге, жастарды өзге халықтың мәдени өмірлік және дүниетанымдық құндылықтарына құрметпен қарауға тәрбиелеуге жағдай жасайды.

Белгілі болғандай, мәдениет көпмәдениетті білім берудің басты ұғымының бірі болып табылады.

Көпмәдениетті білім беру саласындағы атақты американдық маман С.Нието әлемнің көптеген ғалымдарына тән заманауи көзқарасты білдіреді: «Мәдениетті ортақ тарихы, географиялық орны, тілі, әлеуметтік табы немесе наным-сенім сияқты ықпалдар кешенімен байланысқан адамдар тобы жасап, бөлетін әрдайым өзгеріп отыратын құндылық бағдарлар, дәстүрлер, әлеуметтік және саяси қатынастар, дүниетаным деп түсінуге болады» [2].

Кейде «мәдениет» сөзі аясы тар, тұрмыстық мәнде қолданылады. Мысалы, күнделікті өмірде «Қандай мәдениетті адам» немесе «Мәдениеті төмен екен» дегенді естиміз. Мұндай жағдайда өзін-өзі дұрыс ұстай алу немесе ұстай алмау, адамдардың белгілі бір тобында қабылданған әдептілік ережелерін сақтау немесе сақтамау туралы сөз болып отыр. Ғасырлар бойы адамдар басқарушы таптың талғампаз әрі биязы өмір салтын дәріптеу үшін мәдениет сөзінің анықтамасына осындай тұрғыдан қараған. Бүгінде мәдениет сөзінің мағынасы кеңейе түскен, бірақ кей кезде белгілі бір мәдени ортадағы қарым-қатынастың қыр-сырын білетін адам өзін айналасындағылардан жоғары ұстау үшін мәдениет сөзін осындай тар ауқымда қолданады.

Әдебиеттер талдауы көрсеткендей, көпмәдениетті білім берудің мақсаты – мектеп және басқа да білім беру институттарының, жанұя мен қоғамдық ұйымдардың көмегімен Қазақстанның демократиялық мемлекет ретінде нығаюына ықпал ету, оның негізгі сипаты мынадай:

- көзқарастардың, пікірлердің, адамдардың толеранттығы (шыдамдылығы);
- қоғамда мәдени алуантүрлілікті мойындау және дамыту;
- барлық азаматтардың құқығы, міндеті мен мүмкіндіктерінің теңдігі;
- барлық азаматтардың адамның жеке өміріне де, қоғам өміріне де қатысты шешім қабылдауға тиімді түрде қатысуы;
- әрбір адамға қатысты әділеттілік;
- таңдау еркіндігі;
- көпшіліктің шешімін құрметтеу және азшылық топтардың құқығын қорғау;
- адамның мәдени өзгешелігін еркін таңдау құқығын құрметтеу.

Көпмәдениетті білім берудің басты мақсаты этникалық шығу тегіне, рулық, жыныстық белгісіне, діні, табы, тілі, білімі және басқа да мәдени сипаттарына қарамастан мектеп оқушыларының барлығы да толыққанды білім алуға, құрмет пен ілтипатқа кенелуге, өз қажеттіліктеріне орай әлеуметтік дамуға теңдей мүмкіндікке ие болу керек.

Көпмәдениетті білім беру дегеніміз мәдени айырмашылыққа негізделген керітартпа сенімге, ағат пікірге, этноцентризмге қарсы тұру тәсілі. Бұл оқушыларға өз мәдениетін, әртүрлі мәдениеттер арасындағы байланыста жалпылау мен қалыптасқан ойлардың орнын түсінуге, өзінің «Мен» сезімін айқындауға, «Мен кімін?» деген сұраққа жауап беруге көмектесудің педагогикалық әрекеті.

Көпмәдениетті білім берудің мазмұны жан-жақты, ол пәнаралық сипатқа ие, сондықтан көпмәдениетті білім беру мәселесін гуманитарлық, жаратылыстану, көркем-эстетикалық оқу пәндерінің құрамында және халықтар мәдениеті бойынша арнайы курстарда қарастыруға болады.

Шетеләдебиеттерінде «көпмәдениеттілік» термині қоғамда адамдардың тарихи қалыптасқан қауымдарымен байланысатын әртүрлі мәдениеттердің болуын білдіреді. Бір тектен келу ұғымына тіл, дін, өмір салты секілді ерекшеліктерді қамтитын ортақ мәдениет ұғымы да кіреді. Көпмәдениетті қауымдастықтарға байланысты құндылықтар этникалық даралық пен басқа ұлттарға деген төзімділіктің үйлесуінен, бүкіл адамзатқа бір планетаның тұрғыны ретінде қарайтын жаһандық көзқарастан тұрады.

Қазіргі кезде көпмәдениетті білім беру мәселесін қарастыратын бірнеше теориялық-әдістемелік бағыттар бар:

- орысша, ұлттық, жалпы адамдық болып үш басты тармақтан тұратын «кіріктірілген прюралистік» үрдісті білдіретін интернационалды тәрбиенің баламасы (А.Н. Джуринский) [3].

– ұлтаралық қарым-қатынастағы мәдениеттің қалыптасуы, көпмәдениетті тәрбиенің этнопедагогикалық аспектілерін зерттеу (Г.Д. Дмитриев) [4].

– «полиэтникалық қоғамда өмірге дайындық, өз халқының мәдениетін меңгеру, мәдениеттердің көптүрлілігі туралы таным қалыптастыру және этнотолеранттылыққа тәрбиелеу» (Г.В. Палаткина) [5].

– «көпмәдениетті ортада белсенді және тиімді өмір сүре алатын басқа мәдениеттерді түсіну және құрметтеу қасиеттеріне

ие адамның қалыптасуы мен әртүрлі ұлт өкілдерімен бейбіт өмір сүре алу» (В.В. Макаев, З.А.Малькова, Л.Л.Супрунова [6].

Белгілі болғандай көпмәдениетті білім ортасы оқыту мен тәрбиенің, сондай-ақ, жеке талпыныстардың, өзіндік белсенділік пен жауапкершіліктің түрлі формаларының дамуына негізделген; бала жан-жағынан мәдениеттердің іс жүзіндегі диалогы тәртібінде мәдени және адами құндылықтармен қоршалып тұруынан туындайтын міндеттерді шешуге бағытталған; көпмәдениетті білімнің негізі мен мақсаты әлемнің бейбітшілігі мен өзара ынтымақтастығы идеясын алға тартатын жалпыпланеталық білім беру мәселелерін тең деңгейде есепке алады.

Біздің түсінігіміз бойынша, *Көпмәдениетті тұлға- жалпыадамзаттық құндылықтармен байланыстыра отырып, ұлттық құндылықтарды сіңіріп, көпмәдениетті ортада танымның, қарым-қатынастың, өзара әрекеттестіктің тәсілдерін жүзеге асыруда көрініс табатын өзіндік ұстаным мен қасиеттерді сақтап, білімалушының жаңа өмір салтын игеруге тұтастай дайындығын көрсететін күрделі интегративті құрылым.*

Көпмәдениетті тұлғаның біз жасаған үлгісіне сәйкес оның құрылымына көп-қызметтілік тән және ол өзара байланысты өлшемдерден (түрткілік, танымдық, опе-

рационалды және бірнеше көрсеткіштер) тұрады (кесте 1). Түрткілік өлшемнің көрсеткіштеріне қоршаған әлемдегі және ашық әлем кеңістігіндегі құбылыстардың жаһандық өзара тәуелділігіне, өзара себептестігіне қызығушылық таныту, өзге мәдениеттерді құрметтеуге баулу, ұлттық және әлемдік мәдениет туралы түсінікті қалыптастыру қажеттілігі, «өз» мәдениетінің ерекшеліктерін танып білуге тырысу, көпмәдениетті іс-әрекет туралы ой толғау секілді әрекеттер жатса, танымдық өлшемді көпмәдениеттілік туралы білімі мен түсінігінің болуы, өз мәдениетінің ерекшеліктерін түсінуі, «өз» мәдениетінің өзге халықтардың мәдениетімен өзара байланысы туралы түсінікке ие болуы, өзінің түп-тамырын, әлемдік мәдениеттің негізгі бөлшектерін біліп, ұғынуы және өзге мәдениеттің өкілдерімен кездескен кезде өзінің мәдени ерекшелігін сезінуі кұрайды. Ал операциялы өлшем өзге мәдени бастауларға (байланыстарға, құндылықтарға, көзқарастарға) қатысты ашықтық таныту білігін қалыптастыру, өзінің және басқалардың өзге мәдениетін талдай алу қабілеті, саналы түрде көпмәдениетті қарым-қатынас үлгісін жасай алу, көпмәдениетті қатынасты жасай алуды білу және көпмәдениетті ортада адамдармен әрекет ете алумен көрінеді.

Кесте 1

Көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың компоненттері мен көрсеткіштері

№	Компоненттер	Көрсеткіштер
1	2	3
1	Түрткілік	1. Қоршаған әлемдегі және ашық әлем кеңістігіндегі құбылыстардың жаһандық өзара тәуелділігіне, өзара себептестігіне қызығушылық таныту. 2. Өзге мәдениеттерді құрметтеуге баулу. 3. Ұлттық және әлемдік мәдениет туралы түсінікті қалыптастыру қажеттілігі, «өз» мәдениетінің ерекшеліктерін танып білуге тырысу. 4. Көпмәдениетті іс-әрекет туралы ой толғау.
2	Танымдық	1. Көпмәдениеттілік туралы білімі мен түсінігінің болуы, өз мәдениетінің ерекшеліктерін түсіну. 2. «Өз» мәдениетінің өзге халықтардың мәдениетімен өзара байланысы туралы түсінікке ие болу. 3. Өзінің түп-тамырын, әлемдік мәдениеттің негізгі бөлшектерін біліп, ұғыну. 4. Өзге мәдениеттің өкілдерімен кездескен кезде өзінің мәдени ерекшелігін сезіну.

1	2	3
3	Операционалды	1. Өзге мәдени бастауларға (байланыстарға, құндылықтарға, көзқарастарға) қатысты ашықтық таныту білігін қалыптастыру. 2. Өзінің және басқалардың мәдениетін талдай алу қабілеті, саналы түрде көпмәдениетті қарым-қатынас үлгісін жасай алу. 3. Көпмәдениетті қатынасты жасай алуды білуі. 4. Көпмәдениетті ортада адамдармен әрекет ете алуы.

Білімалушылардың көпмәдениетті тұлғасының қалыптасуының 3 деңгейін анықтадық.

Жоғары деңгей. Өзге мәдени бастауларға, байланыстарға, құндылықтарға, көзқарастарға қатысты ашықтық танытатын білігі қалыптасқан, өзінің және басқалардың мәдениетін талдай алатын, саналы түрде көпмәдениетті қарым-қатынас үлгісін жасай алатын, көпмәдениетті қатынасты жасай алуды білетін, көпмәдениетті ортада адамдармен әрекет ете алатын тұлға.

Орта деңгей. Көпмәдениеттілік туралы білімі мен түсінігі бар, өз мәдениетінің ерекшеліктерін түсінетін, «өз» мәдениетінің өзге халықтардың мәдениетімен өзара байланысы туралы түсінікке ие, өзінің түптамырын, әлемдік мәдениеттің негізгі бөлшектерін біліп, ұғынатын және өзге мәдениеттің өкілдерімен кездескен кезде өзінің мәдени ерекшелігін сезінетін тұлға.

Төменгі деңгей. Қоршаған әлемдегі және ашық әлем кеңістігіндегі құбылыстардың жаһандық өзара тәуелділігіне, өзара себептестігіне қызығушылық танытатын, өзге мәдениеттерді құрметтейтін, ұлттық және әлемдік мәдениет туралы түсінікті қалыптастыру қажеттілігін сезіне бастаған, «өз» мәдениетінің ерекшеліктерін танып білуге тырысатын және көпмәдениетті іс-әрекет туралы ой толғай бастаған тұлға.

Қорытынды. Көпмәдениетті тұлға өзге мәдениеттің адамдарының айрықша қабылдау, тану, ойлау жүйесін, олардың құндылықтар мен әрекет ету жүйесін түсіну үшін, жаңа тәжірибені өзінің мәдени жүйесіне біріктіріп, оны өзге мәдениетке сәйкес өзгерту үшін сол адамдармен қарым-қатынас жасауға ұмтылады. Көпмәдениетті білім беру өзге мәдениетті танумен қатар төл мәдениеттің жүйесін талдауға ынталандырады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан
2. Башарулы Р. Методология развития поликультурного образования в Казахстане. – А., 2002. – 232 с.
3. Джурицкий А.Н. История педагогики: Учеб. пособие для студ. педвузов. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
4. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. – М., 1999. – 208 с.
5. Палаткина, Г.В. Мультикультурное образование в полиэтничном регионе: монография / Г. В. Палаткина. – Астрахань: АГПУ, 2001. – 196 с.
6. Макаев В.В., Малькова З.А., Супрунова Л. Поликультурное образование – актуальная проблема современной школы // Педагогика. – 1999. – № 4. – С.3-10.

Аннотация

Исабекова Г. Б. **Компоненты и показатели формирования поликультурной личности** // Педагогика и психология, №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В статье авторы попытались раскрыть проблему формирования поликультурной личности в полиязычной среде. На основе анализа научно-педагогической литературы определено содержание понятия «поликультурность», дано авторское понимание поликультурной личности и разработаны компоненты, показатели формирования поликультурной личности.

Ключевые слова: поликультурная личность, формирование, компоненты, показатели, поликультурная среда.

Abstract

Issabekova G.B. **Components and indicators of the formation of a multicultural personality** // Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The authors attempted to reveal the problem of the formation of multicultural personality in the polylingual environment. On the basis of scientific and educational literature, defined the content of the concept of “multiculturalism”, given the author’s understanding of a multicultural personality and developed components, the indicators form a multicultural personality.

Keywords: multicultural personality, formation, components, indicators, multicultural environment.

УДК 37.01:39

Ұ.М.ӘБДИҒАПБАРОВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Б.М.БАЙМУХАНБЕТОВ

*Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан)*

МҰҒАЛІМ ЛИДЕР ТҰЛҒАСЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ

Аннотация

Ғылыми мақалада мұғалім лидер ұғымының мәні мен құрылымы анықталады. Мұғалім лидер тұлғасына сипаттама беріледі. Мұғалімнің лидерлік рөлі (мұғалім лидер – әкімшілік үйлестірушісі; мұғалім лидер – стратег; мұғалім лидер – сарапшы; мұғалім лидер – топ жетекшісі; мұғалім лидер – топ мүшесі; мұғалім лидер – үлгі өнеге көрсетуші; мұғалім лидер – мадақтау мен жазалаушы; мұғалім лидер – топтың «символы»; мұғалім лидер – жаңалық жаршысы; мұғалім лидер – топтың дүниетаным өзгертуші; мұғалім лидер – ата-ана; мұғалім лидер – тәрбиеші; мұғалім лидер – әдіскер; мұғалім лидер – данышпан) айқындалады. Мұғалімнің лидерлік сапасы (тұлғалық гумандық, кәсіби-дидактикалық, лидерлік) топтастырылады. Мұғалім лидер ұғымына анықтама берілді.

Түйін сөздер: мұғалім, мұғалім лидер, мұғалімнің лидерлік рөлі, мұғалімнің лидерлік сапасы

Бүгінгі таңда Қазақстанның әлемнің озық отыз елінің қатарына енуі жағдайында еліміздегі жоғары оқу орындарының халықаралық білім беру жүйесіне кіріктірілуі бәсекеге қабілетті мамандар даярлау қажеттігін арттыра отырып, қазіргі білім беру саласын жаңғыртуды, жаңартуды, жандандыруды, әлеуметтендіруді, инновациялық технологиялармен қамтамасыздандыруды талап етуде. Осыған орай білім саласында қазіргі жасалып жатқан реформалар ертеңгі ел тізгінін ұстар азаматтардың білімді де білгір, ісмер де іскер, азаматтық белсенділігі мен шығармашылығы қалыптасқан, өздеріне

жауапкершілік ала алатын, өздігінен шешімдер қабылдай білетін, стратегиялық мақсаттар қоя отырып оларға қол жеткізе алатын мамандар тәрбиеленуін алдыңғы қатарға шығарады. Осындай әлеуетті міндеттердің бірі болып оқушылардың табысқа жетуіне ықпал ететін, педагог мәртебесінің өсуіне септігін тигізе алатын, білім беру мекемесінің дамуына үлес қоса білетін, ізгілікті өзгеріс енгізе алатын мұғалімнің лидерлік сапасын дамыту саналады.

Ал бұл болса, мұғалімнің лидерлік тұлғасын анықтауды қажет етеді. XX-XXI ғасырларда энциклопедиялық, философия-

лық, педагогикалық, түсіндірме сөздіктерде және ғалымдар еңбектерінде «лидер» ұғымына берілген анықтамаларда **«лидер»:**

– бір топ адам арасында лидер болу, белгілі бір жағдайда басқаларға әсер етуші (*The Oxford Dictionary of Philosophy*);

– әлеуметтік үдерістерде, жағдаяттарда жеке тұлғалық ықпалы басым болатын ұйымның немесе топтың абыройлы мүшесі. Лидердің абыройы және күнделікті әсерлі ықпалы формальды емес сипатта болады, стихиялық жинақталады және бейресми бақыланады (*Философский энциклопедический словарь*).

– лидер – жетекші (*Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: педагогика және психология*);

– топтың лидері болатын тұлға немесе топ ішінде ықпал етушілік қабілетіне ие адам (*Freedman S. L., Sears D. O., Carlsmith J. M.*);

– ұжымның мақсаттарын сипаттайтын және олардың ауытқымаулары үшін қажетті алдын алу шараларын қамтамасыз етуші (*Драккер П.Р.*);

– топтың өмір сүруін бағалап, ұйымдастыратын және осы өмір сүру жолында топтың күшін пайдаланатын тұлға (*Bursalioglu Z.*);

– үлкен өзгерістерді қолдайтын, жаңа мүмкіндіктерді қолдана алатын, белгісіздік пен қауіптерге қарамастан қолда бар мүмкіндіктерді бағалай отырып, ұйымға жаңалықтар әкелетін тұлға (*Өзден И.*);

– топ мүшелері мен жақсы адамдарға басшылық жасайтын тұлға (*Фиельдер Ф.Е., Чемерс М.М.*);

– топтағы мүшелердің өзара әрекеттесуі нәтижесінде ұсынылатын топтың бір мүшесі, ол топтық құнды бағдарлар мен ережелерді сәйкестендіре келе, өзінің айналасында топты құрайды және топтық мақсаттарға жету үшін осы топтың ұйымдастырылуына себепші болады. Лидер – топқа жетекшілік жасайды, ұйымдастырады, жоспарлайды және топтағы басқа мүшелерге қарағанда аса жоғары деңгейдегі белсенділікті таныта алады, топтың жұмысын басқарады (*Жеребова Н.С.*);

– маңызды жағдайларда топтың қалған мүшелеріне айтарлықтай ықпал ету қабілетіне ие топ мүшесі (*Давлетова А.И.*);

– кіші топ мүшелерінің бір адамның беделін, билігін және өкілеттілігін сөзсіз мойындауы және оның артынан жүруге дайындығы (*Немов Р.С.*);

– халықтың немесе белгілі бір әлеуметтік топтың мақсат-мүддесін толық сезініп, қорғай білетін, бойына саяси қайраткерге лайықты қасиеттерді жия білген адам. Лидер алға қойған мақсатқа жету үшін белгілі бір әлеуметтік ортада адамдардың күш-жігерін біріктіріп, іс-әрекетін қоғам мүддесіне сай жүргізеді. Лидерге алғырлық, ақылдылық, қажырлылық, ұйымдастырушылық, жұртқа жағымдылық, сондай-ақ өзіне жауапкершілік ала білу және іскерлік таныта білушілік т.б. қасиеттер мен қабілеттер тән. Кез келген тарихи кезеңде, қоғамдық-саяси өмірде лидер аса беделді тұлға тұрғысынан танылады (*Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: педагогика*);

– топ ішіндегі бір адамның өзінің белгілі жағдайларда басым келген шешім қабылдау құқығымен топ мүшелері арасында танымал болып, қабылдануы (*Сәбет Бан-Баба*);

– көпшілікке қадірлі, ұжымда жетекшілік міндетті өзіне алатын адамдар (*Егенисова А.Қ.*) деп түсіндіріледі.

Біздің ойымызша, осы анықтамалардың барлығы бір-біріне қайшы келмейді, керісінше бірін-бірі толықтыра түседі. Берілген әрбір түсінікте лидер ұғымының әрбір қыры ашылған. Сондай-ақ, осы анықтамалар лидердің топпен бірге өмір сүретіндігін, жетекшілік, іскерлік, ұйымдастырушылық, көшбасшылық қабілетін және топ мүшелерінің қарым-қатынасын реттей алуға дағдылануы мен топ ішінде беделге, билікке ие болу қажеттілігін жоққа шығармайды. Лидер топтың басқа көпшілік мүшелері сияқты қабілеттерді меңгергенімен, әрекет етуі бойынша сапа жағынан ерекшеленеді.

Біздің тұжырымдауымызша **лидер**– белгілі бір топты жарқын болашаққа, игі істерге жетелеу және тәуекелге бел буу мен батыл әрекет жасауға әзір болу іскерлігіне ие топ мүшесі. Ал, **лидерлік** – топ мүшелеріне мәнді

ықпал ететін, басшылықты қолына ала алатын, тұлғалық бағалауға, өзгеріс жасауға бейімді әлеуметтік психологиялық құбылыс.

Лидерлік сана – лидерге тән адами қасиеттердің, мінез құлықтардың, интеллектуалдық білімдер мен көшбасшылық қабілеттердің, ұйымдастырушылық іскерліктер мен коммуникативтік дағдылардың жиынтығы.

Ғылыми әдебиеттерде лидердің жіктелуі аз қарастырылмаған. Мәселен, Н.С.Жеребова лидердің типтерін ұжымдағы қарым-қатынас жүйесіндегі қызметтің үлестірілуі мен тұлғааралық қатынастардың белгілерне қарай топтастырады. Осы тұрғыдан лидерді «топтық мақсатқа жетудің жолдарын анықтау бойынша лидер», «техникалық мәселеге оңтайлы шешім іздейтін лидер», «психологиялық климатты жасайтын лидер», «топтық атмосфераны сүйемелдейтін лидер» деп жіктейді [1].

Л.И.Уманский лидердің атқаратын функциясы бойынша ұйымдастырушы-лидер (топтық ықпалдастық); бастамашы-лидер (қызметтің топтық міндетін шешуде оның дауысы шешуші болып табылады); эмоционалдық икемдеудің генераторы; эрудит-лидер (зияткер лидер); шебер-лидер (белгілі бір істегі маман) деп жіктейді [2].

Ал, Ю.Н.Емельянов лидердің функцияларын былайша анықтайды: лидер администратор тұрғысынан; лидер жоспарлаушы тұрғысынан; лидер сарапшы тұрғысынан; лидер сыртқы ортада топ өкілі тұрғысынан; лидер марапаттаушы және жазалаушы тұрғысынан; лидер еліктеу үлгісі тұрғысынан; лидер топ символы тұрғысынан; лидер жеке жауапкершілікті алып тастауы тұрғысынан; лидер дүниетаным жүргізушісі тұрғысынан; лидер «әке» тұрғысынан; лидер агрессия объектісі тұрғысынан [3].

А.Қ.Егенисова зерттеу жұмысында лидердің топ мүшелерімен қарым-қатынаста өзін еркін, сенімді ұстайтынын айта келе, оның мектеп ұжымындағы үш типіне тоқталады [4].

Сонымен ғалымдар еңбектерін талдау барысында лидер тұлғасының сипаты бойынша мынадай тұжырым жасауға болады:

- лидер топпен бірге өмір сүреді;
- топ ішінен суырылып шығады;
- барлық басқарушылар лидер бола бермейді;
- жаңа лидер бұрынғы лидерді алмастырады және т.б.
- Не үшін мұғалім лидер болуы қажет, деген сұраққа былайша жауап беруге болады. Өйткені мұғалімнің:
  - сынып оқушыларының лидерлік сапасын дамытуы,
  - өз сыныбын тиімді басқаруы,
  - сынып оқушыларына үлгі бола білуі,
  - сынып оқушыларының алдында мерейінің үстем болуы,
  - сынып оқушыларын соңынан ерте алуы,
  - стратег, көшбасшы бола білуі,
  - мектебінде, білім беру жүйесінде өзгеріс жасай алуы және т.б. мақсатында өзінің лидерлік сапаларын дамытуы қажет.

Мұғалімнің басқа әлеуметтік топ, қоғамдық топ мүшелерінің арасынан суырылып шығатын лидерлерден айырмашылығы, оны мектеп басшылығы тағайындайды. Ал ұқсастығы, қазіргі демократиялық қоғамда мұғалім өз сыныбының көшбасшысы бола алмаған жағдайда, ол мұғалімге оқушылар қарсылық білдіруі мүмкін. Бұл жағдаят мұғалімінің лидерлік сапаларын меңгеріп қана қоймай, оларды дамыту қажеттілігін дәлелдейді [5].

Осыған байланысты біз Ю.Н.Емельяновтың жоғарыда көрсетілген лидердің атқаратын қызметіне қарай топтастырған функционалдық жіктелуін негізге ала отырып, мұғалімнің лидерлік рөлін анықтадық (сурет 1).

Мұғалім лидер – әкімшілік үйлестірушісі. Мұнда мұғалім лидер топтың әкімшілік пен сыныптың үйлестірушісі қызметін атқарады. Ал бұл болса, оның лидерлік саясатының негізгі бағыттарының бірі жоғарыдан түсірілетіндігін айғақтайды. Сондай-ақ, мұғалімнің осы лидерлік рөлді атқаруы оның сыныпты басқару саясатын өзі жүргізе алатындығымен немесе сыныпты жоғарыға тәуелсіз өзі қадағалауға жауапкершілігімен сипатталады. Оның үстіне әкімшілік тапсырмаларын жеке орындауынан емес, ол

тапсырмаларды топ мүшелеріне орындауға бөлістіруден де көрінеді.

Мұғалім лидер – стратег. Стратегиялық қырағылыққа, бағыттылыққа ие тұлға. Оның атқаратын қызметіне топтың даму саясатын, болашағын алдын ала болжап білу, ұзақ мерзімді жоспарлар жасау, дұрыс тактика таңдау енеді.

Мұғалім лидер – сарапшы. Осы функцияны атқару тұрғысынан лидер нақты ақпарат беруші немесе білікті маман ретінде сипатталады. Сынып оқушылары, ата-аналар, мектеп әкімшілігі, ұжым мұғалімге осы тұрғыдан баға береді.

Мұғалім лидер – топ жетекшісі. Мұғалім мектеп әкімшілігі тарапынан арнайы тағайындалған сынып жетекшісі. Осы жетекшілікті ол лидер тұрғысынан атқаруы тиіс.

Мұғалім лидер – топ мүшесі. Мұғалім сынып алдында лидер болу үшін, алдымен сол топтың толық мүшесі сапасына ие болуы тиіс. Яғни оқушылармен дос, жолдас,

серік болып, олардың немен тыныс алатын жағдайына дейін жетік біледі, және олардың орнында болып көріп, олармен бірге ойнайды, тапсырма орындайды, сыныпқа берілген қоғамдық тапсырманы да қатар жүргізеді.

Мұғалім лидер – үлгі өнеге көрсетуші. Лидер топтың басқа мүшелері үшін мінез-құлықтың үлгісі болып табылады, яғни олардың кім болатынын және нені жасауы тиістігінің көрнекі көрсеткіші болуы тиіс.

Мұғалім лидер – мадақтау мен жазалаушы. Лидер топ мүшелерінің іс-әрекетін бақылау мақсатында мадақтау мен жазалау жүйесін қолданады. Лидер әрбір топ мүшесінің іс-әрекетінің жеке мотивациясын, әрбір топ қатысушысына қатысты мадақтау мен жазалаудың өлшемін білуі тиіс. Топ мүшелерінің арасында дау туған жағдайда лидер бір уақытта соттың және жұбатушының рөлін атқаруы мүмкін. Істің нәтижесіне қарай не мадақтайды, не жазалайды.

Мұғалім лидердің рөлі													
Әкімшілік үйлестірушісі	Стратег	Сарапшы	Топ жетекшісі	Топ мүшесі	Үлгі-өнеге көрсетуші	Мадақтау мен жазалаушы	Топтың «символы»	Жаңалық жаршысы	Дүниетаным өзгертуші	Ата-ана	Тәрбиеші	Әдіскер	Данышпан

Сурет 1 – Мұғалім лидердің рөлі

Мұғалім лидер – топтың «символы» тұрғысынан. Аса ынтымақты сынып сыртқы ғана емес ішкі ерекшеліктерінің бірдей болуына ұмтылады. Осындай сынып мүшелері өздерінің арасындағы лидердің жүріс-тұрыс, киіну әдебіне және мінез-құлықтағы әр түрлі ерекше белгілеріне қызығады. Осындай жағдайда лидер символ қызметін атқара алады. Өйткені оның есімімен немесе іс-әрекеттімен ортақ ұйымдастырылған игі

істерді, кішігірім ұйымдарды, тіпті жасаған бұйымдарын атауы мүмкін. Мұғалім лидер осындай құрметке ие болуы тиіс.

Мұғалім лидер – жаңалық жаршысы. Мұғалім жаңалыққа жаны құмар, жаңалық ашушы, новатор болуы қажет. Бұл оқушылардың алдында оның лидерлік тұлғасының жоғарылауына әкеледі.

Мұғалім лидер – топтың дүниетанымын өзгертуші. Көп жағдайларда лидер топтық

дүниетанымды, көзқарасты құрайтын құндылықтар мен нормалардың дереккөзі болып табылады. Тұтас алғанда ол сыныптың қоғамдық идеологиясын танытады.

Мұғалім лидер – ата-ана. Мұғалім лидер оқушылары үшін ең жақын, жанашыр, қамқор, сырлас, «жүрегін бала үшін жұлып беруші» рөліндегі адам. Топ мүшесінің әрбір іс-әрекетіне жанашырлықпен, сезімталдықпен, жауапкершілікпен, сеніммен қарайтын, оларды дамытушы, өсіруші тұлға.

Мұғалім лидер – тәрбиеші. Топ мүшелерін жан-жақты тәрбиелейді, олардың ізгі, игі қабілеттерін шығармашылық тұрғыдан дамытады, жеке тұлға болып қалыптасуына көмектеседі.

Мұғалім лидер – әдіскер. Мұғалім лидер – үйрету, оқыту шебері. Оқыту әдістерінің барлық түрімен қаруланған, инновациялық технологияларды меңгерген және тәжірибеде әдіскерлік білімдерін қолдана алатын болуы тиіс

Мұғалім лидер – данышпан. Мұғалім лидер білімге құштар, білімпаз жан. Топ мүшелерінің алдында мол білімділікті, терең танымдылықты танытады. Шешен сөйлейді.

Осы көрсетілген лидерлік рөлдер мұғалімнің лидерлік сапаларын тұлғалық-гумандық қасиеттер, кәсіби-дидактикалық іскерліктер, лидерлік қабілеттер деп қарастыруға және мұғалімнің лидерлік сапасының құрылымын жасауға мүмкіндік берді (сурет 2).

Болашақ мұғалімінің лидерлік сапасы	
Тұлғалық- гумандық	адами қасиеттер
	мінез-құлықтар
Кәсіби-педагогикалық	интеллектуалдық білім
	дидактикалық біліктер
	коммуникативтік іскерліктер
Лидерлік	ұйымдастырушылық дағдылар
	көшбасшылық қабілеттер
	харизматикалық қасиеттер

Сурет 2 – Мұғалімнің лидерлік сапасы сұлбасы

Мұғалімнің лидерлік сапасы құрылымындағы **тұлғалық гумандық** тобына адами қасиеттер, мінез-құлықтар жатады. Соның ішінде *адами қасиеттерге* төзімділік, шыдамдылық, табандылық, қайырымдылық, қамқорлық, ізгіліктік, арлылық, намысқойлық, адалдық, әділдік, әдептілік және т.б., *мінез-құлықтарға* ақылдылық, алғырлық, қажырлылық, зеректік, көпшілдік, ұжымшылдық, аңғарымпаз, қанағатшыл, еңбекқор және т.б. жатқызамыз. Аталған құрылымның **кәсіби-дидактикалық** тобына интеллектуалдық білім, дидактикалық біліктер, коммуникативтік іскерліктер жатады.

Оларды ашып түсіндіретін болсақ *интеллектуалдық білімге* білімділік, білімге құштарлық, өнерге құштарлық, парасаттылық, жадында сақтаушылық, біліктілік, зияткерлік, әлеуетін дамытушылық, ізденімпаздық және

т.б. ендірсек, *дидактикалық біліктерге* жоғары кәсібилік, тілмар, өз ісінің шебері, әртістік, тұлғалық кәсіби ұстаным, кәсібін сүюшілік, креативтілік, жаңашылдық және т.б. *жатқыздық, алкоммуникативтік іскерліктерге* тіл табыса алушылық, қарым-қатынасқа бейімділік, қарым-қатынас жасай білушілік, әлеуметтік қатысушылық, қоғамға белсенділік, эмпатия, дәлелді болу, шабыттандыра алу, сендіре алу, жаңа рөлді меңгеруде икемділік және т.б. деп көрсеттік.

Болашақ мұғалімнің лидерлік сапасының **лидерлік** тобын көшбасшылық қабілеттерге, харизматикалық қасиеттерге, ұйымдастырушылық дағдыларға бөліп қарастырдық. Атап айтқанда, *көшбасшылық қабілеттерге* бастамашылдық, тәуекел сүйгіштік, батылдық, жігерлілік, өзіне сенімділік, сендіре білушілік, құзыреттілік, жекелік,

қадағалаушылық, мақсатқа жетушілік, шешімпаз, балаларды соңынан ерте алушылық, өзгеріс жасай алушылық және т.б. енгізілсе, *харизматикалық қасиеттерді* ықпал етушілік, жаулап алушылық, тәуелсіздік, шешендік, жағымдылық, қуаттылық, киелілік (қасиеттілік) және т.б. құрады, ал *ұйымдастырушылық дағдылар* ынталылық, жауапкершілік, іскерлік, белсенділік, өз еркімен қатысуын қамтамасыздандыру, ұйымшылдық, дербестік, өзін-өзі бақылаушылықты және т.б. қамтыды.

Сонымен, **мұғалім лидер** оқушыларға үлгі-өнеге болатын, оларға мәнді ықпал ететін, мектептің ғана емес қоғамның дамуында ізгі жаңа өзгерістер жасай алатын адами қасиеттері, игі мінез құлықтары, интеллектуалдық біліктері, дидактикалық, коммуникативтік, ұйымдастырушылық дағды-

лары, көшбасшылық қабілеттері жан-жақты дамыған маман.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жеребова Н.С. Лидерство в малых группах как объект социально-психологического исследования //Руководство и лидерство /Под ред. Б.Д.Парыгина. – Л.: ЛГПИ, 1973. – 143 с.
2. Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности. – М.: Наука, 1980. – 159 с.
3. Кудряшева Е.В. Лидерство – как предмет социально-философского анализа: Автореф. дис... док.пед.наук. – М., 1996. – 45 с.
4. Егенисова А.Қ. Психология. Оқу құралы. – Ақтау, 2010. – 185 б.
5. Баймуханбетов Б.М. “Лидер”, “лидерлік”, “лидерлік сапа” ұғымдарының мәнін теориялық талдау //Қазақстан педагогикалық ғылымдар академиясының Хабаршысы №1,(57) 2014. – 40-45 б.

Аннотация

Абдигаббарова У.М., Баймуханбетов Б.М. **Характеристика личности учителя лидера** //Педагогика и психология №2, 2016, КазНПУ имени Абая.

В научной статье определяются структура и содержания понятия «учитель лидер». Дается характеристика к личности учителя лидера. Выявляется роль учителя лидера (учитель лидер – «администратор»; учитель лидер – «стратег»; учитель лидер – «эксперт»; учитель лидер – «руководитель группы»; учитель лидер – «член группы»; учитель лидер – «показатель образцового примера»; учитель лидер – «восхваляющий и наказывающий»; учитель лидер – «символ» группы; учитель лидер – «вестник нового»; учитель лидер – «позитивно влияющий на мировоззрение группы»; учитель лидер – «родитель»; учитель лидер – «воспитатель»; учитель лидер – «методист»; учитель лидер – «мудрец». Классифицируются лидерские качества учителя (личностно-гуманный, профессионально-дидактический, лидерское). Дается определение понятию «учитель лидер».

Ключевые слова: учитель, учитель лидер, роль учителя лидера, качество учителя лидера.

Abstract

Abdigapbarova U.M., Baimukhanbetov B.M. **Characteristics of teacher leader personality** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

This article deals with forms an a context of understanding the meaning of teacher leader. The characteristic of a teacher leader is given in this article. The role of teacher leader is pointed out (teacher leader – administrator; teacher leader – strategist; teacher leader – expert; teacher leader – manager of the group; teacher leader – member of the group; teacher leader – model of example; teacher leader – praising or punishing modl; teacher leader – «symbol» of the group; teacher leader – modern type of teacher; teacher leader – changing the world outlook of the group; teacher leader – father and mother; teacher leader – tutor; teacher leader –methodologist; teacher leader –wise man. The qualities’ of teacher leader (individual-humanist, professional-didactic, leadership) are classified. Also the concrete meaning of teacher leader is stated out in the article.

Keywords: teacher, teacher leader, the role of teacher leader, the quality of teacher leader.

УДК: 373.2:351.855.6

Т.Ж. ТОКТАРОВА
toktarova_tolkin@mail.ru

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

ГЕНДЕРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

Гендер, как известно, создается обществом как социальная модель женщин и мужчин, определяющая их положение и роль в обществе и его институтах (семье, политической структуре, экономике, культуре и образовании, и др.), поэтому актуальность данной темы не вызывает сомнения. Целью данной статьи является следующее: проанализировать гендерные стереотипы в обществе, определить роль и место гендерных исследований в поликультурном обществе. В ходе исследования были применены метод контрастивного анализа, семный анализ. На основе сделанного анализа можно сделать вывод о том, что исследование культурных концептов «Мужчина», «Женщина», «мужественность» и «женственность» является одним из наиболее перспективных направлений гендерной лингвистики.

Ключевые слова: гендер, гендерные стереотипы, поликультурное общество, речевое поведение, гендерная лингвистика, концепт, лингвокультурология, маскулинность, фемининность.

Введение. Исследование гендера в поликультурном обществе представляется весьма актуальной и перспективной. Так как поликультурным считается общество, в котором проживают две и более национальности, а Республика Казахстан, как известно, является многонациональным государством с представителями более 100 народов и этнических групп. Исторически Казахстан был вовлечен в мировой культурный процесс. Географическое расположение Казахстана не могло не повлиять на культурный обмен и этнический состав страны.

Традиционно объектом гендерных исследований в Республике Казахстан были национально-культурные особенности казахов, русских. Однако, как показывает опыт, анализ национально-культурных особенностей представителей других национальностей представляется достаточно интересной.

В последнее десятилетие основой большинства лингвистических исследований является антропоцентризм. Антропоцентрический принцип в лингвистике представляет собой частное проявление глобального про-

цесса гуманизации науки. Объектом исследования становится человеческий фактор в языке. Те или иные вопросы в лингвистике решаются с использованием понятий антропоцентризм, антропоцентрический принцип. Прежде всего, следует отметить о появлении когнитивного подхода в исследованиях лингвистов.

Становление гендерной лингвистики, изучающей проявление гендерного фактора в единицах языка и речи, явилось логическим следствием понимания того факта, что различия между полами, в достаточной мере проявляющие себя в разнообразных аспектах жизни общества, достаточно своеобразно реализуются также в процессе языковой коммуникации. Стоит заметить, что в самом начале в качестве объекта исследования гендерной лингвистики выступали проблемы отражения гендера преимущественно в аспекте анализа живой речи представителей разных полов, то на данном этапе в круг её интересов входят самые различные вопросы, касающиеся связи языка со всеми видами человеческой деятельности.

Основная часть. Современные гендерные исследования в лингвистике сосредоточены на трех проблемных блоках: социальной природе мужских и женских языков, особенностях мужского и женского речевого поведения: исследовании концептов в гендерном аспекте. Прежде всего, описанию подвергаются концепты *мужчина* и *женщина*, как они представлены в разных культурах и языках. При этом объектом исследования является преимущественно концепт *женщина*, являющийся маркированным, отличающийся от нормы, эталоном которой предстает мужчина [1].

Становление гендерной лингвистики, изучающей проявление гендерного фактора в единицах языка и речи, явилось логическим следствием понимания того факта, что различия между полами, в достаточной мере проявляющие себя в разнообразных аспектах жизни общества, достаточно своеобразно реализуются также в процессе языковой коммуникации. Стоит заметить, что в самом начале в качестве объекта исследования гендерной лингвистики выступали проблемы отражения гендера преимущественно в аспекте анализа живой речи представителей разных полов, то на данном этапе в круг её интересов входят самые различные вопросы, касающиеся связи языка со всеми видами человеческой деятельности.

Положение о том, что язык запечатлевает культурные различия и по-разному концептуализует одни и те же явления, особенно последовательно верифицируемо в рамках изучения фразеологического состава языка, хранящего и воспроизводящего культурные установки народа. Привлечение в подобных исследованиях гендерного знания, то есть культурной составляющей концепта “гендер”, позволит вскрыть культурную специфику гендерных стереотипов и асимметрий, присутствующих в любом обществе, развивавшемся на основе патриархальной культуры [2; 3].

С точки зрения М.В. Пименовой, «в наивной языковой картине мира зафиксирована дифференциация концептов внутреннего мира по признаку пола. Перенесение кон-

цептуальных метафор в область внутреннего мира учитывает и особые качественные признаки концептов, которые приписываются только женщинам или только мужчинам» /4/. Существует два типа гендерной характеристики концептов внутреннего мира человека – первичная (прямая) и вторичная (косвенная).

Вместе с тем, как показывают результаты большого количества исследований, подтверждающие факт андроцентричности любого языка, в работах последних лет выдвигается точка зрения о выраженности андроцентризма разных языков и культур. В разных языках и культурах степень андроцентризма может быть в большей или меньшей степени. Поэтому исследование концептов «Мужчина», «Женщина», «мужественности» и «женственности» тесно связано с формированием критериев степени андроцентризма языков. Также следует отметить о значении сопоставительного анализа концептов «Мужчина», «Женщина», «мужественность» и «женственность».

Кроме того, все существующие гендерные отношения, на наш взгляд, основываются, прежде всего, на существующих в том или ином обществе гендерных стереотипах, имеющие национально-культурные аспекты. Гендерные стереотипы мужского и женского поведения имеют диаметрально противоположное значение. Все существующие гендерные стереотипы поддерживаются с помощью процесса социализации, будь то воспитание в семье, школе, коллективе, через средства массовой информации и т.д. Основным компонентом гендерных стереотипов являются культура, традиции, обычаи того или иного народа.

Современная гендерология, изучающая проявление гендерного фактора в единицах языка и речи, явилась логическим следствием понимания того факта, что различия между полами, в достаточной мере проявляющие себя в разнообразных аспектах жизни общества, достаточно своеобразно реализуются также в процессе языковой коммуникации. Как известно, объектом исследования современной лингвистики становится челове-

ский фактор в языке. Те или иные вопросы в лингвистике решаются с использованием таких понятий как антропоцентризм, антропоцентрический принцип. Заметим, что в самом начале в качестве объекта исследования гендерной лингвистики выступали проблемы отражения гендера преимущественно в аспекте анализа живой речи представителей разных полов, то на данном этапе в круг её интересов входят самые различные вопросы, касающиеся связи языка со всеми видами человеческой деятельности.

Исследование взаимоотношений языка, культуры, сознания в лингвокультурологии повлекло за собой появлением нового направления лингвокультурной концептологии. «Становление лингвоконцептологии как научной дисциплины, изучающей определенные в языке культурные концепты, и межкультурной коммуникации, занимающейся проблемами общения языковых личностей, принадлежащих различным культурным социумам, видимо, не случайно совпадает с общей антропоцентрической переориентацией парадигмы гуманитарного сознания. Предметные области лингвоконцептологии и межкультурной коммуникации частично пересекаются, так как объектом их исследования является этнический менталитет как совокупность групповых поведенческих и когнитивных стереотипов. При этом следует отметить, что первая направлена на выявление лингвоспецифических характеристик этого менталитета через анализ его семантических составляющих – концептов, а вторая занимается анализом путей преодоления лингвокультурной специфики и возможного ее непонимания в процессе межкультурного общения» [5].

Заключение. Таким образом, можно сделать вывод о том, что исследование культурных концептов «Мужчина», «Женщина», «мужественность» и «женственность» является одним из наиболее перспективных направлений гендерной лингвистики. Основной целью исследований такого характера является определение представленных универсальных и культурно специфических черт маскулинности и фемининности в разных

языках и культурах. Немаловажную роль играют сопоставительные исследования, посвященные культурным концептам «Мужчина», «Женщина», «мужественность» и «женственность».

Несомненно, гендер, являясь одним из важных параметров самоидентификации личности, оказывает воздействие на процессы восприятия и переработки полученной информации в языковом сознании индивидов, что, конечно, имеет влияние на вербальное и невербальное поведение представителей разных языков и культур. Трудно не согласиться что, гендер, являясь сложным и многоаспектным направлением, занимает в Казахстане определенную нишу. Интерес представляют работы, посвященные этническому аспекту гендера, исследования гендерной лингвистики с точки зрения философии, психологии, социолингвистики, культурологии, этнографии, этикета и т.д., а также сопоставительные исследования национально-культурных особенностей представителей различных этнических групп, проживающих на территории Республики Казахстан.

Так, например, для нас представляется актуальной степень табуированности коммуникативного поведения мужчин и женщин у представителей различных национальностей. Проявление гендерных стереотипов, этапы социализации детей, особенности вербальной и невербальной речи, гендерные особенности, проявляющиеся в традициях и обычаях у представителей различных народов и этнических групп, проживающих в Республике Казахстан.

Признание важности и уникальности человека повлекло за собой смену приоритетов в науке от исследований массовых масштабных явлений к отдельным проявлениям и особым вариантам, связанных с широким внедрением антропологического принципа. Таким образом, прослеживается тенденция исследования разнообразия гендерных особенностей у представителей той или иной национальности, проявляющихся в поведении, языке, воспитании, традициях и обычаях, в поликультурном обществе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ
ИСТОЧНИКОВ:

1. Кондратьева О.Н. Концепты внутреннего мира человека в русских летописях (на примере концептов *душа, сердце, ум*): Дис. ... канд. филол. наук. – Кемерово, 2004.
2. Телия В.Н. Семантика идиом в функционально – параметрическом изображении //Фразагеография в Машинном фонде русского языка. – М., 1990.
3. Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999.
4. Пименова М.В. Гендерные признаки концептов внутреннего мира человека //Mentalitat. Konzept. Gender. – Landau, 2000
5. Семенова Д. В. Гендерный аспект концептуального анализа лексем «мужчина» и «женщина» (На материале фразеологии английского, русского и кабардинского языков): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 Нальчик, 2006 181 с. РГБ ОД, 61:06-10/781

Аңдатпа

Токтарова Т.Ж. **Полимәдениетті ортадағы гендерлік зерттеулер** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада полимәдени кеңістікте гендерлік тілбілімінің негізгі бағыттары қарастырылады. Көпұлтты Қазақстанның ұлттық-мәдени, тіл ерешеліктері гендерлік тұрғыдан зерттеледі. Зерттеудің объекті еркек, әйел, ер-азаматтық, әйелдік концепттер болып табылады. Гендер лингвистикасының және концептологияның қалыптасуының мәселелері қарастырылады. Автор гендерлік лингвистиканың негізгі мәселелері, олардың зерттеу жолдары толық қарастырылған. Бүкіл гендерлік лингвистика гендерлік стереотиптерге сүйінеді, олар сонымен қатар ұлттық-мәдени ерешеліктерге негізделінген.

Заманауи гендерлік зерттеулер лингвистикада үш бағытта қарастырылады: гендердің әлеуметтік аспекті, Әйел/Еркек концепттердің зерттеулері, әйелдермен еркектердің сөйлем мінездері толық қарастырылған.

Түйін сөздер: гендер, концепт, полимәдени, гендерлік стереотиптер

Abstract

Toktarova Tolky. **Gender studies in a multicultural society** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article examines the main areas of gender linguistics in a multicultural society. Object and purpose of the study of traditions and customs, national, cultural behaviors, language different nationalities and ethnic groups in the light of multinational Kazakhstan gender.

In this article the author presents the results of gender stereotypes analyses and their manifestations in a speech conduct. Wide-spread stereotypes designated for men and women behavior are investigated. Various points of views on the definition of gender stereotypes are given. There proposed a viewpoint that some gender stereotypes may vary under the influence of historical, political, economic reforms in the country and lose its reality.

Keywords: gender, concept, Multilingualism, gender stereotypes.

УДК 354: 378.11

С.А.МОРОЗ
ra_ekma@yahoo.com

Национальный университет гражданской защиты
(Харьков, Украина)

СИСТЕМА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ВУЗА КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

В результате анализа содержания подходов к определению трудового потенциала, как сложной социально-экономической категории, автор приходит к выводу о возможности рассмотрения средств производства на уровне одного из элементов его системы. Статья содержит результаты визуализации системы трудового потенциала высшего учебного заведения с определением ее структурных подсистем и элементов. На основании результатов критического переосмысления содержания категории «система трудового потенциала высшего учебного заведения» автором определены приоритетные направления государственного управления ее развитием.

Ключевые слова: государственное управление; система; средства производства; система трудового потенциала ВУЗа; развитие трудового потенциала ВУЗа; высшее учебное заведение; субъекты государственного управления.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Проблематика государственного управления развитием системы высшего образования рассматривается на уровне приоритетной, как с точки зрения реализации государством своих функций, так и в контексте решения вопросов развития человека и общества. Кроме того, следует отметить, что участие государства в развитии системы высшего образования обусловлено, в том числе и целями государственного управления, в иерархии которых, развитие человека позиционирует на уровне одной из основных. Очевидно, что развитие человека, особенно в контексте современного понимания содержания соответствующего процесса, практически невозможно представить без участия ценностно-нормативных комплексов в формировании и развитии которых принимает самое непосредственное участие институт государственного и муниципального управления. Государство через систему органов государственной власти не только определяет направления развития образования как социального института, а

и формирует его содержание. Про актуальность выбранной нами для исследования проблематики свидетельствует факт ее пребывания среди наиболее значимых контекстов государственной политики в сфере образования. Следует обратить внимание, что вопросы участия государства в развитии высших учебных заведений (ВУЗов) нашли свое непосредственное отражение в содержании государственной программы Российской Федерации «Развитие образования» на 2013–2020 годы. В рамках программного документа законодатель определяет Министерство образования и науки Российской Федерации как основного ответственного исполнителя, что в совокупности с фактом персонализации других органов государственной власти на уровне соисполнителей и участников Государственной программы, свидетельствует о исключительной роли государства в развитии образования как одного из базовых институтов общества.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор. Проблематика государственного управления

развитием трудового потенциала ВУЗов, не является принципиально новым направлением в организации научных изысканий. Вопросы определения места и роли органов государственного управления в модернизации системы высшего образования, равно как и в процессе ее развития, нашли свое отражение в работах таких российских ученых как Д.В. Аронов (развитие высшего образования России на современном этапе; проблемы интеграции высшего образования России в «болонский процесс»), С.В. Барабанова (государственное регулирование высшего образования в Российской Федерации), В.С. Белгородский (модернизация управления системой высшего профессионального образования), С.А. Беляков (совершенствование управления образованием в России), М.А. Головчин (проблемы качества управления образованием на региональном уровне), Р.В. Ленков (социальное управление в системе высшего образования), Н.А. Паршиков (роль ВУЗа в формировании социокультурной сферы региона), А.Я. Савельев (реформы высшего образования и их эффективность), И.В. Терентьева (государственно-общественное управление высшей школой), С.Ю. Трапицын (управление качеством образования), Г.А. Федотова (государственно-общественное управление образованием), А.А. Шабунова (образование как сфера приложения усилий государства и общества), Е.Н. Щербак (государственное управление в области высшего образования в условиях мирового образовательного рынка). В контексте изучения теории и практики государственного управления развитием ВУЗов, следует обратить внимание на исследования Е.С. Березняка, А.Н. Волконского, Ю.В. Васильева, А.П. Егоршина, И.И. Ибрагимова, М.А. Кондакова, Ю.А. Конаржевского, В.С. Лазарева, В.А. Мещерякова, М.П. Малышева, Е.И. Петровского, Е.И. Рыбнова, Г.В. Суворицкой, Т.И. Шамовой, среди предметов научных интересов которых, были в том числе и методы управления образовательными учреждениями.

Несмотря на сравнительно высокую активность научного сообщества в изучении проблематики государственного управле-

ния системой высшего образования, некоторые аспекты этого сложного по своему содержанию и многогранному по векторам проявления феномена, остались открытыми для дальнейших научных поисков. Одним из перспективных направлений в организации научных изысканий, исходя из его научно-прикладной сущности и высокой значимости предполагаемых результатов для развития, как непосредственно ВУЗа, так и общества в целом, является проблематика государственного управления формированием, использованием и развитием трудового потенциала.

Формулировка целей статьи (постановка задачи). Сформулировать определение системы трудового потенциала высшего учебного заведения, а также рассмотреть основные направления ее развития в контексте содержания проблематики государственного управления.

Изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов. В контексте ранее проведенных нами научных исследований было установлено, что содержание категории трудового потенциала ВУЗа может быть раскрыто через систему элементов учреждения, которая позиционирует в плоскости ресурсов и средств труда, а также процесса их взаимодействия [6, с. 58]. Данная система характеризуется качеством и количеством реально или гипотетически доступных ресурсов (потенциальных факторов) для трудовой деятельности с принятием во внимание тех условий, которые существуют для реализации соответствующей трудовой дееспособности персонала ВУЗа. Кроме того, к трудовому потенциалу ВУЗа следует отнести в том числе и те возможности образовательного учреждения, природа возникновения и развития которых, связана с объединением отдельных потенциалов ВУЗа в пределах одной системы (действие так называемого синергетического эффекта). Представленное выше определение акцентирует внимание на ресурсной составляющей соответствующей категории, система которой раскрывается через единство организационных потенциалов.

В контексте предмета нашего научного внимания актуализируется вопрос, содер-

жание которого связанной с определением формы позиционирования системы трудового потенциала ВУЗа. Под системой, в самом общем виде, понимают «совокупность элементов, находящихся в отношениях и связях друг с другом и со средой, образующих определенную целостность, единство» [10, с. 345]. Представленное выше определение, несмотря на всю логичность своего содержания и лаконичность его толкования, не является универсальным. Это связано, прежде всего, с тем, что категория «система» не имеет четкой привязанности к той или иной области знаний и позиционирует на уровне вполне самостоятельной дефиниции по отношению к самым различным предметам, явлениям и процессам. Иными словами, практически каждая из отраслей научных знаний имеет свой подход к выделению категориальных особенностей соответствующей дефиниции. Принимая во внимание, тот факт, что государственное управление, в рамках научно-прикладного содержания которого мы собственно и планируем рассматривать выбранный нами предмет научных изысканий, позиционирует в плоскости общественного системного явления [2, с. 15], нами принято решение сузить предметную область позиционирования категории «система» до уровня компетенции философского (социально-гуманитарного) знания. Одно из наиболее распространенных в рамках отечественной философской мысли определение системы принадлежит В.Н. Садовскому, который сформулировал содержание соответствующей категории через «множество элементов, находящихся в отношениях и связях друг с другом, которое образует определенную целостность и единство» [8, с. 64].

Довольно интересным, с точки зрения содержания приведенного выше определения категории трудового потенциала ВУЗа, а именно акцента на наличии в его структуре синергетического потенциала, представляется определение системы, которое было сформулировано А.Ю. Бабайцевым. По мнению ученого, «система (греч. *systema* — составленное из частей, соединенное) – категория, обозначающая объект, организованный

в качестве целостности, где энергия связей между элементами системы превышает энергию их связей с элементами других систем, и задающая онтологическое ядро системного подхода» [3, с. 619]. Принимая во внимание всю сложность содержания и многогранность проявления выше рассмотренных феноменов, задача формулирования определения системы трудового потенциала ВУЗа, представляется не только крайне сложной, с точки зрения необходимости обеспечения диалектики единства используемых для толкования дефиниций, а прежде всего, многофункциональной по природе своего позиционирования. Например, проблематика рассмотрения содержания категории трудового потенциала ВУЗа, может быть рассмотрена через призму как системообразующих элементов соответствующего феномена, так и в контексте условий их структурирования. Определяя данное направление в организации научных поисков в качестве перспективного вектора наших научных изысканий, попробуем дать определение категории системы трудового потенциала ВУЗа, а также визуализировать его содержание. Под системой трудового потенциала ВУЗа, в самом общем виде, следует понимать структурированную совокупность ресурсов учреждения (материальных (аудитории и лаборатории с их техническим оборудованием; учебные корпуса и сооружения инфраструктуры ВУЗа; инфраструктура для реализации и развития трудового потенциала и т.д.) и нематериальных (человеческий потенциал персонала организации; информационный ресурс; связи с производственными компаниями и органами власти; репутация (Good Story) и место расположения основных активов (Good location); социально-психологические условия для реализации и развития трудового потенциала; система мотивации и стимулирования трудовой деятельности персонала и т.д.)), объединенных процессом системогенезиса в рамках единой организационной структуры (объекта) и процесса по достижению установленной цели. Функционирование и развитие элементов системы трудового потенциала ВУЗа осуществляется с учетом векторов саморазвития потенциа-

лов доминирующих элементов системы (например, потенциалов профессорско-преподавательского состава), а также объективных условий позиционирования учреждения на региональном, государственном и глобальном уровне. Кроме того, следует принять во внимание, что условия позиционирования ВУЗа определяются, с одной стороны, уровнем развития его трудового потенциала (субъективный фактор), а с другой – уровнем развития и эффективностью функционирования институциональной, социально-экономической, общественно-политической, духовной, биологической и экологической сфер общества.

Безусловно, вопрос позиционирования материальных ресурсов на уровне отдельного элемента в системе трудового потенциала ВУЗа, с точки зрения традиций рассмотрения содержания категории трудового потенциала в рамках теории экономических знаний, является дискуссионным. Вместе с тем, среди существующих определений трудового потенциала мы можем встретить и те, содержание которых апеллирует к средствам производства. Например, авторский коллектив энциклопедического справочника по вопросам современного управления под руководством Д.Н. Карпухина и Б.З. Мильнера, рассматривает трудовой потенциал как совокупность качественных параметров (общая численность населения, половозрастная структура, доля работающих в каждой возрастной группе, распределение по сферам занятости) и качественного аспекта (общеобразовательный уровень, профессионально-квалификационная структура, техническая оснащенность труда, уровень эффективности использования рабочего и свободного времени, текучесть кадров) [9]. Именно акцентирование внимания на «технической оснащенности труда» позволяет рассматривать средства производства как один из элементов трудового потенциала. Такая точка зрения находит свое развитие в исследованиях В.М. Мороза, который рассматривая элементную структуру трудового потенциала, приходит к выводу о необходимости рассмотрения средств производства на уровне одного из элемен-

тов соответствующей системы [5, с. 12]. По убеждению М.М. Крощенко и М.А. Шестакова, трудовой потенциал не следует рассматривать в контексте одного из элементов процесса труда. Это связано с тем, что содержание данной категории «характеризует всю систему как единое целое, т.е. не сводимо ни к рабочей силе, ни к средствам производства» [4, с. 15]. Иными словами, средства производства опосредовано рассматриваются на уровне одного из элементов системы трудового потенциала. Кроме того, в контексте содержания представленной выше проблематики, следует обратить внимание на научную позицию В.В. Адамчука, О.В. Рамашова и М.Е. Сорокиной, которые рассматривают трудовой потенциал как ресурсную категорию, «включающую в себя источники, средства, ресурсы труда, которые могут быть использованы для решения какой-либо задачи, достижения определенной цели, возможности отдельного лица, общества, государства в конкретной области» [1, с. 21]. Коллектив ученых приходит к выводу о том, что трудовой потенциал «формируется под воздействием технических и организационных факторов, так как с целью осуществления производственного процесса с учетом специализации каждое предприятие оснащается необходимым оборудованием» [1, с. 21].

Не вступая в дискуссию относительно необходимости (возможности) рассмотрения средств производства на уровне одного из элементов системы трудового потенциала конкретного социального объекта (человека, организации, региона, государства, общества), примем точку зрения выше представленных ученых за основу. Хотя, безусловно, традиции рассмотрения содержания категории трудового потенциала предполагают его позиционирование на уровне интегрального показателя определяемого «численностью трудоспособного населения и его качественными характеристиками (пол, возраст, образование, профессиональную подготовку и т.д.)» [11, с. 24]. Результат визуализации системы трудового потенциала ВУЗа, в контексте авторского определения его содержания, представлен на рисунке 1.

Рисунок 1 – Система трудового потенциала высшего учебного

Авторский подход к определению содержания системы трудового потенциала ВУЗа не может претендовать на всесторонность охвата соответствующей проблематики. Это связано, прежде всего, с тем, что соответствующая система, как практически любая из систем, в состав которой включены социальные элементы во всем многообразии их проявления, позиционирует на уровне сложной системы, среди характеристик которой, следует обратить внимание на такие ее свойства, как: эмерджентность (несовпадение цели системы с целями входящих в нее элементов), синергичность или так называемый организационный эффект (потенциал всей системы, как правило, всегда выше, чем сумма потенциалов входящих в нее элементов), неаддитивность (свойства системы не могут быть в полной мере определены совокупностью свойств ее элементов), мультипликативность (действия субъектов управления способствуют умножению эффектов функционирования и развития системы) и т.д. Выше представленные свойства системы трудового потенциала ВУЗа не нашли своего отражения в рисунке 1, хотя, безусловно, имеют самое непосредственное отношение к ее характеристике, особенно в контексте вопросов эффективности функционирования и развития системы. Кроме того, авторская визуализация соответствующей системы не акцентирует внимание на ее структуре и взаимосвязях между основными элементами, а также другими системами сферы высшего образования, равно как и отдельными институтами общества.

Последнее замечание является наиболее значимым в контексте содержания сформулированной цели данного исследования. Следует обратить внимание и на тот факт, что система трудового потенциала ВУЗа не является однородной, с точки зрения многообразия ее элементов и их качественных характеристик, и статической, в контексте структурирования и подвижности ее элементов. Динамика процессов внутриорганизационных изменений качества структурных элементов, а следовательно и качества самой системы в целом, равно как и изменение ин-

ституциональных, социально-экономических, общественно-политических и т.д. условий позиционирования ВУЗа в обществе, существенно влияют на содержание системы трудового потенциала ВУЗа.

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований.

1. Принимая во внимание тот факт, что среди иерархии целей государственного управления общественно-политические, социальные и духовные структуры общества позиционируют как наиболее значимые для его развития [2, с.142–143], проблематика сферы образования, к компетенции которой традиционно относятся вопросы представленных выше структур, в том числе и ее кадрового обеспечения, должна рассматриваться на уровне одного из приоритетных направлений деятельности органов государственной власти.

2. Проблематика государственного управления развитием трудового потенциала ВУЗа может быть рассмотрена как в контексте содержания государственной кадровой политики (именно через систему высшего образования государство обеспечивает органы государственного и местного самоуправления высококвалифицированными кадрами), так и через призму системы экономических объектов государственного управления. К объектам государственного управления экономикой Б.А. Райзберг относит, в том числе и человеческий потенциал [7, с.52], качественное формирование которого невозможно представить без участия системы высшего образования. Очевидно, что функционирование данной системы возможно исключительно через реализацию трудовых возможностей ее социальными элементами.

3. В контексте содержания системы трудового потенциала ВУЗа наиболее перспективными направлениями государственного управления его развитием, следует считать воздействие на:

1) условия формирования, использования и развития трудовых возможностей профессорско-преподавательского состава (качество и количество материальных ресурсов ВУЗа; система мотивации и стимулирования трудовой деятельности; социально-психоло-

гический климат ВУЗа; корпоративная культура, миссия и цели учреждения; нормативно-правовое обеспечение профессиональной деятельности персонала);

2) систему подготовки переподготовки и повышения квалификации профессорско-преподавательского и управленческого состава ВУЗа (стандарты та нормы подготовки научно-педагогических кадров; порядок повышения квалификации; процедура присуждения ученых степеней и присвоения ученых званий);

3) формирование и реализация государственного заказа на подготовку специалистов на всех уровнях высшего образования, а также на подготовку кадров высшей квалификации (устанавливая квоты на подготовку тех или иных специалистов государство содействует развитию соответствующего направления научно-практической сферы, а следовательно, и качественных характеристик субъектов образовательного процесса);

4) содержание профессиональных образовательных программ их научно-методическое, технико-технологическое обеспечение (формирование содержания образовательных программ в соответствии с нормами «квалификации работника» и «профессиональными стандартами», содействует формированию вектора и динамики развития трудового потенциала ВУЗа посредством развития трудовых возможностей профессорско-преподавательского состава);

5) формирование запроса, как со стороны общества в целом, так и непосредственно со стороны конкретного объекта образовательной деятельности, относительно качества предоставляемой образовательной услуги (спрос на более качественный продукт со стороны потребителя образовательной услуги обуславливает повышение уровня качества ее предложения);

6) создание национальной системы рейтингового оценивания качества образовательных услуг предоставляемых ВУЗами (ранжирование ВУЗов как результат экспертного оценивания эффективности использования учреждением своего трудового потенциала) равно как и системы рейтинго-

вого оценивания профессорско-преподавательского состава в рамках организационной системы ВУЗа;

7) порядок объявления конкурса на замещение должностей профессорско-преподавательского состава, а также технология его проведения (создание равных условий для соискателей вакансии (доступ к информации; возможность конкурировать в борьбе за вакансию и т.д.), а также соблюдение принципа конкуренции при использовании других кадровых технологий);

8) содержание норм трудового контракта профессорско-преподавательского состава (закрепление норм так называемого эффективного контракта (зависимость срока действия контракта и уровня заработной платы от результатов трудовой деятельности), а также обеспечение его выполнения);

9) порядок и правила предоставления грантов для организации ВУЗами (научными коллективами) научных изысканий в той или иной области научных или научно-прикладных знаний (поддержка государством НИОКР с помощью грантов обеспечит не только получение продукта научных изысканий, а в том числе и развитие трудового потенциала ВУЗов);

10) содержание норм организации международного сотрудничества ВУЗов, например, за счет привлечения на должности профессорско-преподавательского состава зарубежных специалистов (установление нормы относительно процента зарубежных специалистов в штате ВУЗа, например, на уровне 5%), а также организации мобильности профессорско-преподавательского состава;

11) систему лицензирования образовательных программ высшего образования в части создания условий для развития так называемых программ двойного диплома (реализация ВУЗом образовательной программы с участием зарубежного ВУЗа-партнера создаст предпосылки для повышения качественных характеристик трудового потенциала профессорско-преподавательского состава);

12) содержание норм регулирования труда научных и научно-педагогических работ-

ников, руководителей научных организаций и их заместителей (установление предельного возраста для пребывания на соответствующих должностях обеспечит развитие трудового потенциала ВУЗов, прежде всего за счет своевременной кадровой ротации работников учреждения).

Представленные выше выводы, исходя из сложности содержания и многогранности позиционирования проблематики государственного управления развитием системы трудового потенциала, не могут претендовать на полную научную объективность и репрезентативность, а поэтому должны рассматриваться научным сообществом лишь как элемент дискуссии вокруг вопросов единства и противоречий между процессами государственного управления системой высшего образования и саморазвития университетов как институтов общества. Среди перспективных направлений обсуждения данной проблематики, следует обратить внимание на те из них, которые касаются вопросов компетенции государства в процессе саморазвития высших учебных заведений, а также их роли в развитии государства и общества.

Автор статьи заинтересован в поиске партнеров (контрагентов) из ВУЗов Российской Федерации, Республики Казахстан, Республики Беларусь для организации и проведения исследования «Формирование и развитие трудового потенциала высшего учебного заведения» на некоммерческой основе. Предполагается, что участники проекта проведут анкетирование профессорско-преподавательского состава на одной из кафедр ВУЗа, после чего обменяются полученной информацией для дальнейшего самостоятельного использования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Адамчук В.В. Экономика и социология труда: Учебник для вузов /Адамчук В.В., Ромашов О.В., Сорокина М.Е. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 407 с.
2. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления /Атаманчук Г.В. – М.: Омега-Л, 2010. – 525 с.

3. Бабайцев А.Ю. Система /А.Ю. Бабайцев //Новейший философский словарь. – Минск: В.М.Скакун, 1998. – 896 с. – С. 619.

4. Крощенко М.М. Теоретико-методологические основы исследования трудового потенциала [электронный ресурс] /М.М. Крощенко, М.А.Шестаков //Исследование в рамках научно-исследовательского проекта РГНФ «Трудовой потенциал и его воспроизводство в современных экономических условиях», проект № 09-02-00656а. – Режим доступа: <http://www.google.com.ua/url?url=http://niitss.ru/analytics/materials/6v.doc&rc=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBMQFjAAahUKewiCtInpvKPHAhXHvxQKHVMZAh0&usg=AFQjCNFFLAvxvvpVMpwjdBb7MUR1h21v5Q>

5. Мороз В.М. Державне управління розвитком трудового потенціалу України: автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / В.М. Мороз – Запоріжжя, 2013. – 40 с.

6. Мороз С.А. Підходи до визначення трудового потенціалу ВНЗ, як об'єкту державного управління /Мороз С.А., Мороз В.М. // Державне управління науково-освітнього забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців у сфері цивільного захисту : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 16–17 квітня 2015 р. /за заг. ред. В. П. Садкового. – Х., 2015. – 321 с. – С. 55–58.

7. Райзберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами / Райзберг Б.А. – М.: Инфра-М, 2012. – 384 с.

8. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ / Садовский В.Н. – М.: Наука, 1974. – 279 с.

9. Современное управление. Энциклопедический справочник в 2 т. /Под ред. Д.Н.Карпухина, Б.З. Мильнера. – М.: Издатцентр, 1997. – Т.1. – 1997. – 584 с.

10. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учеб. Пособие /Сурмин Ю.П. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.

11. Человеческий капитал территорий: проблемы формирования и использования: монография /Леонидова Г.В., Устинова К.А., Попов А.В. и др.; Под общ. ред. А.А.Шабуновой. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2013. – 184 с.

REFERENCES

1. Adamchuk, V.V., Romashov, O.V., Sorokina, M.E. (2000), “Economics and sociology of work”, Moscow, JUNITI, 407 p.

2. Atamanchuk, G.V. (2010), “Theory of Public Administration”, Moscow, Omega-L, 525 p.
3. Babajcev, A.Ju. (1998), “System”, Minsk, publishing house V.M. Skakun, 896 p. – P. 619.
4. Kroshhenko, M.M. (2009), “Theoretical and methodological foundations of the study of labor potential”, [electronic resource], Access mode: <http://www.google.com.ua/url?url=http://niitss.ru/analytics/materials/6v.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBMQFjAAahUKEwiCtInpvKPHAhXHvxQKHVMZAh0&usg=AFQjCNFFLAvxpvVMPwjdBb7MUR1h21v5Q>
5. Moroz, V.M. (2013), “Public administration of the development of labor potential of Ukraine”, Author. dis. ... Doc. of sciences (Public Administration), Zaporizhzhya, – 40 p.
6. Moroz, S.A., Moroz, V.M. (2015), “Approaches to determine the employment potential of the university, as an object of state administration”, Kharkiv, NUCZU, 321 p., P. 55–58.
7. Rajzberg, B.A. (2012), “State management of economic and social processes”, Moscow, Infra-M, 384 p.
8. Sadovskij, V.N. (1974), “The grounds of general systems theory. Logical and methodological analysis”, Moscow, Nauka, 279 p.
9. Karpuhin, D.N., Mil’ner, B.Z. (1997), “Modern management. Encyclopedic Reference”, Moscow, Izdatcentr, 584 p.
10. Surmin, Ju.P. (2003), “Systems theory and systems analysis”, Kyiv, MAUP, 368 p.
11. Leonidova, G.V., Ustinova, K.A., Popov, A.V. (2013), “Human capital areas: problems of formation and use”, Vologda, ISJERT RAN, 184 p.

Аңдатпа

Мороз С.А. **Жоғары оқу орынның еңбек әлеуетінің жүйесі мемлекеттік басқарудың нысаны ретінде** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Еңбек әлеуетін анықтаудың тәсілдерін талдаудың мазмұны нәтижесінде, күрделі әлеуметтік-экономикалық санаттар ретінде, автор оның жүйесінің элементтерінің бірі деңгейінде өндіріс құралдарын қарау мүмкіндігі туралы қорытындыға келеді. Мақала жоғары оқу орынның еңбек әлеуеті жүйесінің, яғни оның құрылымдылық жүйелері мен элементтерін визуализациялау нәтижелерін қамтиды. Сындық саралау нәтижелерінің негізінде «Жоғары оқу орындарының еңбек әлеуетінің жүйесі» автормен мемлекеттік басқарудың басым бағыттары анықталды.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару; жүйе; өндіріс құралдары; жұмыспен қамту әлеуеті жүйесі; ЖОО – ның еңбек әлеуетін дамыту; жоғарғы оқу орны; мемлекеттік басқару субъектілері.

Abstract

Moroz S.A. **Labour potential system of institute of higher education as an object of state management** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

As a result of analysis of contain of approaches to labour potential detection, as a complex social and economic category, author came for at conclusion about an ability of consideration of production funds on the level of one of the system’ elements. The article contains results of visualization of labour potential system of institute of higher education with detection of its structural subsystems and elements. On the grounds of results critical rethinking of the content of category “labour potential system of institute of higher education” by the author were detected prior ways of state management development.

Keywords: state management; system; production funds; system of labour potential of institute of higher education; development of labour potential of institute of higher education; institute of higher education; subjects of state management.

УДК 378.147

Г.К. ШОЛПАНҚҰЛОВА, А.Н. МУХАМЕДЖАНОВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДӘРЕЖЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада болашақ маманның креативтілігін дамыту мәселесінің зерттелу дәрежесі қарастырылады. Креативтілікті қалыптастыру мәселесі бойынша отандық ғалымдар еңбектеріне жасалған талдау креативтілікті тұлғалық категория ретінде үш аспектіде қарастыруға мүмкіндік береді: креативтілік дивергентті ойлау ретінде; креативтілік интеллектуалды белсенділік ретінде; креативтілік тұлғаның интегралды қасиеті ретінде.

Болашақ маманның кәсіби Менін креативтілігін дамыту тұрғысынан зерттеу: зерттелінетін үрдістің жалпы теориялық жағынан айқын түсініктерін анықтауға; кәсіби Мені компоненттерінің мәнді белгілерін, құрылымдық, қызметтік және типологиялық сипаттамаларын бөліп көрсетуге; кәсіби Мені компоненттерін құрылымдық ұйымдастырудың өлшемдерінің, көрсеткіштерінің және деңгейлерінің жиынтығын негіздеуге; зерттелінетін феноменнің теориялық моделін дайындауға, өзін-өзі дамыту әдістері мен әдістемелерін кеңірек пайдалануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: креативтілік, шығармашылық, шығармашылық белсенділік, креативтіліктің түрлері

XXI ғасырда білім мен ғылым саласындағы әлемдік білім беру кеңістігіне сәйкес білім алу, жалпы ғаламдық таным мен ойлауды дамыту, ұлттың интеллектуалды әлеуетін арттыру, өз іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу болашақ мамандарды кәсіби даярлауда жоғары оқу орындарының алдына қойылған кезек күттірмес міндет болып саналады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында «әлеуметтік, саяси-мәдени жағдайларға кеңінен талдау жасап, болашақ кәсіби мамандарын даярлау үдерісінде сапалы кәсіптік білім беру көкейкесті мәселелердің бірі» – деген пікіріне сүйенсек, қарастырылып отырған мәселенің өзектілігі арта түседі [1].

Қазіргі кезеңде жалпы білім берудің мақсаты қоғам талабына сай алынған терең білім, білік, дағдылар мен құзырлықтардың негізінде еркін бағдарлай білетін, қойылған мақсатқа танымдылық қызмет жасау арқылы жете алатын, өз бетінше дұрыс, тиімді шешімдер қабылдауға қабілетті

шығармашыл, креативті тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Қоғамда болып жатқан сан салалы бағыттағы өзгерістер білім берудің қызметіне жаңаша қарауды, жастардың креативтілігін дамытуды талап етеді. Осыдан зерттеушілер өркениеттің өзін әр адамның креативті болуымен байланыстырады. Демек белгілінің шегінен тыс ойлай алатын, мәселені шешудің өзіндік, соны жолын таба білетін, заман талаптарына сай өзін саналы түрде өзгерте алатын шығармашыл адамдар қазіргі білімнің идеалы. Бұл жағдай білім беру саласының алдына іргелі міндеттер жүктеп, білім сапасын арттырудың жаңа қосымша көздерін іздестіруге ынталандыруда.

Осы орайда болашақ маманның креативтілігін дамытудың теориялық негіздерін қарастыру тірек ұғымдардың «креативтілік», «шығармашылық», «шығармашылық белсенділік» және одан туындайтын «*креативтілікті дамыту*» түсініктерінің мәнін ашу ерекшелігімен айқындалады.

Бұл ұғымдарға берілген анықтамаларды жүйелеу және олардың мазмұнын нақтылау

мақсатында әр түрлі ғылым саласына, әдебиет көздеріне, педагог – психолог ғалымдардың зерттеушілік, тәжірибелік-педагогикалық ғылыми еңбектеріне назар аударылды.

«Креативтілік» (ағыл. Creativity, create – жасау, creative – жасампаз, шығармашыл) – индивидтің дәстүрлі немесе көпшілік қабылдаған идеялардан ауытқитын, түбегейлі жана идеяларды қабылдау және жасауға дайындығымен ерекшеленетін және тәуелсіз фактор ретінде дарындылық құрылымына кіретін шығармашылық қабілеті, сондай-ақ проблемаларға өзгеше қарап, оларды ерекше тәсілдермен шешу қабілеті [2].

Педагогикалық сөздікте «креативтілік (ағылшын. creativity) тұлғаның тұрақты қасиетін құрайтын шығармашылыққа қабілеттілік, шығармашылық дарындылық деңгейі» – деп анықталады [3].

Психологияда «креативтілік» ұғымы әртүрлі анықталады: ассоциативті теория – ассоциацияның пайда болуы; гештальт-психология – өнімді ойлау; психоанализ – шығармашылық энергиясын түзу және шығармашылық іс-әрекет мотивациясы; гуманистік психология – мотивация мен өзін-өзі өзіктендіру тұрғысынан қарастырады. Бұл психологиялық тәсілдерді психологиялық сөздікте берілген анықтама толықтырады: «креативтілік» – индивидтің шығармашылық әлеуеті және қабілеті, ол тұлғаның басқа адаммен қатынасы мен тілдесуінен, менталдық әрекетінен, сезімдік үрдістерінен, сонымен бірге іс-әрекеттің әртүрлі формасы мен түрлерінен, белсенді әрекет өнімінен, т.б. көрінеді [4].

Ал «креативтілік» ұғым жаңа гуманистік психология бағытында жаңа мәнге ие болды деуге болады.

Э.Фромм [5] шығармашылықты өнім емес, сол әрекеттің адам үшін қаншалықты маңызы бар екендігі тұрғысынан талдауды ұсынады. Сондықтан «кенеттен пайда болған шығармашылық әрекетте адам өзіндік қасиетін жүзеге асырады, өзінің заттар және адамдар әлеміндегі байланысын сезініп, іштей тұтастығын көрсетеді» – деген ой айтады. Бұл тұжырымнан креативтілік

адамның тұтастығын қамтамасыз етіп, өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ашылмаған қасиеті деген қорытынды жасауға болады.

К.Роджерстің пікірінше, креативтілік «адамның қоршаған әлеммен байланысындағы шектеулерді жеңіп шығу үшін өзінің ішкі психологиялық әлемін зерттеуі» қажет [6].

Ғылыми зерттеулердегі жалпы *креативтілік ұғымға* берілген анықтамаларды талдай отырып, төмендегідей топтарын басшылыққа алдық:

- *шығармашылыққа қабілеттілік, соны ойлау*: тұлғаны сипаттайтын шығармашылық қабілеттердің деңгейі; креативтілік – адамның қалыптан тыс ойлай алуы; индивидтің жаңа идеяларды ашуға қабілеттілігі; шығармашылық дарындылық деңгейі; тез арада шығармашылық шешім қабылдай алу; индивидтің әлеуметтік мәні бар шығармашылық белсенділігін туғызатын ерекше қасиеті.

- *креативтілік – адамның интеллектуалдық белсенділігінің жоғарғы деңгейі*, оның нәтижесінде құбылыстардың мәніне терең бойлау, мәселе көтеріп, оны тапқырлықпен шешу;

- *белгілі бір үрдістердің жиынтығы, әрекет, үрдіс*: – бұл шығармашылық, жаңашылдық әрекет; адамның қажеттілігінен туындайтын табиғи үрдіс; бұл үрдіс мынадай кезеңдерден тұрады: а) білімнің жетіспейтінін сезінуден болатын дискомфорт (қолайсыздық), сезімталдық; ә) мәселені анықтау, шешімді іздеу, гипотезалар ұсыну; б) шешімнің нәтижесін жариялау, тұжырымдау; бірнеше үрдістердің тізбегі.

- *көптеген пайдалы идеяларды туғызуға қабілеттілік*: креативтілік – соны идеялар тудыру, оларды шешуде қалыптан тыс тәсілдерді пайдалана алу; креативтілік – адамның қарапайым ойлауынан жоғары тұрған ойлау арқылы жаңа идеялар туғызу; креативтілік – белгісізге қарай табысты қадамдар жасау.

- *жаңаны қабылдай, түсіне алуға қабілеттілік*, өзгерістен қорықпау: креативтілік – таңқала, тани білу, қалыптан тыс жағдаят-

тарды шеше алу; креативтілік – өзгерістен қорықпау, өзгерістермен күресу емес, олардың алдында болу.

- *ақпараттық үрдістерде байқалатын тұлғаның қасиеті*: ақпараттың ішкі құрылымдарға енуі арқылы пайда болатын тұлғаның сапасы; гипотеза ұсынғанда, шешімді іздегенде және оның дұрыстығын дәлелдеуге келгенде көрінетін қасиет.

Қазіргі кездегі психологиялық еңбектерден біз креативтілік ұғымының мәнінің әрі қарай байытыла, толығырақ түскенін аңғарамыз. Ол жаңа өнім алатын адамның интеллектуалдық қабілеті ғана емес, оның психикалық толысқандығының белгісі ретінде де қарастырылады. Креативтіліктің белгілеріне ғалымдар өнертапқыштық, бастамалылық, интуиция, болжай алушылық, прогностикалық ойдың, сезімнің еріктілігі мен еркіндігі, тапқырлықты жатқызады.

Креативтілік феноменін көптеген шетелдік және отандық ғалымдар қарастырады. Оның жеке аспектілеріне арналған іргелі зерттеулер баршылық: интеллектуалды креативтілік (J. Guilford, E. Torrance, E.E. Туник, М.А. Холодная и др.); әлеуметтік креативтілік (Н.А. Маневич, Е.Ю. Чичук); эмоциялық креативтілік (И.Н. Андреева, Т.Н. Березина, Р.Н. Терещенко, Averill и др.); лингвистикалық креативтілік (Г.А. Халюшова), лексикалық креативтілік (Т.А. Гридина), педагогикалық креативтілік (А.В. Морозов, Д.В. Чернелевский, Е.Е. Щербакова), кәсіби креативтілік (Е.В. Рябова), коммуникативті креативтілік (О.В. Лешер, S. Ehmer, K. Matoba, A. Silvano), коммуникативті креативтіліктің мотивациялық факторы (А. Маслоу, К. Роджерс, др.). Бұл мәселе бойынша ғылыми зерттеулер қатарының көптігіне қарамастан, болашақ маманның креативтілігін дамыту жеткіліксіз зерттелінген құбылыс болып табылады.

Шетелдік және отандық зерттеулерді салыстырмалы талдау креативтілік феноменінің философиялық тұрғыдан (Г.С. Батищев, Н.А. Бердяев, Э.В. Ильенков, И. Кант, т.б.); психологиялық аспектісін (Т.А. Барышева, Д.Б. Богоявленская, Дж. Гилфорд, В.Д. Дружинин, Н.Коган, С.Медник,

Я.А. Пономарев, Р.Стернберг, Е.П. Торренс, т.б.); педагогикалық көзқарас тұрғысынан (Л.Д. Лебедева, А.В. Морозов, С.Д. Поляков және т.б.) зерттелгенін және көпаспектілігін сипаттайды.

Тұлғаның креативтілік қасиеттерін дамытудың жалпы теориялық және әдіснамалық негіздері В.И. Андреев, В.И. Загвязинский, В.Г. Рындак еңбектерінде ашып көрсетілсе, шығармашылықты тұлғаны дамыту механизмі ретінде ашып көрсету идеясы Я.А. Пономарев, т.б. зерттеулерде ашып көрсетіледі.

Сонымен бірге «креативтілік» ұғымының күрделілігі оны әлеует, шығармашылық қабілет, үрдіс, өнім, орта, шығармашыл тұлғаның типі ретінде анықталуы оны шығармашылық ойлау (Дж. Гилфорд, Е.П. Торренс, М.А. Холодная, т.б.); жалпы шығармашылық қабілет (Дж. Гилфорд, Е.П. Торренс); шығармашылыққа қабілеттілік (Л.Д. Лебедева, В.Н. Дружинин, т.б.); тұлғаның қасиеті, сипаты (И.М. Кыштымова, Е.Л. Яковлева); жүйелі психологиялық білім (Т.А. Барышева, Ю.А. Жигалова); шығармашылық қиял (Л.С. Выготский, т.б.); шығармашылық дарындылық (М. Уоллах, А.И. Савенков, т.б.); дарындылық компоненті (Д.Б. Богоявленская, А.М. Матюшкин, т.б.) аспектіде талдаудың қажеттілігін көрсетеді.

Жоғарыдағы жасалған тұжырымдар қазіргі заманғы психологиялық-педагогикалық ғылымда креативтілік мәселесінің төмендегі бағыттарда қарастырылатынын анықтауға мүмкіндік береді:

– креативтілік дивергентті және конвергентті ойлаудың өзара әрекеттестігі (Дж. Гилфорд);

– креативтілік дивергентті ойлаудың көрінуі (Т.А. Барышева, Ю.А. Жигалова, О.К. Тихомиров);

– креативтілік адамның конструктивті, стандартты ойлау қабілеті, өзінің тәжірибесін саналы түсінуі және дамытуы (С.И. Макшанов, Н.Ю. Хрящева);

– креативтілік интеллектуалды белсенділікті өзектендіру (Д.Б. Богоявленская, В.Н. Дружинин, т.б.);

– креативтілік тұлғаның интегративті қасиеті (А.М.Матюшкин, А.Я.Пономарев, М.А.Холодная, т.б.);

– креативтілік танымдық шығармашылықтың субъективті детерминанты, психикалық білім (көпқырлы, көпдеңгейлі) жүйесі (Е.П.Ильин);

– креативтілік жаңа өнімді жасау қабілеті ретінде (Д.Симпсон, Э.Фром, В.Н.Дружинин, т.б.);

– креативтілік үрдіс, әрекет (Т.А.Дронова, т.б.); креативтілік тұлғалық қасиет (К.Роджерс, т.б.).

– инновациялық білім беру ортасында педагогикалық креативтікті қалыптастыру (В.А.Сластенин, Л.И.Новикова, Г.В.Селевко, Қ.М.Нағымжанова).

Қазіргі кездегі психологиялық еңбектерден біз креативтілік ұғымының мәнін әрі қарай байытыла, толығымен түскенін аңғарамыз. Ол жаңа өнім алатын адамның интеллектуалдық қабілеті ғана емес, оның психикалық толысқандығының белгісі ретінде де қарастырылады. Креативтіліктің белгілеріне ғалымдар өнертапқыштық, бастамалылық, интуиция, болжай алушылық, прогностикалық ойдың, сезімнің еріктілігі мен еркіндігі, тапқырлықты жатқызады.

Қорыта келгенде, креативтілік жеке тұлғаның тұрақты қасиетіне айнала отырып, оның танымдық мүмкіндіктерін және қоғамдық бағытын, болмысқа деген көзқа-

расын қалыптастырады. Креативтілік мәселесін зерттеген ғалымдар еңбектерін талдау «креативтілік» ұғымын тұлғалық категория ретінде үш аспектіде: дивергентті ойлау ретінде; интеллектуалды белсенділік ретінде; тұлғаның интегративті қасиеті ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан халқына жолдауы. //Ақиқат. №1, 2013. – 5 – 27 б.

2. «Педагогикалық шеберлік орталығы Кембридж университетінің Білім беру факультетімен бірлесіп әзірлеген Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру кустарының деңгейлі бағдарламасына арналған глоссарий»: Оқу-әдістемелік құрал – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. – 2012. – 164 б.

3. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: Для студентов высших и средних учебных заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.

4. Психология. Словарь/Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. -2-е изд. –М.: Политиздат, 1990. -494с.

5. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для самого себя. – М.: Изидат, 2004. – 400 с.

6. Роджерс К. Творчество как усиление себя// Вопросы психологии, 1990. – №1, – С. 164-168.

Аннотация

Шолпанкулова Г.К., Мухамеджанова А.Н. **Степень изученности проблемы развития креативности будущих специалистов** //Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В данной статье рассматривается степень изученности проблемы развития креативности будущих специалистов. Анализ исследований отечественных ученых по проблеме формирования креативности позволил рассмотреть креативность как личностную категорию в аспектах: креативность как дивергентное мышление; креативность как интеллектуальная активность; креативность как интегрированное качество личности.

Комплексное изучение креативного развития профессионального Я будущего специалиста предполагает: четкое представление общей теоретической картины изучаемого процесса; выделение существенных признаков, структурных, функциональных и типологических характеристик компонентов профессионального Я; обоснование совокупности критериев, показателей и уровней структурной организации компонентов профессионального Я; разработку теоретической модели изучаемого феномена, широкое использование методов и методик саморазвития.

Ключевые слова: креативность, творчества, творческий активность, виды креативности.

Abstract

Sholpankulova G.K., Mukhamedzhanova A.N. **The degree of scrutiny of the problems of development of creativity of future specialists** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

This article examines the extent of knowledge of the problems of development of creativity of future specialists. Analysis of Russian scientists research on the formation of creativity allowed to consider creativity as a personal category in the aspects: creativity as the divergent thinking; creativity, as an intellectual activity; creativity quality as an integrated personality.

Comprehensive study of the creative development professional I of the future expert suggests: a clear understanding of general theoretical picture of the process under study; the allocation of essential features, structural, functional and typological characteristics of the professional I components; justification set of criteria, indicators and levels of structural organization of professional I components; the development of a theoretical model of the phenomenon under study, the widespread use of methods and techniques of self-development.

Keywords: creativity, creativity, creative activity, types of creativity.

УДК 371.4:37.015

Б.Н.МЫНБАЕВА, С.К.ИМАНКУЛОВА, К.К.МУЗДЫБАЕВА, А.А.ШАНИНОВ
bmynbayeva@gmail.com

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

**АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В СРЕДНИХ ШКОЛАХ И
СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ЛИЦЕЯХ: СОДЕРЖАНИЕ И
ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ**

Аннотация

В статье обосновывается необходимость внедрения активных методов обучения не только в высшем образовательном учреждении, но и в средних школах и специализированных лицеях. Авторы раскрывают понятия «педагогические инновации», «активные методы обучения» и др. К инновационным методикам обучения относятся интерактивные и компьютерные технологии. Проанализированы активные методы обучения: эвристическое обучение, проблемное обучение, дебаты, перекрестная дискуссия, проектный метод, дерево решений, ролевые игры, деловая игра, обсуждение вполголоса и т.д. Особое внимание уделено применению инновационной технологии «Развитие критического мышления через чтение и письмо» в учебном процессе, широко используемой за рубежом. Выделены 5 основных пунктов в характеристике критического мышления. Рассматриваемая методика «Развитие критического мышления через чтение и письмо» включает три стадии: вызов, осмысление и размышление. Тематически и содержательно данная методика способствует развитию и освоению новых педагогических инноваций. Авторы статьи считают необходимым создание условий для мотивации саморазвития обучающегося, что подразумевает переход от осуществления собственно процесса обучения к комплексному обеспечению необходимыми возможностями ученика как развивающейся личности. Проанализированы субъективные и объективные факторы, препятствующие использованию активных методов обучения в образовательном пространстве школы и лицея.

Ключевые слова: педагогические инновации, интерактивные технологии обучения, активные методы обучения.

Для подготовки специалистов, способных адаптироваться к условиям современного бурно развивающегося общества, необходимо активное внедрение широкого спектра педагогических инноваций в образовательную систему школ и лицеев.

Появление задачи введения новых методов в процесс обучения обусловлено следующими причинами:

– развитием наук, в том числе их прикладных аспектов, охватывающих различные стороны социальной жизни, вследствие чего основными навыками, неотъемлемыми атрибутами профессиональной деятельности выпускников школ становятся разработка гипотез, нахождение оптимальных и при этом не тривиальных решений, проектирование, моделирование;

– формированием современного конкурентного рынка труда, мотивирующего выпускников на осознанный выбор будущей профессиональной специализации уже во время обучения в школе и на закрепление необходимых компетенций в учебной и производственной среде;

– динамичным совершенствованием социальной сферы, сферы услуг, диктующим необходимость постоянного освоения новых приемов, способов, технологий, форм разнообразной деятельности, нахождения эффективных методов решения проблем.

Ориентируясь на происходящие изменения, современная система образования должна перейти в особый инновационный режим развития, в котором необходимо сохранить лучшие традиции казахстанского образования и одновременно учесть тенденции развития систем подготовки специалистов в других странах, соотнести отечественный опыт с мировыми нормами и стандартами.

Существует несколько определений понятия «педагогические инновации», в частности, под ним подразумевается нововведение в области педагогики, целенаправленное прогрессивное изменение, вносящее в образовательную среду стабильные элементы (новшества), улучшающие характеристики как отдельных ее компонентов, так и самой образовательной системы в целом [1]. В разработку инновационных технологий в сфере образования существенный вклад внесли талантливые ученые и педагоги. Среди них И.П. Подласый, В.Д. Симоненко, В.В. Шапкин, В.И. Андреев, В.А. Сластенин и др.

К инновационным методикам обучения относятся интерактивные и компьютерные технологии. *Интерактивные технологии обучения* включают лекции (научные, социальные, профессиональные, интегративные и др.) и семинары (диспуты, учебные дискуссии, технологии проектного обучения и др.). *Компьютерные технологии обучения* предполагают сбор, переработку, хранение и передачу информации от обучающего обучаемому, и наоборот [2].

Наряду с использованием различных инновационных технологий необходимо создание условий для мотивации саморазвития, что подразумевает переход от осуществления собственно процесса обучения к комплексному обеспечению необходимыми возможностями ученика как развивающейся личности. В результате обучающийся становится через инновационное обеспечение образовательных стандартов не просто субъектом образования, а человеком, способным раскрыть свой внутренний потенциал в процессе овладения специальностью [3]. Одним из способов решения поставленной задачи является использование активных методов обучения, стимулирующих познавательную деятельность обучающихся. Активные методы обучения строятся, в основном, на диалоге, предполагающем свободный обмен мнениями о путях разрешения той или иной проблемы, и характеризуются высоким уровнем активности учащихся. Именно такая педагогическая деятельность на сегодняшний день признается «наилучшей практикой обучения» [4]. К числу приемов обучения, отвечающих перечисленным требованиям, относятся эвристическое обучение, «мозговой штурм», проблемное обучение, дебаты, перекрестная дискуссия, проектный метод, «дерево решений», ролевые игры, деловая игра, форум, обсуждение вполголоса, учебная стратегия «Бортовой журнал», стратегия «обучение сообща» и т.д.

Широкой популярностью для организации активного обучения в мировой образовательной практике пользуется педагогическая технология «Развитие критического мышления через чтение и письмо», разра-

ботанная в середине 90-х годов XX века. Ее авторы – американские преподаватели Д.Д. Стилл, К.С.Мередит, Ч.Темпл и С.Уолтер. Дж. А. Браус и Д. Вуд определяют критическое мышление как «разумное, рефлексивное мышление», которое позволяет объективно рассуждать, логично поступать в соответствии со здравым смыслом, дает возможность посмотреть на вещи с разных точек зрения и отказаться от собственных предубеждений, прийти к новым возможностям решения проблем. Американский педагог и волонтер программы «Развитие критического мышления через чтение и письмо» Д. Клустер выделяет пять основных пунктов в характеристике критического мышления [5, 6]:

1. критическое мышление есть мышление самостоятельное, критическим мышление может быть только тогда, когда оно носит индивидуальный характер;
2. информация является отправным, а отнюдь не конечным пунктом критического мышления;
3. критическое мышление начинается с постановки вопросов и уяснения проблем, которые нужно решить;
4. критическое мышление стремится к убедительной аргументации;
5. критическое мышление есть мышление социальное.

Таким образом, Д. Клустер считает, что всякая мысль проверяется и оттачивается, когда ею делятся с другими. Под словом «оттачивается» он имел в виду критичное отношение к изучаемой проблеме или поставленной задаче.

Действительно, сложно оспаривать важность и необходимость знания фактов, законов, исторических дат и событий, но не менее важным становится умение осмысленно работать с информацией, выделять основные идеи, видеть связь между ними, отбирать необходимую и отвергать неверную информацию, то есть анализировать и оценивать ее. Именно такой подход позволяет подготовить учеников к выполнению в будущем практической деятельности в условиях стремительно меняющегося мира.

В соответствии с задачами, рассматриваемая методика включает три стадии:

- вызов;
- осмысление;
- размышление.

Они являются технологической основой, базовой моделью, позволяющей ученикам самостоятельно определять цели обучения, осуществлять активный поиск информации и размышлять над тем, что они узнали.

Технологию развития критического мышления можно считать уникальной и интегрирующей, так как в ней обобщены наработки многих инновационных методик, что позволяет развивать мышление, формировать коммуникативные способности, вырабатывать умения самостоятельной работы. В связи с большим арсеналом приемов и методов, входящих в технологию, каждый преподаватель может выбрать те, которые, с его точки зрения, целесообразны в конкретной педагогической ситуации. Таким образом, преподаватели посредством данной технологии могут совершенствовать свое профессиональное мастерство.

Несмотря на большое количество сторонников применения инновационных технологий, в частности «Развития критического мышления через чтение и письмо», в мире в целом и в Казахстане в частности, существуют препятствия для их более активного внедрения в практику.

Согласно мнению Р.Л. Кричевского и Е.М. Дубовской [7] выделены следующие причины сопротивления методическим нововведениям:

- экономические: боязнь безработицы, сокращения продолжительности рабочего дня и, как следствие, заработка, интенсификации труда и редуцирование прогрессивной его оплаты;
- личностные: восприятие критики привычных методов работы как личной обиды, нежелание тратить силы на переобучение, страх перед неопределенностью, непонимание сути и последствий нововведения, утрата творческой составляющей педагогического труда; инновационное обеспечение образовательных стандартов;

– социальные: стремление сохранить привычные социальные связи, свой статус, боязнь изменений функциональных обязанностей и понижения степени удовлетворения от выполненной работы, недовольство незначительностью своей роли при внедрении инноваций.

Несмотря на субъективные и объективные факторы, препятствующие нововведениям в сфере образования, именно в рамках реализации активных методов обучения в школе создаются условия для развития личности, осуществляется ее право на индивидуальный творческий вклад, на личностную инициативу, право на свободу саморазвития.

Инновационные технологии обучения обеспечивают возможность реализации личностно ориентированной парадигмы образования, так как они способствуют координации проблем гуманизации и гуманитаризации школьного образования с новыми государственными образовательными стандартами.

Таким образом, освоение педагогических инноваций является важной задачей педагогических коллективов в средних учебных заведениях. Постановка эвристических, творческих целей в процессе обучения требует серьезной перестройки всей системы подготовки специалистов. Необходимо внедрение новых методов преподавания, корректирование содержания обучения, перераспределение учебного времени за счет перенесения акцента с репродуктивной деятельности на

продуктивную, самостоятельную работу учеников. Следует также обратить внимание на переподготовку преподавателей и необходимые изменения в содержании их индивидуальных планов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Хасия Т.В. Педагогические инновационные технологии в вузе // Материалы междунар. науч. конф.: «Актуальные вопросы современной педагогики». г. Уфа, июнь 2011 г. – Уфа, 2011. – С. 120-122.

2. Mynbayeva V. et al. Using of the infor-matic and electron tools of the natural-science disciplines' training in Kazakhstan // Middle East Journal of Scientific Research. – 2013. N 16 (7). – P. 904-906.

3. Грудзинская Е.Ю., Марико В.В. Активные методы обучения в высшей школе: учеб.-метод. материалы «Современные педагогические и информационные технологии». – Н. Новгород: Изд-во Нижегород. гос. ун-та им. Н.И. Лобачевского, 2007. – 182 с. Грудзинская Е.Ю., Марико В.В. Активные методы обучения в высшей школе: учеб.-метод. материалы «Современные педагогические и информационные технологии». – Н. Новгород: Изд-во Нижегород. гос. ун-та им. Н.И. Лобачевского, 2007. – 182 с.

4. Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена. – 2001. – № 4. – С. 36-40.

5. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Социальная психология малой группы: учеб. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 318 с.

6. <http://www.twirpx.com/files/pedagogics/methodics/biology/>

7. <http://gigabaza.ru/doc/34366.html>

Аңдатпа

Мынбаева Б.Н., Иманкулова С.К., Муздыбаева К.К., Шанинов А.А. **Орта мектептер мен мамандырылған лицейлердегі белсенді оқыту әдістері: құрылымы және енгізу ерекшеліктері** // Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада жоғары оқу орнының, сонымен қатар орта мектептермен және мамандандырылған лицейлерде ғана емес, белсенді оқыту әдістерін енгізу қажеттігін негіздейді. Авторлар «педагогикалық инновация», «белсенді оқыту әдістері» және т.б. тұжырымдамасын анықтаған. Оқытудың инновациялық әдістері интерактивті және компьютерлік технологиялар болып табылады. Талданғанда белсенді оқыту әдістері: эвристикалық оқыту, проблемалық негізделген оқыту, дебаттар, кросс дебат, жоба әдісі, шешім ағаш, рөлдік ойын, іскерлік ойын, жартылай дауыс пікірталасі және т.б. болып бөлінеді. Шет елдердегі оқу үрдісіндегі инновациялық технологиялардағы «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» әдісіне ерекше назар аударылған. Сын тұрғысынан ойлау сипаттамасы негізгі 5 тармаққа бөлінеді. «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау дамыту» әдістемесі үш фазасын қамтиды: жоңырау, рефлексия және ой жүгірту. Тақырыптық және ақпараттық жағынан қарағанда бұл әдіс жаңа педагогикалық инновациялардың дамуына және енгізуіне ықпал

етеді. Авторлардың ойы бойынша тұлғаның өзін-өзі дамуын ынталандыру мақсатында қолайлы жағдайлар жасалуы, оқушының тиісті оқу үрдісінен күрделі қажетті мүмкіндіктерді қамтамасыз етулуін жүзеге асыруын білдіреді. Мектеп пен лицейдің білім беру ортасында белсенді оқыту әдістерін пайдалануға жол бермейтін субъективтік және объективтік факторлар талқыланған.

Түйін сөздері: педагогикалық инновациялар, интерактивті оқыту технологиялары, белсенді оқыту әдістері.

Abstract.

Mynbayeva B.N., Imankulova S.K., Musdybayeva K.K., Shaninov A.A. **Active teaching methods in a in secondary schools and specialized lyceum: content and features implementation** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

In this article the introduction of active teaching methods was observed not only in the higher education institution, but also in secondary schools and specialized secondary schools. The authors reveal the concept of “pedagogical innovation”, “active learning methods” and others. The innovative teaching methods are interactive and computer technologies. Analyzed active learning methods: heuristic learning, problem-based learning, debates, cross debate, the project method, decision tree, role play, role play discussion, etc. Particular attention is paid to the application of innovative technologies “Development of critical thinking through reading and writing” in the educational process, widely used abroad. There are 5 highlighted and main points in the characterization of critical thinking. The technique of “Development of critical thinking through reading and writing” includes three phases: call, reflection and meditation. Thematically and informative, this technique contributes to the development and introduction of new pedagogical innovations. The authors consider it necessary to create conditions for the self-motivation of the learner, which means the transition from the implementation of proper training process to ensure the necessary capabilities integrated learner as a developing person. Analyzed the subjective and objective factors that prevent the use of active learning methods in the educational environment of the school and lyceum.

Keywords: pedagogic innovations, interactive technologies of teaching, active teaching methods.

УДК 37.026.6

Р.Т.КАСЫМОВА
rashida-kas@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация

Статья посвящена проблеме формирования положительной мотивации к изучению русского языка как неродного. Исследуется проблема активизации познавательной деятельности учащихся через использование инновационных методов обучения. Отмечается необходимость создания условий для повышения мотивации учащегося. Рассматриваются факторы, которые влияют на формирование устойчивой мотивации к учебной деятельности. Говорится о путях и приемах повышения мотивации учеников на уроке русского языка. Описаны механизмы формирования мотивации учащихся.

Ключевые слова: деятельность, мотив, познавательный процесс, общение, диалог, сотрудничество, когниция, языковая личность.

В условиях изменяющихся реалий: политических, социальных, культурных – на современном этапе развития школьного образования необходимо качественное изменение подходов к определению его содержания, а также форм учебно-познавательной деятельности учащихся. «Концепция развития образования Республики Казахстан до 2020 года» ориентирована на продолжение модернизации казахстанского образования, направленной на достижение качественно высокого уровня обучения и подготовки кадров, что позволит Казахстану занять достойное место в современном образовательном пространстве.

Для современной методики преподавания русского языка как неродного *когнитивный и коммуникативно-деятельностный* подходы являются определяющими и занимают особое место в системе обучения. В современных условиях образования эвристическая ценность деятельности обучения, как и любой сознательно организованной деятельности, состоит в разработке новых подходов к организации процесса обучения, позволяющего объединить предметный и личностный опыты.

Справедливым является утверждение Е.С.Кубряковой о том, что «...каждое языковое явление может считаться адекватно описанным и разъясненным только в тех случаях, если оно рассмотрено на перекрестке когниции и коммуникации» [6, с.11]. Когнитивный аспект речевой деятельности предполагает в качестве наиболее существенной единицы анализа текст: «Событие жизни текста, то есть его подлинная сущность, всегда развивается *на рубеже двух сознаний, двух субъектов* [2, с.301]. Так как «при объяснении – только одно сознание, один субъект; при понимании – два сознания, два субъекта», то «понимание всегда в какой-то мере диалогично» [Там же, с.306]. Следует говорить о том, что за любым текстом стоит не система языка, а языковая личность, владеющая системой языка, так как «... коммуникация происходит на основе использования семантики единиц системы языка и знания картины мира. В свою очередь, картина мира, естественно, обуславливает семантику единиц языка и находит в ней свое отражение» [1, с.4]. Соотнесение содержания учебного текста с жизненным опытом учащихся-казахов позволяет осуществить

смысловое восприятие текста – одного из существенных компонентов внутренних механизмов речевой коммуникации.

В когнитивном аспекте текста как знакового образования соотносятся когнитивные структуры с предметным аспектом текста, а сам текст в речемыслительной деятельности является и продуктом, и инструментом коммуникации. Новая информация, передаваемая посредством языка, является источником создания новых текстов с новой информацией, тем самым происходит т.н. коммуникативный «кругооборот» информации.

Освоение любого предмета включает в себя почти одновременно протекающие три аспекта обучения: получение новой информации; трансформацию знаний; проверку степени адекватности применяемых способов обращения с информацией, содержащейся в задаче. Я.А. Коменский сравнивал учебное познание с восхождением по лестнице, все ступени которой должны быть целы и расположены достаточно близко одна от другой.

Создание мотивационной основы обучения является одной из важнейших задач современной методики обучения русскому языку как неродному. На мотивационном уровне, или уровне коммуникативного намерения, «...решается, во-первых, говорить или не говорить; во-вторых, если говорить, – какую форму примет высказывание (утверждение, вопрос, приказание и т.д.); в-третьих, если мы выбрали форму высказывания, – какими средствами воспользоваться для ее выражения в предложении, что выделить логическим ударением и т.д.» [8, с.54].

Главным психологическим признаком продуктивных умственных актов является возможность получения новых знаний в процессе обучения. Трансформация знаний предполагает выход к решению новых задач на основе имеющихся знаний. По замечанию М.М. Бахтина, «высказывание никогда не является только отражением или выражением чего-то вне его уже существующего, данного и готового. Оно всегда создает нечто до него никогда не бывшее, абсолютно новое и неповторимое, притом всегда имеющее отноше-

ние к ценности (к истине, к добру, красоте и т.п.). Но нечто созданное всегда создается из чего-то данного (язык, наблюдаемое явление действительности, пережитое чувство, сам говорящий субъект, готовое в его мировоззрении и т.п.). Все данное преобразуется в сознании» [2, с.315].

Из названных Спинозой способов получения знаний: понаслышке или через расшифровку каких-либо знаков; из беспорядочного (повседневного) опыта; из сопоставления вещей друг с другом; по «интуиции» – первые три способа получения знаний основываются на заимствовании извне, а четвертый является выводным знанием, т.е. получением знаний из знаний.

Личностные функции человека проявляются в том случае, когда язык выступает как средство «...осознания собственного «Я»; рефлексии... и выражения себя (самовыражения) и саморегуляции» [5, с.31].

Итак, социальные функции человека соотносятся с мотивационным этапом учебного процесса; интеллектуальные функции человека – это этап поиска значений, предметный план деятельности; личностные функции человека соответствуют этапу рефлексии.

Мотивированность деятельности означает направленность на достижение мотива. Деятельность включает в себя такие функциональные компоненты, как восприятие, мышление, научение, воспроизведение знаний, речи или моторной активности, тогда как мотивация влияет на целенаправленность, интенсивность действия и настойчивость в его осуществлении. Только в условиях коллективной деятельности, обмениваясь своим индивидуальным опытом и одновременно расширяя в процессе общения свой жизненный опыт, обучаемые имеют возможность получать знания не в готовом виде, что свидетельствует (и это значимо!) о рефлексивных знаниях. В процессе общения обучаемые используют имеющиеся у них знания для осмысления новой информации.

«То, что мотивация предшествует деятельности, – писал Л.С. Выготский, – верно не только по отношению к онтогенетиче-

скому плану, но и по отношению к каждому разговору, к каждой фразе. Каждой фразе, каждому разговору предшествует возникновение мотива речи – ради чего я говорю, из какого источника аффективных побуждений и потребностей питается эта деятельность» [3, с.264].

В учебном процессе преобладают *внешние* мотивы (мотивы общения на изучаемом языке, мотивы труда в процессе учебы). В основе же *внутренней* мотивации лежат мотивы самосовершенствования, познавательный интерес и творческое отношение к усваиваемым знаниям. Сама целенаправленность действия объясняется мотивацией учащихся, что предполагает необходимость подключения их «Я» к этим заданиям, делая их важными, значимыми для каждого из них.

Коммуникация – это важное условие и познание мира, и познание себя. Так как познание может осуществляться только в деятельности, то из двух видов деятельности: внешней и внутренней, – мы делаем акцент на внутренней деятельности, так как именно *внутренняя деятельность* предполагает познание самого человека (обучаемого), именно *развитие внутренней стороны деятельности* направлено на обучение языку, на развитие самого обучаемого.

Рассмотрим механизмы формирования мотивации учащихся:

1. Выбор тем и ситуаций, отвечающих коммуникативным интересам и потребностям обучаемых и являющихся жизненно важными, необходимыми для осуществления реального общения в реальном мире.

2. Эмоциональный фон занятия с учетом сменяемости режима деятельности: установки, самостоятельности, инициативы. Коммуникативно-творческая атмосфера на занятии способствует повышению интереса к учебному предмету «Русский язык» (а через него и к желанию лучше и точнее выражать свои мысли и чувства на русском языке), создает достаточно высокий уровень мотивации, который необходимо поддерживать в течение всего периода обучения.

3. Личностные стандарты: личная заинтересованность в овладении неродным

языком, мотив успеха. Только в условиях гармоничного сотрудничества обучаемые смогут осознавать свой рост (количественный и качественный) в овладении неродной речью. Очень важно сформировать у учащихся установку: «*Это для меня лично необходимо*». Иначе возьмет верх противоположный притягиванию процесс отторжения от предмета: «*У меня не получается, я плохо говорю, много ошибок, надо мной смеются, а нужно ли мне это вообще*». Далее он приходит к неутешительному выводу: «*Не нужно, для меня лично лучше молчать, лишний раз не поднимать руку*», – и обучаемый подчиняется чувству самосохранения. А.А. Ухтомский выразил эту линию поведения так: поведением управляет закон доминанты, т.е. в первую очередь осваивается жизненно значимая деятельность.

4. Профессионализм учителя должен проявляться в умении организации обучения в форме диалогической модели обучения, когда «...общение – это прежде всего обмен «значениями», и все в языке подчинено задаче осуществления обмена «значениями» [4, с.386]. Если язык рассматривать как часть самого человека, то «с динамической точки зрения значение – это понимание» [Там же, с.389]: обмениваясь значениями в процессе общения, мы приходим к пониманию друг друга. Каждая реплика служит своего рода основой для зарождения нового вопроса, на который в следующей реплике – ответ, который, в свою очередь, вызывает новый вопрос.

5. Саморазвитие, самореализация личности через интерес и новое на каждом занятии. Это подтверждают и фрагменты писем моих бывших лицеистов: «...я приходила на Ваш урок, боясь пропустить что-то интересное и новое. Лично я ассоциирую Ваши уроки с такими словами, как ‘новое’ и ‘интересное’. Вы, наверное, заметили, что в моем письме часто встречается слово ‘интересно’. Ведь так оно и есть, для нас Ваши уроки были связаны с интересом, подталкивающим нас к стремлениям...»; «я ощущаю себя Христофором Колумбом на пути к новым горизонтам».

Одной из причин снижения интереса к занятиям является то, что учитель лишает учащихся самостоятельности, инициативы. Происходит снижение интереса к учебе и в том случае, когда знания даются в готовом виде, что не служит ни осмыслению, ни запоминанию материала. Лишняя или ограничивая в установке, самостоятельности, инициативе, мы тем самым превращаем обучаемых в объект учебного процесса.

Три разных действия: *управлять, учить, общаться* – объединены в глаголе «воспитывать». Чаще всего в процессе обучения ограничиваются лишь управлением и учением, при этом общение – самое главное педагогическое действие – опускается, так как его трудно совместить с управлением и учением. «Для учения необходимо, чтобы учитель превосходил учащегося в знаниях или опыте. Для управления тем более необходимо превосходство по возрасту, или по опыту, или по должности, или по уму, или по силе, или по авторитету. Чем значительнее превосходство, тем легче управлять, управление крепнет от власти. Общение – соединение двух душ; они хоть на миг становятся равными. В этом уравнивании – наслаждение, человеческий и педагогический смысл общения», – пишет С. Соловейчик [10, с.308]. Согласно концепции культурно-исторического развития Л.С. Выготского, только совместная деятельность людей в определенных социальных условиях развития является «пусковым механизмом» речевого общения.

6. Наглядное определение слова неродного языка – это понимание слова, исключаящее употребление других слов. Наглядный способ семантизации (зрительный и слуховой) конкретных имен существительных) с использованием приемов от общего к его частям или от частей к их целому дает возможность представить весь лексический блок в одной речевой ситуации, тем самым создаются все условия для перехода от рецептивных и репродуктивных видов речевой деятельности к продуктивной.

Одним из важных тезисов, предопределяющих успех, эффективность обучения, является то, что «...предметом обучения дол-

жен быть не русский язык, а речь на русском языке» [7, с.5]. Речевые действия образуют как бы *операционный* уровень речевой деятельности. Активность является главной особенностью процесса усвоения. Учителю приходится уже на уровне структурирования учебного материала анализировать его содержание, выделять информацию, подлежащую, с одной стороны, запоминанию, с другой – творческому осмыслению, определять для самого себя доминанту творческой задачи.

Оперирование знаниями составляет содержание умственной деятельности. Главная задача – научить учиться – заключается в формировании умения выделять существенное, в формировании таких мыслительных действий, которые позволяют обеспечить понимание основного в учебном материале.

Итак, в своем речевом развитии учащийся-билингв сначала овладевает предметной отнесенностью слова. Взаимодействие с окружающим миром, что проявляется в осуществлении различных действий с предметами, позволяет на основе индивидуального опыта формировать представления. Через предметы, которые окружают ребенка, он получает информацию о форме, материале, цвете, его назначении. Постигая внешний мир, ребенок входит в культурную модель своего времени.

Развитие умения увидеть новое в известном, использование имеющихся знаний в новых или измененных ситуациях формирует творческое мышление учащихся. На основе логических операций, т.е. действий соединения, разъединения, упорядочивания и установления соответствий, учащиеся учатся называть конкретный предмет русским словом, относить его к той или иной категории, иначе говоря, группировать слова по темам. Учебный материал, таким образом, сначала сопровождается заданиями на выполнение действий с предметами или их моделями, а затем – на действия в речевой форме.

Трансформация знаний предполагает выход к решению новых задач на основе имеющихся знаний. Для понимания пути своего развития ученик должен быть поставлен в

такие условия, когда он пытается найти ответы на вопросы: «чем я был? – что я сделал? – чем я стал?» [9, с.246]. Учебная деятельность организуется таким образом, чтобы ее результат был направлен на изменение, а значит, и на развитие самого обучаемого.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Архипов И.К. Человеческий фактор в языке // Лексическая, категориальная и функциональная семантика: Межвуз. сб-к научн. трудов. – Л., 1990. – С.3-10.

2 Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 446с.

3 Выготский Л.В. Избранные психологические исследования. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. –520 с.

4 Звегинцев В.А. Новые черты современного языкознания // Новое в лингвистике. Вып.4. – М.: Прогресс, 1965. – С.381-399.

5 Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.

6 Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Известия АН. Серия литературы и языка. Т. 63, номер 3. – Май – Июнь 2004. – С.3-12.

7 Леонтьев А.Н. Некоторые вопросы психологии обучения речи на иностранном языке // Психолингвистика и обучение русскому языку нерусских: Сб.ст./ Под общ. ред. А.А. Леонтьева и Н.Д. Зарубина. – М.: Русский язык, 1977. –С. 5-12.

8 Леонтьев А.Н. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969.2 – 308 с.

9 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. В 2-х т. Т.1. – М.: Педагогика, 1989. – 485 с.

10 Соловейчик С. Педагогика для всех. – М.: Детская литература, 1989. – 367 с.

Aңдатпа.

Қасымова Р.Т. **Орыс тілін оқытуды ынталандыруды қалыптастыру** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақала орыс тілді ана тілді ретінде емес оң талпыныс қалыптастыруды мәселесіне арналады. Оқытуда инновациялық әдістерін пайдалану арқылы оқушылардың танымдық қызметке жандандыру мәселесі зерттеледі. Оқушының мотивация қызметін арттыру үшін жағдай жасау қажеттігі байқалады. Оқу қызметіне тұрақты ынталандыру қалыптастыруға әсер ететін факторлар қарастырылады. Оқушылардың орыс тілінің уәждемесін арттыру жолдары мен тәсілдері туралы айтылады. Оқушылардың ынталандыруды қалыптастыру тетіктері сипатталған.

Түйін сөздер: әрекет, мотив, танымдық үрдіс, қарым-қатынас, диалог, ынтымақтастық, тану, тілдік тұлға.

Abstract.

Kassymova R.T. Formation of motivation of training in Russian //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article is devoted to a problem of formation of positive motivation to studying of Russian as nonnative. The problem of activization of cognitive activity of pupils through use of innovative methods of training is investigated. Need of creation of conditions for increase of motivation activity of the pupil is noted. Factors which influence formation of steady motivation to educational activity are considered. It is told about ways and methods of increase of motivation of pupils at Russian lesson. Mechanisms of formation of motivation of pupils are described.

Keywords: activity, motive, cognitive process, communication, dialogue, cooperation, cognition, language personality.

ӘОЖ 37.01

Ж.А.КАРМАНОВА, Ә.М.ШАРЗАДИН, Г.Н.МАНАШОВА

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(Қарағанды, Қазақстан)

ОТБАСЫНАН ТЫС ТӘРБИЕЛЕНГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ҚОҒАММЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ

Аңдатпа

Кез келген балалар үйінің негізгі міндеті тәрбиеленушілерді әлеуметтендіру, қазіргі қоғамда өмір сүруге бейімдеу болып саналады. Авторлар «психикалық депривация», «патронаттық тәрбие», «әлеуметтік жетімдер» ұғымдарына түсінік береді. Отбасынан тыс тәрбиеленіп жатқан балалардың психологиялық ерекшеліктері мен әлеуметтенуін зерттеген нәтижелер ұсынылады.

Түйін сөздер: жетім, ата-ана, тәрбие, психика, балалар үйі, патронат, тәрбиеші, балалар, жас-өспірім, отбасы.

Кіріспе. Қазіргі таңда елімізде жетім балаларға және ата-ана қамқорлығынсыз өскен балаларға деген қарым-қатынас тым нашарлап бара жатыр. Неге десеніз? Адамдарда қалыптасқан пікір бойынша белгілі бір отбасында өспеген баланы, ата-анасы жоқ баланы, яғни, ата-ана қамқорлығын көрмеген баланы – жаман деп есептеуді әдетке айналдырған.

Жетім балалар мен ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балаларда аса маңызды әлеуметтік құрылым – отбасының ықпалы жетіспейді. Тәрбиеленушілер үшін балалар үйі – уақытша болатын жер, оқу аяқталғаннан соң балалар өздігінен өмір сүру үшін ашық әлеуметтік ортаға шығарылады. Тәрбиеленушілердің өмір жолдарының ойдағыдай болуы оларды балалар үйінің дербес өмірге қаншалықты дайындағанына байланысты. Жеткілікті өмірлік тәжірибесі жоқ, әдеттегі қамқорлық пен өмір салтынан айырылған бұрынғы тәрбиеленушілер дербес өмірге кірісуге дайын емес болып шығады. Балалардың есеюі олардың ересектермен белсенді өзара әрекеттестігі жағдайында мүмкін болады. Сондықтан жетімдік өмір салтының ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балалардың әлеуметтенуі мен дербестену процесіне жағымсыз ықпал етуі, сондай-ақ ересектердің балаларға

қатысты позицияларының қалыптасуына ықпал еткен қоғамдағы елеулі өзгерістер, міне бұлардың бәрі әр түрлі әлеуметтік құрылымдардың тәрбиелік ықпалдарын оңтайландырудың мүмкіндіктері мен жеке тұлға қалыптасуының жаңа резервтерін іздестіру қажеттілігіне әкеледі.

1994 жылы 11 қарашада қабылданған «Бала құқығы туралы» Конвенциясында әрбір баланың, оның ата-анасының немесе қамқоршысының қандай да бір кемсітушіліксіз нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе өзге де сенім-нанымдарына, ұлттық, этникалық немесе әлеуметтік шығу тегіне, мүліктік жағдайына, баланың денсаулығының және туылуының жай-күйіне немесе өзге де жағдайларына қарамастан, барлық құқықтарын құрметтелуін және қамтамасыз етілуін көздейді. Бірақ біздің қоғамда бұл толық орындалып жүр деп айту қиын [1].

Негізгі бөлім. Әрине, ата – ананың көрсеткен қамқорлығымен, белгілі бір адамдардың көрсеткен қамқорлығын салыстыруға келмейді. Өз қаныңнан тумаған балаға, ата-ананың көрсеткен мейірбандығын көрсету өте қиын. Өйткені, ата-ананың баласына көрсеткен мейірімділігіне тең келер ешнәрсе жоқ. Дегенмен де, ол балаларды тәрбиесіз, қатігез немесе тас

жүрек деп айтуға да болмайды. Өйткені, адам көрмеген затын жасауы қиын. Ал ондай жағдайда тәрбиеленетін балалар, яғни, ата-ананың мейірімін көре алмаған бала мейірімділік жайлы түсінігі де толыққанды қалыптаспағаны да анық. Және ол балалардың өмірге деген көзқарасы, толыққанды отбасында өскен балалардан айырмашылығы болатыны да даусыз.

Олар да жақсы адам бола алады, одан да жоғары дәрежеге жетуі мүмкін. Бала – өскен ортасында қалыптасатын тұлға, яғни, қоршаған ортасының нәтижесі. Егер біздің оларға қарым-қатынасымыз және көзқарасымыз жоғарыда айтылған деңгейде болатын болса, онда олардың сондай қатігез болуына бірден-бір себепкер біз болғанымыз.

Жетімдер мен жетімханалар жайлы алғашқы мәліметтер дәуіріміздің IV ғасырынан (335 жыл, Цареград) бастау алады, ал олардың көбею кезі Еуропада XVII ғасырдың тұсы болып саналады. 1760 жылы испан елінің бір дін қызметкері «жетімханада бала көңілсіз күй кешеді және көбі қайғы-мұннан өледі» деп жазған. Алайда жабық типтегі балалар мекемелерінде өмір сүрудің салдары ғылыми мәселе ретінде тек XX ғасырда ғана қарастырыла бастады [2].

Жалпы жетімдер үйінде, мектеп-интернаттарда оқыту процесімен қатар, мазмұны бойынша түрліше тәрбие бағдарламалары жүзеге асады. Бұл тәрбие бағдарламаларының негізгі міндеті – дене жағынан және адамгершілікке қабілетті, қазіргі таңдағы өмірге дербес түрде өмір сүре алатын адамды даярлау болып табылады.

Балалар үйі мен интернаттың тәрбиеленушілерінің ішінен жоғары оқу орындарына түсіп, түрлі салаларда қызмет атқарып, қоғамдық өмірге белесене араласып жатқандары бар екені белгілі. Дегенмен, қазіргі кездегі балалар үйіндегілердің барлығы бірдей жетім балалар емес. Мұндай мекемелерде ата-аналық құқынан айырылғандардың балалары, жалғызбасты ата-аналардың балалары, ата-аналары тастап кеткен балалар, ауруына байланысты әрекетке жарамсыз деп танылғандардың балалары, ата-анасы сотталып кеткендердің балалары, жетім және

тастанды балалар тәрбиеленеді. Бұларды «әлеуметтік жетімдер» деп атайды.

А.М.Прихожан мен Н.Н.Толстых зерттеулері бойынша мынадай мәліметтерді байқауға болады.

Отбасынан тыс тәрбиеленетін балалардың жиі жағдайда өздерінің жеке құндылықтары жайлы ұғымдарының әлеуметтік беку жағдайлары жиі жағдайда жоқ болады, бұл терең эмоционалды дискомфортқа әкеліп соғады, ал ол өз кезегінде агрессия мен мазасызданудың пайда болуына себепші болады. Мазасыздану – бұл болатын қауіп-қатерді күтуге орай эмоционалды дискомфортты бастан кешу жағдайы.

Отбасынан тыс өсетін балаларды көбінде жеке тұлғаның қалыпты дамуы үшін соншалықты маңызды өз құндылығы туралы түсінікті әлеуметтік бекіту тәсілдері жоқ болады. Аналық депривацияның салдарынан қалыптасатын «Мен» тұжырымдамасы көп жағдайда оңды мазмұннан толықтай ажыраған болып шығады және ол сондықтан да өте әлсіз, өзін озбырлықтан басқа адамдарға деген дұшпандықтың көмегімен қорғайды.

Ағылшын психологы Р.Бернс былай деп жазады: «Жағымсыз “Мен” тұжырымдамасы мен тұйық, сезімсіз, озбыр жеке тұлғаның дамуы балада ата-аналарға ынтықтықты қалыптастырудағы сәтсіздіктердің салдары болып табылады деп ұйғаруға болады». Балада бәрінен бұрын сырттатылғандық, қараусыз қалғандық сезімі (бұл өмір шындығына сәйкес келмеуі де мүмкін) пайда болады, ол одан кейін жағымсыз «Мен» тұжырымдаманың негізін құрады. Бұл өз кезегінде адамдарға қатысты шиеленістің пайда болуымен нақты индивидті қабылдамауға әкеледі. Мұндай өзара әрекеттестік барысында өзіне-өзінің, сондай-ақ басқа адамдармен жағымсыз қатынас күшейеді. Баладағы ересек адамның бейнесі жылудықпен де, сүйсіпеншілікпен де қауымдаспайды және де ол олардан осыған ұқсас әрекеттерді күтпейді де» [3].

Балалар үйлерінде тәрбиеленетін балалардың психикалық дамуын көп жылдар бойы зерттеген психологтар И.Лангмейер мен З.Матейчик «психикалық депривация»

түсінігін енгізді Олар мұны ұзақ уақыт бойы субъектіге кейбір негізгі өмірлік маңызды психикалық қажеттіліктерін жеткілікті мөлшерде қанағаттандыру үшін мүмкіндік берілмейтін өмірлік жағдаяттардың нәтижесінде туындайтын психикалық жағдай ретінде түсіндіреді [4].

Баланың зияткерлік дамуының жеткіліксіздігі танымдық процестердің дамымағандығынан, әлсіреуі немесе қалыптаспағандығынан, ойлаудың (көрнекілік-бейнелік, абстрактілі-қисындық, ауызшалық және т.б.) нашар дамуынан, есте сақтаудың нашарлығынан, назар аударудың тұрақсыздығынан, білімдарлықтың төмендігінен, пәндер мен оқиғаларға ұзаққа созылмайтын қызығушылықтың нәтижесінде басталған істі аяқтай алмаушылықтан, танымдық уәжделудің төмендеуінен және т.б. көрінуі мүмкін. Психологиялық зерттеулер тәрбиеленушілерде көңіл бөлу мен есте сақтау даму деңгейінің орташа статистикалық нормадан ауытқымайтынын дәлелдейді. Алайда ішкі күштерді, тірексіз іс-тәжірибелік әрекеттерді талапететін міндеттерді шешудегі қабілетсіздіктен көрінетін жағдайда аса тәуелділік, абстрактілік-қисындық ойлау мен ауызша-қисындық ойлау дамуының төмендеуі айқындалады. Бұл мәліметтер балалар үйлерінде тәрбиеленушілерді зияткерлік дамудағы төмендеудің негізгі себептері туа біткен тұқымқуалаушылық факторлары, орталық жүйке жүйесі жұмысының анатомиялық-физиологиялық бұзылушылықтары емес, органың ықпалы, педагогикалық жаңсақтықтар болып табылатынын дәлелдейді. Себептердің біреуі, ересектермен сапалы, мазмұнды қарым-қатынастың жоқтығы болып табылады [5].

Балалар үйлеріндегі балалардың көбісі өмірдегі ең басты нәрсе – ата-аналар қамқорлығы мен махабатынан айырылғандар. Олардың көбісі «жанұя», «үй», «ана», «әке» деген ұғымдарды түсінбейді. Бұл ұғымдарды түсіне білмеуі интернат пен балалар үйі жағдайындағы ұйымдасқан тәрбие процесіне өте көп проблема тудырады.

Жетімдер үйі, мектеп-интернаттарда жүргізілетін түзету тәрбиелік жұмыстарындағы

ең басты фактор баланың әлеуметтік тәжірибесін қалыптастыруға көмектесетін гуманды, яғни адамгершілік ортасын құру факторы болып табылады.

Балалар үйлеріндегі балалардың психикалық дамуының түрліше болуына тұқымқуалаушылық ерекшеліктерінен гөрі тұрмыс жағдайында тәрбие мен оқытудағы айырмашылықтар көбірек әсер етеді. Өмірінің алғашқы күндерінен бастап балалар үйіне түсетін жандардың дамуы ата-анасы барлардың дамуынан ерекше болатыны хақ. Қарым-қатынасқа деген қажеттілік бала бір айға толар-толмас шақта байқалады. Әрине, ондай қарым-қатынас жасайтын анасының жоқтығынан сыртқы ортадан алатын бала әсерлерінің ауқымы шектеулі болады. Мұндай сенсорлық оқшаулану, дамуды кешеуілдетеді. Атап айтқанда, қимыл-қозғалыстарының дамуы баяулайды, тілдері кеш шығады, кей жағдайда ақыл-ойының дамуы да тежеледі.

Баланың тұлға ретінде қалыптасуына өмірінде «Ата-ана-бала» қарым-қатынас жүйесіне түспеуі қатты әсер етеді. Мінездерінде қырсықтық, бірбеткейлік сияқты жағымсыз қасиеттер ерте көріне бастайды.

Барлық зерттеушілер балалар үйлерінде тәрбиеленушілердің жеке тұлғасының қалыптасуындағы көп қиындықтар эмоциялық-еріктік салада: әлеуметтік өзара әрекеттестіктің бұзылуынан, өзіне деген сенімсіздіктен, өзін-өзі ұйымдаструшылық пен мақсатқа ұмтылушылықтың төмендеуінен, дербестіктің жеткіліксіз дамуынан, өзін өзі барабар емес бағалауынан, айнала-сындағылармен қалыпты өзара қарым-қатынастар жасауға қабілетсіздігінен, ынтымақтасу үрдісінің мүлдем жоқтығынан көрініс табатынын атап көрсетеді. Осы тектес бұзылушылықтар көбінде аса алаңдаушылықтан, эмоциялық ширығудан, психикалық қажудан, эмоциялық торығудан, әр текті кедергілерге аса сезімталдықтан, қиындықтарды жеңуге дайын еместігінен, жетістіктер мен табысты қажетсіздіктің төмендеуінен, сенімсіздіктен, қызбалықтан, ұстамсыздықтан, шамадан тыс импульстік белсенділіктен, эмоциялық салқындықтан,

өзін-өзі күштеуден, айналасындағылармен эмоциялық қарым-қатынастардың бұзылуынан, енжарлықтан, торығудан және т.б. байқалады [6].

Балалар үйінің жасөспірімдерінде өзіндік сананың қалыптасуында да өз ерекшеліктері бар. А.М.Прихожан мен Н.Н.Толстых отбасында және отбасынан тыс өсіп келе жатқан жасөспірімдердегі «Мен» бейнесінің сипаттамасы бірқатар мәнді параметрлер бойынша ерекшеленеді деп есептейді:

1) өзінің жеке тұлғалық ерекшеліктеріне, мүмкіндіктеріне бейімделу (бұқаралық мектеп) – сыртқы ортаға бейімделу (мектеп-интернат);

2) «Мен» бейнесінің есейгендік, онымен байланысты өзіндік құндылықтар жүйесі бағытында қарқынды қалыптасуы (бұқаралық мектеп) – «Мен» бейнесінің бұл жақтарының көрсетілген кезеңдерінің тұрақтылығы (мектеп-интернат);

3) жасөспірімдік сипаттамалардың айқын көрінуі (бұқаралық мектеп) – «Мен» бейнесінің кейбір жақтары дамуының жас сипаттамаларымен сәйкес келмеуі (мектеп-интернат).

Отбасы мен балалар үйлерінде тәрбиеленуші жасөспірімдердің уақытша перспективасын кезінде А.М.Прихожан мен Н.Н.Толстых егер мектеп оқушылары үшін іске асуы жеткілікті дәрежеде алыс болашақпен (институтқа түсуге, отбасын құруға ұмтылу, кәсіптік қызметте табыстарға жетуге және т.б.) байланысты сарындардың көптігі сипатты нәрсе болса, онда тәрбиеленушілерде бүгінгі күннің немесе жуырдағы болашақтың сарындары (футбол ойнау, ертеңгі болатын бақылауды «4»-ке жазу және т.б.) басым болатынын, алыстағы перспектива сарындарының іс-жүзінде білдірілмегенін анықтайды [7].

Балалардың лайықты өмір сүруінің неғұрлым жайлы нысаны олардың табиғи жағдайларда, яғни отбасы жағдайларында дамуы болып табылады. Бүгінгі күні Қазақстанда жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды азаматтардың отбасыларына берудің әр түрлі нысандары бар. Осындай нысандардың

ішінен тұру жағдайлары отбасылыққа неғұрлым жақын халықаралық және ұлттық бала асырап алуды, қамқоршылық пен қорғаншылықты, патронаттық отбасыларын, отбасы үлгісіндегі балалар үйлерін, балалар ауылдарын бөліп атауға болады.

Патронаттық тәрбиелеу – бұл балаға қатысты қамқоршы (қорғаншы) міндеттерінің бір бөлігін қамқоршылық және қорғаншылық органдарында сақтай отырып, мемлекеттік қорғауға зәру, патронат тәрбиешінің отбасына тәрбиелеуге берілген баланы орналастыру нысаны.

Қорытынды. Патронат жүйесінде басқа қалған нысандарға қарағанда, баланың өзінің биологиялық ата-аналарымен байланыстарын сақтау және қалыпта ұстау бағдарламасы салынған. Баланы орналастырудың осы нысанын сондай-ақ отбасында тұру тәжірибесін дарыту, отбасы рольдерін және отбасындағы мінез-құлықтың гендерлік модельдерін түсіндіру арқылы оны әлеуметтендіруді және өз бетімен отбасылық өмір сүруге дайындауды қамтамасыз ету үшін пайдалануға болады. Бұл балалар үйлерінің түлектері үшін ерекше маңызды.

Балалар еркін қоғамдағы жауапты өмірге дайын болуға тиіс. Ал жетім бала балалар үйінен түлек болып шыққаннан кейін күн сайын ересектердің көмегінсіз бастан кешіруіне тура келетін түрлі проблемаларды шешуге қауқары жоқ. Балалар үйлері түлектерінің ішінде олардың қатарластарына қарағанда, қылмысқа қатысушылар немесе қылмыс құрбандары неғұрлым жиі ұшырасады, жұмысынан немесе тұрғын үйінен неғұрлым жиі айрылады, ал өз отбасын әрең құрса, оның нашақорлық немесе маскүнемдік жолға түсуі тіпті оңай, сонымен қатар олардың арасында суицид құрбандары да жиі кездеседі. Бұл – олардың жеке-дара өмірге енуінің үлкен қиындықтармен ұштасып, әр уақытта табысты жүрмейтінінің белгісі.

Қорытындылай кетер болсақ, жоғарыда аталмыш мәселелердің барлығы да біздің сол балаларға дұрыс қарым-қатынас жасай білмеуімізден туып отыр. Егер біз оларды қоғамға дұрыс қабылдасак, олардың да қоғамға қатынасы қатаң болары даусыз.

Яғни, оларға демеу болмауымыздың, жәрдем көрсетпеуіміздің салдарынан олардың да алар тәрбиесі қатыгездік болары анық. Бұл жағдайды алдын-алуымыз үшін, біз оларды жақсылыққа, мейірімділікке барлығымыз бірдей тәрбиелей білуіміз қажет. Ал ондай әрекетті біз өзіміз жасай білуіміз қажет. Біздің ойымызша, сонда олар өздерін қоғамнан ысырылып қалған болып сезінбейді деген сенімдемін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы
2. <http://www.diplomkaz.kz/wp-content/uploads/2013/03/>
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание.- М.: Прогресс, 2007.
4. Лангмейер И., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 2004.
5. Евдокимов Ю.А. Коррекционно-развивающие функции работы по социальной адаптации воспитанников детских домов. – СПб., 2009. – С. 1-40.
6. Жетім балалар мен ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру мекемелерінде балаға достастық органы қалыптастыру технологиялары: Оқу құралы / А.Қ. Құсайынов, Ж.И. Намазбаева, А.Т. Құнанбаева, Ә.Б. Садықова. – Алматы: ROND&A баспасы, 2009.
7. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Психологическая помощь в воспитании детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. – М.: Просвещение, 2010.

Аннотация

Ж.А Карманова, А.М. Шарзадин А.М., Г.Н. Манашова. **Взаимоотношения детей, воспитывающихся вне семьи с обществом** //Педагогика и психология, №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

Основной задачей работы любого детского дома является социализация воспитанников, их интеграция в современное общество. Авторами дается анализ понятий таких как «психическая депривация», «патронатное воспитание», «социальные сироты». Представлены результаты исследований психологических особенностей детей, воспитывающихся вне семьи и их социализация.

Ключевые слова: сирота, родители, воспитание, психика, детский дом, патронат, воспитатель, дети, подросток, семья.

Abstract

Zhanat Karmanova, Adilzada Sharzadin, Gulmira Manashova. **Relationship with the society of children raised outside the family** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The main objective of any children's home is the socialization of students, their integration into modern society the Authors perform an analysis of concepts such as "mental deprivation", "foster care", "social orphans". The results of studies of psychological characteristics of children cared for outside the family and their socialization.

Keywords: orphan, parents, training, psyche, orphanage, foster care, caregiver, children, teenager, family

УДК 159.942

Y.N. AUTALIPOVA, N.S. AKHTAYEVA

*Al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)*

THE INFLUENCE OF PARENTS ON THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AMONG CHILDREN

Abstract

Emotional intelligence (EI) has positive effect on children's personal development, and plays a key role in interpersonal relations and the individual development of children. Family is the first children's environment where they feel, observe and learn the emotional relationship. Emotional well-being of the child depends on interpersonal relationships of family is especially important because children try to understand the emotions through the affection, modeling and interaction with family members, especially with parents, which impact on child's emotional intelligence and development. If parents help a child to improve his emotional intelligence skill, then the child will complete his current developmental phase much more successfully. This will surely have an influence on his life later, when the skills would be needed for adulthood because they were properly rooted in his earlier years of growth. This article highlights of parenting importance in formation of children's "emotional intelligence".

Keywords: Emotional Intelligence (EI), parent-child relationship, child's emotional intelligence.

Researchers have advanced the work on Emotional Intelligence (EI) over the last two decades. Mayer et al. have discovered that success and happiness in all spheres of life, including family relationships, determined by the knowledge of understanding of emotions and the ability to cope with feelings [1]. This quality is called Emotional Intelligence (EI). Lyusin considered EI as the dual nature and connected, on the one hand, with cognitive abilities, and on the other hand – with personal characteristics [2].

Bar-On and Parker defined emotional intelligence as "multifactorial of interrelated emotional, personal and social abilities that influence our overall ability to actively and effectively cope with demands and pressures" [3].

They proposed fifteen subscales to define emotional intelligence, ten are considered basic skills and refer to essential aspects of emotional intelligence (self-awareness, self-regard, assertiveness, empathy, interpersonal relationships, stress tolerance, impulse control, reality testing, flexibility and problem solving) and five scales are considered to be abilities

that facilitate emotional intelligence (optimism, self-actualization, happiness, emotional independence and social responsibility). These fifteen subscales are organized into the following five major dimensions for the study of social and emotional characteristics of persons:

1) Intrapersonal: ability to understand and express own feelings and emotions.

2) Interpersonal: ability to understand and appreciate other feelings.

3) Adaptability: flexibility and efficiency to resolve conflicts.

4) Stress management: ability to be calm and control one's own emotions.

5) General mood: ability to have a positive attitude towards life.

The above four dimensions (intrapersonal, interpersonal, adaptability and stress management) define total Emotional Intelligence, abilities like understanding own emotions, recognizing other sense, managing and using emotions, which significantly important for children to strengthen positive relationships with people. It means that children, who can understand emotions correctly avoid aggressive behavior, strengthen more positive relations

with their peers and other persons around them and respectively and it impacts on their school and social life. All of these abilities are important for new generation of children.

It is important to establish as more as possible positive relations with others at the stage of individual development of children. There was a study that correctly developed emotional intelligence creates conditions for communicative skills formation, as higher EI development level is, than level of communicative skills and empathy is high during communicative process [4]. Researchers have discovered that EI competencies show well developed among gifted children, whether in regular classes by compared with average ability students. [5]. It must be assumed that individuals with high scores in emotional intelligence have more successful performances and marital satisfaction than individuals with low ones in emotional intelligence [6].

Family environment is especially important in the formation of child's emotional intelligence development. This point of view was stated by Morris et al. [7], which presented three aspects when later family environment influenced the children's emotional intelligence:

1. First aspect: children learn emotions by observing people around them.

2. Second aspect: their experiences and behavior related with parent's emotions and ensure children to become appropriate to society's expectations.

3. Third aspect: factors reflecting the emotional status of family such as the quality of emotional affection between a child and parents, relations of parents, emotional and social openness, and relationship of both parents between each other. It produces an impact on children's Emotional Intelligence.

Parenting practices advised to have a straight impact on children's emotional intelligence. There is extraordinary lack of research in this area. The researchers have found parents influence on children's self-control, social competence, optimism and coping stress. Denham [8] investigated that children try to understand the emotions through the attachment and modeling with parents. The stronger child's

attachments with parents the success increases more in relationship with other people. It can establish social relationship without anxiety of acceptance, criticism and loneliness.

Liau et al. [9] found a positive correlation between parental monitoring and emotional intelligence. There are three emotional constructs that have been extensively studied (though separately) in relation to parenting practices and that can be considered some of the most important dimensions of an emotional intelligence:

Thus it may be concluded:

1. Children's emotion knowledge refers to the ability to accurately perceive and label emotional expressions and situational and behavioral emotion cues.

2. Children's emotion understanding refers to the individual's awareness and identification of one's and others' emotions.

3. Children's emotion regulation refers to the ability to handle frustrating, stressful or harmful emotional arousal.

In 2012, Alberto Alegre [10] researched the connection between parenting styles and children's emotional intelligence. He reported four main dimensions of parenting which are identified and are relevant to the study of emotional intelligence: parental responsiveness, parental positive demandingness, parental emotion-related coaching. Parental responsiveness, parental emotion-related coaching, and parental positive demandingness are related to children's higher emotional intelligence, while parental negative demandingness is related to children's lower emotional intelligence

Alegre [10, p. 57] identified dimensions with four styles of parenting: authoritative, authoritarian, permissive, and neglectful:

1. Authoritative parents use developmentally appropriate demands, maintain control of children when needed, but are responsive, affectionate and communicate effectively with their children.

2. Authoritarian parents are highly demanding, exercise a strong control over their children, and show little affection and do not communicate often.

3. Permissive parents make few demands of their children and exercise little control but are very responsive and affectionate.

4. Neglectful or uninvolved parents make few demands of their children, exercise little control, show little affection, and do not communicate often.

Alegre states that children of authoritative parents have got better score than children of authoritarian, neglectful and permissive parents in measures of adjustment, attachment, resilience, school achievement, social and school competency, and prosocial behavior.

Parenting practices influence many emotional characteristics of children; it makes sense to believe that they also influence the development of children's emotional intelligence.

Emotional Intelligence is presumed to be adaptive and flexible, it can be improved over time with the practice and experience [11]. It is being seen as a germination process, which would go a long way in creating, improved emotional intelligence of children to become adaptive and flexible learners. The ability of emotional intelligence can be trained, dispositions of personality may need more perspicacious nurturing through human interactions, and among of these, parent – child interactions which have been shown to be important.

In terms of emotional parenting the emotional intelligence means that parents need to understand feelings of their children, they should be able to empathize, reassure and guide them. Children who get most of their lessons on regulation of their emotions from their parents got ability to control impulses. This quality motivates them to understand social cues of others and to cope with ups and downs in life.

The research literature shows the impact of parent-child relationship on a multitude of children's development outcomes. Furthermore, parenting shall entail to have a strong effect on children's emotional development. High level of emotional intelligence (EI) of parents positively correlates with the emotional intelligence of the children [13].

These studies investigated the connection between parenting and children's emotional

intelligence. In the development of children's emotional intelligence, parents should be aware of the way the children regulate their emotions and what effects on them.

Emotional intelligence has also been proposed as a human faculty that has a strong impact on the variety of children's developmental outcomes such as: school achievement, peer acceptance, well-being, mental health, and behavioral adjustment to central key of children's success in life and in personal happiness, shown as an important aspect, which helps to establish more positive relations with others and the individual development of children.

In conclusion, the researcher demonstrated the influence of parents on development of child's emotional intelligence. It is possible to notice that parenting is one of the major factors in formation of child's emotional intelligence which is of great importance since the birth of a child. Parents help to realize in practice the importance of a positive family environment, stimulating and encouraging with open emotional expression, empathy training and the capacity of the development of children.

So, it is important for us to prepare children emotionally for their future, giving them all the means that can allow them to make their own resources in order to be able to adapt easily to the environment.

However there are lack of study has investigated the connection between parenting and Kazakh children's emotional intelligence. This is a void in the native literature that needs to be filled.

REFERENCES:

1. Mayer, J. D., Salovey, P. The intelligence of emotional intelligence. American and Emotion. New York, 2005, pp. 45-60.
2. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д. В. Лю- сина, Д. В. Ушакова. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. С. 29–36.
3. Bar-On, R. and Parker, J. D. A. Handbook of emotional intelligence. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2000.

4. Tolegenova, A., Madaliyeva, Z., Jakupova M., Naurzalina, D., Ahtayeva N., Taumysheva, R. (2014). Management and Understanding Features in Communication Depending on Level of Emotional Intelligence. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015, pp. 401 – 405.

5. Schwan, V.L., & Saklofske, D.H., & Widdifield-Konkin, L., Parker, J.D.A., & Kloosterman, P.H. Emotional Intelligence and Gifted Children. *E-Journal of Applied Psychology* (2). 2006, pp. 30-37.

6. Noorbakhsh, S. N., Besharat, M. A., & Zarei, J. Emotional intelligence and coping styles with stress. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* (5). 2010, pp. 818-822.

7. Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development* (16). 2007, pp. 361-388.

8. Denham, S.A., Workman, E; Cole, P.M.; Weissbrod, C.; Kendizora, K.T., & Zahn-Waxler, C. Prediction of externalizing behavior

problems from to middle childhood: the role of Parental socialization and emotion expression. *Development and Psychopathology*. 2000, pp. 23-45.

9. Liau, A. K., Liau, A. W. L., Teoh, G. B. S., & Liau, M. T. L. The case for emotional literacy: The influence of emotional intelligence on problem behaviours in Malaysian secondary school students. *Journal of Moral Education* (32.) 2003, pp. 51-66.

10. Alegre, A. The Relation Between the Time Mothers and Children Spent Together and the Children's Trait Emotional Intelligence. *Child Youth Care Forum* (41). 2012, pp. 493-508.

11. Baron, R., & Parker, J. D.A. E.Q.I:YV Bar On Emotional Quotient Inventory: Youth Version. Technical Manual. North Towanda, NY, Multi-Health Systems Inc, 2000.

12. Tolegenova, A., Duanayevab Sh., Naurzalina, D., Baidlayeva, A., Baimoldina, L., Karabalinac A. Emotional intelligence as educational resource for parents. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences* EISSN (2357-1330), 2015.

Аңдатпа

Ауталипова Е.Н., Ахтаева Н.С. **Балалардың эмоциялық интеллект дамуына ата-аналардың әсері** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Эмоциялық интеллект (ЭИ) баланың тұлғалық дамуына жағымды әсер тигізеді, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынастарда және балалардың жеке дамуында шешуші рөл атқарады. Жанұя бала үшін ең бастапқы қоршаған орта, жанұяда бала алғашқы эмоционалды қарым-қатынасты бақылайды, таниды және сезеді. Баланың эмоциялық амандығы жанұяның ішкі аралық қатынастарына байланысты, себебі бала отбасы мүшелерімен өзара қарым-қатынасқа түсу кезінде, әсіресе ата-аналармен өзара әрекеттесу арқылы эмоцияларды түсінуге тырысады, бұл балалардың эмоциялық интеллектісінің дамуына әсер етеді. Егер баланың эмоциялық интеллектісін жақсартуға ата-аналар өз үлесін қосса, бала өзінің әр жас дамуының кезеңін әлдеқайда табысты өтеді. Бұл баланың есейген өмірінің бірінші жылдарына жағымды әсер етеді. Бұл мақалада баланың «эмоциялық интеллектісінің» қалыптасуына ата-аналардың тәрбиелеу тәсілінің әсері бар екені қарастырылады.

Түйін сөздер: Эмоциялық интеллект (ЭИ), ата-ана мен бала арасындағы өзара әрекеттес, баланың эмоциялық интеллектісі.

Аннотация

Ауталипова Е.Н., Ахтаева Н.С. **Родительское влияние на развитие эмоционального интеллекта у детей** //Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

Эмоциональный интеллект (ЭИ) оказывает положительное влияние на личностное развитие детей, а также играет роль в качестве ключа межличностных отношений и индивидуального развития у детей. Первое окружение ребенка, где он чувствует, наблюдает и познает эмоциональные отношения это семья. Эмоциональное благополучие ребенка зависит от внутриличностных отношении семьи, так как дети пытаются понимать эмоции через привязанность, моделирование и взаимодействие с членами семьи, особенно с родителями, что влияет на развитие эмоционального интеллекта у детей. Если родители помогут ребенку улучшить свой эмоциональный интеллект, ребенок будет проходить

каждый этап своего возрастного развития гораздо более успешным, чем без него. Это, несомненно, оказывает влияние позднее в его жизни, когда навыки, необходимые для взрослой жизни правильно укоренились в его первые годы роста. В статье рассматривается роль родителей в формировании детского «эмоционального интеллекта».

Ключевые слова: Эмоциональный интеллект (ЭИ), отношения между родителем и ребенком, эмоциональный интеллект ребенка.

ӘОЖ 378.091.3:070

Б.А.ТҮРҒЫНБАЕВА, Г.С.ТАЖЕНОВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

СТУДЕНТТЕРДІҢ МЕДИАҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Аңдатпа

Мақалада студенттердің медиақұзиреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы ашылады. Олардың бұқаралық ақпарат құралдарымен жұмыс жүргізе алуға жан-жақты дайындығын қамтамасыз ететін медиабілімдері мен медиақұзиреттіліктерін қалыптастырудың теориялық және қолданбалы жолдарын қарастыру сөз етіледі.

Түйін сөздер: БАҚ, Интернет, медиабілім, медиасауаттылық, ақпараттық қауіпсіздік.

Бүгінде сырттан келетін ақпаратқа тосқауыл қою өте күрделі, оны шектеудің өзіндік қиындықтары да бар. Әрі сырттан келетін ақпаратқа тыйым салу арқылы проблеманы шешу мүмкін емес. Қоғамның маргиналдануына бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы көп.

Жаһандану заманында бір жағынан ақпаратты кедергісіз алатын қоғамның орнауы заңдылық деп табылса, екінші жағынан, жастардың ақпарат тасқынының кері ықпалынан сақтандыру, антигумандық ақпараттар ағынынан өзін-өзі қорғай алу дағдыларын қалыптастыру өзекті мәселе болып табылады.

Сондықтан студенттің медиақұзиреттілігін қалыптастыруға бағытталған ғылыми негізделген әдістемелер, жүйелі педагогикалық жұмыс түрлерін іздестіру жоғары мектеп педагогикасының басты міндеттерінің бірі. Қоғамдағы осындай түйінді мәселені шешудің негізгі жолы, өскелең ұрпақтың медиақұзиреттілігін қалыптастыру.

Ал ол медиабілім беруді тиісті жолға қою нәтижесінде жүзеге асады. Бұл жағдай жастардың медиасауаттылығының дамуына ықпал етеді. Жалпы, медиабілімнің басты мақсаты – медиамен шектен тыс әуестенудің жағымсыз жақтарын жұмсартуға (бұл, әсіресе, жастар аудиториясына қатысты) бағытталады, медиасауаттылықты қамтамасыз етеді. Бұл жердегі ең бастысы, педагогтар жастарға шындық пен мәтін арасындағы айырмашылықты, бұқаралық ақпарат құралдарының жағымсыз ықпалын (мәселен, теледидардың кейбір бағдарламаларының) аудиторияның түсінуі үшін нақты мысалдармен ашып көрсетіп, көмектесетіндігі.

Олай болса, қоғам болашағы жастардың қалыптасып, дамуында үлкен рөл атқаратын шаралар жасау, яғни студенттер медианың ұсынатын өніміне қашанда мән беру, оларды тиімді пайдалана білуге үйрету, жастардың медиақұзиреттілігін қалыптастыру бүгінгі педагогиканың басты мәселесі деуге болады.

Студенттің медиақұзиреттілігін қалыптастыру мәселесі бойынша ғылыми-

теориялық еңбектерді талдау нәтижесі төмендегідей қарама-қайшылықтардың бар екендігін көрсетеді:

- қоғамның барлық саласының демократиялануына орай ақпараттандыруға деген әлеуметтік сұраныстың артуы мен баспасөз құралдарындағы кейбір ақпараттардың жастардың зияттары мен психологиялық жағдайына жағымсыз ықпалының орын алуы арасындағы;

- қазіргі кездегі жастарды кез келген ақпаратқа сыни тұрғыдан баға беруге үйретудің қажеттілігі мен студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздерінің айқындалмауы;

– болашақ мамандарға медиабілім беруге деген әлеуметтік сұраныс пен тәжірибеде жүзеге асыратын әдістемелік негіздерінің жасалмауы.

Бұл өз кезегінде студенттерінің бұқаралық ақпарат құралдарымен жұмыс жүргізе алуға, жан-жақты дайындығы негізінде олардың медиақұзіреттіліктерін қалыптастырудың теориялық және қолданбалы жолдарын қарастыру мәселесін туындатып, студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастыру қажет екендігіне негіз болады.

Ендеше, студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастыру қажеттілік міндеттеріндегі «медиабілім», «медиа сауаттылық», «медиақұзіреттілік» ұғымдарының мәнін ашып, өзара қатынасын ашуға тоқталайық.

«Медиа» термині (латын тілінде «media», «medium» – құрал, тасымалдаушы) ХХ ғасырда «бұқаралық мәдениет» («mass culture», «mass media») құбылысын анықтап көрсету үшін енгізілген ұғым [1]. Қазіргі кезде «масс – медиа» термині бұқаралық коммуникация құралдары деген мағынаға сәйкес келеді (БКҚ): баспа басылымдары, теледидер, радио хабарламалар, Интернет беттеріндегі ақпарат қайнарлары, сонымен қатар, кино, видео, ұялы телефондық байланыс және т.б.[10]. Қазіргі таңда олардың маңыздылығы соншалықты қоғамдағы рухани және экономикалық саланың басым бөлігі масс-медиаға тәуелді. Сондықтан да бүгінгі жалпы адамзаттық бейне тек «ақпараттандырылған» қоғам деп ата-

лып қана қоймай, сонымен бірге «медиа-ландырылған» қоғам деп те атасақ қателеспейміз.

Медиабілім ХХ ғасырдың 60-жылдарында Ұлыбритания, Франция, АҚШ, Австралия, Канада және әлемнің тағы басқа да алдыңғы қатарлы елдерінде пайда болды. Медиабілімнің басты мақсаты жас ұрпақты медиамадениет әлеміне бейімделуге, БАҚ тілін игеруге, медиаәтіндерді талдай білуге көмек көрсету болып табылады. Медиабілім – бұқаралық коммуникация құралдарын меңгеруге үйрету заңдылықтарын зерттейтін педагогикадағы соны бір саласы [3]. Жоғарыда аталған елдердің бірқатарында медиабілім міндетті пән ретінде мектептерде оқытылады. Мәселен, 1987 жылы Канаданың Онтарио провинциясының орта білім беретін мектептеріндегі 7-12 сыныптарда «Медиабілім» пән ретінде оқытыла бастады. Ал Австралияда «Медиабілім» ХХ ғасырдың 90-жылдарынан бастап міндетті пән ретінде енгізілді. Ресей мен Украинада да өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап медиабілім бойынша сабақтар факультативтер, үйірмелер түрінде немесе оның элементтері жекелеген пәндерді оқыту барысында (әдебиет, химия және т.б.) қолданылып келеді[5].

ЮНЕСКО-ның бастамаларына сәйкес, медиабілім беру (media education) астарында педагогикалық теория мен практикада ерекшелік және автономдық білім беру салаларының бір бөлігі ретінде қаралатын қазіргі заманғы бұқаралық ақпарат коммуникацияларын меңгеруде теория мен практика дағдыларына оқыту деп түсіну керек.

Шетелдік медиапедагогтардың және медиатеоретиктердің бірегейі Л.Мастерман (L.Masterman) қазіргі әлемдегі медиасауаттылықтың маңыздылығы мен медиабілімнің басымдығын айқындайтын төмендегі жеті себебін айқындап берді:

а) медианы тұтынудың жоғары деңгейі және қазіргі қоғамда бұқаралық ақпарат құралдарының шектен тыс көптігі;

ә) медианың идеологиялық маңыздылығы, өнеркәсіптің саласы ретінде олардың аудиторияның санасына ықпалы;

б) медиаақпарат санының жылдам өсуі, оны басқару және тарату тетіктерінің күшеюі;

в) негізгі демократиялық процестерге медианың ену интенсивтілігі;

г) барлық салада визуалды коммуникация мен ақпарат маңыздылығының артуы;

д) болашақ талаптарға сәйкес бағдарланған оқушыларды, студенттерді оқытудың қажеттілігі;

ж) ақпаратты жекешелендіруде ұлттық және халықаралық процестердің ұлғаюы [14].

Бұл келтірілген себептерге негізделе отырып, медиабілім беруді біз бұқаралық коммуникация құралдары арқылы және өзін-өзі білімдендіру процесі негізінде жеке тұлғаның қалыптасуын қарастыратын педагогикалық құбылыс деп қарастырамыз.

Қазіргі күні медиабілім беру ұғымы әртүрлі жағынан қарастырылып, оған түрлі мағыналық акцент жасалып, факт түрінде әртүрлі мақсаттар алға тартылуда. Оларды айта кетсек: медиасауаттылық, медиабілім беру, медиамәдениет, ақпараттық құзыреттілік, медиақұзыреттілік және т.б. Енді солардың кейбіріне талдау жасай кетейік. Алғаш Ч.Моррис еңбегінде сөз болған медиабілім беру мәселелеріне А.В. Федоров, А.В. Шариков, В.А. Возчиков, Г.К. Селевко, Е.А. Столбникова, Е.В. Мuryюкина, И.А. Фатеева, Т.В. Ковшарова, Ю.А. Шерковин сынды ғалымдар үлкендікішілі зерттеу жұмыстарын арнап, заманауи педагогикалық теориясын дамытуға өзінше үлес қосты. Студент медиақұзыреттілігін қалыптастырудың концептуалды базасы «инъекцилық» және «семиотикалық» теорияларында, «сыни ойлауды қалыптастыру» теориясында көрсетілген: А.В. Федоров, А.В. Шариков, А.В. Спичкин, Л.С. Зазнобина, Н.А. Леготина, Л. Мастерманның және т.б. медиабілім беру модельдері; манипуляция құрылымы мен механизмдерін зерттеуге арналған ғылыми еңбектер А.В. Филатов, А.Ю. Горчева, В.Д. Попов, В.М. Березин, В.П. Пугачев, В.П. Шейнов, Г.Г. Почепцов, Г.П. Бакулев, Д.А. Волконогов, Д. Брайант, К.Х. Каландаров, К.Ю. Новиков, Л.Н. Фе-

дотова, М.Ю. Кондратьев, О.Г. Филатова, О.Н. Быкова, О.П. Березкина, С.Ю. Решетина, С.П. Морозов, Т.А. Елисеева); желілік БАҚ-тың манипулятивтік ерекшеліктерін ашатын зерттеулер кешені (А.И. Акопов, А.А. Калмыков, А.А. Мачина, В.В. Цыганов, В.М. Герасимов, Е.Г. Дьякова, Е.Н. Лиханова, Е.Ю. Булыгина, С.Б. Цимбаленко, Ю.Д. Бабаева); медиаманипуляция ықпалына өткендерге әсерін тигізетін студенттер жасы мен оның ерекшеліктерінің психология-педагогикалық зерттеулері (А.А. Журин, А.Л. Свенцицкий, А.О. Руслина, Б.С. Волков, В.А. Якунин, В.В. Богданова, В.И. Слободчиков, Г.А. Усова, Д.Е. Григорова, И.В. Жилавская, И.В. Чельшева, Л.И. Шумская, М.И. Дьяченко, Н.Ф. Головатый, О.В. Хухлаева); медиақұзыреттілікті дамыту проблемалары саласындағы ғылыми-педагогикалық зерттеулер (А.В. Федоров, А.В. Хуторской, А.И. Воронин, В.А. Возчиков, В.В. Гура, В.Ф. Взятшышева, Д.Е. Григорова, Е.В. Волков, Е.В. Мuryюкина, О.П. Кутькина, Р.В. Сальный).

Соңғы сипаттағы зерттеулер медиақұзыреттілікті дамыту мәселелеріне арналып, көптеген ғылыми нәтижелерге қол жеткізілді.

Соңғы жылдары медиабілім беру мәселелері қазақ зерттеушілерінің еңбектерінде де бастау алғаны белгілі. Атап айтқанда, А.Э.Баймухамбетов қазақстандық БАҚ парапарлық жағдайында қазіргі медиажаһандану тенденциясын, А.М.Ержанова бұқаралық коммуникация және оның жаһандық трансформация мәдениетіне әсерін, Ж.Ж.Молдабеков, Б.М.Таңатарова этносаяси процестерді дамытудағы БАҚ рөлі тұрғысынан, С.Т.Лось Интернет-Қазақстандық БАҚ, республикамыздың дәстүрлімедиабәсекелесіретінде қарастырып зерттеген. Ал Л.З.Маханова масс – медиа мәтіндерінде толеранттылықтың тілдік құрал мәнеріне, Қ.Ө.Есенова қазіргі қазақ медиа-мәтіннің прагматикасының түйткілді мәселеріне талдау жүргізсе, Е.Ж.Массанов медиамәдениеттегі адам мәселесін зерттеді.

Ал біздің мақсатымыз – ақпараттар ағыны тұсында білім алып, еңбек етіп

жатқан студенттердің медиаматериалдарды тұтынушы ретінде қауіпсіздігін қамтамасыз етуге негіз болатын олардың медиақұзыреттілігін қалыптастыру тұрғысынан қарастыру.

Педагогикалық ғылыми әдебиеттерді талдау (А.В. Хуторская, А.И. Воронин, Д.А. Иванов, И.В. Челышева және т.б.) кейбір медиа материалдарының адам санасына кері әсерінің, жаулап алуының, жалпы ғылымда пайдаланылатын терминді қолдансақ, манипуляцияның алдын алу және білім беру мекемелер деңгейінде одан қорғануға ерекше назар аударылып жатқандығын көрсетеді. Оларды түйінде келе медиаманипуляция – психикаға әсер етудің әр түрлі технологиялары мен техникаларын пайдалану жолы арқылы қандай да бір мақсаты оқиғаларына қатысты аудиторияның санасына белгілі ұстанымдарды, пікірлерді, көзқарастарды білдіртпей өзгерту немесе енгізу болып табылатын бұқаралық ақпарат құралдары жүзеге асыратын жасырын, бір өлшемді, мақсатқа бағытталған ақпараттық сипаты бар манипулятивтік әсер ету түрі деген пікір білдіруге болады.

Жалпы БАҚ-ның манипулятивтік әсерінің алдын алуды педагогикалық қамтамасыз ету жолдарының іздестірілуі медиаманипуляцияға төзімділікті қалыптастыратын білім, дағдылар, қасиеттері жиынтығының яғни медиақұзыреттіліктің мақсатқа бағытталған даму мүмкіндіктері туралы идеяны береді. Сондықтан осыған сәйкес қасиет сапаны, яғни медиақұзыреттікті қалыптастыру мәселесі туындайды.

Р.Кьюби «медиақұзыреттік, медиасауаттылық» (media competence /media literacy) терминдерін – яғни, қолдану, сараптау, бағалау және әртүрлі формада хабарлама (messages) жеткізу қабілеті ретінде қолданады [6].

Бұл мәселе төңірегінде еңбек жазып жүрген Дж. Поттер медиақұзыреттілік дамуының жоғары және төменгі деңгейінің болатындығына тоқтала келе, тұлғаның медиақұзыреттілік феноменіне берілген анықтамалардың әртүрлілігі жағдайында,

«медиақұзыреттілік» ұғымының мәнін бейнелейтін жалпы сипаттаманы ұсынады. Автор медиақұзыреттіліктің үш компонентін атап көрсетеді: Бірінші компонент – *тәжірибе*. Ол адамдардың медиамен байланыс тәжірибесі көп болған сайын, соғырлым олардың әлеуетінің жоғарғы деңгейде дамуы орын алатындығына тоқталады. Екінші компонент – медиа саласында *ептілікті белсенді қолдану*. Үшінші компонент – өзін-өзі білім беруге *жетілдіру, даярлық* [8].

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе біздің өзіндік көзқарасымыз бойынша, студенттердің медиақұзыреттілігі – БАҚ мәтіндерін, Интернет материалдарын, саналы қабылдау, сыни талдау, таңдау, баға беру, негізінде қолдануына ықпал ететін, нәтижесінде медиапайдалануға деген ақылға салынған, салмақты мотивтерді, ақпараттық қауіпсіздікті, психологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ететін білімдер, біліктер, дағдылар, қасиет – сапалар жиынтығы. Оның құрамына медиабілімдер, оларды қолдана алуға сауаттылық енеді.

Бұл кіріккен кешенді сапаны қалыптастыру үшін жоғары оқу орындарында арнайы ұйымдастырылған іш – шаралар жүргізілуі тиіс деп санаймыз. Олардың қатарына студенттердің медиақұзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін анықтаудың кешенді диагностикалық құралдарын жасау, білімгерлердің медиақұзыреттіліктерін дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттарын айқындау, медиабілім мазмұнын түзіп, мамандарды кәсіби дайындау бағдарламаларына енгізу, дамыған мемлекеттер тәжірибесінде қолданылып келе жатқан арнайы мамандар- медиапедагогтарды дайындауды қолға алу, т.б. жатқызамыз. Тек осындай мақсатты педагогикалық әрекеттер нәтижесінде ақпараттық қоғамның әрбір мүшесінің қазіргі кездегі цифрлы технологиялар әлеміне ену құқығы сақталып, олардың қоғамдық өмірге еркін араласуы, ақпараттық қауіпсіздігі қамтамасыз етіледі. Бұлар – ашық, демократиялық, құқықтық мемлекеттің дамуының басты факторлары болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Шариков А.В. Медиаобразование: мировой и отечественный опыт. М.: НИИ СО и УК АПН СССР, 1990. 64 с.
2. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. – М.: Информация для всех, 2007. – 616 с.
3. Жилавская И.В. Интерактивная (журналистская) модель медиаобразования //Медиаскоп. – 2008. № 2. URL: <http://mediascope.ru/node/229>
4. Змановская Н.В. Формирование медиаобразованности будущих учителей: Дис. ... канд. пед. наук. Иркутск, 2004. – 152 с.
5. Кириллова Н.Б. От медиаобразования – к медиакультуре // Медиаобразование. 2005. № 5. С. 40-44.
6. Kuby R. Media Literacy in the Information Age. New Brunswick; London, 1997. 484p.
7. Tyner K. Literacy in a Digital World. Mahwah; New Jersey; London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1998.
8. Potter W.J. Media Literacy. Thousand Oaks. London: Sage Publication, 2001. 423 p.
9. Media education. Paris: UNESCO, 1984. 93 p.
10. Психолого-педагогический словарь /Сост. В.А.Мижериков; Ред.П.И.Пидкасистый. – Ростов: Феникс, 1998. – С. 241.
11. Чичерина Н.В. Концепция формирования медиаграмотности у студентов языковых факультетов на основе иноязычных медиатекстов: Автореф. дис... д-ра пед.наук. – СПб., 2008. – 50 с.
12. Образование и общество: готова ли Россия инвестировать в свое будущее? – М.: Изд. Дом ГУ-ВШЭ, 2007. – С. 5-102.
13. Кузьминов Я.И., Фрумин И.Д. Российское образование – 2020: модель образования для инновационной экономики //Вопросы образования, №1. С.32-64. – 2008.
14. Council of Europe, 2000. URL: <http://www.ifap.ru/pr/2006/060914a.htm>

Аннотация

Тургынбаева Б.А., Таженова Г.С. **Формирование медиакомпетентности студентов – веление времени** //Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В статье раскрывается важность формирования у студентов медиакомпетентности при работе студентов со СМИ, чтобы получить всестороннюю подготовку на их пути к формированию теоретической и прикладной медиакомпетентности.

Ключевые слова: СМИ, Интернет, медиаобразование, медиаграмотность, информационная безопасность.

Abstract

Turgunbayeva B.A., Tazhenova G.S. **Formation of media competence among students – indication of time** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article deals with importance of formation of students' media competence when dealing with the media to receive comprehensive training on their way to formation Theoretical and Applied media competence.

Keywords: media, the Internet, media education, media literacy, information security.

УДК 371.4

Л.Ә.МЫРЗАБЕК, Б.Т. МҮТАЛИЕВ

«Сырдария» университеті (Жетісай, Қазақстан)

Г.Т.МҰСАБЕКОВА

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан)

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ

Аннотация

Самовоспитание является непременным условием успеха в профессиональной деятельности, которая требует от студента самого высокого уровня воспитанности. В современных условиях, когда резко повышается значимость профессиональной подготовки, роль самовоспитания студентов возросла. Самовоспитание приобрело значение важного фактора успешной подготовленности студентов к выполнению своего гражданского долга. В статье речь идет о профессиональном самовоспитании студентов вуза.

Ключевые слова: самовоспитание, студент, вуз, профессиональное самовоспитание, профессиональная подготовка, деятельность.

Как самостоятельная и систематическая сознательная деятельность студента самовоспитание направлено не только на выработку и совершенствование необходимых государственно-патриотических, духовно-нравственных, морально-психологических, профессиональных, физических и других качеств, но и на преодоление негативных элементов в поведении и действиях студента, которые нужно устранить. В этих случаях самовоспитание выступает в качестве внутренней основы процесса перевоспитания личности студента.

Под профессиональным самовоспитанием нужно понимать целеустремленную, активную деятельность студентов, направленную на формирование и развитие положительных качеств. Являясь составной частью единого и целостного педагогического процесса, профессиональное самовоспитание выполняет в нем роль своеобразного внутреннего реактора, значительно активизирует процесс формирования личности студента, ускоряет развитие у него государственно-патриотических, духовно-нравственных, морально-психологических и физических качеств.

Эффективность самовоспитания будущего специалиста во многом зависит от педа-

гогического руководства этим процессом. Педагогическое руководство самовоспитанием студентов – оптимальная организация их жизнедеятельности, акцентирование их внимания на вопросах саморазвития, ответственности за себя, свое настоящее и будущее, а также стимулирование самовоспитуемой деятельности во время учебно-воспитательного процесса.

Самовоспитание рассматривается как одно из важных и непременных условий всестороннего развития личности, как естественное проявление сущности человека, которому в силу его природы присуще стремление к самореализации, саморазвитию и самосовершенствованию. Занимаясь самовоспитанием, человек приобретает большую активность, целеустремленность, устойчивость к воздействию отрицательных факторов.

По своей сущности профессиональное самовоспитание студентов – явление социальное. Оно определяется рядом объективных социальных условий: требованиями общества, системой педагогических воздействий, которым подвергается студент в процессе обучения, воспитания, развития и психологической подготовки, выполнения своих учебных и общественных обязанностей. Под

влиянием этих условий у студента создаются внутренние предпосылки для самовоспитания, формируются потребности, взгляды и убеждения, уточняются или складываются жизненные идеалы и цели, которыми студент руководствуется в целенаправленной работе над собой.

Профессиональное самовоспитание, прежде чем превратиться в одно из важнейших средств самосовершенствования личности студента, в один из главных путей его всестороннего развития, предполагает определенный уровень воспитанности личности, ее готовности и способности к самосознанию, самоанализу и самооценке, к сравнению и сопоставлению своих поступков с поступками других студентов; выработку устойчивой установки на постоянное самосовершенствование. А это значит, что между воспитанием и самовоспитанием существует сложная диалектическая взаимосвязь: воспитание предшествует самовоспитанию, стимулирует и направляет его, самовоспитание, в свою очередь, являясь результатом воспитания, придает ему действенность и в известной степени завершенность. Таким образом, воспитательные влияния, оказываемые на студентов, в значительной мере способствуют развитию их внутренних потребностей в духовном и физическом совершенствовании, овладении специальностью, стремлении к профессиональному самовоспитанию.

Профессиональное самовоспитание – сложный интеллектуально-нравственный и волевой процесс. В ходе его требуется глубоко осознанное, целенаправленное и критическое отношение личности как к себе, так и к окружающим людям, большие волевые усилия в достижении поставленных целей по самоизменению и саморазвитию. В тех случаях, когда самоизменение происходит неосознанно, стихийно и импульсивно, под влиянием только внешних воздействий, самовоспитания в собственном смысле слова еще нет. Следовательно, для понимания сущности профессионального самовоспитания необходимо знать внутренние предпосылки его протекания. Среди них можно выделить:

1. Осознанные цели, выбранные и приня-

тые идеалы и установки, которые лежат в основе программы профессионального самосовершенствования и выступают в качестве внутренних побудительных сил, мотивов поведения и всей деятельности студента.

2. Государственно-патриотические, духовно-нравственные, профессиональные и иные знания студента, его умение заниматься самовоспитанием.

3. Наличие развитого самосознания, внутренней готовности, способности и стремления к объективной критической оценке своего поведения и необходимого уровня общественного и профессионального развития.

4. Определенный уровень развития воли и привычек волевого саморегулирования, особенно в трудных и сложных ситуациях.

5. Глубокое понимание смысла положительной учёбы и отношения к выполнению своего гражданского долга.

Исходным компонентом процесса являются мотивы – сложные и глубоко осознанные внутренние побуждения к систематической работе над собой. Устойчивые, значимые профессиональные мотивы вызывают у студента стремление и желание постоянно работать над собой, корректировать свое поведение, поступать в соответствии с требованиями, предъявляемыми к нему обществом. Содержание самовоспитания включает в себя развитие различных сфер личности студента: государственно-политической, духовно-нравственной, профессиональной, правовой, эстетической и физической. Каждая из них имеет свое специфическое содержание и связана с развитием ума, чувств и воли студента. Эти сферы тесно связаны между собой и зависят друг от друга. Многие студенты в качестве важнейшей задачи ставят развитие у себя каких-либо отдельных качеств, например, самообладания, выдержки, воли и т.п.

Таким образом, самовоспитание студента имеет профессиональную направленность и осуществляется в рамках стремления к всестороннему развитию личности. И в этом его бесспорная социальная и практическая значимость.

Основные приемы самовоспитания:

1. *Самоприказ.* Это короткое, отрывистое распоряжение, сделанное самому себе: «Раз-

говаривать спокойно!», «Не поддаваться на провокацию!», «Молчать, молчать!» помогает сдерживать эмоции, вести себя достойно, соблюдать требования этики. Применяется самоприказ, когда человек уже убедил себя, что надо вести себя определенным образом. Он ясно видит свои недостатки, но никак не может заставить себя выполнять намеченный план действий. В этот момент и появляется необходимость в приказной форме решительно потребовать от себя необходимого действия. В следующий раз выполнить такое действие будет легче, а в дальнейшем оно станет привычкой. Если самоприказ не помогает, необходимо повторить его несколько раз. Если, это возможно, повторить его вслух.

2. *Самовнушение.* Оно помогает вести себя не выходя за рамки принятых в данном обществе правил культурного поведения, владеть собой в самых трудных ситуациях. Оно может быть применено в процессе самовоспитания любых качеств личности. В течение нескольких недель, а иногда и месяцев с целью изменения поведения в требуемую сторону помногу раз в день произносится заранее подготовленная фраза: «Я ни при каких обстоятельствах не буду повышать голос!», «Я буду слушать собеседника, не перебивая, как бы трудно мне ни было!», «Меня не выведут из себя никакие замечания окружающих!» Делается это повторение заученных формул до тех пор, пока уверенность не становится непоколебимой, не оставляя ни тени сомнений в возможности справиться с собой, вести себя в соответствии с самовнушением.

3. *Самокорректировка.* Трудно переоценить умение контролировать свои действия и поступки, осуществлять самоуправляемое поведение. Самокорректировка дает возможность корректировать накал страстей, приучает держать себя в руках, быстро успокаиваться в сложных ситуациях. История необычайно богата примерами самокорректировки, помогающими выдающемуся человеку четко выполнять намеченную жизненную программу. Самокорректировка позволяет преобразовывать хаос негативных мыслей и чувств, разрушающих жизненный потен-

циал, в гармоничную структуру. Если такое преобразование происходит сознательно, оно приводит к более эффективному использованию жизненной энергии личности.

4. *Саморегуляция.* Этот прием предусматривает обучение умению следить за внешними проявлениями эмоциональных состояний. Дело в том, что, изменяя внешнее выражение, эмоции, можно регулировать свое внутреннее психическое состояние. Например, хаотичные, не подкрепляющие речь движения рук в разговоре, дрожание пальцев вызывают нерешительность, неуверенность в себе; заискивающие интонации углубляют беспокойство. И наоборот, приучая себя не размахивать руками в разговоре, не горбиться, не хмуриться, а стоять перед собеседниками, развернув плечи, подтянув живот, демонстрируя красивую осанку, улыбаться в моменты растерянности, недоумения; смотреть уверенно и строго в конфликтной ситуации, руководитель приобретает уверенность в себе, не теряется в момент сильной тревоги, при возникновении чрезвычайной ситуации. Очень непросто управлять чувствами и обуздывать их, но и этому можно научиться. Саморегуляция служит умению сдержанно относиться к другим людям, терпимо воспринимать их недостатки, слабости, ошибки. Постоянный самоконтроль вырабатывает умение не раздражаться в самых критических ситуациях. Если все же контроль над чувствами не удался, срыв произошел, обстановка чрезвычайная и необходимо успокоиться, взять себя в руки.

5. *Самостимуляция.* Большую помощь в самовоспитании могут оказать методы самопоощрения и самонаказания. В случае даже незначительных успехов целесообразно хвалить себя, мысленно говоря: «Умница!», «Молодец!», «Здорово получилось!», «И дальше так!». А в случае неудачи мысленно выговаривать себе: «Плохо!», «Очень плохо!», «Стыдно!». Очевидно, в случае крупных успехов и значительных неудач воздействие усиливается.

Желательно, чтобы реакции самопоощрения и самонаказания регулировали наше поведение постоянно. Хотя прибегать к ним,

очевидно, необходимо в зависимости от ситуации. К сожалению, очень часто человек не получает положительной оценки своего поведения со стороны. А лишение элементарного внимания без самоподкрепления интенсивной работы – одна из причин повышения нервозности, депрессий. Очевидно, поощрять и наказывать себя можно не только словесно. Естественно, лишение себя удовольствия будет действенным средством самонаказания.

Очень важно убедить себя в собственных возможностях влиять на свое тело, изменять свои взгляды, укреплять свою нервную энергию, делать себя здоровым и сильным. Но такая работа дает результат только в том случае, если требования к себе увеличиваются постепенно. Самовоспитание находится в непосредственной зависимости от содержания жизни человека, его интересов, отношений, характерных для того или иного возраста. Исследованиями установлено, что потребность в самовоспитании возникает у школьников уже в младшем возрасте и может быть успешно использована в педагогической работе. Экспериментально доказано, что формы самосовершенствования с учетом возрастного и индивидуального развития школьников весьма разнообразны и выражаются в виде приспособления, подражания, ориентации на взрослых, друзей и коллектив сверстников.

Потребность в самовоспитании является высшей формой развития личности. Эта потребность не возникает одновременно у всех учащихся одного и того же возраста, особенно если личность не подготовлена к восприятию предъявляемых требований. Интенсивное проявление потребности в самовоспитании происходит в подростковом возрасте.

Самовоспитание – это процесс усвоения человеком опыта предшествующих поколений посредством внутренних душевных факторов, обеспечивающих развитие. Самовоспитание – это деятельность человека, направленная на изменение своей личности в соответствии с сознательно поставленными целями, сложившимися идеалами и убеждениями. Самовоспитание предполагает определенный уровень развития личности, ее самосознания, способности к ее анализу при

сознательном сопоставлении своих поступков с поступками других людей. Отношение человека к своим потенциальным возможностям, правильность самооценки, умение видеть свои недостатки характеризуют зрелость человека и являются предпосылками организации самовоспитания.

Целенаправленность, осмысленность и устойчивость самовоспитания зависят, прежде всего, от идеалов, общественной направленности деятельности школьника, от волевых свойств личности, от той значимости, которую школьник придает среде сверстников. Важной предпосылкой для возникновения и развития процесса самовоспитания является формирование самосознания учащихся. Появление у старшеклассников умения анализировать и реально оценивать свои качества и поступки является одним из существенных моментов самовоспитания. Каждый школьник, особенно в старшем возрасте, в состоянии достичь высокого уровня нравственного самосовершенствования, но для этого необходимо так построить педагогический процесс, чтобы вся система воспитательных мер способствовала накоплению положительного опыта отношений и соответствующих им способов поведения. Самовоспитание школьников, особенно в раннем юношеском возрасте, имеет всесторонний характер.

Ведущим компонентом содержания самовоспитания является формирование волевых и нравственных качеств. Существует тесная связь между организацией самовоспитания и самооценкой соответствующих качеств. Показателями этой зависимости выступают: сила общественного мнения, действенность критики и самокритики, благоприятный микроклимат в коллективе, помощь учителя в выборе приемов и средств самовоспитания.

По отношению к самовоспитанию школьников коллектив выполняет две основные функции: создает общие предпосылки и условия для самостоятельного и устойчивого процесса самовоспитания и организует этот процесс. Первая функция выражается в том, что коллектив формирует у учащихся положительное отношение к социально ценным видам деятельности, развивает стремление и желание активно участвовать в коллектив-

ной деятельности, стимулирует самостоятельность, общественный долг, инициативность и т. д. Вторая функция выражается в непосредственной организации самовоспитания: в формировании самосознания учащихся, в стимулировании положительной мотивации для работы над собой, в оказании помощи при планировании и оценке результатов своих усилий.

Индивидуальное развитие учащихся под влиянием самовоспитания благотворно действует на коллектив. Разнообразие интересов школьников, широта их кругозора, высокий уровень общей культуры создают условия для выявления разносторонних склонностей и возможностей членов коллектива, что в свою очередь обогащает коллективные отношения, влияет на развитие и совершенствование коллектива в целом.

Самовоспитание предполагает использование таких приемов: самообязательство (добровольное задание самому себе осознанных целей и задач самосовершенствования, решение сформировать у себя те или иные качества); самоотчет (ретроспективный взгляд на пройденный за определенное время путь); осмысление собственной деятельности и поведения (выявление причин успехов и неудач); самоконтроль (систематическая фиксация своего состояния и пове-

дения с целью предотвращения нежелательных последствий).

В процессе самопознания и самоопределения формируется идеал, цель и задачи самовоспитания, а также определяются методы, средства и приемы работы над собой. В соответствии с целью и конкретными задачами человек, решивший заниматься самовоспитанием, принимает самообязательства, определяет правила личного поведения, которые становятся основой самоорганизации личной жизни и служебной деятельности. Следование выработанным правилам поведения отражает внутренне принятые решения развивать (формировать) или изменять (реконструировать) у себя те или иные качества.

Но главным для каждой из воспитательных систем является ориентация на воспитание человека, готового и способного жить в современном для него обществе. Для этого надо обладать способностью думать, заниматься самовоспитанием, самообразованием, чтобы жить, адаптироваться к изменяющимся обстоятельствам и понимать окружающий мир. Сегодня уже не обойтись без ориентации на мировые стандарты образованности и воспитанности молодежи, включая овладение основами науки, культуры, права, здорового образа жизни. Каждый должен понимать и принимать на себя ответственность и обязательства гражданина.

Аңдатпа

Мырзабек Л.Ә., Мұталиев Б.Т., Мұсабекова Г.Т. **Студенттердің кәсіби өзін-өзі тәрбиелеуі** // Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Өзін-өзі тәрбиелеу кәсіби қызметте табысқа жетудің шарты болып табылады. Бұл студенттен тәрбиеліліктің ең жоғары деңгейін талап етеді. Қазіргі жағдайда, кәсіби даярлықтың маңызы артып тұрған кезде, студенттің өзін-өзі тәрбиелеуінің ролі өсті. Өзін-өзі тәрбиелеу студенттердің өзінің азаматтық борышын орындауға жеткілікті дайындалуының негізгі факторы болып қалды. Мақалада ЖОО студенттерінің кәсіби өзін-өзі тәрбиелеуінің тәсілдері туралы айтылады.

Түйін сөздер: өзін-өзі тәрбиелеу, студент, ЖОО, кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу, кәсіби даярлық, іс-әрекет.

Abstract

Mirzabek L.A., Mutaliev B.T., Mussabekova G.T. **Professional self-education of students** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

Self-education is a bound condition of success in professional activity, which demands the highest level of mannerliness from students. In modern conditions, when the meaning of professional training is dramatically enhances, the role of self-education of students increases. Self-education has got the meaning of the important factor of students' successful preparation to make their duty. This article is about methods of self-education of students at higher educational institutes.

Keywords: self-education, student, professional self-education, professional preparation, methods of self-education.

УДК 37.014.5

С.С ТАУЛАНОВ, В.В. НЕБЫЛИЦА

*Специализированный лицей «Арыстан»
филиал ОФ «Фонд образования Нурсултана Назарбаева»
(Алматы, Казахстан)*

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНОЕ ОРИЕНТИРОВАНИЕ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ В ПРОЦЕССЕ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности профессионально-ценностного ориентирования лицеистов в процессе углубленного изучения военного дела в Специализированном лицее «Арыстан». Профессионально-ценностное ориентирование учащихся реализуется в ходе плановых и кружковых занятий по предметам начальной военной подготовки, посредством соблюдения внутреннего распорядка и выполнения правил поведения в лицее, текущего и итогового контроля успеваемости по общеобразовательным предметам и начальной военной подготовке, также в лицее разработана экспериментальная учебная программа, которая отличается от типовой программы, как качеством, так и увеличением количества учебного времени. Разделы учебной программы ориентированы на создание условий для развития индивидуальных способностей обучаемых, на освоение методических знаний, реализующих потенциал личностно ориентированного обучения. Актуальность и новизна углубленной рабочей учебной программы по предмету «Начальная военная подготовка» состоит в том, что профессионально направленное изучение лицеистами определенных тем позволит решить ряд важных задач в повышении уровня теоретических знаний и приобретения практических навыков необходимых для последующего обучения в высших военных учебных заведениях. Цель начальной военной подготовки лицеистов в «Арыстане» – дать обучаемым знания, умения и навыки, необходимые для дальнейшего успешного обучения в высших военно-учебных заведениях Вооруженных Сил и силовых структур Республики Казахстан.

Ключевые слова: экспериментальная учебная программа, начальная военная подготовка, специализированное учебное заведение

Профессионально-ценностное ориентирование будущих офицеров в процессе обучения военной подготовке, в условиях учебного процесса в лицее, рассматривается как часть процесса жизненного самоопределения личности. Выбор профессии связан с имеющимся опытом личности, и процесс профессионального становления простирается далеко в будущее. От успешности карьеры зависит уровень удовлетворенности жизнью в целом. Этот подход требует учета широкого спектра факторов,

влияющих на выбор профессии, в том числе прошлого опыта личности, ее представлений о будущем, жизненных планов.

Все объективно существующие факторы оказывают влияние на процесс выбора профессии, но являются лишь возможностью, и только от особенностей субъекта выбора профессии зависит, какие факторы становятся ведущими. Процесс выбора профессии предполагает высокую активность субъекта. Следует отметить, что адекватный собственным целям, стремлениям, ресурсам выбор

профессии является основой как дальнейшей самореализации в профессии и субъективного благополучия, так и эффективного овладения и выполнения профессиональной деятельности, что немаловажно для развития общества.

Особое значение адекватный выбор профессии приобретает в случае выбора профессии военного. Обществу должно быть не безразлично то, какими мотивами руководствуется сегодня молодежь, выбирая военную профессию, так как в будущем эти люди будут иметь дело со сложной боевой техникой, с современным оружием, обладающим большой разрушительной силой. В свою очередь формы представления знаний обуславливают поиски средств их представления в дидактическом процессе и методов по переработке информации, то есть учебно-познавательных операций, методов учения и преподавания.

Для эффективного решения поставленных практических задач необходимо создание современной системы профессиональной ориентации, что требует изучения ценностных ориентиров, целей, мотивов выбора профессии военного, а также факторов и механизмов профессионального самоопределения и военно-профессионального становления современной молодежи.

Наиболее изученным и всеми признаваемым фактором профессионального самоопределения являются интересы субъекта выбора профессии. Профессиональные интересы требуют проверки в конкретной деятельности, что на практике часто затруднено. Поэтому степень выраженности профессиональных интересов искажены отсутствием практического выхода. Кроме того, в современных условиях молодому человеку приходится учитывать кроме интересов множество других факторов и жизненных обстоятельств, что ведет к порождению внешних мотивов.

На настоящий момент, результаты индивидуальной работы с учащимися лицея позволяют говорить о том, что лицеистам характерны и внутренние мотивы. Они связаны с намерениями в дальнейшем быть воен-

ным, с реализацией перспективных жизненных целей, ценностей профессионального и личностного развития. Лицеисты хотят не просто освоить военную специальность, но в дальнейшем служить Родине, сделать карьеру офицера. Они самостоятельно и осознанно сделали этот выбор и не намерены его менять. Однако значимость внутренней мотивации выбора и освоения профессии военного в будущем, идет как бы в дополнение к уже осваиваемой гуманитарной специальности.

Можно выделить ряд личностных характеристик как источников, предпосылок формирования психологической готовности лицеистов к освоению программы военно-профессиональной подготовки: мировоззрение, отношение человека к образованию и будущей военно-профессиональной деятельности, военно-профессиональные установки, интеллектуальные и творческие способности, эмоционально-волевые особенности личности и способности к саморегуляции, способности личности ставить перспективные цели, проявлять инициативу, брать на себя ответственность, управлять своей деятельностью и др.

При развитии способностей в процессе обучения в Лицее существенную роль играет своеобразная диалектика между способностями и умениями. Способности и умения, совершенно очевидно, не тождественны, но они все же теснейшим образом друг с другом связаны, притом связь эта взаимная. С одной стороны, освоение умений, знаний и т.д. предполагает наличие известных способностей, а с другой – само формирование способности к определенной деятельности предполагает освоение связанных с ней умений, знаний и т.д. Эти умения, знания и т.д. остаются чем-то совершенно внешним для способностей лицеиста, лишь пока они не освоены. По мере того как они осваиваются, т.е. превращаются в личное достояние, они перестают быть только знаниями, умениями, полученными извне, а способствуют развитию способностей.

«По мере того как человек на материале определенной системы знания по-настоя-

щему осваивает приемы обобщения, умозаключения и т.д. у него не только накапливаются определенные умения, но и формируются определенные способности. Обучение как подлинно образовательный процесс, тем именно и отличается от простой тренировки, что в нем через умения и знания формируются способности» [1, с.23].

В частности, позитивное отношение к будущей профессии и интерес к учебно-профессиональной деятельности (мотивационный компонент готовности) базируется на ценностях познания, достижения, творчества, саморазвития, на общей осмысленности жизни, осознанности целей и выстроенной в сознании перспективе будущего, то есть тех образованиях, которые принадлежат ценностно-смысловой сфере личности. Развитие именно этой сферы личности должно быть предметом особого внимания при реализации системы военно-профессиональной ориентации.

Развитие Вооруженных Сил и других силовых структур Республики Казахстан предъявляет более высокие требования к кадровому составу, диктует необходимость разработки новых подходов к комплектованию военно-учебных заведений, обеспечивающих приток в них лучших представителей молодежи. В связи с этим актуализируются практические задачи поддержки военно-профессионального самоопределения личности, повышения степени осмысленности, мотивированности выбора и овладения военной профессией; диагностирования военно-профессиональной пригодности к определенной специальности; формирования военно-профессиональной направленности, представлений о личной военно-профессиональной перспективе.

Для того чтобы у лицеистов ускорить процесс формирования военно-профессиональной направленности – в лицее создана соответствующая учебно-материальная база и учебные программы. На мой взгляд, самой главной составляющей в учебном процессе с позиции дидактики, является использование информационных технологий и программ. Учебное обеспечение лицея, это, по

существу особый класс программ — экспериментальные и обучающие программы, обучающие системы. Собственно они и задают и определяют процесс военно-профессионального обучения, но с таким условием, что они должны все время совершенствоваться педагогами – специалистами. В настоящее время имеются базы и банки данных, гипертекстовые системы, интерактивные средства обучения, созданные специально для обучающих целей. Среди обучающих систем наиболее распространены такие: для тренировки умений и навыков; тренировочные; для формирования знаний, в том числе научных понятий; программы по проблемному обучению; имитационные и моделирующие программы; дидактические игры и т.д.

Реализуя целостный подход к личности, необходимо говорить и о том, что сформированные мотивы взаимосвязаны с жизненными целями, смыслами и ценностями обучаемого, с его личностными качествами: направленностью, отношением к себе, к профессиональной деятельности, к другим людям.

Полагаю, что в процессе военно-профессиональной ориентации необходимо обращаться к целостной личности субъекта и выбора профессии. Наличие индивидуальных различий в способностях лицеистов требуют индивидуального подхода к учащимся. «Способности ребенка не предопределены его врожденными задатками, а являются не только предпосылкой, но и результатом его развития, то само развитие способностей ребенка не должно и не может совершаться стихийно, самоотком. Оно должно направляться сознательным воздействием человека» [1, с.38].

Вместе с тем, поскольку успешность учебной работы лицеистов зависит в известной мере от их способностей, а развитие, формирование их способностей, в свою очередь, зависит от того, как лицеист осваивает передаваемые ему в ходе обучения знания, перед педагогом встает задача: учитывая способности обучаемого во всем их многообразии и индивидуальных особенностях, вместе с тем и формировать их в надлежащем направлении.

С этих позиций ключевой формируемой характеристикой субъекта может быть признана психологическая готовность лицеиста к освоению программы военно-профессионального образования – целостное интегративное психологическое образование, основанное на согласованности личностных характеристик и учебно-профессиональной деятельности в лицее, обеспечивающее эффективность и развитие всех видов деятельностей, входящих в нее (учебно-познавательной, военно-профессиональной, исследовательской, деятельности самообразования и саморазвития). С этой целью в

Лицее преподавателями начальной военной подготовки разработана экспериментальная программа изучения начальной военной подготовки, которая апробирована уже на протяжении пяти лет и судя по отзывам из военно-учебных заведений о качестве подготовки выпускников Лицея имеет право на жизнь являясь наиболее прогрессивной, но об этом в следующей статье.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Гиппенрейтер Ю.Б., Романова В.Я. Психология индивидуальных различий //Хрестоматия. – М.: ЧеРо, 2002. – 2-е изд. – 776 с.

Аңдатпа

Тауланов С.С., Небылица В.В. Әскери дайындық пәнін оқыту үдерісінде болашақ офицерлердің кәсіби-құндылығын бағдарлау //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Берілген мақалада «Арыстан» мамандандырылған лицейіндегі әскери істі терең оқыту үдерісінде лицейістердің кәсіби-құндылықты бағдарлануы ерекшеліктері қарастырылады. Оқушылардың кәсіби-құндылықты бағдарлануы алғашқы әскери дайындық пәні, жоспар бойынша және үйірме сабақтары барысында ішкі күн тәртібін сақтау, лицейдегі мінез-құлық ережелерін орындау арқылы, жалпы білім беру және алғашқы әскери дайындық пәндері бойынша үлгерімі ағымдық және қорытынды бақылау арқылы жүзеге асырылады. Сонымен қатар лицейде эксперименталды оқу бағдарламасы әзірленді. Бұл бағдарлама типтік бағдарламадан сапасымен ғана емес, сонымен бірге оқу уақытының ұлғаюымен ерекшеленеді. Оқу бағдарламасының бөлімдері оқушылардың жеке қабілетін дамыту үшін жағдай жасауға, тұлғалық бағдарланған оқытуды жүзеге асыратын әдістемелік білімдерді меңгеру үшін жағдай жасалынған алғашқы әскери дайындық пәні бойынша тереңдетілген жұмыс оқу жоспары бағдарламасының өзектілігі мен жаңалығының мәні лицейістердің кәсіби бағыттағы белгілі бір тақырыптарды оқыту келешекте әскери ЖОО-да оқу үшін теориялық білім деңгейімен практикалық дағдыларды меңгеруінің жоғарылауына байланысты белгілі бір міндетті шешуге мүмкіндік береді. «Арыстан» лицейістердің алғашқы әскери дайындық пәні бойынша даярлау мақсаты – оқушыларды келешекте Қарулы Күштер әскери ЖОО және ҚР әскери құрылымдарында табысты оқу үшін қажет білімдерді, біліктерді, дағдыларды дамыту.

Кілтті сөздер: эксперименталды оқу бағдарламасы, алғашқы әскери дайындық, мамандандырылған оқу орындары

Abstract

Taulanov S. S., Nebylica V.V. **Professional and valuable orientation of the future officers in the learning process of military training in a specialized lyceum «Arystan»** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

This article describes the features of professional and valuable orientation of lycee (pupils) in the process of deep studying the military affairs in specialized lyceum “Arystan”. Professional and valuable orientation of lycee is realized during the planned subjects and sections based on military training, through keeping the internal regulations and obeying the rules of behavior at the Lyceum, through current and final control on general subjects and initial military training, furthermore experimental program is designed at the Lyceum which is differ from sample program in quality and the study hours. Sections of the curriculum focused on creating conditions for the development of the individual abilities of lycee, to develop the methodological knowledge realizing the potential of the personal oriented education.

Topicality and novelty of “Basic military training” curriculum consists of the professional study of lyceum students the certain topics which can help to solve important tasks in raising the theoretical knowledge and gaining practical skills which will help while entering the high military institutions. The aim of basic military training in lyceum “Arystan” is to give knowledge and skills, which will be useful in further education in Armed forces and force structure of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: experimental training program, basic military training, specialized educational institutions.

ӘОК 378.2

Б.Қ. ДІНІСТАНОВА, М. НАЖИПҚЫЗЫ, Ж.Б. КУДЬЯРОВА

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

ЖОҒАРҒЫ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ

Аңдатпа.

Инновациялық технологиялардың заманауи білім беру үдерісіндегі орны үнемі арту үстінде. Ұсынылған мақаланың мақсаты – заманауи білім берудегі инновациялық технологияның рөлін анықтау болып табылады. Жұмыста ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың оқу барысында және оқу үдерісінің нәтижелілігін бақылау үшін пайдалану әдістемелері келтірілген. Қоғамдық ақпараттану объективті үдерісі ақпараттық білім беруге ауысудың негізі болды және соның нәтижесінде электрондық педагогиканы енгізуге қажеттілік туындап, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар оқу үдерісіне енгізілді. Сонымен, білім берудегі инновациялық технологиялар педагогикалық жұмыстарды жаңа сапалық деңгейге көтеруге мүмкіндік береді, бұл кезде дидактикалық, ақпараттық, әдістемелік, технологиялық мүмкіндіктер артады және нәтижесінде мамандарды дайындау сапасы жоғарылайды.

Түйін сөздер: электрондық педагогика, электрондық оқыту, ақпараттық технология, интернет-технология, мультимедиялық технология, оқу үдерісі.

Кіріспе. Компьютерлерді оқу үдерістеріне енгізудің алғашқы тәжірибелері өткен ғасырдың 60-шы жылдарына сәйкес келеді. Ол кезде бірінші болып автоматты оқыту курстары түріндегі бағдарламалық оқыту құралдары пайда болған. Бағдарламалық қамтудың даму динамикасы, үшінші буынның дербес компьютерлерінің пайда болуы, телекоммуникациялық технологиялардың дамуы жаңа ақпараттық технологияларды білім беру үдерісіне енгізуді және пайдаланудың бастамасы болады.

Бүгінгі таңда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім беру жүйесіне берік еніп келеді. Білім беруде пайдаланы-

латын ақпараттық-коммуникациялық технологияларға мультимедиялық технологиялар, дәріс сабақтарын компьютерлік презентациялар, демонстрациялар көмегімен online режимінде жүргізу, тренинг және студенттердің білім деңгейін тексеруге арналған бағдарламалар жасау, қашықтықтық оқыту технологиялары, электрондық оқулықтар мен оқу құралы және т.б.

Қазіргі кезде еліміздегі кез-келген көптеген пәндер бойынша оқыту компьютердің көмегімен жүргізіледі. Мысалы, дәріс сабақтары компьютердің арқасында көбірек интерактивті бола түсті: видеопрезентациялар, видеопроектор көмегімен жасалған виде-

одемонстрациялар. Интерактивтіліктің артуы студенттердің оқыту үдерісіне белсенді қатысуына мүмкіндік туғызады: сұрақтар қою, оқытушы ұсынған оқу материалының түсініксіз бөлімдері мен фрагменттері бойынша толығырақ және түсінікті мәлімет алу [1, 2].

Негізгі бөлім. Мультимедиа-технология деп адамның ақпаратты бір мезгілде бірнеше сезім мүшелері арқылы қабылдауды қамтамасыз ететін аппараттық және бағдарламалық құралдар жиынтығын айтады. Бұл ақпарат заманауи адамға кең танымал аудио ақпарат (дыбыстық), бейне ақпарат, анимациялар (мультипликация, жандану) түрінде ұсынылады.

Оқытушы түсіндіруі мен бейне ақпарат немесе анимацияның үйлесімі студенттің ұсынылып отырған оқу материалына зейінін біршама белсенділендіреді және жаңа тақырыпқа деген қызығушылығын арттырады. Нәтижесінде, оқыту үдерісінде студенттерді эстетикалық қанағаттандыра отырып, оқытушы ұсынған ақпарат сапасы артады және қызықты, әрі әсерлі бола түседі. Бұл кезде оның оқу үдерісіндегі рөлі елеулі өзгеріске ұшырайды. Оқытушы оқу материалының күрделі фрагменттеріне көбірек көңіл бөле отырып, дәріс уақытын тиімдірек пайдалана алады.

Ақпараттық оқыту бағдарламаларын енгізудің бірнеше артықшылықтары бар. Бұл бағдарламалар көмегімен аудиторияларда ғана емес, қашықтықта да оқуға мүмкіндік береді. Ақпараттық оқыту жүйелері оқытылып отырған материал толық меңгерілмеген жағдайда бірнеше рет қайталайтын жаттықтырушы рөлін атқарады. Сонымен қатар басылып шығарылған материалдармен салыстырғанда электронды оқу құралдары ғылыми және оқу мәліметтерін жаңарту қаржылық жағынан тиімді.

Студенттерің білімін бақылау барысында қолданылатын электронды тестілеу бағдарламаларының да төмендегідей артықшылықтары бар: бағалаудың қарапайым жолы, кездейсоқ реттілікпен сұрыптау арқылы көптеген вариантты жұмыстар жасау, экономикалық тұрғыдан тиімділік, студенттердің білімін бағалаудағы әділеттілік.

Электрондық оқулықтардың төмендегідей артықшылықтары бар: кәдімгі оқулықтармен салыстырғанда жылдам ақпарат табу, уақытты үнемдеу, мультимедиялық технологияларды қолдану мүмкіндігі, студенттік жеке дайындалу таңдауы мен қажетті тақырыптар бойынша білім деңгейін тексеру мүмкіндігі [3].

Электрондық оқулықтар студенттер үшін өздігінен білім алу көзі болып табылады. Кез-келген студент қалаған уақытында компьютер көмегімен өз білімін толықтыруға, бақылауға және жетілдіруге мүмкіндік алады. Электронды оқулықтар қашықтықтық оқыту кезінде жақсы көмекші бола алады.

Жоғарыда айтылған материалдардан компьютерлік технологияны оқу үдерісіне пайдалану оның барлық сатысында тиімді екенін көреміз. Компьютер дәріс, практикалық және зертханалық сабақтарды жүргізуге, білім деңгейін тексеру кезінде, презентация көмегімен бітіру жұмыстарын қорғауда да пайдаланылады.

Алайда, компьютермен жұмыс жасау біршама ақыл-ой, көру және жүйке-эмоционалдық жүктемемен байланысты болғандықтан, компьютерді дидактикалық материалдар ерекшеліктерінсіз, оқушының дербес компьютермен жұмыс істеу режимдерін сақтамау студенттер денсалығына кері әсер етуі, әрі оқу үдерісіне нұқсан келтіруі мүмкін.

Компьютер оқу үдерісінде оқушыны толық ауыстыра алмайды. Оқу үдерісіне педагог пен компьютер бірге қатысқанда ғана оқу сапасы артады. Осы жолмен ұйымдастырылған оқыту үдерісі материалды түсіндіру үдерісін белсенділендіреді, студенттердің оқылатын пәнге қызығушылығын және оқу үдерісінің тиімділігін арттырып, оқу материалын терең түсінуге мүмкіндік береді.

Бір жағынан, оқытушы мен компьютердің бірлестігі оқытылатын пәнді әртүрлі деңгейлі студенттердің түсінуіне ыңғайлы жасап, оның қабылдану сапасын арттырады. Екінші жағынан, ол оқытушының дайындығы мен біліміне біршама жоғары талаптар қояды. Оқытушы дәстүрлі оқыту әдістемесін ғана меңгеріп қоймай, сонымен қатар оны замана-

уи ғылыми және техникалық жетістіктермен жаңартып отыру керек.

Ақпараттық компьютерлік технологияны пайдалану жаңа жұмыс формаларын енгізуді және оқытушы – кеңес беруші, ал студент – оқу тапсырмасымен өздігімен жұмыс істейтін және білім алу үшін ақпараттық технологияны кеңінен қолдана алатын белсенді зерттеуші ретінде жаңа рөлдерін енгізуді болжап отыр.

Оқу үдерісіне ақпараттық технологияларды пайдалана отырып қосылып студент оқытушымен әрекеттес және ынтымақтас субъектіге айналады, соның нәтижесінде, бұл оқу үдерісіндегі субъектінің өзін-өзі бағалауына жақсы әсер етеді. Дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда ақпараттық технологиялармен коммуникациялар көмегімен оқыту оқу материалын сұрыпталған дайын білім ақпараттарымен толықтырып қана қоймай, студенттердің шығармашылық, интеллектуалды қабілеттілігін де арттыруға мүмкіндік береді.

Алайда, заманауи ақпараттық және коммуникациялық технологияларды енгізу өзінің аса сол мүмкіндіктерімен бірге, объективті қиындықтар туындатып отыр:

1) ақпараттық ағындардың артуы салдарынан элеуметтік уақыттың «сығылуы» орын алуда;

2) ақпараттарды қабылдау тұтастығы төмендейді;

3) тұлғаның эмоционалды-құндылықтары төмендеп, рационалды-логикалық сферасы артуда;

4) әрекеттердің бағдарламалануы мен ойлау операцияларының стандартталуы жүзеге асуда;

5) болашақ маманның креативтілігі төмендейді;

6) заманауи тұлғаның дарашылдығы мен жалғыздық артуда;

7) айналасындағы перспективті және белсенді адамдардың азаюы салдарынан тұлғаның тілдесу аясы «сығылуда»;

8) компьютерлік орта шеңдерінде тұлғаның өзінің жеке виртуалды әлемін жасау тенденциясы байқалуда;

9) басқа адамдардан қашықтау пайда болып, өзінің жеке интеллектуалды алаңдауларына жүктелуі пайда болады;

10) коммуникативті істерде адамды компьютерге айырбастау қажеттілігі дамуда;

11) тұлғааралық қатынасқа қажеттілік төмендеп, керісінше, ол виртуалды әлемде артуда.

Қорытынды. Осылайша, жоғары мектептің оқу үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялар белсенді түрде еніп кетті және презентация, онлайн семинар мен конференция, жобалық-аналитикалық сессия, жоба бойынша жұмыс, тренинг, тьюториал, жобаларға қатысу, жобаларды жеке дара және топпен қорғау, видеоконференция, видеодәріс, виртуальді кеңес беру, виртуальді тьюториал, білім беру экспедициясы, білім беру жарыстары және т.б. оқытудағы әдеттегі атрибуттарға айналды.

Алайда, ақпараттық және коммуникациялық технологияларды шамадан тыс пайдалану адамның психикалық және психологиялық белсенділі аумағына қалпына келмейтін нұқсанның артуына алып келеді. Заманауи ақпараттық және коммуникациялық технологияларды жоғарғы оқу орындарының оқу үдерістеріне енгізу студенттің эмоционалды, тұлғалық және басқа да құнды аумақтарына бірдей жақсы әсер етпейді. Осыған байланысты болашақ маманға техникаланған оқу үдерісінің кері әсерін жоюға арналған қалпына келтіру жұмыстарын қарастыру қажет.

Сонымен, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісіне енгізу электронды оқыту ортасындағы педагогикалық практиканы жаңа сапалық деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Краснова Г.А., Беляев М.И., Соловов А.В. Технологии создания электронных обучающих средств /Г.А.Краснова, М.И.Беляев, А.В.Соловьев. – М.: МГИУ, 2001. – 224 с.

Андреев А.А. Педагогика высшей школы. Новый курс /А.А.Андреев. – М.: ММИЭИФП, 2002. – 264 с.

2. Бордовская, Н.В. Педагогика: Учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб: Питер, 2000. – 304 с.
3. Новиков, А.М. Постиндустриальное образование /А.М.Новиков. – М.: Эгвес, 2008. –136 с.

Аннотация

Б.К. Динистанова, М. Нажипкызы, Ж.Б. Кудьярова. **Внедрение информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс высшей школы** //Педагогика и психология, №2 (27), 2016, КазНПУ Имени Абая.

Инновационные технологии занимают все большее пространство в современном образовании. Целью данной статьи является **выявление роли инновационных технологий в современном образовании**. Приведены методики применения информационных и телекоммуникационных технологий в обучении, мониторинга результативности образовательного процесса. **В результате объективных процессов информатизации учебный процесс перешел к информационному образованию**, что, в свою очередь, привело к необходимости разработки электронной педагогики, внедрения информационных и коммуникационных технологий в учебный процесс. Таким образом, инновационные технологии в образовательном процессе позволяет обеспечить переход к качественно новому уровню педагогической деятельности, значительно увеличивая ее дидактические, информационные, методические и технологические возможности, что в целом способствует повышению качества подготовки специалистов.

Ключевые слова: электронная педагогика, электронное обучение, информационные и коммуникационные технологии, интернет-технологии, мультимедийные технологии, учебный процесс.

Abstract

Dinistanova B.K., Nazhipkyzy M., Kudyarova Zh.B. **The introduction of information and communication technologies in the learning process of higher school** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

Innovative technologies occupy more and more space in modern education. The purpose of this article is to identify the role of innovative technologies in modern education. Techniques of application of information and communication technologies in training, performance monitoring of the educational process. As a result of objective processes of information passed to the educational process of the formation of the information that , in turn, led to the need to develop e- pedagogy, introduction of information and communication technologies in the educational process. Thus, innovative technologies in the educational process allows for a transition to a qualitatively new level of pedagogical activity, significantly increasing its teaching, informational, methodological and technological capabilities, which generally contributes to the quality of training.

Keywords: e-pedagogy, e-learning, information technology, Internet technology, multimedia technology, the learning process

УДК 793:378

Л.А.НИКОЛАЕВА, А.Е.КУСАНОВА

Т.Жүргенов атандағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)

ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚҚА ХОРЕОГРАФИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Аңдатпа

Мақалада хореографиялық өнердің өскелең ұрпақты толыққанды және жан-жақты дамытудың құралы ретінде қарастырудың өзектілігі және маңыздылығы мәселелері көтеріліп отыр, сондай-ақ оның рухани кемелденген, тәрбиелі жеке тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөлі туралы айтылады. Хореограф-оқытушының осы үдерістегі рөлі, жас ұрпақтың шығармашылық дамуға деген ұмтылысын, еңбектенуге, сабырлы да тәртіпті болуға, эмоциясын сауатты басқаруға, керемет дүниелерді ұғынып, түсінуге тәрбиелеудегі міндеттері қарастырылады.

Хореографияның мәдениетаралық коммуникация құралы ретінде әлеуметтендіру қызметі, яғни өз ұлтының мәдениетіне, халықтық шығармашылыққа, салт-дәстүрге, өзара түсіністік және «этникалық» толеранттылықты қалыптастыру ұстанымдарын сақтайтындығы сөз етіледі.

Таңдап алынған тақырыптың өзектілігі мен қажеттілігі хореографиялық өнердің оқыту және тәрбиелеу міндеттерді жүзеге асыруда көптеген мүмкіндіктерге бай болуымен, әсіресе қазіргі жағдайда бұл өнер анағұрлым қол жетімді және барлық салаға қатыстылығы сипатының артуымен байланысты болып отыр.

Түйін сөздер: хореографиялық өнер, хореограф-оқытушы, хореографиялық тәрбие.

Кіріспе. Қоғамдық қатынастар дамуының қазіргі жағдайында, еліміздегі әлеуметтік-экономикалық салада, мәдениет пен білім салаларында болып жатқан өзгерістер өскелең ұрпақты толыққанды және жан-жақты тәрбиелеу мәселесі өзекті және маңызды болып отыр. Қазіргі қоғамда білімді, жан-жақты дамыған, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі тануға, алдында пайда болған мәселелерді өздігінен шешуге қабілетті тұлғаларға деген сұраныс пен қажеттілік күннен-күнге өсіп келеді.

Бұл мәселе өскелең ұрпақты тәрбиелеудің жаңа әдістерін жасап, ендіруді талап етеді және тұлғаны жан-жақты үйлесімді жетілдіріп, дамытудың дәстүрлі емес жолын таңдауға алып келеді.

Тұлғаның үйлесімді дамытудың түрлі жолдарының ішінде хореография ерекше орынға ие, оның маңыздылығын айтып жеткізу мүмкін емес. Сонымен қатар оның өзектілігі толыққанды және жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеу мәселесінің маңыздылығы артуымен байланысты болып отыр.

Хореографиялық өнерімен айналысу әдемілікті, әдемі дүние түсініп, жасауды үйретіп қана қоймай, сонымен қатар рухани байыта отырып, шығармашылық қиял, бейнелі ойлауды дамытады. Сондай-ақ, бұл сабақтар физикалық дамуға, денсаулықты жақсартуға әсер етеді, тұлғаның (дененің) түзу, дұрыс тәрбиеленуіне, қимыл сұлулығына, дене икемділігіне, ым-қимылдардың үйлесімділігіне, мінез-құлықтың, өзін-өзі мәдени ұстауға баулиды.

Өскелең ұрпақты би арқылы тәрбиелеудің өнімділігі (нәтижелілігі) оның музыка, бейнелеу, театр өнерлерін, қимыл-қозғалыстың ырғақтылығы мен икемділігін қамтитын синтездеуші сипатымен байланыстырылады.

Хореографиялық шығармашылығымен айналысу тәрбиеленушінің шынайы өмірін толықтырушы және жалғастырушы әрекет болып табылады. Оның өміріне түрлі көңіл-күй мен сезім толқындарымен байытылады, мұндай мүмкіндіктер тәрбиеленушіге басқа салаларда берілмес еді.

Алайда музыка, ән-күй, бейнелеу өнері, дене тәрбиесі сияқты қазіргі мектеп білім

бағдарламасында міндетті пәндер қатарына би өзіне орынала алмай келеді. Бұл тақырыпта пікірталастар өткен ғасырдың 80-жылдарынан бері әлі күнге дейін жүргізіліп келеді. Бірақ та көрнекті оқытушы- тәрбиешілер, психологтар мен бишілер хореография білім берудің міндетті пәні болуы керек пе деген мәселеле бойынша бірізді пікірге келген жоқ.

Мақаланың негізгі бөлімі. Хореография өнердің «аралық» түрі ретінде тәрбиелеу үдерісінде ерекше орынға ие. Мәселе өнер ретінде хореография оқытуы мен мазмұнының ерекшелігіне байланысты. К.Д.Ушинский дәуірінен бері жетекші оқытушылар мен хореограф-мамандар арасында жоғары санатты шебер-орындаушыны тәрбиелеу маңызды ма, әлде хореография арқылы балалардың шығармашылық, зияткерлік, эмоционалдық, физикалық қабілеттерін дамыту маңызды ма деген диалог жүргізіліп келеді. Бұл диалог бүгінгі күнде де өз маңыздылығын жоғалқан жоқ.

Сонымен бірге эстетикалық шығармашылық қабілеттерін, шығармашыл тұлғаны тәрбиелеуді қалыптастырмай, жан-жақты және үйлесімді тұлғаны тәрбиелеу мүмкін емес екендігі сөзсіз көрініп отыр.

Бұл тұста атаулы үдерістің ұзақтығы, күрделілігін, көпқырлылығын ескерген жөн. Бұл үдеріс тәрбиеленушіден де, хореограф-оқытушыдан да көптеген сапалар мен қабілеттерді талап етеді.

Хореограф-оқытушы оқушылардың бойында өнермен тілдесу қажеттіліктерін, оның тілін түсінуін, оған деген сүйіспеншілік пен жақсы талғамды қалыптастырып, дамытуы тиіс. Еңбекқорлық, толық берілу, шыдамдылық және тәртіптілік – бұлар тек хореографиялық залда ғана емес, тұрмыста да қажетті мінез-құлық сапалары болып табылады. Бұл қасиеттер оқытушы оқушылардың бойына ұзақ уақыт бойы сіңіруі тиіс және мұның нәтижесі табыстар мен көптеген істерде жетістіктердің негізіне айналады.

Жауапкершілік сезімі (сонымен қатар күнделікті өмірде де қажет болып табылады) бимен айналысатын оқушылардың тұрақты өсуі мен өзін-өзі дамытуына ықпал

етеді. Басқа қатысушылар саған байланысты болғандықтан, кешігуге болмайды, биде сенімен бірге тұратын өз серіктесіңнің жалғыз қалуына жол берме, соңына дейін оқып-үйренбей қоюға болмайды, орындамауға болмайды. Хореографиялық орындаудағы ұқыптылық пен жинақылық, тұлғаның сүйріктігі оқушының күнделікті өмірдегі сыртқы бейнесіне де ауысады. Ол тек түзі тұлғасымен ғана ерекшеленіп қоймайды, онымен қатар, шаш үлгісімен де, қарапайым киімдерді киюдегі сұңғақтылығымен ерекшеленетін болады.

Хореографиямен айналысу арқылы әдептілікке, басқаларға қамқорлық пен көңіл бөлуді тәрбиелеу де өзіндік маңыздылығы бар міндеттердің бірі болып табылады.

Келешек ұрпақтың денсаулығын сақтаудағы хореографиялық тәрбиенің маңызды рөлін атап өтпесек болмас. Соңғы медициналық зерттеулерге исследований (Баль Л.В., Звезда И.В., Барканова С.В және т.б.) көңіл аударатын болсақ, кіші жастағы балаларда соматикалық денсаулық бұзылуының жиілігінің өсуі байқалып отыр. Бұл тек медицинаның ғана емес, педагогиканың да мәселесі болып табылады. Сәйкесінше, білім беру, тәрбелеу және дамытушылық міндеттерін шешу қатарында балаларды әдемілік пен сұлулыққа баули отырып, өскелең ұрпақтың денсаулықтарын сақтауға және жақсарту қажет. Бұл міндеттер хореография сабағының негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Хореографиялық сыныптың оқытушы-жетекшісі балалармен жұмыс жасау барысында атаулы өнер түрін шығармашылық тұрғыда қабылдауға даярлау мақсатында үшін оқушылардың бойында эстетикалық тәрбиені қалыптастыруға ерекше көңіл бөлуі тиіс. Оқу-тәрбиенің негізіне білім және өзінің ұлттық мәдениет пен халықтық шығармашылыққа деген сүйіспеншілікті қалыптастыру, айналадағы дүние сұлулығын қабылдау қабілеттері жатады. Физикалық жетілу жетістіктері рухани кемелденген тұлғамен тығыз байланыста болуы керек.

Жоғарыда көрсетілген барлық міндеттер балалардың жас және тұлғалық ерекше-

ліктерімен тығыз байланысты. Мысалыға алар болсақ, кіші жастағы балаларды оқыту негізінде ойындық бастау сабақтың толықтырушы бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс. Хореограф-оқытушы оқыту үдерісіне ойын элементтерін сауатты және оңтайлы түрде тандап, ендіруі қажет. Ойын басында еңбектену пайда болып, ойынның мәні жіне жалғасына айналады. Оқытушының міндеті – балаларды шығармашылық өзін-өзітану әрекетіне ұмтылуға, эмоцияларын сауатты түрде басқара білуге, сұлулықты түсінуге тәрбиелеу.

Балалармен жұмыс жасау барысында жас ерекшеліктерін жақсы білу керек, себебі онсыз оқытудың мазмұны мен бағытын анықтау мүмкін емес. Мектепке дейінгі жастағы балаларға бұлшықет дамуының әлсіз болу жағдайы тән, олар физикалық ауыртпалықтан тез шаршайтын болады. Арқа бұлшықеттерінің әлсіздігінің салдарынан олар денені ұзақ уақыт бойы тік ұстауға қабілеттері төмен болып келеді. Оқытушы бұлшықеттерді қатайтуға және дамытуға, дұрыс дене бітімі тұрақты дағдыларын қалыптастыруға көңіл бөлуі тиіс. Тыныс алу бұлшықеттерінің әлсіздігі, жүрек-қантамырлары жүйесінің жеткіліксіздігі – мұның барлығы физикалық жүктемені арттыруда және жылдам ырғақ пен баяу ырғақты кезектестіре қолдануда оқытушының шебер болуын талап етпек. Балаларда көру, есту, бұлшықет және вестибулярлы сезімталдық сияқты анализаторлық аппараттар жеткіліксіз дамыған. Қабылдау қабілеттері де толық жетілмеген болады: балалар музыканы ұзақ уақыт тыңдай алмайды, қозғалыстарды дұрыс қабылдай алмайды, кеңістікте дұрыс бағыттай алмайды. Сезім мүшелерін, сезімталдық қабілеттерін дамыту және қабылдауды жетілдіру – оқытудың басты міндеті болуы тиіс.

Оқытушы өз жұмысында мақсатты әдістерді балалардың жас ерекшеліктерін, олардың арнайы даярлықтарын, эмоционалды жауаптылық деңгейін, хореографиялық өнерге деген қызығушылықтарын ескере отырып қолданады. Қызығушылық пен шабытттылық – тұлғаның зияткерлік дамуы-

ның көзі. Зияткерлік сезім оқуға деген ынтаның жетекші сезімі болып табылады. Егер оқыту жарқын да қуанышты әсерге толы болатын болса, таным мен білім мықты және қажетті болып қалыптасады. Сабақтар қызықты болып бастайды, сонда балалар шығармашылықтағы өзінің күш салуының нәтижелерін көріп, сезіне бастайтын болады. Оқытушының міндеті – баланың шығармашылыққа деген қызығушылығын қсқіріп алмау, оны әрі қарай дамыту, күшейту.

Би өнері сондай-ақ мәдениетаралық қарым-қатынасты, байланысты дамытудың қозғаушы күші болып табылады, себебі онда этникалық ерекшеліктер, хореография тілі, этнос пен этностық топтардың пластикалық мәнерлілігі көрініс табады. Мұның барлығы қимыл-әрекеттердің, қозғалыстың сипатында, бидің музыкалық-ырғақтық және метрикалық құрылымында оны орындау мәнерінде беріледі.

Мәдени жаһандану дамуы, елдер мен халықтардың жақындасу жағдайында және қазіргі қоғам өмірінің барлық қырын қамтуда, хореограф-оқытушы оқыту барысында көпмәдениетті тәрбие беруде өзінің орасан зор үлесін қоспақ. Бұл тәрбиенің негізінде өз ұлтына, халқына, оның ұлттық мәдениетіне деген махаббатын қалыптастыру жатады.

Би – адамдардың өз сезімін, көңіл-күйін жеткізудің алғашқы тәсілдерінің бірі. Өзге халықтың биін түсіну үшін оның тілін білу міндетті емес, себебі би тілі әмбебап болып табылады. Түрлі этникалық мәдениеттердің билеу шеберлігі қастерлеп сақталады және ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырады. Халықтық хореография үлгілерін зерттеу өзінің этникалық байланыстарыңды қалпына келтіреді, этникалық толеранттылықты және қарым-қатынастық дағдыларды тәрбиелейді, дүниетанымды байытады, өзге мәдениеттерді түсініп, құрметтеуді, адамдар мен тұтас халықтар арасындағы түсіністіктерді қабылдауға үйретеді.

Заманауи хореографияның әлеуметтендіру функциялары өзара тығыз байланыста және өзара әрекеттеседі. Әр хореографиялық бағыт қоғамда өмір сүріп, соған әсер ете отырып, бір емес, бірнеше функцияларды

атқарады, оның ішінде – тәрбиелік, себебі, хореография арқылы оқушының бойында орындаушылық қабілетті, рухани әлемін дамытуға әсер етеді.

Мақалада аталған сұрақтарды хореография арқылы тәрбиелеу саласындағы қазақстандық педагогика тарихындағы мол педагогикалық тәжірибелерді сараламай, практика жүзінде меңгермейінше қарастыру мүмкін емес. Атап айтар болсақ, Селезнев А.В., Абирова Д.Т., Жиенқұлова Ш., Аюханов Б.Г. және т.б. Қазақстандық атақты хореограф-оқытушылардың мұрасын зерттеу үлкен әлеуетке ие болып табылады және бастауыштық, жалпы хореографиялық білім беруде, болашақ кәсіби мамандарды даярлауды дамытуда басшылыққа алынуы тиіс.

Қорытынды. Осыған байланысты өскелең ұрпақты хореография тәсілдерімен тәрбиелеу заманауи білім беруде маңызды болып отыр және сонда ерекше орын алуы тиіс.

Хореография өнері тұлғаның толыққанды дамуын жетілдіруде, оның үйлесімді рухани дамуы үшін үлкен мүмкіндіктерге ие, әсіресе қазіргі жағдайда бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен оларға деген қолжетімділік артып тұрғанын ескерген де жөн болар.

Би өнерінің синкреттілігі музыкалық, би дағдыларын дамытып қана қоймай, сонымен бірге мінез-құлық мәдениетінің негіздерін де дамытуды білдіреді. Бұл арқылы біз оқушылардың дене сымбаттылығын, сұлулығын, денсаулығын күшейтуге мүмкіндік аламыз. Осы мүмкіндіктерді ескере отырып, бұл саланың адам дамуындағы рөлі маңызды деп сенімді айтуға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. Жас шамасына байланы психология: балалық шақ, ересектік, жастық: Хрестоматия / Құрастырушы Ғылыми редакторлар В.С. Мухина, А.А. Хвостов – М.: Академия, 2001. – 624 с.
2. Кудрявцев В.Т. Дамыған балалық шақ және дамытатын білім: мәдени-тарихи тұрғының негіздері. Ч. I. – Дубна, 1997. – 174 с.
3. Прибылое Г.Н. Өз әрекеті бойынша хореографиялық ұжымдар үшін классикалық би бойынша әдістемелік кепілдемелер және бағдарлама. – М., 1984.
4. Пуляева Л.Е. Хореографиялық ұжымдарда балалармен жұмыстар әдістемелері: Оқу құралы. – Тамбов: ТГУ баспасы, 2001. – 80.
5. Балалық шақтар психология: Практикум / Редакция жанында. А.А. Реана. – М.: ОЛМА ПРЕСС 2007. – 224 с.

Аннотация

Николаева Л.А., Кусанова А.Е. **Хореографическое воспитание подрастающего поколения** // Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В статье поднимаются вопросы актуальности и важности изучения хореографического искусства, как инструмента для полноценного и всестороннего развития подрастающего поколения, его важную роль в формировании нравственного, гармонично духовного и физического развития личности. Рассматриваются вопросы о роли педагога-хореографа в данном процессе, его задачи по воспитанию в юном поколении стремления к творческому самовыражению, трудолюбию, терпению и дисциплинированности, грамотному овладению эмоциями, пониманию прекрасного.

Затронуты социализирующие функции современной хореографии как средства межкультурной коммуникации, несущему в себе принципы формирования любви к своей национальной культуре, народному творчеству, традициям, взаимопониманию и «этнической» толерантности.

Актуальность и востребованность выбора данной темы, обусловлена тем, что хореографическое искусство имеет богатую возможность осуществления целого широкого ряда обучающих и воспитательных задач, особенно в современных условиях, когда оно стало более «доступным» и приобрело всепроникающий характер.

Ключевые слова: хореографическое искусство, педагог-хореограф, хореографическое воспитание.

Abstract

Nikolaeva Lyudmila, Kusanova Anipa **Choreographical education of the youngsters** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article raises issues of relevance and importance of the study of choreography as a tool for a full and comprehensive development of the younger generation and its role in the formation of the moral, spiritual and physical harmonious development of personality. The questions about the role of teacher-choreographer in this process, its task of educating the younger generation in the pursuit of creative expression, hard work, patience and discipline, competent mastery of emotions, understanding of beauty.

Affected socializing functions of contemporary choreography as a means of intercultural communication, which carries the principles of love for the irrational culture, folklore, traditions, understanding and “ethnic” tolerance.

The relevance and need for the particular topic is because the choreographic art has a rich opportunity to implement a wide range of training and educational objectives, especially in the present circumstances, when it has become more “accessible” and become more pervasive.

Keywords: choreographic art, teacher- choreographer, choreographic education.

УДК 378.016

А.К.УСЕНОВА, Н.Т. КУЛДАНОВ

*Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова
(Талдыкорган, Казахстан)*

ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ В МИРОВОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению приоритетности и актуальности медиаобразования в современном мире, анализу сущности категории «медиаобразование» на примере отечественных и зарубежных теоретиков в мировом образовательном пространстве. В работе анализируются новые подходы к медиаобразованию: развития критического мышления, эстетического сознания, творческой индивидуальности на материале музыкальных экранных искусств, формирования культуры общения с медиа, подготовка субъектов обучения к существованию в мире медиатехнологий, духовное и нравственное развитие студентов. В статье представлены пути и условия развития медиакомпетентности.

Ключевые слова: медиаобразование, медиакомпетентность, медиакультура, критическое мышление, эстетический анализ, креативные умения.

Введение. Масштабность влияния медиатехнологий, внедрение которых специалисты рассматривают как переход на более высокую стадию информатизации, затрагивает все сферы жизнедеятельности общества и требует адекватной реакции специалистов на ее изучение. Медиаобразование в настоящее время является той сферой, где реализуются потребности людей в адаптации к новым условиям жизнедеятельности общества. В значительной степени это иллюстрируют

работы, которые дают широкий обзор возможностей мультимедиа и их влияния на образовательные процессы [1].

Отсюда понятна важность интенсивного развития медиаобразования, которое «Российская педагогическая энциклопедия» трактует как направление в педагогике, выступающее за изучение школьниками и студентами «закономерностей массовой коммуникации (прессы, телевидения, радио, кино, видео и т.д.). Основные задачи медиаобразования: подготовить новое поколение к жизни в

современных информационных условиях, к восприятию различной информации, научить человека понимать ее, осознавать последствия ее воздействия на психику, овладевать способами общения на основе невербальных форм коммуникации с помощью технических средств» [2].

Основная часть. В документах Совета Европы «медиаобразование» определяется как обучение, которое стремится развивать медиакомпетентность, включающая критическое и вдумчивое отношение к медиа с целью воспитания ответственных граждан, способных высказать собственные суждения на основе полученной информации. Это дает им возможность использовать необходимую информацию, анализировать ее, идентифицировать экономические, политические, социальные и культурные интересы, которые с ней связаны.

Медиаобразование обучает индивидов интерпретировать и создавать сообщения, выбирать наиболее подходящие для коммуникации медиа.

Медиаобразование позволяет людям осуществлять их право на свободу самовыражения и информацию, что не только способствует личному развитию, но также увеличивает социальное участие и интерактивность. В этом смысле медиаобразование готовит к демократическому гражданству и политическому пониманию. Необходимо развивать медиаобразование как часть концепции обучения в течение всей жизни человека» [3].

Один из самых авторитетных медиапедагогов и теоретиков медиа Л. Мастерман обосновал семь причин приоритетности и актуальности медиаобразования в современном мире:

- высокий уровень потребления медиа и насыщенности современных обществ средствами массовой информации;

- идеологическая важность медиа, и их влияния, как отрасли промышленности, на сознание аудитории;

- быстрый рост количества медийной информации, усиление механизмов управления ею и ее распространения;

- интенсивность проникновения медиа в основные демократические процессы;

- повышение значимости визуальной коммуникации и информации во всех областях;

- необходимость обучения студентов с ориентацией на соответствие будущим требованиям;

- нарастающие национальные и международные процессы приватизации информации [4].

Реальным союзником медиаобразования видится медиакритика, рассматриваемая «зарубежными теоретиками медиаобразования как составная часть деятельности, нацеленной на образование и развитие личности на материале масс-медиа с целью формирования культуры общения со СМИ, творческих, коммуникативных способностей, критического мышления, умений самостоятельно анализировать, интерпретировать и оценивать медиатексты» [5].

В этом смысле мы полностью согласны с авторами «в педагогических кругах под медиаобразованием обычно подразумевается определенный компонент школьного и вузовского «формального образования», в наши дни все возрастающее распространение получает более широкое понимание медиаобразования как развернутой долговременной общественно-просветительской деятельности. Его приверженцы понимают под медиаобразованием, прежде всего, непрерывное развитие в обществе культуры адекватного рационально-критического восприятия содержания медийных текстов и самостоятельной оценки деятельности средств массовой информации – информационной культуры, основанной на демократических и гуманистических идеалах и ценностях, на уважении принципа культурного многообразия» [5].

На наш взгляд, приемлемы тезисы известного теоретика и медиапедагога Дж. Гербнера, который понимает медиаобразование как «формирование широкой новой коалиции организаций и индивидуумов для расширения свободы и разнообразия коммуникации, для развития

критического понимания медиа как нового подхода к либеральному образованию на каждом уровне» [6].

В последнее время все больше медиаисследователей и педагогов обращает внимание на морально-демократический аспект медиаобразования. Один из лидеров современного медиаобразовательного движения Б. Мак-Махон пишет, что в эпоху терроризма и войн XXI в. медиаобразование молодежи становится настоящим требованием демократического общества [7].

Мы полностью разделяем мнение влиятельного британского медиапедагога-исследователя Д. Букингэма: эпоха «информационного общества» привлекла «появлению новой парадигмы медиаобразования. Медиаобразование теперь не является оппозицией по отношению к системе восприятия студенческой аудитории. Оно не начинается с представлений о том, что медиа обязательно и неизбежно вредны, а молодые люди – просто пассивные жертвы влияния медиа. Медиаобразование не стремится ограждать молодых людей от влияния медиа, и, таким образом, вести их к «лучшим образцам», но дает возможность обучающимся принимать обоснованные решения относительно их собственной «защиты». Медиаобразование видится не формой *защиты*, но формой *подготовки*» [8].

Благодаря усилиям многих исследователей в сфере медиаобразования сложилось несколько подходов, которые определяют практические шаги реализации медиаобразовательных программ и проектов.

Особую роль в данном процессе играет высшее педагогическое образование, так как выпускники должны обладать компетентностью при контактах с масс-медиа, что позволит им в своей профессиональной деятельности транслировать обучающимся подлинные знания и культурные ценности. Исследователи в области медиаобразования О. Ф. Нечай и А. В. Федоров указывают, что наиболее оптимальным направлением данной проблемы является опора на парадигму «диалога культур» В. С. Библера, что позволяет воспитывать молодежь, с

одной стороны, на основе национальных традиций и смыслов, с другой, в духе толерантности и терпимости к культурным ценностям [9].

Зарубежные педагоги давно уже узаконили термин *медиакомпетентность* (нем. – *medienkompetenz*, англ. – *media competence* и т.д.). Например, в Германии под медиакомпетентностью понимается способность к «квалифицированному, самостоятельному, творческому и социально-ответственному действию по отношению к медиа» [10].

При всей привлекательности этого лаконичного определения, в нем, как нам кажется, не хватает конкретики. И если понимать медиакомпетентность как синоним медиаграмотности, то определение Р. Кьюби выглядит предпочтительнее: *медиакомпетентность – медиаграмотность (media competence – media literacy)* – «способность использовать, анализировать, оценивать и передавать сообщения (*messages*) в различных формах» [11].

В ряде научных работ последних лет стал употребляться еще один термин «*медиаобразованность*», по сути переключившийся с понятиями «*медиаграмотности*» и «*медиакомпетентности*».

В частности, медиаобразованность педагогов Н. В. Змановская трактует «как совокупность систематизированных медиазнаний, умений, ценностного отношения к медиаобразованию в целом, а также определяемый ими уровень мастерства по реализации медиаобразования школьников в педагогическом процессе» [12].

Немецкий педагог В. Вебер разработал компактную и систематизированную структуру *медиакомпетентности*, состоящую из пяти блоков обязательных умений: «Во-первых, это обе формы деятельностно ориентированного анализа медиа: отбор и использование того, что могут предложить медиа; разработка своего собственного медиапродукта. Во-вторых, в терминах содержания, обе формы включают знания и аналитические способности, связанные с креативными возможностями, на которых основаны различные виды медиа;

с предусловиями для эффективного использования медиа; с экономическими, социальными, техническими, политическими условиями, которые связаны с производством и распространением медиапродуктов» [13].

Анализ современного видеорынка экранной продукции показывает, что наряду с мировыми шедеврами существует огромное количество медиапродукции не только низкого качества, но и вредного содержания. Поскольку все они практически доступны в свободном режиме, это увеличивает бесконтрольное массированное воздействие на детей и молодежь. Экранные искусства способны развивать различные качества: от потребности к красоте и доброте, чувствительности и открытости до ненависти и агрессивности, что актуализирует педагогическое решение данной проблемы посредством медиаобразования.

Для студенческого возраста характерен поиск идеала. Именно этот период благоприятен для развития художественного вкуса, умения воспринимать прекрасное в окружающем мире. По мнению европейских ученых, восприятие искусства только тогда может привести к подлинному наслаждению, когда у личности развита эстетическая культура [14].

В настоящий период в образовательном процессе большое внимание уделяется литературе, музыке, изобразительному искусству. Однако возможности экранных искусств остаются недооцененными школой и вузом, что является, на наш взгляд, серьезным просчетом. В условиях широкого распространения искусства экрана (теле; видео; компьютерные каналы) его можно и нужно использовать в образовательном процессе, в организации досуговой деятельности студенческой молодежи.

Образовательный потенциал экранных искусств определяется их широким спектром возможностей для развития человеческой индивидуальности: эмоций, интеллекта, самостоятельного творческого мышления, мировоззрения, активизации знаний, полученных в процессе изучения дисциплин музыкального цикла, эстетического созна-

ния. Общение с выдающимися произведениями экрана создает предпосылки для противостояния личности социальному, психологическому, моральному кризису общества. Специфика контакта аудитории с киноискусством определяется синтетической аудиовизуальной, пространственно-временной природой кинематографа, объединяющего характерные черты практически всех традиционных искусств. Экранные искусства отображают реальность в художественных образах. Они позволяют «схватить» образ целостной жизненной ситуации до того, как она будет строго и подробно проанализирована жесткой логикой мышления в понятиях, и верно прореагировать на нее. «Кино объединило в своем художественном образе выразительные средства всех других искусств – как статичных, пространственных, так и чисто временных, динамических, а также пространственно-временных. Результатом этого синтеза явилось возникновение неповторимых, не известных ранее искусству звукопластических пространственно-временных выразительных средств кино» [15]. В то же время в большинстве современных казахстанских высших учебных заведениях этот потенциал до сих пор остается неиспользованным.

Заключение. Изучение и анализ отечественных и зарубежных исследований, посвященных медиаобразованию на материале экранных искусств, позволили выделить характерные мотивы деятельности, которые определяют:

– структуру личности, индивидуальности (терапевтические, компенсаторные, рекреативные и др.);

– потенциальные возможности музыкального искусства (в мотивационном, интеллектуальном, познавательном, эстетическом, креативном планах), как важнейшего фактора воздействия на личность;

– основные противоречия современного процесса медиаобразования (технической оснащенностью учебных заведений, возросшей интенсивностью информационного аудиовизуального потока);

– предпосылками к улучшению медиаобразования (развитие страны по демократическому пути, расширение возможностей контакта с культурными ценностями зарубежных стран и т.д.);

– приобщения студентов к изучению музыкального искусства других стран в рамках «диалога культур», повышения собственной квалификации и расширения кругозора в системе Интернет и качеством их практического использования;

– основные условия совершенствования современного процесса медиаобразования (определение показателей медиакомпетентности личности студента; улучшение теоретических моделей, программ, методик, форм проведения занятий со студентами педагогических вузов на материале экранных искусств);

– ориентацию на развитие критического мышления и творческого потенциала личности в русле идей гуманизма и общечеловеческих ценностей вне зависимости от социального происхождения и т.п.;

– учет социокультурной ситуации в нашей стране, психологических особенностей студенческой аудитории;

– включение в вузовские программы курсов, предусматривающих изучение экранных искусств, обладающих значительным влиянием на молодежную аудиторию.

Это привело нас к убеждению, что многие из перечисленных выше трудностей и недостатков можно преодолеть с помощью максимального использования потенциалов (эмоциональных, эстетических, информационных, креативных и т.д.) экранных искусств, помогающих развитию критического мышления, эстетического сознания, творческой индивидуальности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Федоров А. В. Медиаобразование и медиаграмотность / А. В. Федоров. – Таганрог: Изд-во Кучма, 2004. – 340 с.

2. Медиаобразование // Российская педагогическая энциклопедия. Т.1 / Гл. ред.

В.В. Давыдов. – М.: Большая российская энциклопедия, 1993. – С. 555.

3. Council of Europe // Recommendation. Media Education. – 2000. In: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA00/EREC1466.htm>

4. Masterman, L. Teaching the Media / L. Masterman. – London: Comedia Publishing Group, 1985. – 341 p.

5. Короченский А.П. Медиакритика в теории и практике журналистики / А.П. Короченский. – Ростов: Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2003. – 284 с.

6. Gerbner, G. Educators, Activists Organize to Promote Media Literacy in U.S. / G. Gerbner // New Citizen. – 1995. – Vol. 2.

7. McMahon, B. Relevance and Rigour in Media Education / B. McMahon // Keynote Presentation to the National Media Education Conference. – Baltimore, 2003. – 26 p.

8. Buckingham, D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture / D. Buckingham. – Cambridge, UK: Polity Press, 2003. – 219 p.

9. Библер В.С. Диалог культур и школа XXI века // Школа диалога культур: идеи, опыт, проблемы / Под ред. В.С.Библера. – Кемерово: АЛЕФ, 1993.

10. Tulodziecki, G. Medien in Erziehung und Bildung // Grundlagen und Beispiele einer handlungs- und entwicklungsorientierten Medienpädagogik / G. Tulodziecki. – Bad Heilbrunn, 1997. – 120 p.

11. Kubey, R. Media Education: Portraits of an Evolving Field / R. Kubey // (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1997. – p.2.

12. Змановская Н.В. Формирование медиакоммуникативной образованности будущих учителей: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н.В. Змановская. – Красноярск, 2004. – 24 с.

13. Вебер В. Портфолио медиаграмотности // Информатика и образование / В. Вебер. – 2002. – № 1 / http://www.infojournal.ru/journal_arxiv/2002/

14. Федоров А.В., Новикова А.А., Колесниченко В.Л., Каруна И.А. Медиаобразование в США, Канаде и Великобритании / Под ред. Федорова А. В. – Таганрог: Изд-во Кучма, 2007. – 256 с.

15. Нечай О.Ф., Ратников Г.В. Основы киноискусства / Нечай О.Ф., Ратников Г.В. // Учеб. пособие для некинометодических вузов. – Минск: Высш.школа, 1985. – 368 с.

Аңдатпа

Үсенова А.Қ., Құлданов Н.Т. **Әлемдік білім беру кеңістігіндегі медиаоқыту түсінігіне көзқарастар** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақала қазіргі әлемдегі медиаоқытудың өзектілігі мен басымдықтарын қарастыруға, дүниежүзілік білім беру кеңістігіндегі отандық және шетелдік теоретиктердің «медиаоқытуға» талдау жасау деңгейін талдауға арналған. Зерттеуде медиаоқытуға байланысты жаңа көзқарастар талданады: сын тұрғысынан ойлауды дамыту, эстетикалық сана, музыкалық экандық өнер үлгілеріндегі шығармашылық тұлға болу, медиамен қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруоқыту субъектілерін әлемдегі медиатеchnологиялар қызметіне бейімдеу, студенттерді рухани және адамгершілік тұрғыда дамыту. Мақалада медиақұзыреттілікті дамытудың жолдары мен шарттары ұсынылған.

Түйін сөздер: медиаоқыту, медиақұзыреттілік, медиамәдениет, сыни ойлау, эстетикалық талдау, креативті білік.

Abstract

Ussenova A.K., Kuldанov N.T. **Approaches of understanding media education in world educational space** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

Article is devoted to consideration of priority and relevance of media education in the modern world, to the analysis of essence of the category “media education” on the example of domestic and foreign theorists in world educational space. In the work new approaches to media education are analyzed: developments of critical thinking, esthetic consciousness, creative identity on material of musical screen arts, formations of culture communication with media, training subjects of training for existence in the world of media technologies, spiritual and moral development of students. Ways and conditions of developing media competence are presented.

Keywords: media education, media competence, media culture, critical thinking, esthetic analysis, creative abilities.

УДК 373.1

Е.С.ДАВЛЕТКАЛИЕВА

*Филиал Акционерного общества НЦПК «Өрлеу» по Актыобинской области
(Актобе, Казахстан)*

Б.С.КУЛЬБАЕВА.

*Актыобинский Университет им. С.Баишева
(Актобе, Казахстан)*

Б.К.МУЛДАШЕВА

*Хромтауский горно-технический колледж
(Хромтау,Кказakhstan)*

**ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ТЕХНОЛОГИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ
НА КРЕАТИВНОЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ**

Аннотация

В статье дана оценка влияния технологизации образовательного процесса на креативное развитие учащихся. Используя опытно-экспериментальную модель внутренней оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной сельской школе, были собраны и проанализированы данные о динамике креативного развития в экспериментальных и контрольных школах. В результате проведенного исследования, было выяснено, что технологизация обуче-

ния в школе позволяет эффективно влиять на креативное развитие учащихся. Креативное развитие учащихся можно использовать как один из критериев внутренней оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной школе. В качестве показателей данного критерия целесообразно считать: участие школьников в творческих конкурсах. Педагогам, включившимся в процесс технологизации обучения, в целях непрерывного повышения профессиональной компетентности и технологического мастерства дана рекомендация: участвовать в системной внутренней оценке влияния технологизации обучения на качество образования, используя методику «Портфель ученика».

Ключевые слова: креативность, креативное развитие, творческие достижения, оценка, технологизация.

Введение. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы гласит, что в современных условиях, долгосрочной основой экономического процветания и конкурентоспособности должна стать производительность труда, стратегическим ресурсом которого является человеческий капитал. Государство должно делать вклад в развитие этого ресурса [1].

Особое место в программе отводится формированию в общеобразовательных школах интеллектуального, физически и духовно развитого гражданина Республики Казахстан, удовлетворению его потребностей в получении образования, обеспечивающего успех в быстро меняющемся мире, развитие конкурентоспособного человеческого капитала для экономического благополучия страны.

В Послании «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев отметил: «Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. В современном мире простой поголовной грамотности уже явно недостаточно» [2].

Актуальность. Сегодня востребован человек творческий, интеллектуально развитый, умеющий учиться, гибко адаптироваться к постоянно меняющимся жизненным ситуациям, способный применять полученные знания на практике, искать пути рационального и нестандартного разрешения, возникающих проблем.

Исходя из этого, очевидно, что высокая ценность и важность креативности как кате-

гории мышления, для каждого индивида, как и для человечества в целом, неоспорима и никем не подвергается сомнению. От уровня развития креативности личности во многом зависит успех страны в экономической, в политической, в культурной областях.

Все вышесказанное актуализирует необходимость обращения к проблеме творческого развития – личности.

Термин «креативность» можно встретить в предисловиях к учебным программам, но гораздо реже – в конкретных предметных разработках. Еще реже можно найти реализацию идеи развития креативности в практической деятельности учителя или в реальных учебных ситуациях [3].

Креативность, как известно, – это «творческие возможности человека, которые могут проявляться в мышлении, чувствах, общении, отдельных видах деятельности, характеризовать личность в целом или ее отдельные стороны, продукты деятельности, процесс их созидания» [4, с. 165] Креативное развитие учащихся становится все более признаваемой целью школы. Диагностика уровня креативности – весьма сложная задача, которая считается в психологии одной из проблемных. Однако для широкой педагогической практики, исходя из выше приведенного определения понятия «креативность», возможно ограничиться оценкой проявлений креативности учащихся в общественно-оцениваемых видах деятельности. В Республике Казахстан, как и во многих других странах мира, творческие способности учащихся стимулируются разнообразными конкурсами и олимпиадами. Общественное признание результатов творческих работ выражается в

дипломах, грамотах, сертификатах. В настоящее время творческие работы учащихся и знаки их признания в школах оформляются в «Портфолио». Ведется в общегосударственном масштабе научно-практическая работа по разработке системы оценки «Портфолио» и учете этой оценки в процессе учебной и трудовой карьеры личности [5].

Основная часть. В нашей модели оценки влияния технологизации обучения на ка-

чество образования в общеобразовательной сельской школе для исследования динамики креативности предусматривается мониторинг участия и достижений детей в республиканских, областных, районных и внутришкольных конкурсах творческих работ, в олимпиадах. Оценка в целях нашего исследования и в его рамках проводится через систему придания веса в балльном выражении (Таблица 1).

Таблица 1

**Шкала оценки участия и достижений детей
в республиканских, областных, районных и внутришкольных конкурсах
творческих работ, в олимпиадах**

	Участие в одном конкурсе, олимпиаде	Призовое место
Республиканский уровень	10	12
Областной уровень	7	9
Районный уровень	4	6
Школьный уровень	1	3

Эта система оценки участия и достижений детей в республиканских, областных, районных и внутришкольных конкурсах творческих работ, в олимпиадах дает возможность сравнивать школы, классы между собой, выявить закономерности динамики. Мы постарались учесть, что участие в конкурсах разного уровня требует от учащегося разного уровня креативности. Разрыв между уровнями должен быть достаточно ощутимым. Поэтому каждый уровень отличается от предыдущего на три балла. Кроме того, значима

разница и между участием в конкурсе того или иного уровня и занятием призового места. Эта разница составляет два балла.

В соответствии с нашей моделью оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной сельской школе в целях изучения уровня креативности нами были собраны данные о достижениях детей в республиканских, областных, районных и внутришкольных конкурсах творческих работ, в олимпиадах (Таблица 2).

Таблица 2

Достижения детей в республиканских, областных, районных, внутришкольных конкурсах и олимпиадах

	Количество учащихся, занявших призовые места				Суммарное кол-во чел/мест
	Республиканский уровень	Областной уровень	Районный уровень	Школьный уровень	
Всего по ЭШ	6	21	42	76	145
Всего по КШ	0	0	25	66	91

В таблице указано количество призовых мест (1-3), занятых учащимися базовых школ нашего исследования за один год – год, предшествовавший началу нашего опытно-экспериментального исследования технологизации обучения.

Для того, чтобы иметь суммарный показатель для сравнения школ по уровню креативности школьников, в соответствии с нашей

моделью, мы перевели эти данные в баллы: занявший призовое место на конкурсе республиканского уровня получает 12 баллов, на конкурсе областного уровня – 9 баллов, районного – 6 баллов, внутришкольного – 3 балла. Таким образом, в баллах базовые школы имели на входном уровне следующие показатели креативности учащихся (Рисунок 1):

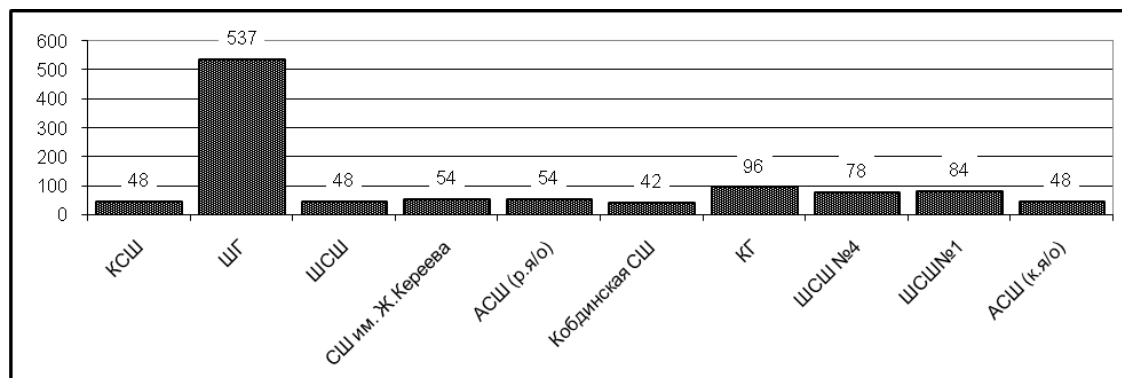

Рисунок 1 – Уровень креативности учащихся базовых школ на входном этапе

Рисунок показывает, что уровень креативности учащихся девяти школ не превышает 100 баллов, а одна школа имеет 537 баллов. Этот показатель Шубаркудукской гимназией был достигнут за счет участия и занятия призовых мест в конкурсе декоративно-прикладного творчества (21 учащийся на областном уровне и 6 на республиканском).

Используя опытно-экспериментальную модель внутренней оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной сельской школе, мы собрали и проанализировали данные о

динамике качества образования в экспериментальных и контрольных школах. Полученные результаты представляем ниже.

В соответствии с нашей моделью оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной сельской школе в целях изучения уровня креативности нами были собраны данные о достижениях детей в республиканских, областных, районных и внутришкольных конкурсах творческих работ, в олимпиадах перед началом опытно-экспериментальной работы и на заключительном этапе исследования (Таблица 3).

Таблица 3

Достижения детей в республиканских, областных, районных, внутришкольных конкурсах и олимпиадах на заключительном этапе ОЭР

	Количество учащихся, занявших призовые места				Суммарное кол-во чел/мест
	Республиканский уровень	Областной уровень	Районный уровень	Школьный уровень	
Всего по ЭШ – вх.этап	6	21	42	76	145
Всего по ЭШ – вых.этап	21	49	132	140	342
Всего по КШ – вх.этап	0	0	25	66	91
Всего по КШ – вых.этап	2	2	27	75	106

Переведа данные показатели в систему баллов (заявший призовое место на конкурсе республиканского уровня получает 12 баллов, на конкурсе областного уровня – 9 баллов, районного – 6 баллов, внутришкольного

– 3 балла) мы получили показатель динамики базовых школ по параметру креативности учащихся. В целом ситуация в экспериментальных школах изменилась в 2,6 раза, а в контрольных – только в 1,2 раза (Рисунок 2).

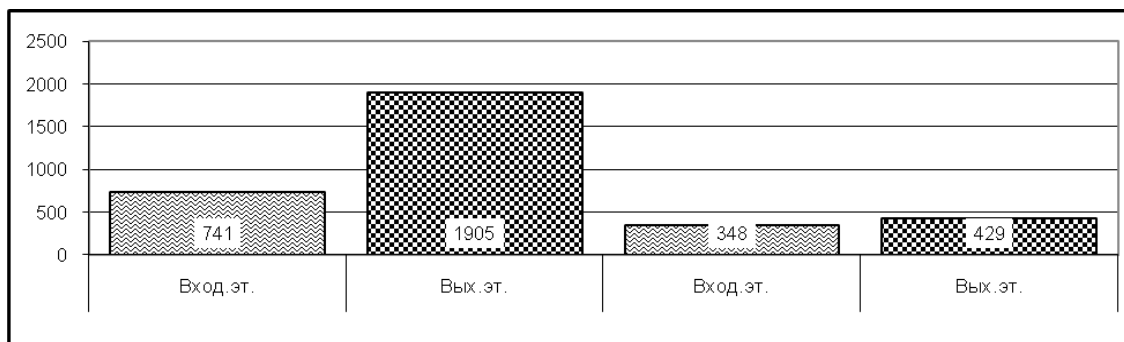

Рисунок 2 – Уровень креативности учащихся базовых экспериментальных и контрольных школ на входном и выходном этапах (Суммарные показатели)

Заключение. Исследование, проведенное на базе опытно-экспериментальных и контрольных школ с использованием эмпирических педагогических методов исследования позволило сделать ниже представленные *выводы*.

Технологизация обучения в школе позволяет эффективно влиять на креативное развитие учащихся.

Креативное развитие учащихся можно использовать как один из критериев внутренней оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной школе.

В качестве показателей данного критерия целесообразно считать: участие школьников в творческих конкурсах с использованием методики «Портфель ученика».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Об утверждении Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года №1118.
2. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». <http://www.akorda.kz>
3. Лук А.Н. Психология творчества. – М.: Наука, 1999. – 127 с.
4. Психологический словарь /Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г.Мещерякова. – 2-е изд., перераб.и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.
5. Заграничная Н.А. Новые возможности для оценивания учебных достижений школьников // 12-летнее образование. – 2006. – №6. – С.56-59.

Аңдатпа

Давлеткалиева Е.С., Кульбаева Б.С., Мулдашева Б.К. Оқуды технологизациялауды бағалаудың оқушылардың креативті дамуына ықпалы //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада білім беру процесін технологизациялауды бағалаудың оқушылардың креативті дамуына ықпалы қарастырылады. Жалпы білім беретін ауылдық мектептерде оқуды технологизациялауды ішкі бағалаудың эксперименттік моделін қолдану нәтижесінде эксперименттік және бақыланушы мектеп оқушыларының креативтілік қабілетінің даму динамикасы есепке алынды.

Зерттеулер нәтижесінде оқуды технологизациялауды бағалау үрдісінің креативтік қабілетке ықпалы жоғары екендігі байқалды. Оқушылардың креативті даму деңгейін жалпы білім беретін мектептердегі сапаны жетілдіруге бағытталған ішкі бағалау өлшемі ретінде қарастыруға болатындығы айқындалды.

Аталған критерийдің көрсеткіші ретінде оқушылардың түрлі шығармашылық байқауларға қатысу нәтижесін қарастыруға болады. Мақалада технологиялық шеберлік пен кәсіби құзыреттілікті үздіксіз жетілдіру мақсатында технологизациялау үрдісіне белсенді қатысушы педагогтарға «Оқушы портфелі» әдістемесін қолдану арқылы технологизациялау үрдісінің білім сапасына ықпалын жүйелі зерделеу үшін ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: креативтілік, креативті даму, шығармашылық жетістік, бағалау, технологизация.

Abstract

Davletkaliyeva Y.S., Kulbayeva B.S., Muldasheva B.K. **Assessment of influence of training technologization on creative development of pupils** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

In the article the assessment of influence of technologization of educational process on creative development of pupils is given. Using skilled and experimental model of an internal assessment of influence of technologization of training on quality of education at comprehensive rural school, data on dynamics of creative development at experimental and control schools were collected and analysed. As a result of the conducted research, it was found out that technologization of training at school allows to influence on creative development of pupils effectively.

Pupils' creative development can be used as one of criteria of an internal assessment of influence of technologization of training on quality of education at comprehensive school. As a result students take part in creative competitions. Teachers who joined in training technologization process for the purpose of increasing professional competence and technological skill were recommended: to participate in a system internal assessment of influence of technologization of training on quality of education, using such a technique "Student's bag".

Keywords: creativity, creative development, creative achievements, assessment, technologization.

УДК 37

И.БЕКБУЛАТОВА, А.ТАСОВА, К.М.БЕРКИМБАЕВ,
А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан)

МҰРАТБАЕВА Г.А.,
Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа.

Мақалада болашақ мұғалімдердің еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін әлеуеттері мазмұндалған. Іс-әрекет, кәсіби іс-әрекет ұғымдары тұжырымдалып, мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті «субъект-субект» тұрғысында айқындалған. Ағылшын тілінің мәдениет аралық және этносаралық коммуникация құралы ретіндегі рөлінің күшеюі туралы теорияларға шолу жасалып, оның әлемдегі өскелең танымалдылығы тарихи-географиялық, әлеуметтік-мәдени, экономикалық және лингвистикалық факторлармен байланысты қарастырылған. Сондай-ақ, болашақ мұғалімдерге ағылшын тілін меңгерудің мақсаттары нақтыланған. Болашақ мұғалімдердің коммуникативтік әлеуетін ағылшын тілін меңгертудегі мәселелер талданған, әрі олардың ағылшын тілін жеткілікті деңгейде меңгерулерінің нәтижесінде қол жеткізетін мүмкіндіктері тұжырымдалған.

Түйін сөздер: болашақ мұғалім, тұлғалық әлеует, ағылшын тілін оқытудың мақсаттары, ағылшын тілі, коммуникативтік әлеует.

Оқытудың қазіргі заманғы тенденциялары жоғары білікті мамандықтардың жаңартылған сапалы өзгерістерін талап етеді. Осы орайда студенттерге жоғары білімнің сапасын арттыру мақсатында әртүрлі бағытта және жаңа әдістерді пайдалана отырып білім беру үлкен маңызға ие.

Жоғары білім берудің сапасы дегеніміз – жоғары оқу орнының қызметтерінің барлық қырларын қамтумен қатар, оның негізгі сипаттарын анықтайтын көпқырлы ұғым. Осы ретте оқу үдерісінің сапасын қамтамасыз етуде әлемдік білім беру жүйелерінің озық үлгілерін қолданысқа ендірудің атқарар қызметі зор, себебі ол оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімділігін жетілдіретін фактор болып табылады.

Бүгінгі күні ағылшын тілі өзінің коммуникативтік әлеуетіне байланысты халықаралық интеграция мен кросс-мәдени өзара әрекеттесудің иілгіш құралына айналууда.

Ағылшын тілін білудің қажеттілігі жоғары білім беру мен нарық талаптарымен де негізделеді. Еңбек нарығында жоғары әлеуметтік мобильділігімен сипатталады, әрі ағылшын тілін меңгерген мамандар үлкен сұранысқа ие.

Әрі ағылшын тілін меңгеру пайдалы деп саналып, болашақ мамандар кәсіби өсу, халықаралық қауымдастықта өздерін танытуда орасан зор мүмкіндіктер ашады. Ағылшын тілі халықаралық коммуникация тілі ретінде басқа тілдер сияқты фонетикалық алфавит пен қарапайым синтаксисті тіл. Ағылшын тілінің ерекше лингвистикалық сипаттамалары әлемдегі жаңа технологиялық жетістіктердің тез таралуын жеңілдетіп, ғылыми прогресспен ілесе дамуда.

XX ғасырдың орта шені мен XXI ғасырдың басында халықаралық байланыстардың жедел дамуына байланысты ағылшын тілінің мәдениет аралық және этносаралық коммуникация құралы ретіндегі рөлінің күшеюі аталған тілдің статусы туралы бірқатар теориялардың дамуына әкелді.

Ағылшын тілінің әлемдік деңгейге көтерілуінің келесі белгілері халықаралық және ұлтаралық коммуникация, экономика, ғылым, жоғары технологиялар, коммерция

және т.б. салалардағы заманауи ғаламдық үдерістермен көрініс тапты.

Ағылшын тілінің әлемдегі өскелең танылғандығы тарихи-географиялық, әлеуметтік-мәдени, экономикалық және лингвистикалық факторлармен байланысты [2].

Бұл аталған факторларға қысқаша тоқталайық. XX ғасырда әлемде ағылшын тілінің халықаралық қатынас тілі ретіндегі қалыптасу үдерісіне оң ықпал еткен бірқатар әлеуметтік-мәдени оқиғалар болды.

Оның ішінде саяси және экономикалық бағытта Ұлыбритания мен Америка құрама штаттарының колониальдық державаға айналуы мен осы елдердегі ғылыми-техникалық даму аталады. Бұл үдерістер саяси, мәдени және экономикалық, технологиялық салаларға тікелей қатысты.

Осыған орай, Б.Качру (B.Kachru) ағылшын тілінің әлемде таралуын сипаттайтын үш шеңбер күйінде көрсетілген «үш концентрациялық дөңгелек» теориясын ұсынды, олар: ішкі шеңберге енетін ел тұрғындары үшін ағылшын тілі туған ана тілі болатын елдер (АҚШ, Канада, Ұлыбритания, Австралия, Жаңа Зеландия және Ирландия); сыртқы шеңбер ағылшын тілі мемлекеттік тілмен қатар арнайы статусқа ие елдер. Олардың қатарында Индия, Сингапур, Малайзия және т.б.; кеңейетін шеңбер бұл ағылшын тілі білім беру ортасында негізгі шетел тілі ретінде оқытылатын елдер [3].

Белгілі лингвист Д.Кристал «кеңейетін шеңбер» термині 1980-жылдары ендірілгендіктен нақтылауды қажет етеді деп тұжырымдап, оны «кеңейген шеңбер» деп атауды ұсынады [4]. Әрі оның себебін қазіргі кезде аталған үдеріске саяси, экономикалық, әлеуметтік факторлар есебінен барлық дерлік елдердің қатысып отырғандығымен түсіндіреді. Аталған шеңберлердің шекарасы өзгермелі деуге болады себебі ағылшын тілін шетел тілі ретінде пайдаланушылар саны күн өткен сайын артып келеді.

Қазақстан Республикасы ағылшын тілі халықаралық коммуникация құралы ретінде қарастырылатын Б.Качрудың аталған моделіндегі кеңейетін шеңбер құрамына енетін елдердің қатарында деуге болады.

Білім берудің барлық буындарында ағылшын тілінде өтілетін пәндер санын арттыру мәселесін шешуге мемлекеттік деңгейде күш салынууда. Кәсіби салада ағылшын тілін меңгерген мамандарға сұраныс үлкен. Осыған байланысты қазіргі кезде ағылшын тілін түрлі әлеуметтік салаларда пайдаланудың оң тенденциясы байқалуда. Осының нәтижесінде ағылшын тілі жастар арасында қатынас құралы, ақпарат көзі, қазақ тілімен қатар қолданылатын қосымша тіл деңгейіне көтеріліп келеді.

Педагогикалық және ғылыми әдістемелік ақпараттарды талдау болашақ мамандардың шетел тілін меңгерулерінің түрлі аспектілерде зерттелгендігін көрсетті. Атап айтқанда, жоғары оқу орындарында шетел тілін қатынас құралы ретінде оқыту мәселелері (И. Л. Бим, Н. И. Гез, И. А. Зимняя); шетел тілдері арқылы коммуникативтік біліктерді қалыптастыру мәселелері (В.Л. Кузовлев, В.Г. Костомаров, А. А. Леонтьев, Е.И. Пассов); студенттердің кәсіби шетел тілін оқытуда бағыттылығын қалыптастыру (М.А. Давыдова, Б.К. Есипович, Р.П. Мильруд); білімгерлердің «шетел тілі» оқу пәні арқылы коммуникативтік және әлеуметтік мәдени дамуы (И. Л. Бим, Н.Д. Гальскова, Р.П. Мильруд, Е. И. Пассов, С. Г. Тер-Минасова).

Болашақ мұғалімдер өздерін бәсекелестікке негізделген еңбек нарығында жоғалтып алмас үшін тұлғалық әлеуетке ие болуы тиіс. Мұнда тұлғалық әлеует – біліктілік даярлықтың адамның физиологиялық, психологиялық және әлеуеттіліктердің келесі түрлерімен айқындалады:

- біліктілік әлеуеті (кәсіби құзыреттілікке негізделген, кәсіби мәнді білімдер, біліктер және дағдылар);
- психо-физиологиялық әлеует (жұмысқа қабілеттілік);
- білімдік әлеует (интеллектуалдық, танымдық);
- шығармашылық әлеует (креативті қабілеті);
- коммуникативтік әлеует (бірлесе жұмыс жасауға, ұжымдық ұйымдасуға және өзара әрекеттесуге қабілеттілік);
- дүниетанымдық – адамгершілік (құндылық-мотивациялық сала).

Қазіргі жоғары білім беру жүйесін қоғамның даму мақсатына сай дүниеге этикалық жауапкершілікпен қарайтын, шығармашылық ойлауға қажетті дүниетанымдық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол және коммуникативтік әлеуеті қалыптасқан білікті мұғалімдердің жаңа буынын қалыптастыруға бағыттау қажет. Сонымен қатар, кәсіби қызметтің әрбір деңгейінде ішкі және сыртқы нарықтық қатынастарды тез игеріп, бейімделетін мамандардың көпқырлы кәсіби, қоғамдық, саяси-әлеуметтік, мәдени, коммуникативтік деңгейде жетілген еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мұғалімдер даярлау – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі.

Болашақ мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті іс-әрекет теориясының негізгі заңдылықтарына бағынатындығы ғылыми әдебиеттерде жеткілікті дәлелденген мәселе. Іс-әрекет – қандай да бір нақты іс-әрекеттердің реттелген тізбегі ғана емес кейде онда анықталған реттіліктердің сақталмауы да мүмкін. Ең маңыздысы адамдар арасындағы байланыстардың компоненттері әрі объективтік нақтылық болумен қатар, қажетті деңгейде ұйыдастырылған және анықталған мақсатқа бағындырылған болуы маңызды. Іс-әрекет – бұл субъектілердің нақты қатынастар мен объективтік нақтылықтағы байланыстарының белсенді әрі мақсатқа бағытталған үдерістерінің көрінісі. Кәсіби іс-әрекет – кәсіби рөлдің мазмұнын, құрылымын және орындалуының арнайы мақсаттық тұғырларын бейнелейтін еңбек іс-әрекет.

Сонымен қатар, кәсіби іс-әрекеттің қатынастың психологиялық заңдылықтарына сәйкес құрылатындығын ескеру маңызды. Ешбір қоғамда адамдар арасында байланыс орнатылып, олардың арасында өзара түсіністікке қол жеткізілмесе толыққанды бірлескен кәсіби іс-әрекетті іске асыру мүмкін емес.

Болашақ мұғалімнің тұлғасын, оның коммуникативтік білігі, коммуникативтік қабілеттілігі, коммуникативтік құзыреттілігі бірлігіндегі коммуникативтік әлеуетін қалыптастыру, азаматтық жауапкершілігін, бастамашылдығын, қоғамда табысты әлеуеттенуге қабілеттілігін, кәсіби пісіп-жетілуін қалыптастыруға бағдарланған білім

берудің мазмұны мен ұйымдастырылуы жоғары білім беретін оқу орындарының өзекті міндеттерінің бірі.

Болашақ мұғалімдер көпұлтты этно-мәдени әлемде өздерінің теңқұқылығы мен бәсекеге қабілетті кәсіби маман болуларына қабілеттіліктерін қамтамасыз ететін әлеуметтік және саяси білімдерге, ұжымдық және топтық қатынас дағдыларына ие жан-жақты тұлға болулары тиіс.

Қазіргі кезде шетел тілін оқыту мынадай төрт мақсатты көздейді: коммуникативтік мақсат, білімділік, тәрбиелік және жетілдіру. Осы аталған мақсаттардың ішінде коммуникативті мақсат жетекші рөл атқарады, қалған үшеуі коммуникативтік мақсатты орындау арқылы жүзеге асырылады.

Тұлғаның коммуникативтік әлеуетінің дамуы түсіну мен нақтылыққа түрленудің жоғары деңгейіне өтуде жаңа ойлар мен құндылықтардың туындауымен сипатталады. Жаңа ойлардың туындауы механизмі екі деңгейде өтеді. Алдымен бұл адамның өзінің рухани әлемін, өзінің мінезі, өзінің жетістіктері мен кемшіліктерін, өзінің мақсаттары мен мотивтерін, қоршаған әлем мен басқа адамдарды, табиғатты тануда өзімен өзінің іштей сұхбаттасуы. Адам өзінің ішкі жан дүниесіне ден қойғанда өзінің болашақ бейнесін қалыптастыру мен түрлендіруге қадам жасайды. Ал екінші деңгейде бұл механизм әлеуметтік тәжірибені және құралдарды меңгеру, өзгелермен қатынас жасау, яғни тұлғааралық коммуникация үдерісінде дамиды.

Ағылшын тілінің білім саласындағы орасан зор әлеуетін пайдалану жалпы адамзат мәселелеріне қатысты ақпаратпен қамтамасыз ету үшін маңызды. Бұл өз кезегінде болашақ мұғалімдердің заманауи әлем мен ұлт деңгейіндегі халықтар, ұлттар, тілдер мен мәдениеттер арасындағы күрделі байланыс тән болатын өмірге белсенді қатысуға қажетті дағдыларды меңгерулеріне әсер етеді әрі оны қамтамасыз етеді.

Жоғарыда аталған басымдылықтар ағылшын тілін болашақ мұғалімдерге үйрету мен оқытудың маңыздылығын еселей түседі. Өзара интеграцияланудың үдеу кезеңіндегі

әлемде ағылшын тілін оқытуда грамматика мен лексика ережелерінің анықталған санын үйретуге қарағанда коммуникация мен бірлескен іс-әрекеттерді дамытудың ықпалды тәсілдеріне оқыту маңызды.

Ағылшын тілінде кәсіби сөйлеудің өзіндік ерекшеліктері бар екендігі даусыз. Болашақ мұғалімдер ағылшын тілін меңгеруде тілдің заңдылықтары мен құрылымы, оның интонациялық-ритмдік, лексика-грамматикалық және лингво-мәдени ерекшеліктерімен танысады. Болашақ мұғалімдердің коммуникативтік әлеуетін ағылшын тілін меңгеруде қалыптастыру қажетті фондық тәжірибенің болмауы себебінен қиындықтар тудырады. Егер болашақ мұғалімдер кәсіби деңгейде сөйлесуді ана тілінде өзге мұғалімдермен бірлескен ету, тілдесу барысында өндірістік және педагогикалық практикалар уақытында меңгерсе, ағылшын тілін осы деңгейде меңгеруде мұндай жағдай жоқ деуге болады.

Қазіргі кезде болашақ мұғалімдерге жүргізілетін ағылшын тілінің практикалық курсы кәсіби мазмұндағы мәтіндерді оқып үйренуге бағдарланған. Ал коммуникативтік әлеуетті қалыптастыруда негізге алынатын кәсіби деңгейде «мұғалім-оқушы» жүйесінде ағылшын тілінде сөйлесудің нақты жағдайларын модельдеуге арналған тапсырмалар саны кемшін. Бұл болашақ мұғалімдердің коммуникативтік әлеуетін ағылшын тілін меңгеруде қалыптастыруға кері ықпал етеді.

Аталған олқылықтардың орнын толтыру мақсатында болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлауға арналған ағылшын тілін оқытуға арналған білім беру бағдарламаларын қайта қарастыру мен жетілдіруді талап етеді. Болашақ мұғалімдердің коммуникативтік әлеуетін ағылшын тілін меңгеруде қалыптастыру үшін арнайы курс мазмұны мен құрылымын анықтау қажеті және оны оқытуда шетел тілдерін оқытудың заманауи озық әдістемелерін қолдану қажет.

Қорыта айтқанда, болашақ мұғалімдердің коммуникативтік әлеуетін ағылшын тілін оқытуда қалыптастыру нәтижесінде олар жоғары оқу орнында білім алу және кәсіби қызмет атқару барысында келесі мүмкіндіктерге қол жеткізе алады:

1. Арнайы ағылшын тілі емтихандарын тапсырып, оң нәтиже алған жағдайда шетелдік оқу орындарында білімін жалғастыру мүмкіндігіне ие болады.

2. Академиялықмобильділікке қолжеткізу. Ағылшын тіліндегі оқу әдебиеттермен, мерзімді басылымдардағы пәндік сипаттағы ақпараттармен танысу. Ағылшын тілінде интернет желісінде онлайн және оффлайн режимдерінде алыс-жақын шетелдегі білімгермен байланыс жасау, қашықтықтан білім алу және т.б.

3. Ағылшын тілін меңгеру арқылы болашақ мұғалімдер білім берудің заманауи даму тенденцияларынан ұдайы хабардар болуымен қатар, шетелдік озық тәжірибелер мазмұндалған мерзімді басылымдармен таныс бола алады. Бұл өз кезегінде біліктілікті ұдайы жетілдіруге, жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің жетілдірілген озық үлгілерімен танысуға, оларды меңгеруге жол ашады.

4. Шетелдік жоғары оқу орындарында кәсіби тағылымдамадан, біліктілік жетіл-

діру курсынан өтуге жол ашады. Халықаралық конференцияларға, форумдар мен сипозиумдарға белсенді қатысуға ықпал етеді. Шетелдік әріптестерімен байланыстар орнатуға, ғылыми жобаларды бірге орындауға мүмкіндік алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы. http://www.akorda.kz/kz/official_documents

2. Татаровская, И. М. Универсальный язык: Pro и Contra (лингво-политический аспект глобализации) / И. М. Татаровская // М.: Современная экономика и право. – 2003. – 48 с. 12

3. Kachru B. The alchemy of English: The spread, functions and models of non-native Englishes. – Oxford: Oxford University Press, 1986. –Р. 6.

4. Crystal D. Language Death /D. Crystal. – Cambridge University Press, 2000. – 198 p.51

Аннотация

Бекбулатова И., Тасова А., Муратбаева Г.А., Беркимбаев К.М. **Возможности формирования коммуникативного потенциала будущих педагогов** //Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В статье приведены ряд потенциалов, обеспечивающих конкурентоспособность будущих учителей. Выявлены такие понятия, как деятельность, профессиональная деятельность, а также профессиональная деятельность будущего учителя на субъект-субъектной основе. Даны обоснования усиления роли английского языка, как средства межкультурной и межэтносной коммуникации, а также историко-географические, экономические и лингвистические факторы, способствующие глобальному расширению данного языка. Рассмотрены цели обучения английскому языку будущими учителями, и проблемы формирования коммуникативного потенциала будущих учителей. Определены возможные перспективы формирования коммуникативного потенциала будущих учителей на основе обучения английскому языку.

Ключевые слова: будущий учитель, личностный потенциал, английский язык, цели обучения английскому языку, коммуникативный потенциал.

Abstract

Bekbulatova I., Tasova A., Muratbayeva G.A., Berkimbayev K.M. **The possibility of forming communicative potential of future teachers pupils** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article gives a number of the potentials providing competitiveness of future teachers. It reveals such concepts as activity, professional activity, as well professional activity of a future teacher on the subject – subject basis. It gives some aspects of strengthening of the role of English as means of cross-cultural and cross-ethnic communication, as well the historical-geographical, economical and linguistical factors promoting global expansion of this language. The purposes of training in English by future teachers, and problems of formation of communicative potential of future teachers are considered. Possible prospects of formation of communicative potential of future teachers on the basis of training in English are defined.

Keywords. future teacher, personal potential, English, purposes of training of English, communicative potential.

ӘОЖ 370.15

Б.Т. КЕРИМБАЕВА, П.К. ИСКАКОВА
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан)

Ш.М. УСЕНБАЕВА
№4 С.Сейфуллин атындағы мектеп-лицей
(Қазақстан)

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ДӘСТҮРЛЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада білім беру үдерісіндегі дәстүрлер мен инновациялардың арақатынасы мен ерекшеліктері қарастырылады. Тарих бойына жинақталған дәстүрлер жаңа ұрпақ өкілдеріне тәлім-тәрбие беруде шешуші рөл атқарады. Дәстүрлер мен инновациялар өзара үйлесімді әрекет ететін, бір-бірінен ажырамас, біртұтас құбылыстар. «Дәстүр» және «инновация» мәселесі ғылымда маңызды мәселелердің бірі болып саналады. Осы заманғы мектеп әлі де болса білім берудің дәстүрлі қағидалары мен ережелеріне негізделеді және сапалы өзгерістер мен инновацияларды қажет етеді. Бұл өте маңызды сәт, себебі мектеп жеке тұлғаны әлеуметтендірудегі, баланы кәсіби кеңістікке ендірудегі ең басты институттардың бірі екені даусыз. Мектеп баланың жетілген тұлға болып қалыптасуында елеулі рөл ойнайтын негізгі буын болып табылады. Сондықтан, мектеп бүгінгі әлемде орын алып жатқан үдерістерге дер кезінде әрі тиімді түрде жауап қата отырып, туындаған мәселелерді анықтап, сапалы өзгерістерге жетелейтін шешім жолдарын тауып, заман талабына сай әрекет етуі тиіс.

Түйін сөздер: болашақ мұғалім, дәстүр, инновация, инновациялық үдеріс.

Қазіргі қоғам барған сайын күрделене түсуде, жаңа ХХІ ғасырға сай өзгеше қабілет қасиетке ие ұрпақ қалыптасып келеді. Ал мұның бәрі тікелей ғылым, білім саласына байланысты. Сондықтан да білім беруді жетілдіру жөнінде маңызды реформалар, жаңа технологиялар мен ғажап идеялар пайда болуда. Кез-келген халықтың педагогикадағы дәстүрлері оның ұлттық білім беру жүйесінің негізін қалайды. Өйткені, осы дәстүрлер ғана күнделікті тіршіліктен туындап, оның ауыр сынағынан сүрінбей өтіп, өз болмысын сақтап қалады. Көптеген ескі дәстүрлер мен көзқарастарды қайта зерделеп, жіті түсіну білім беру жүйесінің саналуандылығы мен дамуына септігін тигізеді. Тарих бойына жинақталған дәстүрлер жаңа ұрпақ өкілдеріне тәлім-тәрбие беруде шешуші рөл атқарады. Біздің ойымызша, дәстүрлер мен инновациялар өзара үйлесімді әрекет ететін, бір-бірінен ажырамас, біртұтас құбылыстар. «Дәстүр»

және «инновация» мәселесі ғылымда маңызды мәселелердің бірі болып саналады.

Қазақстанның білім беру жүйесіндегі реформалар білім беру үдерісіндегі дәстүрлер мен инновациялардың арақатынасы туралы мәселенің қызу талқылануына алып келді. Бір жағынан, педагогиканы дамытуда дәстүрлер мен инновациялардың өзара байланысына қажеттілік туындаса, екінші жағынан олардың іс жүзінде теңгерімін сақтау өте қиын екені белгілі. Сондықтан, инновациялар мен дәстүрлерді білім әлемінің екі полюсі ретінде қарастыру керек.

Инновация мәселесіне келер болсақ, инновация деп адамдар өміріндегі жағдайларды, ойлау жүйесінің немесе дүниені қабылдаудың жаңа түрін қалыптастыруға бағытталған іс-әрекеттердің жаңа түрлерін шығару және қалыптастыру процесінің нәтижесін айтуға болады. «Инновация» ұғымы өткен ғасырдың 30-жылдары қолданысқа енген. Бұл термин әлеуметтанудың, мәдениеттің және мәдени

антропологияның әлеуметтік құрамдас бөлігі ретінде мәдени феномендерді кіріктіру идеясымен тікелей байланысты болған. «Инновация» түсінігі бастапқыда бір мәдениеттің элементтерін өзге мәдениеттерге ендіру дегенді білдірген. Ресейде «инновация» түсінігіне әрдайым сақтықпен қараған және оны «жаңалық, жаңару» ұғымымен алмастырған. Соңғы жылдары білім беру саласындағы жаңалықтарды ойлап табу, игеру, пайдалану және тарату үдерісі «инновация» деп түсініліп келеді.

Инновациялық үдерістердің маңызды сипатын өткеннің бай дәстүрлерінен алынған тың идеялар құрайды. Инновациялық үдеріс – адам қызметінің құрамдас бөліктерін өзгертуге бағытталады. Дегенмен, мұнда да өткеннің бай дәстүрінен тың идеялар алынады.

Инновация адам баласының шығармашылыққа деген қабілеттілігіне және осы шығармашылық нәтижелерін қауымдастықтың қабылдап алу немесе бейімдеп алу мүмкіндігіне тәуелді болады. Шығармашылық – сәттіліктің шыңына шығудың ұзақ жолы. Осы жолдағы келесі қадамды басу, яғни ілгері жылжу үшін тұрған орнынан қозғалуың қажет. Орыс ойшылдары айтқандай: «...Дәстүрін жоғалтқан құрдымға кетеді. Тек қана дәстүрмен шектелу де ауыр қасіретке ұшыратады, яғни қорғаштап отырған дәстүріңіз жоғалуға шақ қалады. Ендеше, дәстүрді үздіксіз шығармашылықтың аясында заман талабына сай жаңа сипатта жаңғыртып отырған абзал».

Көбіне «дәстүр» дегенде ешкімге керегі жоқ, сіресіп қалған және өткеннің мұрасын дамытуға кедергі келтіретін ескі-құсқы дүниелер еске түседі. Десек те, кез-келген халықтың педагогикасындағы нақ осы дәстүрлер қай кезде болмасын ұлттық білім беру жүйесінің негізін қалаған. Себебі, күнделікті өмірден туындаған және күйбелең тіршіліктің сынағынан сүрінбей өткен халық дәстүрлері ғана әрдайым шынайылығын сақтап қалған. Тамыры тереңге тартқан дәстүрлер жаңа буын өкілдеріне тәлім-тәрбие беруде шешуші рөл атқарған.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық жүйесі қалыптасуда. Бұл үрдіс

білім беру бағдарламасының өзгеруімен қатар, білім берудің жаңа мазмұнын талап етіп отыр. Ол балаға өзін-өзі өзектілендіруге, өзін толықтыруға және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылатын дамушы тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталған. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білім, білік, дағдысын емес, оның тұлғасын, білім арқылы дамуын қамтып отыр. Сондықтан, мұғалім өз білімін жан-жақты жетілдіре отырып, әр сабағын жоспарлауда баланың дамуына жағдай жасайтындай әрекеттерді белгілеп алуы тиіс.

Осы заманғы мектеп әлі де болса білім берудің дәстүрлі қағидалары мен ережелеріне негізделеді және сапалы өзгерістер мен инновацияларды қажет етеді. Бұл өте маңызды сәт, себебі мектеп жеке тұлғаны әлеуметтендірудегі, баланы кәсіби кеңістікке ендірудегі ең басты институттардың бірі екені даусыз. Мектеп баланың жетілген тұлға болып қалыптасуында елеулі рөл ойнайтын негізгі буын болып табылады. Сондықтан, мектеп бүгінгі әлемде орын алып жатқан үдерістерге дер кезінде әрі тиімді түрде жауап қата отырып, туындаған мәселелерді анықтап, сапалы өзгерістерге жетелейтін шешім жолдарын тауып, заман талабына сай әрекет етуі тиіс. Сонымен қатар, заманауи білім кеңістігі мобильді әрі икемді болғаны дұрыс. Яғни, педагогикалық инновация арқылы сырт әлемдегі өзгерістерге жедел жауап беруі керек.

Кез-келген инновациялардың мәні – әр оқушының қажеттілігіне, мүмкіндігіне, психологиялық ерекшелігіне сай келетін, өзіндік қабылдау траекториясын құруды көздейтін жеке оқыту тұрғысы. Мұғалім сыныптың үстінде емес, әр оқушының қасында, «басқаратын» емес, «бағыттайтын» тұлға, әр оқушының өзін-өзі тануында, өзін-өзі көрсетуінде ол «бақылаушы», ол «көмекші». Мұғалім оқушыда мықты білімнің қалыптасуына танымдық, ынталандырушы, әлеуметтік дамуына, тәрбиеленуіне үлкен мотивация болып табылатын оқушының «ішкі күштерін» ынталандырады, ерекшелігін, қайталанбас қасиеттерін мойындайды, өзін-өзі бағалауының көтерілуіне ықпал етеді.

Дәл осылар оқушының жетістікке жетуіне жағдай жасайды [1].

Білім беру саласында дәстүрлер мен инновациялар арасындағы теңгерімділікті орнату және сақтап қалу өте маңызды. Осы заманғы педагогикаға дәстүрлі педагогика негізінде өз білімі мен біліктілігін қалыптастырып, білім беру ортасында үздіксіз орын алып жатқан инновацияларға бейім келетін мамандар қажет.

Дәстүрлерді жаңғырту инновациясыз мүмкін емес. Бұған «барлық жаңа нәрселер – ұмытылып кеткен бұрынғы жақсы дүниелер» деген мақал дәлел. Білім беру үдерісіндегі барлық оқыту әдістері де, нысандары да, тәсілдері де өз дәуірінде «жаңа, яғни инновациялық» деп есептелген. Олар уақыт өте келе дәстүрге айналған.

Мысал ретінде ұлы педагог Ян Амос Коменскийге тоқтала кетейік. Ол оқу жұмысын ұйымдастыру саласындағы көптеген терең де озық дидактикалық идеялардың, қағидалар мен ережелердің (оқу жылы, демалыстар, оқу жылын тоқсандарға бөлу, білім алушыларды күз мезгілінде жаппай оқуға қабылдау, сынып-сабақ жүйесі, білім алушылардың білімін есепке алу) негізін қалай отырып, дидактика саласының новаторы болған. Я.А. Коменский «баршаға барлық нәрсені үйрету» қағидасына сүйенген және материалдық және жыныстық ерекшеліктеріне қарамастан, барлық балаға жаппай білім берілу керектігін талап еткен.

К.Д. Ушинский: «Мұғалім – өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанмен оның мұғалімдігі де жойылады». Орыс педагогі К.Д. Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Біз бұдан кезінде «инновациялық дүние» деп есептелетін барлық нәрсенің ұзаққа созылған үдерістің нәтижесінде дәстүрге айналғанын көреміз.

Адамның тұла бойына ең жақсы моральдық қасиеттер мен қағидаларды қалыптастыруда туған өлкенің әдет-ғұрыптарынан,

салт-дәстүрлерінен, аға ұрпақтың тәжірибелерінен артық қандай нәрсе бар? Ғылым мен практиканың ең озық жетістіктерін пайдалана отырып, балалардың туа біткен қабілеттерін барынша ашу, өз бетінше әрекет етуге ынталандыру, ақпарат ағынында адаспай, одан өзіне керегін алу, шығармашыл ойлау секілді қабілеттерін дамыту инновациялық қызметтің негізгі мақсаттарын құрайды [2].

Ендеше, инновациялар бізден жан-жақты талдау мен сыни тұрғыдан ойлауды қажет етеді. Өз мәні мен табиғаты бойынша дәстүрлер мен инновациялар өзара үйлесімді әрекет ететін, бір-бірінен ажырамас, біртұтас құбылыстар болып табылады. XVII ғасырда неміс ойшылы Вольф алғаш рет осы бірегей әлеуметтік-мәдени феномендердің ажырамас бірлігіне тоқталып өткен. Ол дәстүрлер болмағанда ғылымдағы кез-келген инновация атаулы ғылымның дамуына емес, жаңа ғылыми пәннің пайда болуына алып келетінін дәлелдеген. Ендеше, инновация мен дәстүр – «әлеуметтік-мәдени даму үдерісі» деп аталатын бір құбылыстың екі беті. Сондықтан, оқу және білім беру үдерісінің батыс еуропалық үлгілері мен модельдерін пайдалану секілді отандық педагогикадағы новациялардың ұлттық тәлім-тәрбие беру дәстүрлерімен ұштастыра қолданылғаны абзал.

Едәуір жоғары сапалы білім мен тәрбиеге қол жеткізудің жолы уақыт пен адамның моральдық мән-мағынасын дұрыс ұғынудан келіп шығатынан ешкім де жоққа шығара алмайды. Г.Б. Корнетовтың пікірінше «педагогикалық өткенді бүгінгі күннің талабы мен күтулеріне сай түзетуге болады». Ал, бүгінгі күннің талабы мен күтулері дегеніміз осы заманғы технологияларды, оның ішінде сапалы нәтижеге бағытталған оқыту тәсілдерін пайдалану болып табылады. Міне, осы шарт орындалғанда ғана отандық білім беру жүйесін жаңғыртуға болады [3].

Оқытудағы инновациялар дегенде оқytудың жаңа әдістемелері, сабақ ұйымдастырудағы жаңа әдіс-тәсілдер, білім мазмұнын ұйымдастырудағы жаңалықтар, біріккен немесе пәнаралық бағдарламалар, білім нәтижесін бағалау әдістері түсініледі.

Қазіргі жағдайдағы педагогтардың инновациялық белсенділігі соңғы отыз жыл ішінде жүргізілген бірқатар зерттеулермен (А.А. Абдуллина, Е.В. Бондаревская, В.И. Загвязинский, М.В. Богуславский, Н.М. Кан-Калик, В.А. Слостенин, В.В. Сериков, Ш.Т. Таубаева, Н.Н. Нұрахметов, Ж.А.Қараев, Г.К. Нұрғалиева, К.Бұзаубақова, К.М. Беркимбаев және т.б.) айқындалған.

Педагогикалық қауымдастықтың бүгінде бір-біріне қарама-қайшы екі топқа бөлінгені белгілі. Біріншісі – оқу үдерісін ұйымдастырудың ғылыми дәйекті инновациялық тұжырымдамаларын білім беру тәжірибесіне ендіруді қолдаса, екіншісі – «инновациялық үдеріс» деген атаумен эмпирикалық дәстүрлі даму жолын жақтап отыр. К.Ю.Грачевтің пікірінше, «қос топтың да дәлелдері жеткілікті: бірінші топтың өкілдері тек қана ғылыми құралдардың көмегімен педагогикалық үдерістер секілді күрделі де көпқырлы процестерді сипаттауға және түсіндіру болатынын алға тартса; екінші топтың өкілдері тек практикалық педагогтар ғана қазіргі заманғы мектептің мұң-мұқтажы мен проблемаларын сезіне алатынын тілге тиек етуде» [4].

Уақыт – кез-келген адам қызметін сипаттайтын бірегей де әмбебап өлшем. Ол сандық және сапалық тұрғыдан оңай өлшеуге келетін әлеуметтік құндылыққа ие. Педагогикадағы кез-келген инновациялық үдерісті оқытудың дәстүрлі нысандары мен әдіс-тәсілдерінің салдары деп қарастыру қажет. Өткеннің бай дәстүрінен алынған идеялар инновациялық үдерістің маңызды сипатын құрайды.

Халық даналығы: «Келісі қадамды басу үшін тұрған орнынан қозғалуың қажет» дейді. Дәстүрін жоғалтқан халық бірте-бірте өзіндік болмысынан айрылады. Дәстүр тек қорғайтын, сақтайтын және ұрпақтан ұрпаққа берілетін білім мен тәжірибе ғана емес. Ол осы заманның талабына жауап беретін шығармашылық сипатқа ие болған жағдайда ғана өміршендігін сақтап қалады. Демек, бұдан дәстүрді де, инновацияларды да отандық педагогиканың әлеуметтік-мәдени феномені ретінде қарастыру керек. Сонда ғана білім берудегі дәстүрлер мен инно-

вациялардың тепе-теңдігі сақталып, тұрақты да орнықты даму жолы қамтамасыз етіледі.

Ендеше, білім беру жүйесін жаңғырту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде педагогтардың шығармашылық және тұлғалық жан-жақты өсуін қамтамасыз етеді. Отандық педагогиканың ең үздік дәстүрлері мен білім берудің жаңа нысандарын, әдіс-тәсілдерін және мазмұнын ұштастыра білу осы заманғы мектептің болашағын айқындайды. Отандық және әлемдік білім кеңестігіндегі ең озық дүниелерге негізделу отандық білім беру жүйесінің бұдан былайғы дамуының алғышартын құрайды. «Болашақ бүгіннен басталады» демекші, сол болашақтың адамдары қай жағынан болса да тамаша адам болуы тиіс. Олар әр жақты келісті адам болуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Исакова П.К., Керимбаева Б.Т. Multimedia presentation as perspective direction of innovative technologies //Актуальные научные исследования в современном мире: Материалы V международной научно-практической интернет конференции, Выпуск 5, Часть 2. – Переяслав-Хмельницкий, 2015.

2. Вахрушев М.В. Формирование ключевых и предметных компетенций как одно из направлений реализации опережающего обучения / Непрерывное образование учителя технологии: компетентностный подход: материалы V международной заочной научно-практической конференции, 14 октября 2010г. / под общ.ред. О.В.Атауловой. – Ульяновск: УИПКПРО, 2010. – 586 с.

3. Корнетов Г.Б. Историко-педагогическое знание /Историко-педагогическое знание в начале третьего тысячелетия: перспективные направления исследований феноменов педагогического прошлого в контексте современных проблем теории и образования: Материалы Третьей национальной научной конференции (Серия «Историко-педагогическое знание», Выпуск 6). – М.: АСОУ, 2007.– 123 с.

4. Грачев К.Ю. Особенности применения целостного подхода в повышении качества подготовки учителя инновационной школы /Управление качеством профессиональной подготовки специалистов в условиях перехода на многоуровневое образование: Сб. науч. статей Всероссийской научно-практической конференции. – Волгоград: Перемена, 2008. – 381 с.

Аннотация

Керимбаева Б.Т., Искакова П.К., Усенбаева Ш.М. **Взаимосвязь традиции и инновации в образовательном процессе** //Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В статье рассматривается взаимосвязь и особенности традиции и инновации в образовательном процессе. Традиции накопленные веками играет ключевую роль при воспитание будущих поколений. Традиция и инновация является единым явлениям и взаимосвязанными. Они как важные проблемы в науке. Современная школа все еще базируется на традиционных принципах образования и требует изменения и присутствия инноваций. Этот момент является важным, поскольку школа один из главных институтов социализации личности в процессе жизни, интеграции ребенка в профессиональное пространство. Школа является и основополагающим звеном в цепочке развития от ребенка до зрелой личности. Поэтому она должна своевременно и эффективно реагировать на происходящие в современном мире процессы, видеть и устранять возникающие проблемы, находя пути решения, приводящие к качественным изменениям, быть адекватным современной действительности.

Ключевые слова: будущий учитель, традиция, инновация, инновационный процесс.

Abstract

Kerimbayeva B.T., Iskakova P.K., Usenbayeva Sh.M. **The interrelation of traditions and innovations in the educational process pupils** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article deals with the peculiarities of traditions and innovations in the educational process. Traditions accumulated over the century's plays a key role in the education of future generations. Tradition and innovation is unified and interrelated phenomena. They are both important issues in science. The modern school is still based on the traditional principles of education and requires changes and presence of innovations. This point is important because school is one of the main institutions of socialization in the process of life, the integration of the child into professional space. The school is the fundamental link in the chain of development from child to mature person. So it must promptly and effectively respond to the ongoing processes, to see and resolve problems, finding solutions, leading to qualitative changes, to be adequate to contemporary reality.

Keywords: future teacher, tradition, innovation, innovational process.

УДК 378.016.02:811.161.1'243 (574)

И.Е. ЕСИРКЕПОВА
in_es@mail.ru

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

**ОБУЧЕНИЕ ПРАВИЛАМ РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА НА ЗАНЯТИЯХ
ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ**

Аннотация

Статья посвящена вопросам обучения русскому речевому этикету иностранных студентов, обучающихся в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая. Изучение речевого этикета занимает особое положение на стыке гуманитарных дисциплин и является «речевым мостом» в процессе знакомства с русской и казахской культурой. Особенно рассматривается важность, иметь представление о расхождениях в национальных речевых этикетах.

Вся человеческая деятельность, в том числе и общение, отражает социальные условия, в которых она протекает. И наша речь строится по-разному в зависимости от того, кто с кем общается, с какой целью, каким образом. Если слово этикет означает «совокупность правил поведения», то речевой

этикет – это национально – специфические правила речевого поведения. Студентов, прибывающих из Китая, Кореи, Вьетнама, США, в Казахский национальный педагогический университет для изучения русского и казахского языков, преподавателя знакомят с речевым этикетом на начальном и последующих этапах обучения как с существенным элементом культуры.

Ключевые слова: Речевой этикет, картины мира, лингвокультурологический подход, межкультурный общения, социокультурный, интеркультурный, фразеологизированности единиц.

Успех межкультурного общения, преодоление проблем социокультурной адаптации зависит от того, насколько преподаватель и иностранный студент, как представители различных культур, учитывают вербальные и невербальные особенности культуры в интеркультурном взаимодействии. В этом направлении в последнее время в качестве науки о языке, которая связана с изучением культуры, большое распространение получает лингвокультурология, которая изучает определенным образом отобранную и организованную совокупность культурных ценностей. Исследует живые коммуникативные процессы порождения и восприятие речи, опыт языковой «картины мира» и обеспечивает выполнение образовательных, воспитательных и интеллектуальных задач обучения [2, с. 125].

Как правило, иностранные учащиеся часто попадают в положение, которое для них представляется двусмысленным, т.е. они не понимают, что с ними происходит в данный момент. Они находятся в состоянии ментального диссонанса и живут как бы двойной жизнью: наедине с собой в рамках родной культуры, а в обществе – пытаются подстроиться к новой культуре.

Причиной этого является недостаточное знание русского языка, неумение определять различные социальные роли, незнание подтекста, который понятен носителям языка. Такое состояние культурного шока по наблюдениям психологов, длится до шести месяцев и более [1, 1998, с. 16].

Речевой этикет остается важной частью национального языка и культуры. Невозможно говорить о высоком уровне владения иностранным языком, если это владение не включает в себя знание правил речевого общения умение применять эти правила на практике. Особенно важно иметь представ-

ление о расхождениях в национальных речевых этикетах. Например, в каждом языке существует своя, формировавшаяся веками система обращений. В буквальном переводе смысл этих обращений подчас искажается, так, английское Dear используется в официальных обращениях, тогда как соответствующее ему русское Дорогой употребляется, как правило, в менее формальных Ситуациях. Или другой пример – во многих культурах. Задавая вопрос. Как дела? Следует отвечать: Хорошо. -Ответ Плохо или Не очень считается неприличными: собеседнику не следует навязывать свои проблемы. В Казахстане на тот же вопрос отвечают нейтрально, скорее с негативным оттенком: Ничего. Потихоньку. Различия в речевых этикетах и вообще в системах правил речевого поведения относятся к компетенции особой дисциплины – лингвокультурологии. [5. с.14]

Комплексный лингвокультурологический подход речевому этикету может обеспечить адекватное национальной культуре усвоение русского речевого этикета и такое же адекватное его применение в повседневном речевом общении.

Вот почему речевой этикет как элемент культуры, с одной стороны, и как узуальное речевое поведение – с другой, рассмотрен в работе под углом зрения лингвокультурологии, что не только позволяет получить продуктивные методические результаты, но и дает возможность выявить такие нюансы употребления единиц, которые видны лишь с позиций лингвокультурологической проблематики. Выделение национальной специфики речевого этикета обнаруживает собственно лингвистический план проявляющийся как в общей фразеологизированности единиц речевого этикета, так и в наличии собственно фразеологизмов, фразеологический связанных значений пословиц, поговорок

и других паремий, нередко без эквивалентных, а также план повседневного узуального речевого поведения, с которым смыкается и неречевое коммуникативное поведение. И тот и другой аспект национальной пристальной внимания, поскольку речевой этикет представляет собой языковую универсалию, и здесь возможна и лингвистическая (речевая), и «поведенческая, т.е. влияния родного языка иностранного студента.

Здесь можно отметить исторический этнокультурный аспект речевого этикета. Невозможно назвать языковую культуру, в которой не были бы представления этикетные требования к речевой деятельности. Истоки речевого этикета лежат в древнейшем периоде истории языка. В архаическом обществе речевой этикет (как и этикет в целом) имеет ритуальную основу. Слову придается особое значение, связанное с магическими и обрядовыми представлениями, взаимоотношениями человека и космических сил. Поэтому речевая деятельность человека, с точки зрения членов общества, может оказывать непосредственное воздействие на людей, животных и окружающий мир; регламентация по этой деятельности связана, прежде всего, со стремлением вызвать те или иные события (или напротив избежать их). Отголоски этого сохраняются в различных единицах речевого этикета; например, многие устойчивые формулы представляют собой ритуальные положения, некогда воспринимавшиеся как действенные: Здравствуйте (также Будьте здоровы); Спасибо (от Спаси Бог). Аналогичным образом многие запреты на употребление слов и конструкций, которые в современном языке рассматриваются как бранные, восходят к архаическим запретам – табу.

На древнейшие представления о действенности слова накладываются более поздние пласты, связанные с различными этапами в эволюции общества и его структуры с религиозными верованиями и т.д. верованиями и т.д. Особо следует отметить достаточно сложную систему речевого этикета в таких обществах, где правила речевого общения вписываются в нормы общественной жизни.

Примером может служить двор абсолютно-го монарха (средневековый Восток, Европа на рубеже Нового времени). В подобных условиях этикетные нормы становились предметом обучения и играли двойную роль: позволяли говорящему выразить уважение к собеседнику и одновременно подчеркнуть изысканность своего собственного воспитания.

Хорошо известна роль в формировании новой, европеизированной элиты, которую сыграли в Петровскую эпоху и последующие десятилетия пособия по этикету, в том числе и речевому: «Юности честно, зеркало», «Приклады, каков пишут комплементы разные».

В этой связи обращают на себя внимание особенности речевого этикета студентов – иностранцев, обучающихся в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая.

Студенты из Китая, Республики Корея, Вьетнама, США отличаются сдержанностью в общении, считая, что надо говорить только после преподавателя.

«Культура с традициями буддизма утверждает, что знание, истина и мудрость приходят в тихом молчании»[I.c. 15].

Особенности национального речевого этикета проявляются не только в словесных (вербальных) формах, но и несловесных: жестах, позах, мимике, тоне.

Важным элементом речевого этикета является приветствие, так как с него начинается любой вид речевого общения. Следует отметить, что в разных культурах формы приветствия различны. Каждому народу свойственна своя манера приветствия. Среди мусульман Средней Азии существуют детально разработанные правила приветствий. «Обыкновенно первым подает руку младший, который приближается к старшему, уже протянув руки, ладонями одна к другой, в середину. Приближаясь, подходящий несколько ускоряет шаг, подходя мелкими шажками, как бы желая выразить свою поспешность, нетерпеливое желание пожать руки старшего. Старшие обыкновенно ждет рукопожатия на месте. Руки пожимать следует ладонями,

а не концами пальцев – это считается невежливым, и первый подавший руки не отнимает их раньше, чем это сделает протянувший руку позже; это строго соблюдается всеми. При рукопожатии следует лицу своему придать выражение приветствия»[3.1997,с. 153].

Европеец в знак приветствия при встрече пожимает руку, американец еще и похлопает по плечу. Представитель Востока низко склоняется в поклоне. Акамба в Кении в знак глубокого уважения плюет на встречного, а представитель племени Масаи при встрече сначала сплевывает, потом плюет на собственную кисть и только после этого позволяет пожать себе руку. На Замбези хлопают в ладоши и делают реверанс. Свое миролюбие арабы выражают скрещиванием рук на груди; туркмены – засовыванием руки в длинные рукава, китайцы – особым поклоном, с вытянутыми вдоль боков руками. Приветствуя другого человека, еврей скажет: «Мир вам», китаец спрашивает: «Ел ли ты?», перс желает: «Будь весел», а зулус сообщает: «Я тебя вижу» [4.1997.с.122].

Ежедневно мы употребляем выражения речевого этикета: обращаемся к людям, приветствуем их, прощаемся, благодарим, извиняемся, одобряем, советуем, о чем-то просим – словом, создаем благоприятную обстановку общения, учитываю ситуацию, роли собеседников, национальные привычки и обычаи и конечно, свои коммуникативные намерения (цели).

Речевой этикет, в силу многократного повторения, выражается в стереотипах, устойчивых выражениях, формулах, которые мы используем готовые речевые выражения.

В аудитории работая с иностранными студентами можно использовать следующие упражнения:

1.Спрогнозируйте несколько речевых ситуаций; запишите несколько образцов речевого этикета в зависимости от того, с кем говорите и где говорите. Примерные участники разговора – друзья, заведующий кафедрой, пожилые люди, ребенок, сотрудник посольства (возможно, и другие люди).

2.Прочитайте и запомните.

Ситуация	Формулы речевого этикета	Пояснения
1	2	3
Обращение	Многоуважаемая Валерия Никифоровна! Гражданка Сатыбалдиева! Гражданин! Граждане! Девушка! Молодой человек!	Деловое обращение к известной личности, чаще в письме. В официальном письме из государственного учреждения
Приветствие	Добрый день! Доброе утро! Добрый вечер! Привет! Здравствуй (-те)!	В военной среде; Официальное приветствие. Разговорная форма, особенно по телефону.
Извинение	Приношу вам свои извинения! Прости (- те).. – Ничего! Извини (- те)... – Ничего, все нормально. Прости – те), что... – Ничего, бывает! Извини (- те), что... – Ничего, не беспокойтесь!	Общепотребительная форма, нейтральная. Интеллигентно; несколько церемонно
Благодарность	Спасибо! Большое спасибо! – Не за что! Благодарю за совет/ помощь – Не стоит! – Ну, что вы! Спасибо за приглашение/теплый прием. – Пожалуйста!	Общепотребительная форма. Интеллигентно

Заклучение. Очень важно, чтобы иностранные студенты почувствовали, что использование различных формул речевого этикета делает их речь более точной, выразительной и эмоциональной. А это – необходимое условие установления взаимоотношения между людьми. Так как в речевом этикете передается социальная информация о говорящем и его адресате, о том, знакомы они или нет, об отношениях равенства/неравенства по возрасту, служебному положению, общих личных отношениях (если они знакомы), о том, в какой обстановке (официальной/неофициальной) происходит общение и т.п.

Предложенные упражнения лишь часть системы обучения речевому этикету. Также могут повысить интерес к урокам русского языка, развить речевые способности студентов-иностранцев в овладении русским рече-

вым этикетом такие нетрадиционные формы занятий.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Белоконов М.П., Кузнецов Е.З., Родченко Р.Ф., Эшльский Б.Э. Всё об этике. – Ростов-на-Дону. – 1997.
2. Воробьев В.В. О статусе лингвокультурологии. IX Международный конгресс МАПРЯЛ. Т.2 Братислава.ю 1999г.
3. Живулин В.П. Межкультурное общение: преподаватель и студент в условиях интеркультурного взаимодействия. Материалы научно-практической конференции. – СПб.: СПбГТУ, 1998.
4. Формановская Н.Н. Русский речевой этикет и культура общения. – М.: Высшая школа, 1989.
5. Чан Динь Лам. Русский речевой этикет / Учебное пособие для студентов-иностранцев. – А., 2008.

Аңдатпа

Есіркепова И.Е. **Орыс тілі сабағында шетел студенттеріне сөйлеу этикеті ережелерін оқыту** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде оқып жатқан шетелдік студенттерін орыс тілінде сөйлеу этикетін оқытуға арналған. Сөйлеу этикетін зерттеу гуманитарлық ғылымдар қиылысында ерекше орын алады және қазақ және орыс мәдениетімен танысу процесінде «сөйлеу көпірі» болып табылады. Әсіресе, ұлттық сөйлеу этикеті айырмашылықтарынан хабардар болуы үшін, маңызды.

Ерекше мән беретін жәйт, барлық адам қызметінде ол орын алады, онда әлеуметтік жағдайларды көрсетеді. Және ол қалай қандай мақсат үшін, кімге айтып кімге байланысты екендігі әртүрлі негізделген. Осы ұлт – ауызша мінез-құлық ережелерін нақты сөз этикет «мінез-құлық ережелердің жиынтығын,» сөйлеу этикетін білдіреді. Орыс және қазақ тілдерін оқуға Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде Қытай, Корея, Вьетнам, АҚШ, түсетін студенттерге, оқытушылар айтарлықтай мәдениет элементі ретінде оқығудың бастапқы және кейінгі кезеңдерінде сөйлеу этикетін таныстырды.

Түйін сөздер: сөйлеу этикеті, әлем бейнесі, лингвокультурологиялық тәсіл, мәдениетаралық диалог, әлеуметтік-мәдени, мәдениетаралық, фразеологизмдік бірлік.

Abstract

Yessirkepova I.E. **Education rules of speech etiquette in the russian language classroom for foreign students** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU by Abay.

Article is devoted to Russian speech etiquette training foreign students studying at the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. The study of speech etiquette occupies a special position at the intersection of the humanities and is a “bridge speech” in the process of getting acquainted with Russian and Kazakh culture. Especially considered important, to be aware of differences in national speech etiquette.

All human activity, including communication, reflects the social conditions in which it takes place. And it is based on our different depending on who is talking to whom, for what purpose, how. If the word etiquette means “a set of rules of conduct,” the speech etiquette – this nation – specific rules of verbal behavior. Students arriving from China, Korea, Vietnam, the United States, in the Kazakh National Pedagogical University to study Russian and Kazakh languages, the teacher introduced to the speech etiquette in the initial and subsequent stages of training as a significant element of culture.

Keywords: Speech etiquette, picture of the world, linguistic-cultural approach, intercultural dialogue, socio-cultural, intercultural, phraseological units.

УДК 378.147

А.Т. АЯЗБАЕВА, Е.А. ВЬЮШКОВА

Казахский гуманитарно-юридический университет
(Астана, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА КАК УСЛОВИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются теории авторов к изучению профессиональной компетенции педагога, основы формирования профессиональной компетентности педагога, влияние профессиональных компетенции на будущего специалиста. Проблема формирования профессиональной компетентности особенно остро стоит во время социальных преобразований и реформ. Включенность человека в профессиональную деятельность зависит от личности субъекта деятельности, профессиональной подготовленности, наличия опыта и профессионально важных качеств.

Ключевые слова: личность педагога, компетентность, профессиональная компетентность, педагогика, методология, умение, навыки.

Сегодня одним из приоритетных направлений модернизации системы высшего профессионального педагогического образования считается переход к компетентностно-ориентированному образованию, который в первую очередь определяет требования к педагогическим кадровым ресурсам в соответствии с потребностями и запросами сегодняшнего дня. Изложенное обуславливает поиск новых принципов организации образовательного процесса в вузе, в основе которых лежит интеграция профессионально-предметной, технологической и методической составляющих содержания педагогического образования. Педагогическая профессия, является одновременно преобразующей и управляющей. А для того что бы управлять развитием личности, нужно быть компетентным. Понятие профессиональной компетентности педагога, поэтому выражает единство его теоретической и практической готовности к осуществлению педагогической деятельности и характеризует его профессионализм.

В настоящее время профессионально-педагогическое формирование будущего педагога рассматривается через понятие профессиональная, или профессионально-педагогическая компетентность. В психоло-

гии принята точка зрения, согласно которой понятие «компетентность» включает знание, умение, навыки, а также способы осуществления деятельности (А.П.Журавлев, Н.Ф.Талызина, Р.К. Шакуров, А.И. Щербаков).

Компетентность в общепринятом смысле этого слова обозначает характеристику и свойства личности, дающие ей право решать, высказывать суждение в определенной сфере человеческого знания и бытия. Поэтому неудивительно, что принцип компетенции зародился в рамках одной из конкретных наук и был впоследствии экстраполирован в качестве научного метода, применимого к различным сферам знания, включая педагогику.

В теории педагогического образования понятие «профессиональная компетентность» обозначает совокупность профессионально обусловленных требований к учителю и употребляется с такими терминами, как «квалификационная характеристика», «профессиограмма личности», «профессиональная готовность», «профессионализм» (Е.И.Рогов, Н.В.Кузьмина, О.М.Шиян и др.). В общем, характеризуя одну и ту же проблему, названные педагогические категории имеют особые смысловые оттенки и употребляются в разных контекстах.

Наиболее близки между собой понятия «готовность» и «компетентность», но не тождественны. Если готовность есть характеристика потенциального состояния, позволяющего учителю войти в профессиональное сообщество и развиваться в «профессиональном» отношении, то компетентность может выявиться только в реальной деятельности, воплотившись из внутреннего во внешнее. Близким по значению является понятие «педагогическое мастерство», рассматриваемое Н.В.Кухаревым как «совокупность определенных качеств личности педагога, которые обуславливаются высоким уровнем его психолого-педагогической подготовленности, способность оптимально решать педагогические задачи обучения, воспитания и развития школьников» [1, с.136-137].

По мнению Е.Н.Огарева, компетентность – это категория оценочная, она характеризует человека как субъекта специализированной деятельности в системе общественного труда; она предполагает: 1) глубокое понимание существа выполняемых задач и проблем; 2) хорошее знание опыта, имеющегося в данной области, активное овладение его лучшими достижениями; 3) умение выбирать средства и способы действия, адекватные конкретным обстоятельствам места и времени; 4) чувство ответственности за достигнутые результаты; 5) способность учиться на ошибках и вносить коррективы в процесс достижения целей [2, с.85-100].

Достаточно интересной представляется и формула компетентности, разработанная М.А.Чошановым. Она выглядит следующим образом: компетентность – это мобильность знания + гибкость метода + критичность мышления [1, с.45-56].

Таким образом, под компетенцией в общем смысле понимают личные возможности должностного лица, его квалификацию (знания, опыт), позволяющие принимать участие в разработке определенного круга решений или решать самому благодаря наличию у него определенных знаний, навыков. Мы же будем пользоваться понятием компетентность, а не профессионализм, так как «... под профессионализмом следует понимать

совокупность психофизиологических, психических и личностных изменений, происходящих в человеке в процессе овладения и длительного выполнения деятельности, обеспечивающих качественно новый, более эффективный уровень решения сложных профессиональных задач в особых условиях» [2]. Тем более что профессионалом можно назвать сложившегося педагога, а не будущего педагога.

Особенностью подхода А.К.Марковой является то, что поиск оснований профессиональной компетентности осуществлен в психологии труда педагога, хотя по сути дела дается анализ психолого-педагогической компетентности (ППК). Она рассматривает компетентность как соотношение объективно необходимых знаний, умений, навыков, психологических качеств, которыми обладает учитель, и их влияние на процесс и результат педагогической деятельности. Итак, профессионально компетентным является «такой труд педагога, в котором на достаточно высоком уровне осуществляется педагогическая деятельность, педагогическое общение, реализуется личность педагога, в котором достигаются хорошие результаты в обученности и воспитанности школьников ... при этом компетентность педагога определяется также соотношением в его реальном труде того, каковы его профессиональные знания и умения, с одной стороны, и профессиональные позиции, психологические качества – с другой» [2].

А.К.Маркова строит многомерную модель профессиональной компетентности педагога. Эта модель может быть названа психологической, ибо главное внимание в ней уделяется оценке психологических характеристик педагога при осуществлении им учебно-воспитательного процесса и качественных изменений в психическом развитии школьников, которые возникают как результат труда педагога.

В таком же аспекте рассматривает профессиональную компетентность Л.М.Митина, которая пишет: «... мы понимаем профессиональную компетентность более широко, чем принято в психологической литературе,

не только в деятельном контексте, но и в контексте всего труда педагога ... иными словами, под педагогической компетентностью педагога мы понимаем гармоническое сочетание знаний предмета, методики и дидактики преподавания, а также умений и навыков (культуры) педагогического общения» [2].

Данное определение дает возможность представить в структуре педагогической компетентности педагога две подструктуры: деятельностьную (знания, умения, навыки и способы осуществления педагогической деятельности) и коммуникативную (знания, умения, навыки и способы педагогического общения).

Психологическим условием профессиональной компетентности является, по нашему мнению, осознание учителем необходимости повышения своей общечеловеческой и специальной культуры и тщательной организации общения как основы развития и обучения в школе. Динамика развития профессиональной компетентности педагога определяется сменой репродуктивного выполнения действий и операций творческим, гармонизацией и усложнением деятельностных и коммуникативных компонентов педагогической компетентности.

Пользуясь термином профессионально-педагогическая компетентность, Н.Н. Лобанова характеризует ее как системные свойства личности и выделяет три компонента: профессионально-образовательный, профессионально-деятельностный и профессионально-личностный, или точнее теоретический, практический, личностный. Главным условием профессиональной компетентности является познавательная активность, имеющая педагогическую направленность.

Другие исследователи понимают под профессиональной компетентностью совокупность (качеств) свойств личности, которые обуславливаются высоким уровнем психолого-педагогической подготовленности (Н.В. Кухарев) и обеспечивают «высокий уровень самоорганизации профессиональной педагогической деятельности (Н.Н. Тарасевич).

Достаточно полное определение профессиональной компетентности дают

Л.Н.Захарова, В.В.Соколова, В.М.Соколов: «Под профессиональной компетентностью целесообразно понимать способность эффективно решать практические задачи по социализации развивающейся личности, обеспечению внутренних условий, деятельностной интеграции личности в общество за счет развития ценностных ориентаций, ориентированности в природе, обществе, духовном опыте людей, самом себе, формирование практических умений деятельностной социально желаемой, или, по крайней мере, приемлемой самореализации ...».

В.А.Сластенин считает, что под педагогической компетентностью педагога можно понимать «единство его теоретической и практической готовности к осуществлению педагогической деятельности». Структура профессиональной компетентности рассматривается в его работе через педагогическое умение, что в нашем понимании не совсем верно, потому что умения еще не показывают степень профессиональной компетентности [4, с.45-56].

В данной статье будем пользоваться термином профессионально-педагогическая компетентность, и вслед за И.А.Колесниковой будем считать, что ППК – это интегральная профессионально-личностная характеристика, определяющая готовность и способность выполнять педагогические функции в соответствии с принятыми в социуме в конкретно-исторический момент нормами, стандартами, требованиями.

В.А.Адольф выделяет мотивационный, целеполагающий и содержательно-опережающий компоненты. Мотивационный компонент профессиональной компетенции педагога детерминирован системой его побудительных сил, определенных потребностей, притязаний, поощрений.

Целеполагающий компонент профессиональной компетенции педагога включает в себя доминанту его педагогического менталитета и мировоззрения, систему его личностных смыслов, содержание которых ориентировано на изменение ценности педагогической деятельности. Содержательно-операционный компонент в профессиональ-

ной компетентности характеризует его как творца, исследователя, конструктора.

Исходный показатель профессионально-педагогической компетентности (ППК) – отношение к человеку, ибо работа педагога – это работа в системе «человек – человек». Именно поэтому такой компонент, как личностно-гуманистическая ориентация, представлен сегодня центральным в структуре ППК как интегральной профессионально-личностной характеристики. Подлинного профессионала в сфере образования отличает также умение системно воспринимать педагогическую реальность и системно в ней действовать. Именно это свойство обеспечивает возможность целостного, структурированного видения логики педагогической системы, облегчает конструирование целесообразной деятельности (И.А.Колесникова).

ППК дает свободную ориентацию в предметной области, ограниченной в каждом конкретном случае для носителя педагогической профессии в зависимости от его специальности и специализации. Несомненно, что компетентность предполагает владение современными педагогическими технологиями, связанными, по крайней мере, с тремя моментами, очень важными для педагога: 1) культурой коммуникации при взаимодействии с людьми, 2) умением получать информацию в своей предметной области, преоб-

разуя ее в содержании обучения и используя для самообразования, 3) умением передавать свою информацию другим.

Все названные составляющие ППК тесно переплетаются, образуя сложную структуру, формирующую «идеальную модель» специалиста, определяя его личностно-деятельную характеристику, поскольку компетентность может быть оценена только в ходе деятельности и только в рамках конкретной профессии.

В качестве основных компонентов ППК можно рассматривать три блока: 1. психолого-педагогическую грамотность; 2. психолого-педагогические умения; 3. профессионально личностные качества, т. е. такие качества, которые неотделимы от самого процесса педагогической деятельности, которые неизбежно вырастают из характера этой деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения: Метод. пособие. – М.: Народное образование, 1996. -160 с.
2. Маркова А.К. Психология труда педагога. – М.: Просвещение. 1993.
3. Гришина И.В. Профессиональная компетенция руководителя школы как объект исследования: Монография – СПб.: СПбГУПМ, 2002.
4. Педагогика. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. 6-е изд. – М.: 2007. – 576 с.

Аңдатпа

Аязбаева А.Т., Вьюшкова Е.А. **Жеке тұлғаны қалыптастырудағы шарты ретінде педагогтың кәсіби құзыреттілігі** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Бұл мақалада болашақ маманның кәсіптік құзыреттің әсер етуі, оқушының кәсіптік құзыреттің қалыптасуының негізі, оқушының кәсіптік құзыреттілігі туралы авторлардың теориялары қарастырылады. Әсіресе қайта әлеуметтік құрулар мен реформалар кезеңінде кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы мәселелік сұрақ болып табылады. Жеке субъектінің қызметіне, кәсіби даярлығының болуы, тәжірибе мен кәсіби маңызды қасиеттері яғни бұл адамның кәсіптік қызметіне байланысты болып табылады.

Түйін сөздер: педагог тұлғасы, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, педагогика, методология, іскерлік, дағды.

Abstract

Ayazbayeva A.T., Vyushkova Y.A. Forming of personality of teacher as condition of professional competence //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU by Abay.

In this article the theories of authors are examined to the study of professional competence of teacher, basis of forming of professional competence of teacher, influence professional to the competence on a future specialist. The problem of forming of professional competence especially sharply costs during social

transformations and reforms. The plugged of man in professional activity depends on personality of subject of activity, professional preparedness, presence of experience and professionally important qualities.

Keywords: competence, professional competence, pedagogic, methodological ability, skills, pedagogue-psychologist, methodological competence, emotional competence.

ӘОЖ 37.0

З.Т. КӨКШЕЕВА

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инженеринг университеті (Ақтау., Қазақстан)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ ҮРДІСІНДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАҒА БАҒЫТТАП ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Қазіргі жаңару кезеңінде біздің қоғамымыздың ілгерілеу процесінде адам факторы және оны жан-жақты жандандыру, ел өмірінің барлық жақтарын жаңарту бала тәрбиесінің мәнімен оның проблемаларын күрделендіріп отыр. Педагогикалық – психологиялық және басқа да гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеушілер үшін, білім парадигмасына қатысты маңызды ақпаратты өзгертуге мүмкіндік беретіндей оқытудың тиімді жолдарын табу маңызды мәселе болып қала бермек. Сондықтан бастауыш мектептің оқу үрдісінде тұлғаға бағыттап оқытуды жүзеге асыру мәселесін теориялық тұрғыдан негіздеуді зерттеудің мақсаты етіп алдық.

Түйін сөздер: жеке тұлға, жаңа педагогикалық технология, жеке тұлғаға бағыттап оқыту, оқу үрдісі, бастауыш мектеп.

Қазіргі таңда үздіксіз білім беру жүйесінде білім беруді дамыту, дүние-жүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында елімізде білім берудің жаңа жүйесі құрылып жатыр. Осыған орай Елбасы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «бізге экономикалық қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет» делінген[1]. Сол білім беруді дамыту ісі жеке тұлғаға мәдени-тарихи құндылықтарды, нормалар мен дәстүрлерді, білім берудің арнайы таңдап алынған мазмұны мен нысандарын беру болып табылады. Нәтижелі білім алудың мәнісі сол, мұнда оқушының іс-әрекеті оның жеке басының әлеуметін іске асыруға негізделген және оның оқытылатын пәндер мен салаларға сәйкес келетін білім алуын талап етеді. Сондықтан оқытушылардың алдында өмірге жан – жақты дайындалған, еңбек сүйгіш, ынталы, шығармашылықпен ойлайтын, интеллектуалдық және адамгершілік

тұрғысынан бай, жоғары білімді жеке тұлғаны оқытып, тәрбиелеу қажеттігін дамыту мәселесі тұр.

Жеке тұлғаға бағытталған білім беру дегеніміз педагогикалық іс-әрекеттің әдіснамалық жаңа бағыты, яғни баланың қайталанбас дара тұлға ретінде өзін-өзі тануын, өзін – өзі жетілдіре отырып дамытуын қамтамасыз ететін өзара тығыз байланысты идеялар, түсініктер және іс-әрекеттер жиынтығы. Тұлғаға бағытталған жаңа көзқарас түсінігін айқындау үшін негізгі үш мәселеге түсінік бере кетсек:

1. Тұлғаға бағытталған көзқарас ұғымын ашатын негізгі түсініктер: адамның даралық ешкімге ұқсамайтын өзіндік ерекшелігі; жеке тұлғаның үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік болмысы; тұлғаның өзіне тән қасиеттері мен мүмкіндіктерін таныту үрдісі; өзін және қоршаған ортаны тануда саналы, шығармашылық белсенділік көрсететін жеке тұлға әрекеті; мендік тұжырымдаманың бо-

луы; педагогикалық қолдау оқушылардың білім алуына, өмірлік, кәсіби өсуіне, психикалық қарым – қатынас бойынша алдын ала көмек беру іс әрекеті.

2. Оқушыларға білім беру құрылымының негізгі ережелері мен бастапқы жағдайы: өзін – өзі белсендіретін тұлға ұстанымы; дарашылық ұстаным; субъектілік ұстаным; таңдау ұстанымы; шығармашылық табыс ұстанымы.

3. Технологиялық бөлік, оған жататындар: шығармашылық іс- әрекетке шақыру; баланың жеке басының дамуын қолдау; оқушылардың өз бетінше шешім қабылдауына, білім алудың мазмұны мен жолдарын таңдауға еркіндік беру. Бұл түсініктемелер тұлғаға бағыттап оқытудың сипаттамасын айқындауға мүмкіндік береді, яғни жеке тұлғаға бағыттап оқыту дегеніміз оқушының қажеттіліктерін, ерекшеліктерін, іс әрекетін ескеретін, жан жақты, яғни интеллектуалды ойлау қабілетін, өз бетінше шешім қабылдай алатын, шығармашылық қабілетін дамытатын тұлғаның «мәдениетаралық қарым-қатынас субъектісін» қалыптастыру.

Біздің ойымызша, жеке тұлғаны дамытуға бағыттап оқыту дегеніміз – оқушыға ғылым негіздерін үйретіп қана қоймай, әр оқушының бейімділігін анықтап, тұлғалық негізіне қарай білім беруі тиіс, яғни ол баланың табиғи қабілетін зерттеу арқылы оны болашақ мамандығына сәйкестендіру. Ал, ғалым И.С. Якиманскаяның ойы бойынша, оқушыны оқу процесінің басты тұлғасы ретінде тану – бұл жеке тұлғаға бағыттап оқыту деп аталады [2].

Жеке тұлғаға бағыттап оқытуға М.А. Ариян: «Сыныптағы оқушылар өздерінің әр түрлі параметрлері бойынша бөлінеді: оқу деңгейі, оқуға деген талпынысы, тілді меңгеруі, топта шетел тілінде қарым-қатынас жасай білуі, интеллектуалдық қабілеттері, шетел тілін оқуға деген мотивациялары» деп анықтама берсе, И.Л. Бим: «жеке тұлғаға бағыттап оқытуды жеке тұлғаның құрылымы арқылы түсіндіреді және оны мәдениетаралық қарым-қатынаспен салыстырады[3]. Жеке тұлғаға бағыттап оқыту-оқушыда мәдениетаралық қарым-қатынастың барлық компоненттерін

игергенде жүзеге асады»,- деген тұжырым жасайды. Бұл мәселеге Н.А. Алексеев мынадай анықтама береді: «оқытудың мақсаты болып оқушының өзіндік ерекшеліктері, оның өзін-өзі бағалауы, яғни оқу процесінің субъективтілігін айтамыз. Жеке тұлғаға бағыттап оқыту-бұл оқу субъектісінің ерекшеліктерін ескеру ғана емес, сонымен қатар оқу шарттарын ұйымдастырудың басқаша әдіснамасы, оның өзіндік жеке функцияларын «өндіруді айтады».

Жоғарыдағы әдіскерлердің ойларымен келісе отырып, жеке тұлғаға бағыттап оқытудың сипаттамасына мынадай анықтама бердік: жеке тұлғаға бағыттап оқыту – сыныптағы әрбір оқушының ерекшеліктерін, қажеттіліктерін ескере отырып, оның оқу процесінде жан-жақты дамуын жүзеге асыру болып табылады, яғни тұлғаны оқытудың соңғы нәтижесі мәдениетаралық қарым – қатынасқа жету. Жеке тұлғаға бағытталған амалды қазіргі заманғы теория және парадигма ретінде қарау, білім беру жүйесінің барлық компоненттеріне әсер ететін (мақсатты, технологиялық, ұйымдастырушылық және т.б.) оқушыны оқу процесінің басты орталығы ету қажеттілігіне әкеп саяды.

Жеке тұлғаға бағдарланған оқу процестері: дамыта оқыту; баланың жеке ерекшеліктерін қалыптастыруға педагогикалық қолдау көрсету; тәрбиені баланы рухани-адамгершілік дамыту құралы ретінде қарастырады, ал мақсаты-адамды қолдау, дамыту, онда өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеудің тетіктерін қалыптастыру. Мұндай технологияларға: ынтымақтастық, сұхбаттастық, әрекетшілдік-сипатшылық әрекеті, баланың жеке дамуын қолдауға бағытталуы, оған дербес шешімдер қабылдауға, шығармашылыққа, мұғаліммен өзара шығармашылық ынтымақтастығына қажетті кеңістік пен еркіндік беру сипаты тән.

Жалпы жеке тұлғаны дамыту мәселелері ғалымдар Л.С. Выготскийдің, М.Б. Блонскийдің, С.Л. Рубинштейннің, Л.В. Занковтың, Д.В. Элькониннің еңбектерінің негізгі арқауы. Бүгінгі таңда мынадай жеке тұлғаға бағдарланған оқыту технологиялары бар:

1. В.Ф.Шаталовтың тірек белгілер негізіндегі технологиясы;

2. П.М. Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді шоғырландыру технологиясы;

3. Ш.А. Амонашвилидің ізгілікті- тұлғалық технологиясы.

4. Л.В. Занковтың, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдовтың дамыта оқыту технологиясы;

5. М.Чошановтың, П.И. Третьяковтың, К.Я. Вазинаның, В.М. Манаховтың модульдік оқыту технологиялары;

6. Г.К. Селевконың өзін – өзі дамыта оқыту технологиялары;

7. Ж.А. Қараевтың, Т.Т. Ғалиевтің, Ә. Жүнісбековтің, М.М. Жанпейісованың, Н.Н. Нұрахметов пен К.Әбдіғалиевтің оқыту технологиялары кеңінен танымал[4].

Технология – (*грек сөзі* – өнер, іскерлік, шеберлік) бір істі орындағанда қолданылатын әдіс-тәсілдер жүйесін құрайды. Енді осы технологиялардың кейбіріне қысқаша тоқтала кетсек: Білім беруді ізгілендіру технологиясы – оқушыны азамат етіп тәрбиелеу, олардың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту, баланың жаны мен жүрегіне жылылық ұялату. Шаталовтың тірек белгілері арқылы оқыту технологиясы мынаны көздейді: білім, білік, дағдыны қалыптастыру; барлық баланы оқыту; оқытуды жеделдету. Яғни, үнемі қайталау, міндетті кезеңдік бақылау, жоғары деңгейдегі қиыншылық, блокпен оқыту, тірек қолдану; жеке бағдарлы қарым-қатынас, ықпал; ізгілік еркімен оқыту; әр оқушының жобасының жариялылығы, түзетуге, өсуге, табысқа жетуге жағдай жасау; оқыту мен тәрбиенің бірлігі. Дамыта оқыту технологиясы – баланы оқыта отырып, жалпы дамыту, яғни бала бойында еркіндік, мақсаткерлік, ар-намыс, мақтанш сезім, дербестік, адамгершілік, еңбексүйгіштік, белсенділік т.б. қасиеттер дамыту.

Тұлғаға бағыттап оқытудың даму көзі баланың өзінде, оның субъективтік тәжірибесінде, яғни табиғи жеке тұлғалық қажеттілігінде болып табылады. Адамға, оның жеке тұлғалық дамуына, мәдениетіне және қоғамдық іс-әрекетіне деген бетбұрыс-жеке

тұлғаның және қоғамның қажеттілігіне толығынан сәйкестенетін білім берудің түрін өзгертуге әкеледі. Осыған сәйкес жеке тұлғаға бағытталған білім беру дегеніміз педагогикалық іс әрекеттің әдіснамалық жаңа бағыты, яғни баланың қайталанбас дара тұлға ретінде өзін-өзі тануын, өзін – өзі жетілдіре отырып дамытуын қамтамасыз ететін өзара тығыз байланысты идеялар, түсініктер және іс – әрекеттер жиынтығы [5].

Біздің ойымызша, жеке тұлғаға бағдарланған оқыту материалды шығармашылықпен меңгеру аясын кеңейтеді және жеке тұлғаға бағдарланған оқыту мұғалімнен төмендегідей іс-әрекетті талап етеді: 1) өз оқушыларының темпераменті, мінезі-құлқы, көзқарасы, талғамы мен әдеп-дағдыларының жеке ерекшеліктерін үнемі зерделеп, жақсы білуі; 2) жеке тұлғаның ойлау ерекшелігі, қызығушылығы, мүддесі, ұстанымы, бағытталуы, өмірге, еңбекке көзқарасы, құндылық бағыттары, өмірлік доспары және т.б. сияқты аса маңызды тұлғалық қасиеттерінің нақты қалыптасу деңгейін қадағалап, білуі; 3) әрбір оқушыны өз шамасына сай және біртіндеп күрделене беретін әрі жеке тұлға дамуын қамтамасыз ететін тәрбиелік әрекетке үнемі тартып отыруы; 4) мақсатқа жетуге кедергі келтіретін себептерді уақытылы айқындап, жойып отыруы, ал егер мұны уақтылы істей алмаса, жаңа жағдайларға сай тәрбие тактикасын жедел түрде өзгертуі; 5) жеке тұлғаның өз белсенділігіне неғұрлым көбірек сүйенуі; 6) тәрбие ісін жеке тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуімен ұштастырып, өзін-өзі тәрбиелеу мақсаттарын, әдістерін, формаларын таңдауға көмек беруі; 7) оқушылардың дербес әрекетін, бастамашылдығын, әрекетшілдігін дамытып, басқаруы емес, табысқа жетелейтін қызметті ұйымдастырып, бағыттауы тиіс.

Нәтижесінде, яғни жеке тұлға ретінде оқушы өзін-өзі дамыту, тәрбиелеу, өз әрекеттерін ұйымдастыру мүмкіндігін алады, өз ерекшелігі мен деңгейін таниды. Зерттеушілік, диалогтік, рефлексиялық тәсілдердің қолданылуы сабақ үрдісіне қатысушылардың белсенділігін, танымдық көзқарасын қалыптастырып, қызығушылығын арттыра-

ды. Зерттеушілік-тәжірибе жүзінде меңгерген дағдыларын, өз ұстанымдарын, бағалау әрекеттерін өзінің білім алу әрекеттері мен жеке тұлға ретінде қалыптасуында пайдаланып, модельдей алатын болады.

Мектептегі оқыту үрдісін тұлғалық бағдарлы мазмұнда жүргізу педагогикалық бағдарламалардың мазмұнын да ішінара өзгертеді. Бұл жағдайда жаңа әдістемелерді қолданудың мәні мен ерекшеліктері, тереңдігі оқушылардың белсенділігін ұйымдастыру арқылы игеріледі. Сондықтан мазмұндық компоненттің оқушы үшін көкейкестілігіне назар аудару, жаңа талаптар мазмұнының білім беру бағдарламасы, стандарттарымен үйлесімді кірігуін ескеру маңызды мәселе.

«Әрбір бала – болашақ данышпан» деген ойлы қағидаға мән бере отырып, болашақтың иесі – жастарды қоғамдық маңызды істерді сапалылықпен игеретін бұған дейінгі адамзат жасаған игіліктерді жалғастыра алатын жан-жақты дамыған тұлға ретінде қалыптастырудың негізі бастауыш мектеп жасында қаланатынын ескеру қажет. Осы жолда табиғи таланттардың көзін ашу, оқушылардың шығармашылық қабілетін, танымдық белсенділігін, ой-өрісін дамыту үшін аянбай еңбек ету, әрбір баланың жеке тұлғалық күшін дамыту – мұғалімге жүктеледі.

Осы идеяларды дамыту үшін оқытудың және тәрбиелеудің жаңа технологияларын қолдана отырып, жеке тұлғаның дамуына қолайлы жағдай жасаудағы негізгі құндылық, ол – оқушы және оның жеке тұлғасы.

Ал, мұғалімдер үшін жеке тұлғаға бағыттап оқыту технологиясы-педагогикалық үрдіс, олар бір-бірімен тығыз байланыстағы ішкі құрылым жағдайында өзара ықпалдаса отырып, өзара дамыта алатын субъектілік қарым-қатынастар арқылы жүзеге асырылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарбаев Н.А. Казахстан 2030: Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев: Послание Президента страны к народу Казахстана. – Астана, 2007.
2. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М., 1996
3. Ариян М.А. Личностно-ориентированный подход и обучение иностранному языку в классах с неоднородным составом обучаемых. ИЯШ, 2007/1.
4. Караев Ж. А., Кобдикова Ж. У. Сущность педагогической технологии трехмерной методической системы обучения. – Алматы, 2000.
5. Әбуов Ә.Е. Мектептің оқу үрдісінде инновациялық білім беру технологияларын пайдаланудың педагогикалық шарттары. – Астана, 2005.

Аннотация

Көкшеева З.Т. **Проблема личностно-ориентированного обучения в начальных классах** // Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В современных условиях реформирования социально-экономической, политической и культурной жизни страны становится все более острой и актуальной проблема повышения эффективности обучения и воспитания подрастающего поколения, подготовки его к трудовой и общественной деятельности. Для исследователей в области психолого-педагогических и других гуманитарных наук, практических работников образования остается актуальным поиск способов построения обучения, позволяющего изменить информационную на смысловую парадигму образования. Цель исследования: теоретическое обоснование, определение педагогических задач личностно-ориентированного обучения в начальных классах.

Ключевые слова: индивид, инновационная педагогическая технология, личностно-ориентированное обучение, учебный процесс, начальная школа.

Abstract

Koksheeva Z. **The problem of learner-centered education in the lower grades** // Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

In modern conditions of reforming of social, economic, political and cultural life of the country, the problem of increasing the effectiveness of training and education of the younger generation, its preparation

for work and social activity becomes more and more acute. For researchers in the field of psychology, pedagogical and other humanities, as well as for education practitioners, search for such ways of education organization which will allow to change the information paradigm for the semantic one is still relevant. The purpose of the research: theoretical justification, definition of pedagogical objectives of learner-centered education in the lower grades.

Keywords: individual, innovative pedagogical technology, learner-centered education, educational process, elementary school.

УДК 378.574

П.Т.АБДУЛЛАЕВА
abdullaeva_perizat@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Казахстан, Алматы)

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БІЛІМ БЕРУДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕП БАСШЫЛАРЫН ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялау жағдайында, білім беру менеджерлерін даярлау мәселесі өз өзектілігін жоғалтпайды, өйткені білім беру ұйымының қызмет нәтижесі тікелей басшысына байланысты. Бұл мақалада автор Қазақстанда білім беру менеджерлерін даярлау қажеттілігін сипаттап, сонымен қатар білім беру мекемелерінің басшыларын даярлау және қайта даярлау жағдайына талдау жасайды.

Түйін сөздер: менеджмент, білім беру менеджері, даярлау, қайта даярлау, басқару, құзыреттілік.

Мектеп басшыларын кәсіби даярлаудың жаңа талаптары білім беруді басқару тәсілдеріндегі өзгерістермен өзара байланысты қазіргі таңда мектеп басшыларының жұмысы жаңа мазмұнға ие болуда. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан Халқына арналған Жолдауында атап өткендей: «Білім беру – дегеніміз адамзат тіршілігінің стратегиялық маңызды саласы, тұлғаның қабілеттілігін дамытатын бірегей әлеуметтік институт. Білім берудің сапасынан технологиялық, экономикалық, саясаттық үдерістің қарқыны, қоғамдағы мәдениет пен руханият жағдайы және ақырында адамның саулығы байланысты. Білім беру саласындағы Қазақстанда өткізіліп жатқан мемлекеттік саясат Республикамыздың ең маңызды мақсатына бағытталған – бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына кіру» [1].

Білім берудің басты құндылығы өмір бойы әрбір адамның білім алуға, өзін дамытуға бағытталған, шығармашылық қуаттылығын іске асыру қабілетін сыртқа шығару мүмкіндігін және қажеттілігін адамда дамыту болып табылады.

Қазақстанның әлемдік экономикалық қауымдастыққа енуі, нарықтық қатынастардың дамуы біздің еліміздің барлық сфераларында түбегейлі өзгерістерге әкелді. Қызметтің жаңа салалары пайда болады, жаңа жағдайларда тиімді жұмыс істеуге қабілетті басқару қызметкерлерін дайындау қажеттілігі туып отыр. Мұнда кәсіби басқарушы ретінде негізгі тұтқа менеджер және менеджмент болып табылады.

Қазақстанның инновациялық экономикасының қалыптасуы жағдайында мемлекеттік басқару және нарықтық құрылымдар жүйесіндегі сияқты білім беру мекемелерінде де ұйымдастырушылық, басқарушылық және

әлеуметтік-экономикалық қатынастардың мазмұны толығымен өзгереді. Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 1 ақпанындағы №922 «2020 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспар жөніндегі» Нұсқауы және Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 19 наурызындағы №957 «Мемлекеттік бағдарламалардың тізімін бекіту жөніндегі» Нұсқауы негізінде 2011-2020 жылдарға Қазақстан Республикасының білімді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы қабылданды және 2010 жылы 7 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Президентінің №1118 Нұсқауымен бекітілді. Мұнда білім беру жағдайына талдау жасай отырып, білім берудегі менеджменттің әлсіз жақтары көрсетілген. Сонымен бірге мемлекеттік бағдарламада негізгі бағыттар көрсетілген, бағдарламаның қойылған мақсаттарына жетудің жолдары және сәйкес шараларының бірі жұмыстың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі білім беру менеджменті болып табылады.

Осы заманғы мектепке басшылық ету мектеп басшысынан саяси есеюді, кәсіби жан – жақты жетілуді ғана емес, сомен қоса әлеуметтік саланы басқарудың теориясы мен практикасынан терең білімінің болуын, педагогика және психология ғылымының жетістіктерін өзінің күнделікті жұмысында қолдануын, өзі жан-жақты даму үстінде болуын және т.б. талап етеді. “Менеджер” ұғымы ең алдымен, *кәсіби басқарушылық базалық білімі* сипатындағы жаңа типтегі басшы ретінде түсіндіріледі. Білім беру мекемелерін басқару – кез келгені жинақтай алатын тәжірибе ғана емес, ол терең меңгеруді қажет ететін ғылыми білімдер жүйесі, және туа біткен қабілетті, ерекше дарындылықты, лидерлік қасиеттерді талап ететін өнер. Заманауи білім беру мекемесінің басшысы – ол тек қызмет қана емес, кәсіп те, өйткені бұл қызмет кәсіптің барлық белгілеріне ие: жетекші іс-әрекет, арнайы білімді, білік пен дағдыны, арнайы тұлғалық әрі кәсіби сапаларды міндеттейді.

Білім беру мекемелерінің басшылары басқарушылық қызметін педагогика және психология бағыттары бойынша зерттеген

ғалымдар (Т.И. Шамова, В.С. Лазарев, Г.В. Михайлов, М.М. Поташник, Ю.А. Конаржевский, В.П. Симонов, О. Кирилова, В.Ю. Кричевский, П.И. Третьяков, Н.А. Лебедева, В. Терентьев, А. Короткевич, Н.В. Кухарев, В.И. Бондарь, Н. Костылева, А. Кузибецкий, Н. Рождественская және т.б.), отандық ғалымдардан З.А. Исаева, А.А. Булатбаева, Н.С. Әлқожаева, З.М. Садвакасова

Мектеп басшыларын даярлау адами қорларды басқару саласында жоғары біліктілікке ие мамандарды даярлауға бағытталған. Білім беруді әлеуметтік игілік пен әлеуметтік әділеттілік ретінде көрсететін білім беру стратегияларын әзірлеу мен жүзеге асыру қабілеттілігі мектепті басқаруға бағытталған бағдарламаларды бітірушілердің айрықша біліктілігіне айналуы тиіс. Бұл мектеп басшыларын оқытуда оларды түрлі әлеуметтік топтардың білім беруін басқаруға, яғни мектептегі білім беруде әлеуметтік сұқбат пен серіктестік құру қабілетін шыңдауға көңіл бөлу қажет.

Мектепте білім берудің жаңа стандарттарын, мектепті басқарудың қазіргі заманғы ілгері үлгілерін ескере отырып, отандық білім беру теориясы мен практикасында мектеп басшыларын кәсіби даярлау стратегиясының жеткілікті дәрежеде ілгерілемегендігін атап өткен жөн. Ресейлік білім беруді басқару институтының мамандарының атап көрсеткеніндей, «АҚШ, Англия, Финляндия, басқа да шетелдік зерттеушілер мен басқа да отандық салалық құжаттарды (200-ден астам салаларда) салыстырмалы талдау жасау РФ-да «Білім берудің барлық деңгейіндегі басшылардың кадрлық қорын даярлау мен жаңартуды қалыптастыру әдіснамасы, теориясы мен практикасы» мәселесін шешудің ғылыми әдіс-тәсілдерінің жоқтығын көрсетті» [4, с.14].

Мәселені зерттеуге арналған жарияланымдарға жүргізілген мониторинг Ресейде мектепті басқару үшін кадрларды инновациялық тұрғыда даярлау тәжірибесінің бар екендігін көрсетті [1;3;5;9]. Білім берудегі жаңа өзгерістерді ескере отырып, мектеп басшыларын даярлау бағдарламасының мазмұнын құру үшін жалпы әдіснама болуы

занды. Осыған байланысты зерттеуімізде кәсіби білім беруді жаңарту жағдайында мектеп басшыларын даярлаудың жаңартылған бағдарламаларын құрастыру мен ендіруге теориялық негіз бола алатын теориялық қағидалар ұсынылған.

Қазіргі заманғы жағдайда мектеп басшыларын даярлауға бағытталған білім беру бағдарламаларының стратегиясын құрудың теориялық негізін жасау зерттеуіміздің басты мақсаты болып табылады.

Зерттеуімізде кәсіби білім берудің қалыптасуы мен жаңаруын институционалды талдау және мектеп басшыларының құзыреттілігі талаптарына өзгерістердің әсер етуін қадағалауға мүмкіндік беретін, оларды кәсіби даярлау үдерісінде жаңа талаптарды көрсету мақсатында қазіргі заманғы мектеп басшыларының қызметін зерттеу әдістемелері қолданылды.

Мектептегі білім берудің менеджерлері мен көшбасшыларын даярлау тәжірибесін талдау үдерісінде қазіргі заманғы жағдайда түрлі білім беру бағдарламаларының құралдарымен мектеп басшыларын даярлаудың жалпы стратегиясын құру үшін теориялық негіз болып табылатын қағидалар көрсетілді.

Бірінші топ қағидалары басқару қызметінде «біліктілік» және «құзыреттілік» ұғымдарын түсіндіреді.

«Құзыреттілік» терминінің практикалық қолданысқа иелігі оның маңызды аспектісі болып табылады, яғни ол қандай да бір адамның қалағысы келген ептілік емес, жұмыспен қамтылу жүйесінде қажет маңызды ептілікті (икемділік, іскерлік) көрсетеді. Адамның біліктілігі туралы мәселе біліктілігін көтеруі туралы сөз қозғай отырып, оның күрделілігі әркелкі деңгейдегі қызметке қабілеттілігін саралап бағалауды білдіреді. Біліктілік – бұл халықаралық, ұлттық немесе салалық деңгейлерде мойындалған қызметкердің кәсіби дағдыларына қойылатын ресми талап. Біліктілік құзыреттілікке қарағанда қатаң және технологиялық сипаттама деуге болады, ол жұмысқа қабілеттілікті қамтитын, яғни кәсібилік пен құндылықтар, мотивтер, мінез-құлық түрлері сияқты тұлғалық сипат-

тамалардан тұратын интегралды сипаттама. Кәсіби қызметке лицензия беруде функционалды біліктілік модельдері пайдаланылады. Біліктілік тәсілдемесінде «норма» ұғымы қолданылады. Басқару қызметін нормалау негізгі лауазымдық міндеттемелер мен оларды орындауға қойылған талаптар бойынша «нормативтік тұрғыдан мақұлданған қызмет тәсілінің» мазмұнына талдау жасауды білдіреді.

Қандай да бір салада жұмыс істеу үшін мамандарды даярлау мен персоналды іріктеуде біліктілік модельдері қолданылады. Біліктілік кәсіби дамуға бағытталғандықтан, кәсібиліктің бұл сипаттамасын қызметкерлерді аттестаттауда да қолданады. Басқару қабілеттілігі ретінде біліктілік моделін құру басқарушы қызметінің компоненттері болып табылатын ірі блоктарды атап көрсету мен сипаттауды білдіреді. Тиімді басқару үшін қажет біліктіліктерді анықтау рөл мен «дименсийлерді» (менеджерлік мінез-құлықты өлшеуіштер) бөліп көрсетуді көздейді. Басқару қызметінде біліктіліктерді өлшеу әлеуметтік-конструктивті әдістемеден тұрады. Осы әдістеме шеңберіндегі басқару қызметі конвенционалды серіктестік сұқбат ұйымдастыруға дайын болу, болжам жасай, жоспарлай білу, өз жұмысының нәтижесін бағалай білу, ортақ мақсатқа қол жеткізу үшін басқа адамдардың қызметін ұйымдастыру қабілетін білдіретін қабілеттілік немесе біліктілікті қамтиды.

Екінші топ қағидалары мектептегі білім беруге әлеуметтік тапсырыс беру мазмұнымен анықталады.

«Білім берудегі әлеуметтік тапсырыс беру» ұғымы мектептің ілгеру жылжуына үмітпен қарауға байланысты болғандықтан, білім беру мен қоғам мүшелерінің мақсат-мүдделерінің ортақтығы жалпы мектептің ілгерілеуі мен мектептегі әрбір оқушының білімінің ілгерілеуін көздеуді білдіреді.

Мектептегі білім беру қазіргі таңда жалпыға ортақ игілік және қоғамдағы адами капиталдың негізі ретінде түсіндіріледі. Мектептегі білім беру – қоғамның әлеуметтік капиталының бір элементі [6, 57-

63]. Әлеуметтік капитал – бұл қоғам мен әлеуметтік ұйымдардың ұзақ мерзімді дамуын анықтау үшін қолданылатын термин. Мектептің дамуындағы ұзақ мерзімді және орташа мерзімді ілгерілеу әлеуметтік ұйымдар басқармасының түрлі деңгейдегі құжаттарында белгіленген. Мектептегі білім берудің стратегиялық құжаттары – бұл шартты институционалды келісім. Оларда мектепке әлеуметтік тапсырыс реттеледі. Әлеуметтік серіктестік білім беруге әлеуметтік тапсырысты қалыптастырудың негізгі тетігі болып табылады[8]. Білім берудегі әлеуметтік серіктестік күрделі сипат пен көптеген жанама әсерге ие, осыған байланысты әлеуметтік серіктестік жергілікті деңгейде іске асады. Әлеуметтік серіктестіктің үш түрі бар. Олар: стратегиялық, жобалық және келісімшарттық.

Зерттеу барысында білім беруді дамыту бағдарламаларын әзірлеуде әлеуметтік тапсырысты анықтау мен қалыптастыру үдерісінде серіктестік түрінде әр түрлі мүдделі тараптардың қатысу дәрежесіне талдау жүргізілді. Осы салада бар аймақтық құжаттарды талдау мектептердің әлеуметтік

тапсырысын жүзеге асыруды қалыптастыру мен бағалау тетіктерін анықтады. Олар:

а) мүдделі тараптардың ұстанымдарының мониторингі және оларды бағалау;

б) ақпараттандыру – мүдделі тараптарды хабардар ету (ақпараттық материалдар тарату, дөңгелек үстелдер мен конференцияларда сөз сөйлеу);

в) кеңес беру – жобалардың тақырыптарын таңдауда және қызметті жоспарлауда талаптар мен ұстанымдарды өзара ескеру: кеңестік кездесулер мен семинарлар;

г) серіктестік – регламенттік келісімдер негізіндегі бірлескен жұмыстар, келісімде көрсетілген ақпараттар шеңберінде ақпараттармен белсенді түрле алмасу;

д) мүдделі тараптардың өзара ынтымақтастығы: бірлескен оқулар, жоспарлауға қатысу, соның ішінде шешімдер қабылдау деңгейінде.

Аталмыш тетіктер (механизмдер) көбінесе аймақ деңгейінде қолданылады, ал мекеме деңгейінде өте сирек кездеседі.

Мекемелердің даму бағдарламаларын әзірлеуде әлеуметтік тапсырысты қалыптастыру тетіктерінің қолданылуын талдау мақсатында мәліметтер жинақталды (1-кесте).

1-кесте

Әлеуметтік тапсырысты анықтау мен қалыптастыруды бағалау

Көрсеткіш	Бағалау
Әлеуметтік тапсырысты талқылау мен тұжырымдауға қатысқан мүдделі тараптар жұмысын ұйымдастыру	
Оқушылар, ата-аналар мен жергілікті қоғамға арналған арнайы ақпаратты көпшілікке таныстыру	
Мектептердің даму басымдықтарын анықтауға мектеп серіктестерін тарту	
Мектептің даму басымдықтарын талқылауға ата-аналарды тарту	
Мектептің даму басымдықтарын талқылауға оқушыларды тарту	
Мектептің даму мақсаттары мен міндеттерін анықтауға қатысу үшін жұмыс топтарын құру	
Мүдделі тараптардың талаптарын ескере отырып, қатысушылар бағдарлама жобаларын әзірлеуге атсалысатын конференциялар, тақырыптық дөңгелек үстелдер өткізу	
Бағдарлама жобаларын әзірлеуде мектеп басшыларына кеңес беруді ұйымдастыру	
Даму бағдарламасының мазмұнын құрастыруда мүдделі тараптардың талап-тілектерін ескеру	
Мектептің даму бағдарламасы мен жобасының мақсаттарын қалыптастыруда жұмыс топтарының қатысу тиімділігі	
Мекеменің даму бағдарламаларын әзірлеудегі әлеуметтік өзара байланыс көрсеткіші	

Бағалау Лайкертің бес разрядтық шәкілі (шакала) бойынша жүргізілді. Осы ретте мәлімдемелер санмен беріледі, олардың өлшемі қатынасты бағалау дәрежесіне сәйкес келеді: «толық келісемін» «5» санымен бағаланады, ал түбегейлі келіспеу («толықтай келіспеймін») «1» деген бағаға сәйкес келеді. Сандық көрсеткіштерді қоса отырып, келтірілген мәлімдемелермен келісу дәрежесінің орташа көрсеткішін алуға болады. Аталмыш тәсіл білім берудің стратегиялық даму бағдарламаларын әзірлеу барысында мекеме басшыларының қоғамның талаптарын анықтауға қабілеттіліктерін анықтау үшін эмпирикалық мәліметтер жинауда қолданылды. Сауалнамаға түрлі аймақтың муниципалдық білім беру жүйелерінің өкілдері қатысты, барлығы 235 мектеп директоры қатысты. Мәліметтерді өңдеу барысында басшылардың жауабы бойынша муниципалдық білім беруде әлеуметтік өзара байланыстың тиімділік көрсеткіші жоғары емес екендігі белгілі болды. Мектеп басшылары қатысқан жұмыс топтарындағы талқылауда мектептің әлеуметтік тапсырысты қалыптастыруда негізінен бір ғана құралды, атап айтқанда ата-аналардың мектептегі білім беруге қанағаттану мониторингі қолданылатындығы анықталды. Білім беруге қанағаттануға көптеген әлеуметтік факторлар әсер етеді, сонымен қатар бағалаудың осы түрі мектептің білім беруге әлеуметтік тапсырысты орындауын толық анықтай алмайды. Мұны мектептің беделі мен келісім құжаттарын бағалауда анықтау мүмкін. Зерттеу көрсеткендей, егер әлеуметтік тапсырысты қалыптастыру механизмдері әлеуметтік жауапкершілік стандарттарына сәйкес келсе, яғни заңды, ашық (нақты уақыт шеңберу мен бағалау өлшемдері бар), мүдделі тараптардың барлық топтарына әділ, заңнамалық актілермен үйлесімді, сұқбат пен серіктестікке негізделген болса, онда мекеме мен мектеп басшылығы жоғары беделге ие деген сөз. Эмпирикалық зерттеудің мәліметтері бойынша, мектеп басшыларының басым бөлігі серіктестік пен жұмыс топтарын құру механизмдерін меңгермеген, яғни мекемені әлеуметтік тап-

сырыс қалыптастыру жағдайында басқаруды ұйымдастыра алмайды. Олар қоғамның әлеуметтік тапсырысты қалыптастыруда қатысуын басқарудың ұдайы үдеріс ретінде емес, тек қана оқушылардың ата-аналарының талап-тілектерін ескерудегі бір жолғы ісшара ретінде ғана түсінеді. Бұл мәселені мектеп басшыларын даярлаудың стратегиясын жаңарту құралдарымен шешуге болады.

Үшінші қағидалар тобы мектеп басшыларын оқыту стратегияларын құрудың теориялық идеяларына жатады және алдыңғы екі қағидалар тобымен байланысты.

Ең алдымен, стратегия дегеніміз не екендігін анықтау керек.

Біздің мақаламызда «стратегия» оқытудың нәтижелерін анықтаушы үлгі. «Стратегия» мен «Білім беру бағдарламасы» өзара тығыз байланысты, бірақ стратегия кәсіби білім берудегі басымдықтарды таңдау мен конвенциалды келісімдерді анықтайды, яғни стратегия кәсіби дамудың болашақ концепциясын тұжырымдай алады. Білім беру бағдарламасы – бұл оны жүзеге асыру стратегиясы мен жолдарын құруға мүмкіндік беретін құжат. Стратегия тек теориялық қарастыруларды ескере отырып қана емес, сондай-ақ жақын немесе сәйкес жағдайларда ұқсас мәселені шешудің сәтті тәжірибесін қолдануды да ескеру арқылы құрылады.

Теория мен эмпирикалық мәліметтерді талдау көрсеткендей, білім берудің менеджерлері мен көшбасшыларын даярлаудың қазіргі заманғы стратегиясын құру трансформациялық көшбасшы идеясына құрылып, басшыларды тәжірибеде бөлінген (үлестірілген) басшылық үлгісін қолдануға дайындау тиімдірек болып табылады [2, с.140-178].

Мектептегі білім берудің инновациялық сипатқа ие болуы мектеп басшыларынан келесі функцияларды атқаруды талап етеді: аналитикалық және инновациялық тәжірибелер, стратегиялық жоспарлау мен серіктестік құру. Мектепті басқаруда серіктестік құру, бөлінген (үлестірілген) басшылық үлгісін қолдану білім беру басшыларынан өзара мндеттеме – келісімшарт жағдайында жұмыс істеуге қабілеттілікті талап етеді. Келісімшарт формалды, педагогикалық және

элеуметтік сияқты үш құрамдастан тұруы қажет. Формалды – бұл құжаттардың болуы және міндеттемелерді бекіту. Педагогикалық – бұл оқушылар үшін білім беру ортасы мен педагогикалық үдерістерді жақсартуға бағытталған өзара міндеттемелер. Элеуметтік – бұл басшылықтың жұмыс топтарын құру қабілеті.

Мектептер үшін басшыларды даярлау стратегиясын құру бір жолғы нақты білім беру бағдарламаларын әзірлеуді ғана емес, басшыларды оқытудың үздіксіз үдерісін құру үшін басты қағидаларды анықтауды білдіреді. Мектеп басшыларын даярлаудың қазіргі заманғы стратегиялары жеке-леген басшылардың ғана емес, мектеп командасының түрлі өкілдерінің кәсіби біліктілігін жетілдіруді көздесе оңтайлы бола алады, яғни мектеп қызметкерлерін бөлінген басшылыққа даярлауы тиіс.

Мектеп басшыларын оқытудың дидактикалық үлгілері оқытудың өзін-өзі басқару концепциясына құрылады, бұл осы үдерістің үздіксіздігін қамтамасыз ете алады.

Барлық тұжырымдалған ережелер мектеп басшыларын даярлау стратегиясын құру қағидаларын анықтауға мүмкіндік береді. Білім беру бағдарламаларын және олардың оқу-әдістемелік қамсыздандыруын құру төмендегідей принциптерге құрылуы тиіс:

– конвенциалды – келісімшарттық серік-тестіктік қатынастар;

– продуктивті – мектептің ілгерілеуін қамтамасыз ету қабілетіне қол жеткізу ретінде өзіндік тиімділікті дамыту;

– кәсібилікті дамытуға қолдау көрсету – түрлі элеуметтік және ұйымдастыру аясында басқару мәселелерін шешу қабілеттілігі;

– этикалық – мамандықтың этикалық құндылықтары;

– технологиялық – даярлаудың үш үлгісін қамтамасыз ету (функционалды-әкімшілік, педагогикалық және элеуметтік);

– мектептегі білім беруді қажетті инновациялар негізінде құру;

– кәсіби мансапты жобалау мен кәсіби дамудың жеке пішінін құру.

Принциптерді жүзеге асыру оқыту әдістері мен бағдарламалардың тиімділігі мен

нәтижелілігін бағалау құралдарында көрініс табуы керек.

Бағалау кешенділігі объективті сандық әдістермен (тестілеу, статистикалық әдістер) және бағалаудың сапалық әдістерімен (практикалық бағалау әдістері, кейс әдістері, өзін-өзі бағалау әдістері, сараптамалық әдістер) айқындалады.

Зерттеу мәліметтерін жалпылама талдау басшыларды даярлау бағдарламаларын сипаттауға негіз болды:

– саяси, элеуметтік және мәдени болжалдар, оларды мектептің даму стратегиясына ауыстыру;

– даму қорларын қамтамасыз ету;

– мұғалімдерге қолдау көрсету;

– оқушылармен және олардың ата-аналарымен жұмыс жүргізу, қолайлы білім беру ортасын жасау;

– жұмыс топтарын құру;

– жеке-дара даму мен мансапты жоспарлау.

Мазмұнды нақтылау үшін түрлі координациядағы басшыларға модуль мазмұнын нақтылау жүргізу орынды: орны, адамдар, жүйелері, өзін-өзі дамыту, басқару жағдаяттары.

Мектеп басшыларын даярлау стратегиясының теориялық ережелерін жүзеге асыру үшін «мейнстриминг» әдістемесі таңдалды. Мейнстриминг – білім беру жүресінің жұмыс тәжірибесіне инновацияларды ендіру әдістемесі. Мейнстриминг білім берудің барлық аспектілеріне, соның ішінде осы жүйені қалыптастыратын үдерістер мен параметрлерге жаңа стратегияның негізгі элементтерін енгізуді білдіреді. Бұл дегеніміз білім беруді дамыту бағдарламаларын жоспарлау мен жүзеге асыруда мектеп басшыларын кәсіби дамыту стратегиясы бойынша құрылған мектеп басшыларын даярлау бағдарламалары ескерілетіндігін білдіреді. Мейнстриминг білім берудің тұрақты дамуына қол жеткізуге ықпал етеді. Осы ретте іс-әрекеттердің ортақтығы мен жұмыс топтарын құру құжаттың барлық білім беру қауымдастығы қабылдаған айрықша бағдарламада бекітіледі.

Мектеп басшыларын даярлаудың авторлық стратегиясын жүзеге асыру бойын-

ша тәжірибелік-эксперименталды жұмыс Ресейде 2008-2013 жылдары жүргізілді. Басшыларды даярлауды жүзеге асыру тиімділігі мектепте әлеуметтік тапсырыс қалыптастыру мен жұмыс топтарын құру мәселелерін шешуге басшылардың құзыреттілігін дамытудың оң динамикасы арқылы анықталды. Әлеуметтік серіктестік және жұмыс топтарын құру жағдайында жұмысқа қабілеттілік деңгейі басшылардың білім беру бағдарламаларын құру мен көпшілік алдында есеп беруге дайындықта әлеуметтік тапсырысты анықтау мен қалыптастыру қабілеттерін бағалау форматы бойынша анықталды. Сонымен қатар, оқушылар, ата-аналар мен қоғам өкілдері арасында сауалнама жүргізу арқылы мектеп басшыларының беделінің өзгеріске ұшырауы зерттелді. Білім беру мекемелерінің басқару құзыреттіліктерін дамытуды қамтамасыз ету үшін бес оқу модулінен тұратын мектеп басшыларын даярлау стратегиясын ғылыми-әдістемелік қамсыздандыру әзірленді. Даму қорларымен қамтамасыз ету, қолайлы білім беру ортасын жасау.

Мектепті мемлекеттік қоғамдық басқару. Мектепте жұмыс топтарын құру, ата-аналарды мектеп жұмысына қосу, әлеуметтік серіктестік пен әлеуметтік сұқбат, басқару тәжірибесінде жүзеге асыру механизмдері мен әдістері. Мектеп мұғалімдерінің кәсіби және тұлғалық дамуына қолдау көрсету, олардың инновациялық жұмыстары. Мектеп басшыларының мансаптарын жоспарлауы және жеке-дара дамуы.

Оқыту бағдарламалары үш оқу технологиясынан тұрды: ақпараттық-аналитикалық, жобалаушы, имитациялық. Бұл оқу технологиялары семинарлар жұмысын ұйымдастаруда қолданылды. Күндізгі семинарлар тәлімгерлік, кеңес беру технологияларымен және сарапшылардың басқаруымен өткен еркін сессиялармен және сырттай өткен вебинарлармен толықтырылды. Сонымен бірге, мектеп басшыларын даярлау бағдарламасына резидент принципі бойынша ұйымдастырылған тағылымдамалар, яғни білікті мектеп басшысының басқаруымен тағылымдама алаңында оқыту қосылды.

Үш жыл көлемінде Санкт-Петербург қаласының Калинин ауданының 102 басшысы (директорлары мен мектеп директорларының оқу-тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарлары) және Башқұрстан Республикасының Стерлитамак ауданының 54 мектеп басшысы оқыды.

Ресейлік білім беру жүйелерінде авторлық стратегияны қолдану тәжірибелік-эксперименталды жұмыстарының нәтижесі мектеп басшыларының біліктілігін арттыру бағдарламалары төмендегілерге мүмкіндік беретіндігін көрсетті.

1. Мектептің даму бағдарламасын әзірлеу барысында және көпшілік алдында есеп беруге дайындықта әлеуметтік серіктестікті ұйымдастыру кезеңдерінде әлеуметтік тапсырысты анықтауға мектеп басшыларының қабілеттілігін арттыру.

Ой-пікірлерді анықтап, шешімдерді талқылау мен қабылдауға арналған іс-шаралар саны артты.

2. Электронды сауалнама нәтижесі көрсеткендей, мектептердің көпшілік алдындағы есептерінің сапасын жақсарту.

3. Мектеп басшыларының оқушылармен, ата-аналармен және қоғаммен өзара әлеуметтік байланыс көрсеткішінің өсуін қамтамасыз ету. Сауалнама бағалау шәкілінің көрсеткіштері бойынша жүргізілді (1-кесте).

4. Мектеп мұғалімдерінің мектеп басшыларына деген көзқарасын өзгерту. Мектеп педагогтарынан алынған сауалнама барысында зерттелді.

5. Білім беру мекемелерінің басқару құзыреттіліктерін дамыту. Мектеп басшыларының басқару құзыреттіліктері бағалау құзыреттеліктерді дамыту деңгейімен анықталды.

Сапалық зерттеу мәліметтері (басшылардың жеке кәсіби профиліндегі өзгерістерді талдау) оқыту нәтижесінде мектеп басшыларының келесі қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді: тұлғааралық қатынастарды реттеу, мекеменің даму бағдарламаларын жасауда мүдделі тараптардың талап-тілектерін анықтау, жұмыс топтарын құру, мектепті дамыту мен мектептегі білім беруді жақсарту мақсаттарына қол жеткізу үшін әлеуметтік-серіктестіктік қатынастар ұйымдастыру.

Сонымен қатар, мектеп басшыларын мектептегі білім беруге жаңа әлеуметтік тапсырыс беру жағдайындағы жұмысқа даярлаудың авторлық стратегиясын жүзеге асыру бойынша мектептегі білім беру жүйесіне жүргізілген зерттеулер педагогикалық университеттердің мамандары, магистранттары үшін білім беру бағдарламаларын жетілдіруге мүмкіндік берді. Атап айтқанда, жоғары оқу орнындағы білім берудің екінші кезеңіне арналған бағдарламалар мектеп басшылары мен көшбасшыларын даярлауға бағытталған.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы (2011). http://www.edu.gov.kz/fileadmin/user_upload/пра/Gosprogramma_na_2011-2020_gody.pdf.
2. Золотарева, А. В. Современные проблемы управления образованием в России через призму мифов и реалий. Білімдегі жаңалықтар, 3 (31), 14–19, 2010.
3. Зюзюкина, Н. Ю. Основы педагогического менеджмента в условиях частной общеобразовательной школы. Дисс... канд.пед.наук. – Алматы, 2006.
4. Исаева, З.А. Подготовка менеджеров образования в высшей школе: Монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2005.

Аннотация

Абдуллаева П.Т. **Волонтерская деятельность как технология воспитания социальной активности студентов** //Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В условиях интеграции Казахстана в мировое образовательное пространство вопрос подготовки менеджеров образования очень актуальный, так как результат образовательного учреждения зависит от руководителя. Руководитель образовательного учреждения должен быть не только хорошим преподавателем, но также и хорошим управленцем. В связи с этим в данной статье описывается состояние и необходимость подготовки менеджеров образования в Казахстане. Дается подробный анализ состояния подготовки и переподготовки руководителей образовательных учреждений.

Ключевые слова: менеджмент, менеджер образования, подготовка, переподготовка, управление, компетентность.

Abstract

Abdullaeva P.T. **Volunteer activities of students as a technology education social activity** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU by Abay.

In conditions of integration of Kazakhstan into the world educational space the issue of training of education managers is very relevant, as the result of an educational institution depends on the leader. The head of the educational institution should be not only good teacher but also a good Manager. In this regard, this article describes the condition and the need for training of managers education in Kazakhstan. Gives a detailed analysis of the preparation manager educational institutions.

Keywords: management, Manager of education, training, retraining, control, competence.

УДК 378

Г.А. ҚАСЕН, И.Е. ХАДЫРБАЕВА

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)

АКТИВИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕУЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье описывается опыт активизации творческого потенциала студентов, который трактуется как высший, наиболее развитый аспект образовательного потенциала в высшей школе. Особенно важными авторам видятся представления о личности человека как о творческом существе, для которого характерны социальная значимость созидательной деятельности, её новизна и неповторимость. Рассматривая термины «творчество», «творческий потенциал» с позиций практиков – организаторов внеучебной деятельности студентов, авторы обосновывают значение кружковой и клубной работы в процессе активизации нераскрытых возможностей и личностных компетенций обучающихся. Приводимый опыт организации Студенческого научного общества «ЛОГОС», является показательным в деле формирования креативности и других составляющих творческого потенциала личности студентов. Основная идея статьи в том, что авторы видят творчество как поэтапное совершенствование и прогресс в любой деятельности, как потенциал, изначально закладываемый в человеке через развитие его духовности. В заключении статьи утверждается, что для достижения успехов в одном из видов творческой деятельности, человек должен обладать некоторыми качествами, а именно – творческой активностью, оригинальностью, способностью и желанием к новизне, умением комбинировать идеи, использовать прошлый опыт, обладать развитым воображением, эстетическим вкусом эмоциональной отзывчивостью. Эти и другие качества и умения, по мнению авторов могут быть развиты во внеучебной работе, организованной СНО «Логос». И т.к. необходимым условием для развития творческого потенциала у человека является свобода (т.к. процесс творчества не может быть ни принудительным, ни обязательным, он может быть связан лишь с интересами и желанием человека), авторы отмечают, что свобода творчества нашла широкое отражение в деятельности, организованной СНО по разным направлениям.

Ключевые слова: творчество, творческий потенциал, активизация творческого потенциала, творческие способности, креативность, созидание, свобода творчества.

Введение. В условиях утверждения гуманистической парадигмы в образовании в качестве самой большой ценности признается свободная, развитая и образованная личность, способная жить и творить в условиях постоянно меняющегося мира. Творческий потенциал, развитый в студенческие годы может стать прочной основой личности любого специалиста. Важным условием достижения этой цели является создание творчески вариативной, и в тоже время, насыщенной различными видами деятельности, полноценной образовательной среды вуза.

Под активизацией творческого потенциала студентов следует понимать целеустрем-

ленную деятельность преподавателя, направленную на разработку форм, методов, приемов и основных компонентов процесса развития различных форм творчества обучающихся: профессионального, музыкального, сценического, литературного и т.д. Творческий потенциал студента можно трактовать и как высший, наиболее развитый аспект его образовательного потенциала, а творческую самостоятельность как совершенствование имеющихся профессиональных умений, навыков и поиск новых знаний.

Активизация творческого потенциала выражается в формировании у студентов основ творческого мышления, т.е. способности анализировать, синтезировать, обобщать,

конкретизировать, абстрагировать. Творческий потенциал связан с творческим воображением, с фантазией и потребностью изобретать, двигателем этого процесса можно назвать креативность. Креативные способности развиваются и проявляются чаще всего при решении оригинальных и нестандартных задач, в моменты открытия нового, применения знаний в различных ситуациях [1].

Мы рассматриваем творческий потенциал как разновидность потенциала личности, отличительной особенностью которого является его творческая направленность, сущность которой раскрывает понятие «творчество». Понятие «творческий потенциал» может рассматриваться как нереализованные, но имеющиеся у человека способности (или способности еще не развитые, не связанные со сферой их проявления даже в плане представлений) или как творческая характеристика личности, складывающаяся из интеграла специальных способностей, инициативы, мотивации достижения и организаторских или инновационных способностей, побуждающих к изменению, совершенствованию, оптимизации существующего положения дел, деятельности [2].

А.Г. Асмоловым, В.Д. Шадриковым, Б.Д.Элькониным выявлена связь творчества со способностями, которые представляют собой совокупность общих и специфических качеств личности [3; 4; 5]. Для нас особую ценность представляют идеи развития творческих способностей детей Л.С.Выготского, решительно возражающего против того, что творчество является уделом избранных: «Если понимать творчество в его истинном психологическом смысле, как создание нового, легко прийти к выводу, что творчество является уделом всех в большей или меньшей степени, оно же является нормальным и постоянным спутником детского развития» [6].

Исходя из вышеизложенного, отметим, что во всех исследованиях, посвященных вопросам творчества, важными для нас являются представления о личности человека как о творческом существе, для которого

характерны социальная значимость созидательной деятельности, её новизна и неповторимость. В соответствии с данными представлениями, личность – это человек, обладающий определенным творческим потенциалом.

В нашем понимании, творческий потенциал – это интегративное свойство личности, отражающее комплекс его реализованных возможностей и скрытых возобновляемых резервов, обеспечивающее готовность к участию в новых видах деятельности, направленных на получение новых образовательных результатов.

На наш взгляд внеучебная деятельность имеет огромные возможности для реализации и формирования творческого потенциала студентов. В нашем университете – КазНУ им. аль-Фараби особое внимание уделяется не только совершенствованию образовательного процесса, но и развитию внеучебной, в том числе социально-воспитательной деятельности. С 2011 г. у университета был возрожден институт педагогического наставничества и усилены воспитательные функции эдвайзеров, теперь называемых кураторами-эдвайзерами. Активизируются клубные формы работы со студентами. Так за период с 2010-2011 по 2013-2014 учебные годы количество клубов и кружков возросло в 2 раза. Сегодня в КазНУ функционирует 374 клубов и кружков.

Активно осуществляется разработка программ и проектов социально-воспитательной направленности: в целях вовлечения в процессы социальной модернизации страны и развития творческой составляющей личности субъектов образовательного процесса – проект «Айналанды нұрландыр!», для повышения культурного и образовательного уровня студентов и приобщения их к чтению литературы – проект «100 кітап», в целях привития молодежи культуры здорового образа жизни – проект «Культ здорового тела» и др. Каждый обучающийся в КазНУ может найти программу и проект по своему вкусу и притязаниям. Так в поддержку мировых экологических инициатив организовано движение «Зеленый мост через поколения», со-

ставной частью которого является реализация проекта «КазНУ – Гринкампус». Ко Дню Первого Президента Республики Казахстан с 2013 года проводится ежегодный республиканский патриотический фестиваль студенческой молодежи «Мен жастарға сенемін!».

Все эти программы и проекты, несмотря на определенную нацеленность, в целом формируют социальную активность, способность адаптироваться к новым ситуациям, выстраивать профессиональные установки и карьерные траектории, развивают креативность и лидерство. Участие в различных смотрах, конкурсах, соревнованиях и фестивалях, вовлечение студентов в общественно-политическую жизнь общества и волонтерское движение, являясь средством профилактики асоциальных явлений в студенческой среде, развивают инициативность и предпринимательский дух, требуют заботиться о качестве собственной работы, формируют стремление к успеху и в первую очередь активизируют творческий потенциал обучающихся.

Опыт активизации творческого потенциала студентов во внеучебной деятельности

Кафедра общей и этнической педагогики, а с этого учебного года – кафедра педагогики и образовательного менеджмента также не остается в стороне от университетских традиций. Внеучебная деятельность, в том числе социально-воспитательная, волонтерская, просветительская и др. нашли широкое отражение в работе клубов, обществ и кружков кафедры: студенческое научное общество «Логос», творческий клуб «Шабьт», волонтерский клуб «Үміт сәулесі», кружок «Эмпатия», научно-исследовательское объединение магистрантов «Школа молодого ученого» и др.

Хочется остановиться на опыте Студенческого Научного Общества (СНО) «Логос» созданного в 2010 году, интересного своей разнообразной творческой деятельностью.

Первоначально созданное для организационно-методического обеспечения и поддержки на кафедре творческой научной работы студентов, повышения уровня их науч-

ной подготовки и качества приобретаемых знаний, в дальнейшем общество расширило свои функции: содействие приобретению навыков организаторской и в том числе основ преподавательской работы, использованию результатов студенческих исследований в учебном процессе или любой социально-воспитательной деятельности

Выделим направления деятельности СНО, которые на сегодняшний момент определяют ее жизнестворчество:

1. Научно-исследовательское: участие в реализации проектов кафедры, помощь в осуществлении инновационных инициативных проектов ППС; выполнение работ по реализации разработок – научно-исследовательских и социально-воспитательных программ, проектов; проведение, в том числе совместно с Университетом, смотров-конкурсов на лучшую научную работу студентов по общественно-гуманитарным наукам; организационно-методическое обеспечение и сопровождение учебы и исследовательской работы членов Научного Общества «Логос»; организация и проведение популярно-просветительских мероприятий, посвященных проблемам науки, образования и культуры; создание баз данных и других информационных ресурсов по направлениям деятельности Научного Общества; организация и осуществление выставочной деятельности по пропаганде научных достижений Научного Общества студентов «Логос» и результатов выполнения проектов.

Так, к примеру, в 2012 году организовано участие студентов-членов СНО «ЛОГОС» в 14-ой межвузовской научной конференции студентов и магистрантов «Наука и новое поколение – 2012» (Астана, 19-20 апреля 2012).

2. Культурно-творческое: обогащение культурного досуга студенческой молодежи, развитие всех видов творчества: музыкального, хореографического, художественного, сценического, аниматорского, фото-творчества и др.

3. Воспитательно-развивающее: организация воспитательных мероприятий, тренингов по воспитательной работе, в том числе

на сплочение коллектива и личностное саморазвитие студента.

4. Информационно-просветительское направление, перерастающее в волонтерское: организация и проведение информационно-просветительских и популярно-просветительских мероприятий, посвященных проблемам науки, образования, культуры, экологии и охраны здоровья в школах, детских домах, специализированных интернатах, дамах престарелых и др. социально-образовательных учреждениях. В рамках данного направления студентами разрабатываются социальные проекты. На примере реализации таких проектов как «Мы – за Жизнь!» и «Кто, если не мы!», доказывается востребованность в обществе гуманистических и альтруистических идей.

В рамках научно-исследовательского направления СНО «Логос» провел 1 декабря 2010 г. Конкурс научных и творческих работ студентов, посвященный 70-летию кафедры общей и этнической педагогики [7]. Затем это стало традицией, и с 10 сентября по 10 ноября 2011 г. был организован конкурс учебных, научно-популярных и творческих фильмов, приуроченный ко Всемирному Дню науки и посвященный 20-летию Независимости РК на тему «Вклад молодежи в интеллектуальную копилку Республики Казахстан» [8]. Конкурс был направлен на развитие творческого потенциала обучающихся, привлечение их к активному использованию информационных технологий в будущей профессиональной деятельности.

С 2012 года в составе СНО организован Студенческий Образовательный театр, который стал основой деятельности СНО по культурно-творческому и воспитательно-развивающему направлениям. 5 октября 2012 года состоялась первая постановка Образовательного театра «Учиться никогда не поздно», посвященная Дню учителя. Воспитательные цели этого мероприятия стали: формирование позитивного отношения к будущей профессиональной деятельности, развитие гражданского самосознания и творческих способностей в театральной деятельности, носящей воспитательный характер.

Еще одна премьера состоялась 8 ноября 2012 года. Ко Всемирному Дню науки Образовательный театр презентовал «Сказочное посвящение первокурсников» [9].

Далее образовательный театр стал функционировать согласно социально-воспитательных проектов университета. Так, в рамках проекта «Айналаны нурландыр» СНО «ЛОГОС» провело 9 декабря 2014 года мероприятие «Мы вместе!», посвященное Дню Независимости РК и приуроченное посвящению первокурсников в члены СНО «Логос». Мероприятие прошло зажигательно и динамично, с ноткой патриотизма и гражданственности. Участвовали все члены СНО, в частности студенты 1, 2, 3 и 4 курсов, специальностей «Социальная педагогика и самопознание» и «Педагогика и психология».

Активное участие в организации и проведении мероприятия приняли «ветераны Логоса» – студенты 4-х курса этих же специальностей. Они ещё раз показали свою креативность и творческий подход, которые проявились в оформлении зала и создании концепции мероприятия. Начало мероприятия было посвящено предстоящей знаменательной дате нашей Республики – Дню Независимости, видеоролик в честь обретения суверенности и независимости Казахстана стал величественным вступлением в дальнейшее празднество. Ролик СНО «Логос», показанный на международной Педагогической Герценовской олимпиаде «Педагогические ориентиры-2014» в октябре текущего года в г. Санкт-Петербург ознаменовал достижения СНО за 4 года своего существования.

Если говорить об информационно-просветительской деятельности СНО, то можно сказать, что это относительно новое направление деятельности, зародившееся в 2013 году, оно предполагает организацию и проведение информационно-просветительских и популярно-просветительских мероприятий, посвященных проблемам науки, образования, культуры, экологии и охраны здоровья в школах, детских домах, специализированных интернатах, дамах престарелых и др. социально-образовательных учреждениях.

Эти мероприятия в последующем вошли в одну из форм деятельности волонтерского движения СНО – выполнение работ по реализации разработок – научно-социальных программ, проектов, т.е. будут осуществляться по разработанным студентами социальным проектам. На сегодняшний день разработаны и апробированы два таких проекта: «Мы – за Жизнь!» и «Кто, если не мы!»

Социальный проект «Мы – за Жизнь!» (рабочее название «Вместе») был разработан всеми членами СНО и запущен на сайт <http://lifeisbeautiful2014.wix.com/lovelife>. Сайт был создан также по инициативе волонтерской группы СНО и первоначально предполагал лишь работу по проекту МОН РК «Научно-теоретические основы и профилактика проблем суицида среди молодежи». Но в дальнейшем он вылился в конкурс сочинений среди студентов «Я люблю тебя, Жизнь!» и серию тренингов в детских домах и школах.

Данный социальный проект основан на идее формирования ценностей-идеалов, связанных с понятиями гуманизма, т.е. выработке комплекса понятий и мировоззренческих установок, признающих ценность человека, его здоровья, его права на свободное развитие и проявление своих способностей.

В связи с этим социальный проект «Мы – за Жизнь!» направлен на поддержку и развитие всех проявлений любви к жизни (если в терминах, то – витальной активности личности) через привитие молодежи системы ценностей:

- природа с ее проявлениями жизни;
- человек, его духовное и физическое здоровье;
- духовность как активное внутреннее стремление к истине, правде, добру и красоте;
- любовь и мир как сущностные человеческие отношения;
- отечество, род, язык, традиции как основы социального бытия;
- познание и возможность творчества;
- свободный труд и его результаты как составляющие культуры.

Социальный проект был реализован и через воспитательно-просветительские театра-

лизованные постановки Образовательного театра.

В рамках социального проекта студентов 3 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание» была разработана и организована патриотическая акция по профилактике религиозного экстремизма «Кто, если не мы!»

Акция была проведена 18 апреля 2014 года и приурочена XXI сессии Ассамблеи народа Казахстана. Целью данного популярно-просветительского мероприятия была профилактика проявлений религиозного экстремизма и формирование среди молодежи идеи противостояния терроризму.

По мнению волонтеров СНО «ЛОГОС», межнациональное единство в Казахстане является формулой согласия для всего мира, это мероприятие основывалось на идее духовного единения народа. Заседание Ассамблеи народов Казахстана которое проходило на тему «Стратегия «Қазақстан – 2050»: мир, духовность и согласие культур» оказало сильное влияние на студенческое научное общество «Логос». Поэтому студенты-волонтеры, которые хотят помочь воспитать у подрастающего поколения общечеловеческие ценности, ценности безопасности жизни и взаимопонимания, почти весь день провели в активной деятельности: раздавали информационно-просветительские буклеты, устроили показ информационно-просветительских презентаций, отрывков из видео-фильмов, флэш-моб с песней-гимном «Кто, если не мы!» и запуск шаров с лозунгом: «Нет! религиозному экстремизму и терроризму!»

В процессе осуществления волонтерской деятельности студенты учатся применять полученные в процессе обучения теоретические знания на практике, получают возможность практической реализации различных технологий и методик, приобретают умения и навыки в использовании современных, оптимально-эффективных методов и приемов деятельности, учатся приносить в профессиональную деятельность индивидуально-творческий, новаторский компонент.

Клиентами волонтерского движения СНО «ЛОГОС» пока являются обучающиеся от-

дельных школ г. Алматы (в том числе, профильная школа КазНУ), студенты 1 курса КазНУ им. аль-Фараби и следующие категории социально-незащищенных граждан: пожилые люди, дети, подростки, молодежь.

Социально-психологический блок в волонтерской деятельности СНО «ЛОГОС» является приоритетным. Он представлен системой коррекционно-развивающих, личностно-рефлексивных упражнений и различного типа игр, объединенных в мини-тренинги (полутора-двухчасовые тренинговые занятия). Эти мини-тренинги ориентированы на формирование системы ценностных установок, укрепление социальной позиции, развитие личностных качеств и лидерства учащихся школ и студентов 1 курса.

С 2010 года это направление активно развивается Студенческим научным обществом. Первоначально идея волонтерства зародилась именно по данному направлению, т.к. оно тесно связано с будущей профессиональной деятельностью студентов специальностей «Педагогика и психология» и «Социальная педагогика и самопознание», являющихся активными членами СНО «ЛОГОС».

Результаты сравнительного анализа уровня развития творческого потенциала студентов-членов СНО и студентов, не задействованных во внеучебной деятельности

В целях проведения сравнительного анализа уровня творческого потенциала студентов, задействованных в работе Студенческого научного общества и обычных студентов мы провели анкетирование обучающихся бакалавриата факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби. Общая выборка составила 152 студента, из них студентов – участников СНО – 85 человек, студентов, не задействованных во внеучебной работе – 77 человек. Сравнительный анализ проводился с помощью соотнесения шкал, без смещения выборки.

Анкета содержала 8 вопросов, в которых требовалось оценить свой творческий потенциал с помощью шкалы самооценки, показателями уровня развития творческого потенциала являлись такие комплексы качеств, умений и способностей: креативность, оригиналь-

ность мышления, находчивость в сложных ситуациях, творческие способности, способность к генерированию новых идей, активность во внеучебной деятельности, задействованность в социальных проектах, в том числе в волонтерском и др. движениях молодежи и другое. Максимальный балл по шкалам – 80, минимальный – от 0 до 20.

На основе обработки шкал самооценки мы сгруппировали респондентов по четырем уровням развития творческого потенциала: высокий, достаточный, средний и низкий (Рисунок 1).

При этом сопоставление результатов студентов-участников СНО и студентов, не задействованных во внеучебной деятельности (далее мы будем их называть «обычные студенты») проходило по уровням по каждой выборке отдельно. Как видим из рисунка 1, обе выборки не показали очень высокий уровень развития творческого потенциала (16,47% – «студенты – члены СНО», 9% – обычные студенты). Но по выборке – «студенты – члены СНО» большее количество обучающихся имеют достаточный (24,7%) и средний (58,8%) уровни развития творческого потенциала, тогда как «обычных студентов» характеризует наличие большего количества на среднем (42%) и даже низком уровнях (35%).

Анализ словесных комментариев по анкете показал, что отдельные студенты, не задействованные во внеучебной деятельности, явно сомневаются в наличии у себя таких качеств как «оригинальность мышления», «креативность», что создало у них определенные трудности, несмотря на то, что на обратной стороне анкеты были представлены определения всех запрашиваемых понятий.

Очень интересен факт, что при идентификации анкетных данных, было выявлено, что 14 человек из выборки «студенты – члены СНО», отметившие у себя высокий уровень творческого потенциала, как раз и являются лидерами и активистами Студенческого общества, что на наш взгляд, не случайно и может говорить о пользе участия в данном общественно-научном объединении для формирования творческого потенциала личности обучающегося.

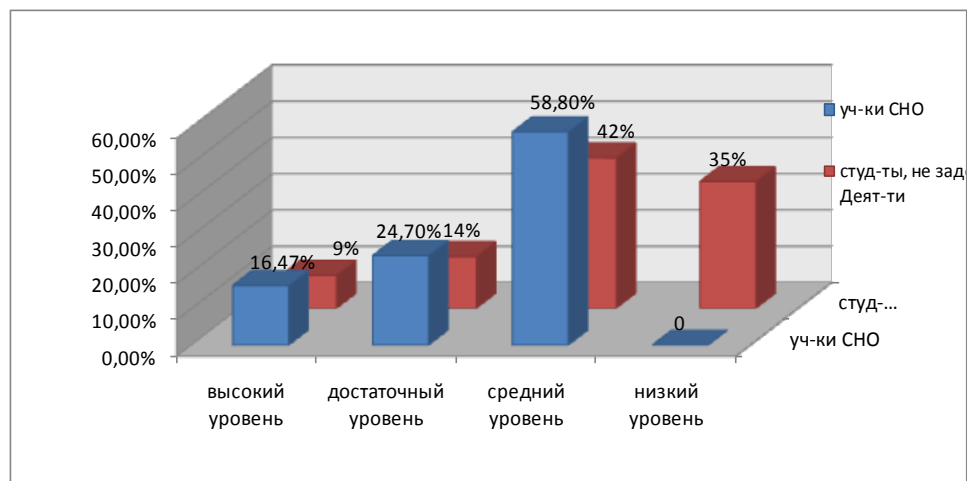

Рисунок 1 – Результаты соотнесения уровня творческого потенциала студентов-членов СНО и студентов, не задействованных во внеучебной деятельности

В качестве вывода, по результатам сравнительного анализа уровня развития творческого потенциала студентов-членов СНО и студентов, не задействованных во внеучебной деятельности, можно сказать, что действительно, как мы и предполагали, проанализировав опыт СНО, активизация творческого потенциала – это не стихийный, а целенаправленный процесс. Этот процесс осуществлялся на основе организационно-направляющей деятельности руководителя СНО и актива общества, представлял собой вовлечение обучающихся в разнообразные формы внеучебной деятельности: от сценической, музыкальной до волонтерской и общественно-полезной. В соответствии с этой работой мы наблюдаем из вышеприведенной гистограммы (рисунок 1) динамику развития творческого потенциала у выборки «студенты – члены СНО», что свидетельствует о результативности и эффективности деятельности СНО, и не только в аспекте формирования творческого потенциала студентов.

Заключение

В процессе обучения в вузе студент получает необходимый запас компетенций. Но только компетенции, сформированные в процессе обучения, позволяют выпускнику адаптироваться в профессиональной среде и стать профессионалом. Во многом становление личности специалиста определяется его ценностными ориентациями, творческими

способностями, в том числе креативностью, созидательной направленностью и гуманистической позицией. Именно студенческие годы призваны сформировать эти психологические феномены, а творческий потенциал выступает здесь как инструмент достижения личностных и профессиональных успехов.

Творчество как потаенное совершенствование и прогресс в любой деятельности, как потенциал, изначально закладывается в человеке через развитие его духовности, связанной с устремлением человеческого духа к идеалам. Именно эта идея стала основой деятельности Студенческого научного общества «Логос». Направления деятельности СНО отражают всю полноту внеучебной деятельности в университете и позволяют студентам ощутить себя полноценным гражданином Республики Казахстан, вовлеченным во все общественные процессы. Так благодаря волонтерскому направлению деятельности СНО студенты научились анализировать и выявлять сущность и причины социальных проблем населения, ориентироваться в направлениях социальной государственной политики, проводимой в стране, приобрели ответственность за свою профессиональную подготовку, трудолюбие и бескорыстие.

Чтобы человек достиг успехов в одном из видов творческой деятельности, он должен обладать некоторыми качествами, а именно – творческой активностью, оригинально-

стью, способностью и желанием к новизне, умением комбинировать идеи, использовать прошлый опыт, обладать развитым воображением, эстетическим вкусом эмоциональной отзывчивостью. Эти и другие качества и умения могут быть развиты во внеучебной работе, организованной СНО «Логос». Необходимым условием для развития творческого потенциала у человека является свобода, т.к. процесс творчества не может быть ни принудительным, ни обязательным, он может быть связан лишь с интересами и желанием человека. Поэтому идея свободы творчества нашла широкое отражение в деятельности, организованной СНО по разным направлениям.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Гайс Т.В. Использование эвристических заданий для развития креативности студентов в системе личностно-ориентированного обучения // Международный журнал прикладных и фунда-

ментальных исследований. М.: Академия естествознания, 2010., №1. – С. 66-69.

2. Жмуров В. А. Большая энциклопедия по психиатрии. – М.: Джангар, 2010. – 864 с. С. 453.

3. Асмолов А.Г. Движущие силы и условия развития личности // Психология личности. Хрестоматия. – Т. 2. Самара, 1999. С. 345-384.

4. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: Учеб. пособ., 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Логос, 1996. 320 с.

5. Эльконин Д.Б. Психологические условия развивающего обучения // Обучение и развитие младших школьников. – М.: Педагогика, 1970. С. 24-36.

6. Пчелкина Т.Р. Активизация творческого потенциала студентов как способ подготовки современного специалиста-филолога // Культура и образование. – Февраль 2014. – № 2 [Электронный ресурс]. URL: <http://vestnik-rzi.ru/2014/02/1366>.

7. Қазақ университеті. – №10 (1387) от 14 декабря 2011. – С.1.

8. Қазақ университеті. – №і. (1421) от 22 ноября 2012. – С.2.

9. Қазақ университеті. – №44 (1469) от 26 декабря 2012. – С.2

Аңдатпа

Қасен Г.А., Хадырбаева И.Е. Студенттердің шығармашылық әлеуетін жандандыру: оқудан тыс қызметтердің бүгінгі шындығы мен болашағы //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада жоғары мектептегі білім берушілік әлеуеттің жоғарғы, ең дамыған аспектісі болып есептелетін студенттердің шығармашылық әлеуетін белсендірудің тәжірибесі сипатталады. Авторлардың өзіне әлеуметтік маңызды жасампаздық іс-әрекет және оның жаңалығы мен қайталанбас ерекшеліктері тән болып табылатын шығармашыл адам тұлғасын сипаттау маңызды болып табылады. Студенттердің оқудан тыс іс-әрекетін ұйымдастырушы тәжірибелі адамдар позициясынан – «шығармашылық», «шығармашылық әлеует» сияқты терминдерді қарастыра отырып, авторлар оқушылардың тұлғалық құзыреттіліктері мен ашылмаған мүмкіндіктерін белсендіру үрдісі барысында үйірмелік және клубтық жұмыстардың маңыздылығын негіздейді. Мысалға алынып отырған «ЛОГОС» ғылыми қоғамының жұмысын ұйымдастыру тәжірибесі студенттердің шығармашылық әлеуетінің креативтілік және тағы да басқа құрамды бөліктерін қалыптастыру ісіндегі жетекші көрсеткіш болып табылады. Мақаланың негізгі идеясы да авторлардың адамға рухани күштерін дамыту арқылы жаратылысынан берілетін әлеует ретіндегі кез-келген іс-әрекеттегі прогресс және жасырын жетілдірілу ретінде шығармашылықты айқындауында. Мақаланың қорытындысында шығармашылықтың бір саласында жетістікке жету үшін адам бірнеше сапаларды, әсіресе, шығармашылық белсенділікті, басқалардан ерекшелікті, жаңашылдыққа құмарлық пен қабілеттілікті, идеяларды біріктіре алуды игеруі, кең өрісті қиялды, эстетикалық талғамды, эмоциялық тұрғыдан жанашыр болуы қажет және өткен тәжірибені пайдалана алуы тиіс, – делінеді.

Аталған және де басқа сапалар мен шеберліктер, авторлардың пікірінше, «ЛОГОС» студенттік ғылыми қоғамы ұйымдастыратын оқудан тыс жұмыстарда дамытылуы тиіс. Шығармашылық әлеуетті дамытудың қажетті шарты еркіндік болғандықтан (себебі, шығармашылық үрдіс күштеумен, міндеттеумен емес, тек адамның қызығушылықтары мен ұмтылыстарына байланысты), авторлар

СҒҚ ұйымдастырған барлық бағыттағы қызметте шығармашылық еркіндік кең қолдау тапқанын атап көрсетеді.

Түйін сөздер: шығармашылық, шығармашылық әлеует, шығармашылық әлеуеттің белсендірілуі, шығармашылық қабілеттер, креативтілік, жасампаздық, шығармашылық еркіндік.

Abstract

Kassen G.A., Khadyrbayeva I.E. **Revitalization the creative potential of student youth: realities and prospects of nonlearning activity** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article describes the experience of enhancing the creative potential of students, which is interpreted as the highest, the most developed aspect of the educational potential in higher education. Particularly important to authors see the concept of the person of man as a creative being, which is characterized by the social importance of creativity, its novelty and originality.

Considering the terms “creativity”, “creative potential” from the standpoint of practitioners and organizers of extracurricular activities of students, the authors substantiate the importance of clubs and club work in the activation of untapped opportunities and personal competencies of students. Here is the experience of the Student scientific society “LOGOS” is indicative in the formation of creativity and other components of creative potential of personality of students. The main idea of the article is that the authors see creativity as a secret improvement and progress in any activity, as a potential, initially put in the person through the development of his spirituality. In conclusion, the article argues that to achieve success in one of the types of creative activity, a person must have certain qualities, namely, of creative activity, originality, ability and desire for novelty, the ability to combine ideas, use past experience, to have a developed imagination, aesthetic taste of emotional responsiveness. These and other qualities and skills, according to the authors can be developed in extracurricular work, organized SSS “Logos”. And since a necessary condition for the development of creative potential of man is freedom (as the process of creation can be neither forced nor compulsory, it can be associated only with the interests and desire of the person), the authors note that freedom of creativity was widely reflected in the activities organized by the SSS in different directions.

Keywords: creativity, creative potential, activation of creativity, creative ability, creativity, creative freedom

УДК 378.147

С.М.МАШАНОВА

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова
(Талдыкорган, Казахстан)

СОЗВУЧИЕ ПОЭЗИИ ПОЭТОВ-КЛАССИКОВ

Аннотация

В статье рассматривается общность творческого наследия поэтов разных национальностей и культур, из разных уголков земли – А. Кунанбаева, А.С. Пушкина, В. Гёте. В их произведениях природа была, есть и будет основополагающим фактором жизни и благополучия всего человечества.

Ключевые слова: природа, поэт, национальная культура, родная земля, общность поэзии.

Введение. Шедевры поэзии таких мэтров как Абай Кунанбаев, Александр Сергеевич Пушкин и Иоганн Гёте, чей образ подобен титанам мировой литературы, не оставляют и следа сомнения в том, что это поистине бесценное наследие, по праву признанное самыми богатыми сокровищами литературных традиций вселенного масштаба. Неослабевающий интерес к великим поэтам свидетельствует о международном значении их творчества, о тесных связях национальных культур Казахстана, России и Германии.

И, как отмечал Герольд Бельгер, известный в Казахстане переводчик: «Уходят целые пласты времен, сменяются поколения, на карте мира появляются новые границы, исчезают государства, рушатся империи, но неподвластные бесконечным общественным социальным и политическим катаклизмам, гордо и победно манят человечество земные избранники — Гёте, Пушкин, Абай, как неистребимо-желанные Свобода, Любовь, Жизнь... Каждый из них — целый мир, который человечество тщится открыть, познать и освоить» [1].

Что, казалось, могло бы быть общим у сынов разных народов? Абай Кунанбаев «степной соловей», потомок великих кочевников, который воспитывался на традициях и обычаях свободных духом и смелых пред-

ков. Родной казахский язык настолько поэтичный и живописный в его произведениях стал образцом литературного языка нации. Иоганн Вольфганг Гёте, как назвал его Энгельс «колоссально великий немец», яркая звезда на небосклоне немецкой поэзии. Он, преемник европейской культуры эпох Просвещения, Классицизма и Ренессанса, смог развить и обогатить литературные традиции немецкого народа. Не зря в труде, посвященном В.Гёте И.П.Эккерман отмечает: «Дух и мысль этого необыкновенного человека по праву можно сравнить с многогранным алмазом, который, в какую сторону его ни поверни, отликает иным цветом».[2] Александр Сергеевич Пушкин «солнце русской поэзии», взошедшее над всем миром. «Пушкин есть явление чрезвычайное, и, может быть, единственное явление русского духа: это русский человек в его развитии, в каком он, может быть, явится через двести лет. В нём русская природа, русская душа, русский язык, русский характер» писал Н.В.Гоголь. [3] Его гений был воспитан на русской культуре, со всеми ее особенностями и уникальностью.

Общее, нечто, что объединяет этих поэтов, возможно, надо искать намного глубже. Абай, Гёте и Пушкин важны для каждой из культур и наций, сынами которых они являются, но вместе с тем они представляют Три-

аду созвездия мировой литературы, их великий талант не может быть заключен в рамки и условности или категорично присвоен. Их наследие в высоком, чистом смысле отнюдь не сугубо, не узко национальное, а нечто интернациональное, всеобъемлющее, всечеловеческое. Не это ли именно то свойство, что делает их близкими и родными всем сущим языкам планеты?

Их объединяли схожие ценности, духовный мир и аспекты нравственного развития человеческой личности. Общей линией их творчества была любовь к природе, что, конечно же, только усилило наш интерес к их произведениям, вдохновило на более глубокое изучение их жизни и лирики.

Основная часть. Образ природы занимает особое место в лирике этих поэтов. Они создали великолепные стихотворения, где заметно перевоплощение каждого из них в художника, который пишет картины, рисуя образы степи, леса или долины, используя языковую палитру, а вместо кисти перо. И эти картины в буйстве воображения предстают перед глазами и в своей экспрессивной мощи достигают – таки самых потайных уголков нашей души, сердца и сознания. И Абай, и Гёте, и Пушкин были полны трепетных чувств к Родной земле и природе, что конечно же сразу заметно по тому, с какой любовью подобраны описания. Именно это чувство они хотели передать последующим поколениям. И сейчас, в век мировой глобализации и индустриального развития, в век, когда простых ценностей у человечества становится все меньше, Абай, Гёте и Пушкин – являют собой голос, призывающий нас к тому, чтобы не потерять себя в буре нравственного упадка современного поколения. Это голос, призыв, напоминающий нам о главном нашем богатстве – Родной земле, ее красоте, ее значимости и той роли, которую она играет в нашей жизни.

Поэты находят в природе созвучие своим переживаниям, воплощают их в образы, пишут стихи, с помощью которых рассказывают нам о сложных законах жизни человеческой души. Так природа помогает человеку лучше понять самого себя. Отличие поэти-

ческого отношения к природе от научного, практического заключается, прежде всего, в том, что поэт в своих стихах наделяет её переживаниями, свойствами и чертами живого существа, иными словами — одушевляет.

В подобных поэтических приемах мы видим, насколько красив наш мир и насколько он хрупок. Живые, трепетные картины природы в стихах Абая не только учат любить и хранить мир земной красоты. Они, как сама природа, способствуют формированию нашего мировоззрения, нравственных основ нашего характера и, более того, нашего гуманистического мировоззрения. Мир человека и природы в поэзии Абая неделимы, они сливаются в одно целое и это есть нравственная высота философской лирики Абая.

Абай является мастером пейзажной лирики. Стихи Абая о четырех временах года представляют собою подлинный шедевр. Задушевные строки его стихов, посвященные суровой зиме, прелестям весны, цветам лета на лугах. Его представления о прекрасном исключают искусственность и внешне показную красоту. Поэт искал и находил прекрасное в самой природе. Он тонко и верно чувствовал красоту суровой степной осени и благодатного лета. Народная поэзия казахов не знала до Абая таких ярких реалистических пейзажей, какие созданы поэтом в его стихотворениях об охоте (“По первой пороше охотник с беркутом выходит на охоту”) и летнем кочевье (“Лето”). Такая дивная гармоничная картина природы возникла под пером художника слова только в результате чарующего влияния Пушкина. Абай, подобно своему гениальному русскому учителю, поднял на новую невиданную высоту звучание казахского стиха, расширил границы казахской поэтики

Для него природа – это вечная красота и вечная гармония мира. Нежно и заботливо природа врачует людские души, снимая напряжение неминуемых земных перегрузок. С приходом весны она дарит надежды на возрождение и исполнение чаяний человека. Абай так искусно вплел все эти чувства в свое стихотворение «Весна»:

Пришла весна и растопила снег и лед,
Покрылась бархатом земля и степь цветет.
От зимней спячки и тоски освобождаясь,
К теплу и свету все живое сердцем льнет.
И птичий гомон огласил цветущий сад.
И, как птенцы, всю гонцы везде галдят.
А старики как будто заново воскресли
И встрече с другом откровенно каждый рад.

В каждой строчке словно слышен призыв самого Абая: остановитесь, хотя бы на мгновение, оторвитесь от вашей повседневной суеты, посмотрите вокруг себя, на окружающий нас мир земной красоты, послушайте

Күн – күйеу, жер – калыңдық сағынышты,
Құмары екеуінің сондай күшті.
Түн қырындап жүргенде көп кожаңдап,

Такие же чувства прошиты красной нитью в произведениях Гёте, которые он посвятил природе.

Как известно Гёте много путешествовал, любил природу и старался правдиво изобразить ее в своих произведениях. Природа была для поэта вдохновляющей музой, богатым источником его поэтического вдохновения.

«Природа у Гёте – не декорация, не нечто внешнее для человека, а его естественная среда. Он сам – часть природы, и его связь с ней нерасторжима. Единство человека и природы – первый и главный закон жизни,

(Auszug)
Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur!
Wie glänzt die Sonne!
Wie lacht die Flur!
Es bringen Blüten
Aus jedem Zweig
Und tausend Stimmen
Aus dem Gesträuch.
Und Freund und Wonne
Aus jeder Brust.
O Erd, O, Sonne!
O Glück, O Lust!
O Lieb, O Liebe!
So golden schön,
Wie Morgenwolken
Auf jenen Höhn!

Жазғытұры қалмайды қыстың сызы,
Масатыдай құлпырар жердің жүзі.
Жан-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің көзі.
Жаздың көркі енеді жыл құсымен,
Жайрандасып жас күлер құрбысымен.
Көрден жаңа тұрғандай кемпір мен шал,
Жалбандасар өзінің тұрғысымен.[4]

шелест листьев на деревьях, песнь ветра, голос речной волны, посмотрите на утреннюю зарю, возвещающую рождение нового дня, на звездное ночное небо.

Күйеу келді, ай, жұлдыз көзін қысты.
Ай, жұлдызға жылы жел хабар беріп,
Жан-жануар қуанар тойға елеріп.
Азалы ақ көрпесін сілке тастап,

он больше чем что-либо другое, определяет существо, дух поэзии Гёте» [5]

Внимательно изучая явления природы и наблюдая за изменениями, происходящими в ней, Гёте воспринимал природу во всем ее многообразии: с ее изменениями в различное время суток и года, непостоянными красками и многочисленными звуками. Особенно охотно Гёте описывал природу весной. Этому времени года он посвятил много стихотворений: «Майская песня», «Ранняя весна», «Март», «Май», «Долгая весна» и др. Вот с таким восхищением поэт описал весну в стихотворении «Майская песня»:

(Отрывок)
Как все ликует,
Поет, звенит!
В цвету долина,
В огне звенит!
Трепещет каждый
На ветке лист,
Не молкнет в рощах
Веселый свист.
Как эту радость
В груди вместить!
Смотреть! И слушать!
Дышать! И жить!
Любовь, роскошен
Твой щедрый пир!
Твое творенье-
Безмерный мир!

(Перевод А. Глобы)

Сохраняя близость к природе Гёте, часто персонифицировал ее предметы и явления, что так же является основной чертой стихотворений А.Кунанбаева и А. С. Пушкина, которые прибегали к этому приему для создания более выразительных образов. Наделяя неодушевленные предметы свойствами живых существ, поэт придавал своим произведениям (стихотворениям, романам, драмам) большую красочность и яркость.

Описывая природу, поэт использует удивительно красивые эпитеты, образуя словосочетания типа: *der edle Mensch*-благородный человек, *ein sanfter Wind*- нежный ветер, *die tiefe Nacht*-темная ночь, *leichte Silberwolken*-легкие серебряные тучи, *der milde Schein*-мягкий свет.

Унылая пора! Очей очарованье!
Приятна мне твоя прощальная краса-
Люблю я пышное природы увяданье,
В багрянец и в золото одетые леса,

Поэт умеет найти поэтические черты в увядании осенней природы: желтеющая листва деревьев окрашивается у него в багрянец и золото. Это не романтизация и не идеализация природы — это любовное восприятие её человеком, который действительно её любит и умеет подметить её поэтические черты. Картины природы часто наводят поэта на философские размышления о смысле жизни, о человеческом бытии; круговорот в природе наводит его на мысль о закономерности смены поколений людей. Пейзаж гармонично сочетается с действительностью в лирике Пушкина.

Богатое творчество Гёте, с которым знакомился Пушкин, способствовало развитию поэтического воображения поэта, созданию им новых образов и жанров художественных произведений.

Итак, мы видим, что природа у А. С. Пушкина — это волшебный мир, наполненный чарующими звуками, но кроме этого, еще и могучая стихия жизни, которая пробуждает в человеке самые лучшие качества — патриотизм, свободолюбие, милосердие, мудрость.

Изображая красоту природы, ее яркие краски и нежные звуки, Гёте дарил своим читателям радость от общения с ней и хорошее настроение. Поэт учил современников восхищаться природой, оберегать и любить ее.

А.С.Пушкин – тонкий лирик, его стихотворения, полные философского смысла, пронизывают душу человека и остаются в сердце каждого из нас. Особенно изящно он изображал времена года, и наиболее близка ему была осенняя пора. Чаще всего осень Пушкин проводил в поместье Болдино, где поэт искал душевный покой в природе. Это время года оказывало благотворное воздействие на его поэтическую деятельность. Всем известны его строки:

В их сенях ветра шум и свежее дыханье.
И мглой волнистою покрыты небеса,
И редкий солнца луч и первые морозы,
И отдаленные седой зимы угрозы.

Заключение. Мы непосредственно познакомились с прекрасными стихами поэтов, где так ярко изображена природа. В едином ключе властителей пера и умов многих поколений объединила ее краса, которая есть во всем в только зарождающейся жизни, в расцвете, в полном благоухании, в неотвратимом увядании и смерти с тем, чтобы потом вновь возродиться. Очарование природы в ее силе, в ее нежности и хрупкости, в ее суровости и порой печали. Как было сказано выше, поэт олицетворяет природу, он превозносит ее, замечая смысл во всем. Хотелось бы, отметить, что именно в обращении к природе можно увидеть «созвучие духа, созвучие таланта, единство разноречия» трех великих поэтов. Здесь нет места человеческим законам, тут значение имеет лишь тонкая связь, духовное единение с природой. Зная поэзию Пушкина и Абая с детства, и изучая лирику Гёте в университете, можно с уверенностью сказать, что они – не только достояние народа, они есть наставники на всем протяжении нашей жизни, их слово бессмертно и услышать его может каждый, кто откроет им свое

сердце. Данная статья служит еще одним доказательством того, что значение творений Абая Кунанбаева, Александра Сергеевича Пушкина и Иоганна Гёте не уменьшается, несмотря ни на какие временные рамки.

В данной работе важным было обратить всеобщее внимание на то, какое значение имела природа и окружающий мир для поэтов и их современников, провести параллель между их творчеством для более полного раскрытия понятия единства человека с природой. Из всего вышесказанного можно сделать вывод, что тема природы волновала всех и всегда являлась актуальной. Поэты и писатели, люди разных национальностей и культур, из разных уголков земли говорили о ней,

воспевали в стихах и песнях. Природа была, есть и будет основополагающим фактором жизни и благополучия всего человечества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бельгер Г. Гармония духа. – М.: Русская книга, 2003. – 268 с.
2. Эккерман И.П. Разговоры с Гёте. – М.: Художественная литература, 1981.
3. Лотман Ю.М. Пушкин: Очерк творчества //Лотман Ю. М. Пушкин: Биография писателя; Статьи и заметки, 1960-990.
4. Ресурс интернета: <http://abay.nabr.kz/>
5. Аникст А. «Фауст» Гёте. – М.: Просвещение, 1979.

Аңдатпа

Машанова С.М. **Классик ақындардың поэзиядағы үндестігі** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Бұл мақалада А.Құнанбаев, А.С.Пушкин, В.Гёте сияқты әлемнің әр түкпіріндегі ақындар, әртүрлі ұлт және мәдениет өкілдері – ақындардың шығармашылығындағы ортақ сарын қарастырылған. Олардың шығармаларында табиғат тақырыбы қашанда өмірдің негізгі факторы және адамзат игілігінің негізі болған, бола бермек.

Түйін сөздер: табиғат, ақын, ұлттық мәдениет, туған жер, поэзияның үндестігі.

Abstract

Mashanova S.M. **Accordance of classic poets in poetics** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article considers creative heritage generality of poets of different nationalities and cultures from various places of the world – A. Kunanbayev, A.S. Pushkin, Goethe. Nature remains as fundamental factor of the life and wellbeing of all humanity.

Keywords: nature, poet, national culture, motherland, poetry.

УДК 37.036

Ш.Б. КУЛЬМАНОВА

Казахский государственный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)

ТРАДИЦИОННАЯ МУЗЫКА КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ИССЛЕДОВАНИЯХ УЧЕНЫХ И ПЕДАГОГОВ

Аннотация:

Исходя из социокультурной и педагогической значимости народного творчества прошлых поколений, в основу содержания программы по музыке для начальных школ республики, вошла казахская традиционная музыка, принятая нами как средство воспитания современных школьников. С этой целью в статье дан историко-теоретический анализ научной литературы: истории зарубежной и казахской музыки, этнографии, истории музыкального образования и педагогики, ставшие ключевыми ориентирами в разработке программы по музыке. История музыкального воспитания, исследования, передовой педагогический опыт известных в мировом сообществе педагогов-музыкантов подтверждает, что народная музыка всегда рассматривалась как важное средство воспитания. Поэтому, музыкальное наследие казахского народа, также следует считать средством воспитания молодых казахстанцев, которым предстоит строить новое современное общество.

Ключевые слова: традиции, музыка, традиционная музыка, народная музыка, история, наследие, музыкальное воспитание, исследования, фольклор, импровизация, творчество, дети, учащиеся.

В начале 90-х годов прошлого столетия, с приобретением Казахстаном независимости и суверенитета было принято ряд важных государственных документов, в которых было указано на необходимость обновления содержания художественного образования и эстетического воспитания подрастающего поколения. Было также обращено внимание на воспитание в детях чувства прекрасного, эстетического вкуса и отношения к окружающей действительности, чувств любви и уважения к своей стране и народу [1.]. В общеобразовательных школах, начиная с начальных классов, используя возможности учебных дисциплин, в том числе и предмета «Музыка», предлагалось знакомить детей с достижениями культуры своего народа, приобщать к художественному творчеству, пропагандировать подлинное народное искусство.

Как показывает практика, путей решения данной проблемы достаточно, через воспитание детей в семье, в процессе обучения и организации разнообразных воспитательных мероприятий во внеучебное время в

школе, средствами общественно-полезного труда, спорта и искусства.

Важную роль, в этом плане, мы отводим музыке как виду искусства и особенно народной музыке. Огромная эмоциональная насыщенность, сила эстетического воздействия, а также массовость делают ее средством положительного воздействия на умы и души детей, мощным источником нравственно-эстетического воспитания детей.

История развития человечества подтверждает, что народная музыка, как явление социально-историческое, сложившееся в определенных общественно-культурных условиях, всегда выполняла функцию воспитания. Национальный колорит, напевность, разнообразие тем и содержания, прекрасная поэтическая форма, метафоричность произведений народного творчества – все эти качества народной музыки, способны формировать у детей чувство прекрасного, воспитать в них навыки эстетического и творческого отношения к окружающей действительности. Поэтому в своем исследовании, на этапе разработки концепции программы по музыке

для начальных школ нашей республики, исходя из социокультурной и педагогической значимости народного творчества прошлых поколений, мы подошли к казахской народной музыке как важнейшей основе воспитания современных школьников.

Рассматривая проблему воспитания подрастающего поколения средствами народной музыки, мы попытались обосновать правомерность нашего подхода на основе изученных научных источников из области истории зарубежной и казахской музыки, этнографии, истории музыкального образования и педагогики.

О казахской народной музыке, как важном источнике воспитания детей дореволюционного Казахстана, еще в свое время говорили такие известные этнографы-музыканты, ученые, исследователи музыкального наследия казахского народа, как А. Алекторов, А. Затаевич, А. Левшин, В. Радлов, А. Харузин, А. Эйхгорн, А. Янушкевич и другие.

В своих трудах они отмечали разнообразие жанров и богатое содержание музыки, созданной казахским народом. Указывали, что в песнях и кюях казахи, отражая свой быт, выражали эстетическое отношение, понимание чувства прекрасного, описывали красоту окружающей действительности – природу, животных, птиц, людей. Исследователи высоко отзывались также о музыкальности и импровизационных способностях народа. Эту особенность в свое время отметил антрополог и этнограф А. Харузин. Он писал, что казахи могут не только импровизировать, но и творить (сочинять – Ш.К.). «Не только мужчины поют и импровизируют, но и казашки сочиняют песни, передавая их своим подругам в наследство» [2, с.16]. Эти же качества отметил и известный исследователь А. Янушкевич, который с нескрываемым восторгом и восхищением писал о певцах и акынах: «Это казахские трубадуры, барды степей, великие поэты, импровизации которых, как и талант исполнения, часто присущий казахам, прекрасно свидетельствует об умственных способностях этого народа» [2, с.17]. Мы думаем, что данное высказывание А. Янушкевича может стать

также подтверждением того, что казахскому традиционному искусству характерна и *интеллектуальность*.

Песни и кюи окружали казахских детей с самого раннего возраста. Слушая исполнение *сал* и *сере* (это – певцы, инструментальные виртуозы-исполнители, импровизаторы) дети и молодежь запоминали тексты, мелодии, а затем видо-изменяя их, создавали собственные импровизации. Следует отметить, что у казахов как в порядке вещей было то что, многие песни, а особенно обрядовые являлись собственными сочинениями исполнителей, которые требовали от них основательной музыкально-поэтической подготовки, богатство словарного запаса, образности, выразительность мыслей и, конечно же, творчества.

Эти же качества отмечал и русский музыкант-этнограф – А. В. Затаевич, который сыграл важную роль в сохранении музыкального культурного наследия казахского народа. Колоссальная по своим масштабам работа по сбору, записям и систематизации образцов казахской традиционной музыки, которой он занимался более 16 лет, позволила бережно донести до современных потомков бесценные сокровища предыдущих поколений. Свидетельством тому являются впервые изданные еще в 1925 и 1930 годах сборники «1000 песен казахского народа» и «500 казахских кюев и песен». Он называл казахскую степь «морем музыки». Раскрывая многообразие видов песенного творчества, подчеркивал, что песни и кюи, в то время, являлись своеобразным кодексом бытовых, морально-этических норм жизни внутри казахского общества [3].

Понимая неопценимую роль музыки в жизни казахов того периода, которая служила источником идейных, этических и эстетических норм жизни всего народа, можно полагать, что система музыкального воспитания соответствовала достаточно полноценному воспитанию детей в духе национальных традиций и обычаев, и в приобщении их к лучшим образцам народной музыки.

Опираясь на фактологический материал в трудах ученых-исследователей и музыкантов-этнографов, можно отметить, что казахи

использовали музыкальное наследие в целях воспитания подрастающего поколения соответственно принятых обществом традиций. Приобщая современных школьников к лучшим образцам народной музыки, содержание которых повествует о любви к людям и природе, бережном отношении к окружающей действительности, доброте, совести, чести, уважении, справедливости, милосердии и др., мы полагаем, что накопленное многими поколениями казахского народа музыкальное творчество, может стать средством нравственно-эстетического воспитания детей в новых условиях жизни.

Если обратиться к истории музыкального воспитания детей дореволюционного, советского и постсоветского периода, опираясь на научные факты и исследования, на передовой педагогический опыт известных в мировом сообществе педагогов-музыкантов, то можно найти подтверждение тому, что народная музыка всегда рассматривалась как важное средство воспитания.

Позитивную роль в переосмыслении педагогического опыта периода социализма в области музыкально-эстетического воспитания и образования школьников на основе народных традиций сыграли известные методики, разработанные в Европе выдающимися композиторами и музыкальными общественными деятелями З. Кодая и К. Орфом. Демократическая направленность их программ, связь с народной музыкой оказали положительное влияние на поиск новых форм детского музыкального воспитания.

Методика, предложенная Золтаном Кодая еще в начале 60-х годов прошлого столетия, стала основой всей системы музыкального воспитания в *Венгрии*. Кодая являлся большим приверженцем воспитания детей средствами народной музыки и настаивал на обучении «родному языку» и привлечении в «царство народной песни». Поэтому в основе его метода – музыкально-слуховое развитие детей с использованием релятивной системы (относительной сольмизации) – лежат венгерские народные песни [4].

С именем Карла Орфа, известного композитора и педагога, тесно связано музыкаль-

ное воспитание в *Германии*. Его идеи приобщения детей к творческой деятельности через народный фольклор были реализованы в его знаменитой «Шульверк» системе и нашли широкий отклик во многих странах мира. Применение метода коллективного музицирования с использованием детских музыкальных инструментов на основе фольклорного материала и импровизаций детей, доказало свою высокую эффективность и целесообразность в их музыкальном воспитании [5; 6, с.110].

Изучив опыт музыкального воспитания японских детей, Э.Б. Абдуллин подчеркнул стремление японских педагогов включить в школьную программу произведения национальной музыки. Одним из сторонников внедрения национальной музыки в школьные программы Японии был известный японский композитор Сибато, который отметил, что национальная музыка необходима для воспитания детей с раннего возраста [7, 195].

Еще в свое время, основоположники массового музыкального воспитания советской школы – Б.В. Асафьев, О.А. Апраксина, Н.Г. Гродзенская, М.Я. Брюсова, М.А. Румер, Б.Л. Яворский и другие, рекомендовали включать народное музыкальное творчество в программы обучения как одно из необходимых и доступных средств музыкального воспитания школьников.

В частности Б.В. Асафьев, в своих трудах настаивал на признании и использовании фольклорного наследия в музыкально-эстетическом воспитании школьников и указывал на его огромную воспитательную роль. Он говорил, в частности, о целесообразности введения народной песни на начальном этапе обучения детей в качестве эффективного средства их певческого развития [8, с.116; 9, с. 23].

Необходимость использования народной песни в начальном музыкальном воспитании подчеркивал известный русский педагог и исследователь С. Миропольский. Он говорил, «Почему мы стоим за народную песню и в школе, и дома, и вообще в начальном воспитании? Да потому, что не желаем уродовать детской природы, потому что по силе

воспитательного влияния ничто не может сравниться с родною нам народной песней» [10, с. 274].

Такого же мнения были известные казахские просветители, общественные деятели, педагоги, музыканты, как И. Алтынсарин, М. Жумабаев, С. Торайгыров, А. Жубанов и мн. другие, которые высоко ценили музыкальное культурное наследие и понимали значимость его в воспитании детей.

В частности, И. Алтынсарин отстаивал обязательность внедрения в школьную программу уроков пения использование народных инструментов, особенно домбры. Кроме того, важное значение он придавал одному из эффективных методов, широко использовавшегося казахами в развитии музыкального слуха детей, который способствовал выработке навыка быстрого усвоения мелодий и безошибочного исполнения ее на инструменте – слухо-подражательному методу [11].

Проблему воспитания детей в духе национальных традиций поднимал еще в начале 30-х годов прошлого столетия Магжан Жумабаев [12], автор первого пособия для учителей «Педагогика». Он указывал на значимость физического, умственного, эстетического и духовного развития детей, на роль родного языка и народного искусства в подготовке их к жизни. Другой общественный деятель – С. Торайгыров говорил, что в стремлении обновить душу народа нельзя обойтись без песен, танцев, музыки. Он приветствовал тот факт, что мугалимы приучают детей к песнопению, причем рекомендовал отбирать из новых стихотворений самые лучшие для переложения на музыку с тем, чтобы в дальнейшем разучивать с малышами [12, с. 207].

Композитор, ученый, педагог – А. Жубанов всегда выступал за эстетическое воспитание детей средствами народной музыки. Он сетовал на заблуждения так называемых «национальных нигилистов», пренебрежительно и свысока смотрящих, в частности, на кюй – ведущий музыкальный жанр казахского народа. Он говорил, что нельзя оставаться равнодушным к таким шедеврам как кюй, созданных на темы народных преда-

ний, исторических, героических, драматических повествований [12, с. 400].

Изученный нами опыт известных педагогов ряда европейских стран и стран постсоветского пространства, в частности, Англии, Польши, Болгарии, а также Канады, Индии и других стран, позволяет также отметить их стремление строить воспитание детей на основе народной музыки.

С получением независимости во многих республиках бывшего Советского Союза стали активно проводиться научные исследования, посвященные возрождению народных традиций, обращению к национальным музыкальным истокам как средству воспитания молодого поколения [7].

Во многих диссертационных исследованиях ученых постсоветских республик, просматривается тенденция к использованию народной музыки в качестве средства воспитания подрастающего поколения. Главная идея, объединяющая исследования, в том числе и исследования казахстанских ученых, заключается в том, что они видят огромную значимость прогрессивного опыта предшествующих поколений в совершенствовании системы музыкального воспитания и образования современных детей на основе народной музыки. Музыка каждого народа, являясь неиссякаемым источником, несет в себе знания о представителях прошлых поколений, их мыслях, чувствах, отношениях, о значительных событиях, происходящих в их жизни. Жизнь подтверждает, что лучшие произведения народного искусства гуманистичны, имеют общечеловеческую направленность, обладают большим воспитательным потенциалом и способны воздействовать на личность преобразующе.

Одни ученые видят в народной музыке основу для воспитания, повышения культурного уровня и духовного развития подрастающего поколения, а другие, находят в ней ближайший путь, ведущий в мир классической и современной музыки. Правы и те, которые определили в народной музыке путь сближения людей разных национальностей.

Если обратиться к исследованиям казахстанских ученых и педагогов в области му-

зыкально-педагогического образования, то можно отметить, что проблема использования народного искусства в воспитании и образовании детей в школе и ныне является актуальной.

Еще в начале 70-х годов XX века, А.А. Нугманова – первый ученый, педагог-музыкант, защитившая кандидатскую диссертацию по методике музыкального воспитания в Москве, в своем исследовании, обосновала целесообразность использования казахской народной песни в вокальном воспитании учащихся всех возрастов. При этом она подчеркнула ее значимость в развитии эстетического вкуса школьников, указывала на способность расширять их общий кругозор и прививать любовь к музыке» [13, с.11].

Период конца 80-х годов прошлого столетия и до настоящего времени ознаменовался рядом научных исследований, посвященных проблеме совершенствования музыкально-эстетического воспитания учащихся казахских школ средствами казахской народной музыки.

Наиболее целостно проблема эстетического воспитания в целях использования прогрессивных традиций казахского народа во всестороннем эстетическом развитии школьников, была поставлена в докторской диссертации С.А. Узакбаевой. Своим исследованием она доказала, что эмпирический опыт воспитания казахов, накопленный за многовековую историю существования, его эстетическое отношение к действительности отраженное в обычаях, традициях, искусстве, способно оказать положительное воздействие и поднять уровень эстетического воспитания детей в современных школах. Раскрывая сущность и эстетические возможности всех видов и жанров казахского народного творчества, она особую роль в воспитании подрастающего поколения отводит казахской народной музыке. Казахская народная музыка является незаменимым средством в эстетическом воспитании детей, в формировании их творческой культуры. Поэтому вполне справедливо отмечено С.А.Узакбаевой [14], что лучшие образцы народной музыки способны воспитать у них потребность видеть,

чувствовать и оценивать прекрасное в жизни и искусстве, иметь желание жить и творить «по законам красоты».

М.Х. Балтабаев, предлагая в качестве системообразующих компонентов традиционной художественной культуры: народно-инструментальную музыку, народно-песенную культуру, декоративно-прикладную культуру, народно-танцевальную культуру, народно-словесную культуру, говорил об их синкретической основе и возможности использования в музыкально-эстетическом воспитании школьников. [15 с. 37]. К этому мы хотели бы добавить, что создание современной системы воспитания школьников, основанной на народной музыке, требует не только знания истории своего народа, его традиций, культуры, но и современного состояния жизни казахского народа, его стремления жить в едином мировом сообществе.

Итак, как видим, казахское музыкальное творчество продолжает оставаться объектом пристального внимания многих казахстанских ученых. Это объясняется специальным заказом времени и, прежде всего, социальной потребностью казахского народа, стремящегося преобразовать современное общество в духе лучших национальных традиций. Подход к музыкальному наследию казахского народа как к образцам для настоящего и будущего, а также отношение к нему как к ценностям, имеющим смысл не только в прошлом, но и в настоящем, будет способствовать становлению новых жизненных позиций у подрастающего поколения, которым предстоит строить новое современное общество.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Концепция воспитания детей дошкольного и школьного возраста //Учитель Казахстана. 1995. 12 августа.
2. Ерзакович Б. У истоков казахского музыкального искусства. – Алматы, 1987. – 176 с.
3. Затаевич А.В. 1000 песен казахского народа. –А: Дайк-пресс, 2004 . – 496 с.
4. Zoltn Kodiy, Mein Weg zur Musik, Fonf Gesprache mit Luts Besch. Verlag Arch, Zurich, 1966.

5. Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа. /Сост. и ред. Л.А. Баренбойм. – М., 1978. – С. 26.
6. Келлер В. “Шульверк” Орфа и его международное значение //Музыкальное воспитание в современном мире. Материалы IX конференции международного общества по музыкальному воспитанию (ИСМЕ). – М.: Советский композитор, 1973. – С. 198-200.
7. Кульманова Ш.Б. Теория и практика воспитания младших школьников средствами казахской народной музыки. Алматы: Ғылым, 1999. – 361 с.
8. Асафьев Б.В. Русская народная песня и ее место в школьном музыкальном воспитании и образовании /Музыкальное просвещение и образование. – М.-Л., 1965. – С. 114-120.
9. Асафьев Б.В. Музыка в школе. – М., 1921. – 101 с.
10. Миропольский С. Народная песня и воспитание /Беседа. – 1972. – № 10. – С. 273.
11. Алтынсарин Ы. Өнер-білім бар жұрттар: өлеңдер, әңгімелер, очерктер және естеліктер/ Алтынсарин Ы. – Алматы: Жалын, 1991. – 209 б.
12. Антология педагогической мысли Казахстана /Сост. К.Б. Жарикбаев, С.К. Калиев. – Алматы: Рауан, 1995. – 512 с.
13. Нугманова А.А. Вокальное воспитание детей и подростков в казахских общеобразовательных школах: Автореф. дис. канд. – М., 1970. – 17 с.
14. Узакбаева С.А. Эстетическое воспитание в казахской народной педагогике: Автореф. дис. докт. пед. наук – Алматы, 1993. – 46 с.
15. Балтабаев М.Х. Современная художественная культура Казахстана: гносеология, ментальность, преемственность, перспективы. – Алматы: РНЦПК, 1997. – 156 с.

Аңдатпа

Кульманова Ш.Б. Педагог және ғалымдар зерттеулерінде дәстүрлі музыка балалар тәрбиесі құралы ретінде //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Өткен буынның халықтық шығармашылығының әлеуметтік-мәдени және педагогикалық маңыздылығына сүйене отырып, республиканың бастауыш мектептерінің музыка пәні бағдарламасының мазмұнының негізіне бүгінгі оқушыларды тәрбиелеудің құралы ретінде қазақтың ұлттық музыкасы енгізілді. Осы мақсатпен мақалада музыка пәні бойынша бағдарламаны дамытудағы негізгі бағыттарға айналған шетелдік және қазақстандық музыканың тарихы, этнографиясы, музыкалық білім беру және педагогика тарихы секілді ғылыми әдебиеттерге тарихи және теориялық талдау берілген. Музыкалық тәрбиелеудің тарихы, зерттеулері, әлемдік қауымдасдықтағы танымал педагог – музыканттардың озық педагогикалық тәжірибиесінде халықтық музыка әрқашан тәрбиелеуде аса маңызды құрал ретінде қарастырылған. Сондықтан да, жаңа заманауи қоғамды құру міндеті артылған жас қазақстандықтарды тәрбиелеудің құралы ретінде қазақ халқының музыкалық мұрасын санауға болды.

Түйін сөздер: дәстүрлер, музыка, дәстүрлі музыка, халықтық музыка, тарих, мұра, музыкалық тәрбиелеу, зерттеулер, фольклор, суырып салма, шығармашылық, балалар, оқушылар.

Abstract

Kulmanova Sholpan Traditional music as a means of education of children in the researches of scientists and educators //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

Based on the socio-cultural and educational significance of folk art of past generations, based on the content of the music program for primary schools in the country, entered the Kazakh traditional music, we have adopted as a means of educating today's pupils. To this goal, in the article given the historical and theoretical analysis of the scientific literature: the history of foreign and Kazakh music, ethnography, history of music education and pedagogy, have become key landmarks in the development of the music program. The history of musical education, research, advanced pedagogical experience known in the international community of music educators confirms that folk music has always been seen as an important means of education. Therefore, the musical heritage of the Kazakh people, should be considered a means of educating the young Kazakhs who are to build a new modern society.

Keywords: traditions, music, traditional music, folk music, history, heritage, music education, research, folklore, improvisation, creativity, children, pupils.

УДК 371.8.061

М.А.АБСАТОВА, С.НИШАНБАЕВА

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

ПРОБЛЕМА ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В НАСЛЕДИИ КАЗАХСКИХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ XI-XIX ВВ.

Аннотация

В статье рассматривается проблема духовно-нравственных ценностей в наследии казахских просветителей XI-XIX вв.

На основе анализа педагогического наследия ученых раскрывается значимость таких ценностей как уважение, человечность, знание, мир и согласие, дружба, добро и т.д.

Ключевые слова: духовно-нравственные ценности, наследие, казахские просветители, знание, уважение, мир и согласие, гуманность.

Общеизвестно, что формирование ценностного сознания человека на уровне общества и личности представляет собой некоторую совокупность установок и ориентаций на общественные ценности – идеалы, нормы, обычаи, традиции и т.д. Содержание ценностного сознания человека определяется многими факторами, среди которых главную роль играют духовно-нравственные ценности. Поэтому важнейшей задачей сегодня в нашем обществе является выработка социально одобряемых мировоззренческих, нравственных убеждений и действий, чувства патриотизма и интернационализма, толерантности у широких слоев населения. Это и есть то, что называется системой ценностных ориентаций человека как личности. Характер ценностных ориентаций во многом зависит, в какой мере человек может распорядиться своими способностями, насколько правильно сможет подчинить свой разум, потребности интересам общества и согласовать свои действия со сложившейся реальной действительностью в стране.

Кризис нравственности в современном обществе стимулировал процесс духовного поиска, актуализировал обращение к культурно-историческому наследию казахских просветителей.

В XI – XII вв. широкое распространение получают этико-педагогические трактаты

Ю.Баласагуни, М.Кашгари, А.Югнаки, А.Ясави и др. [1]. Первым дошедшим до нас памятником светской литературы тюркоязычных народов Средней Азии и Казахстана явилась книга Юсуфа Баласагунского «Кудатгу билик» («Благодатное знание»). Изучение этого трактата показало, что он в целом посвящен не только роли знаний в жизни человека, размышлениям о счастье, но, прежде всего, искусству общения в обществе, заключающейся в требованиях к личности, умеющей проявлять уважение, человечность по отношению к представителям различных народов, наций. Это, по справедливому мнению ученого, дает возможность формировать фундамент для согласия, мира, взаимоуважения разных культур: «Желаешь познать уважение и честь – стремись и людей уважением почесть» [2, с.67].

Знаменательно, что великий ученый еще тогда призывал людей к открытости, искренности в общении с окружающими: «Будь в речи любезен, а ликом открыт», что не теряет своей актуальности и сегодня.

Следует также в аспекте нашего исследования остановиться на примечательном в развитии науки Казахстана таком историческом факте – труде выдающегося ученого казахской степи, автора древнетюркского памятника «Диван лугат ат-тюрк» («Словарь тюркских наречий») – Махмуда Кашгари, ко-

торый был впервые опубликован Венгерской академией наук (1904). «Словарь» представляет собой своего рода энциклопедию эпохи, является чуть ли не единственным источником информации о разных сферах социальной и культурной жизни, приоритетной идеей которого была дружба народов средневековой Азии и Казахстана [1, с.67].

В средневековой истории Казахстана занимает особое место жизнь и деятельность мыслителя XIII в., поэта, воспевавшего красоту земной морали Ахмеда Югнаки, сумевшего прославить еще в свое время идеи человечности, мира и согласия, воспитания у молодежи хороших поступков, такими изречениями, ставшими афоризмом: «Живи, чтобы своими добрыми делами завоевать сердца людей» [1, с.78].

Далее в дидактической поэме «Хикбатул хакайк» («Подарок истин») автор не только перечисляет те или иные морально-этические особенности людей того времени, но и дает ряд полезных советов и рекомендаций по поводу воспитания положительного и искоренению отрицательных черт поведения в аспекте того, что люди должны быть терпеливы и совершать добрые дела: «Пройдет беда, будь терпеливым, дождайся прихода счастья» [1, с.81].

Приведем еще пример, касающийся жизнедеятельности суфийского поэта XII в. – Яссави Ходжа Ахмеда, который в своем трактате «Диван-и хикмет» («Книга о премудрости») указывал путь к нравственному совершенству, призывал людей к терпению, дружбе, чистоте души: «Ко всем относись дружески, принеси им в жертву святую свою душу» [1, с.28].

Или же обратимся к памятнику этого периода, огромному наследию Сайфа Сарай – поэта-лирика, писателя, переводчика XIV в., где особое место занимают наставления этико-педагогического характера. Так, к примеру, многие страницы его поэмы насыщены интересными афоризмами, изречениями: «Если дружно будут действовать, то муравьи сдерут со льва шкуру» [1, с.42] В 1391г. семидесятилетний Сарай переводит на тюркский язык поэму персидского поэта Саади «Гули-

стан», в которой также прославляются щедрость, открытость человека: «Если хочешь величия, будь щедрым и щедрым» [1, с.101], и тогда восторжествует милосердие, труд и благородство.

Асан Кайгы – жырау, как знаток генеалогии родоплеменных союзов, народных традиций, говорит о смысле жизни, о добре и зле, о плохом и хорошем человеке, призывает своих сородичей жить в мире, в согласии, быть добрыми, скромными, честными и гуманными. Имя Асан Кайгы было популярно не только у казахов, но и киргизов, каракалпаков и др. Сказания о поисках Асан Кайгы включают в себя крылатые слова и выражения, меткие и образные характеристики разных местностей. Путь к гармонии – любовь и сострадание ко всему живому: «Надо жалеть все живое, ценить его и уважать», «Доброе слово, которое мы не успели сказать – несчастье». Обладая собственным оригинальным мироощущением, жырау смысл жизни понимал – в достижении всеобщего благоденствия, согласия и гармонии жизни: «Но народ – он есть народ, станет хмурым, все поймет, в нем насилье гнев разбудит, в гнев силе обретет» [1, с.110].

Одна из самых ярких и значительных фигур в истории общественной мысли казахского средневековья – Шалкииз жырау. Интересные мысли о взаимоотношениях людей высказывает он в своих толгау: «Ты не принижай людей своих, коль принизишь ты людей своих, не найдешь ты помощи у них» [1, с.116].

Наставник и советник казахского султана Ураза Мухаммеда – Кадыргали Касым-улы Джалайри (1530-1605) написал историческое сочинение «Джами-ат-таварих» («Сборник летописей») в дар русскому монарху Ивану Грозному. Знание – бесценное сокровище, все лучшее в жизни от него: «Кто умеет копить знание и быть жизнерадостным, то и богат...» [1, с.120].

Далее ученый, пройдя большой жизненный путь, внося посильный вклад в общество, он утверждает, что только единство, согласие между людьми имеет смысл: «Никому из смертных не дано в одиночку испить

всю воду реки», «Кто познал и усвоил многое, тот и сможет нажить себе состояние, ибо ему сопутствует удача. Он сумеет избежать муки и достичь благоденствия» [1, с131].

Как отмечают ученые, переломные моменты истории обычно способствуют рождению не только новых дарований, но и нового осознания действительности. В этой связи на педагогические идеалы нации не могли не повлиять установки знаменитого в XVIII веке Бухар-жырау. Его прозорливый взгляд мыслителя открыл путь для нового осознания быта кочевого народа. С педагогической точки зрения Бухар-жырау выразил в своих произведениях «Пожелание», «Толгау» идею становления нового человека Великой Степи.

Говорят, что он «мог видеть как бы сразу два берега широкого жизненного потока или, с философской точки зрения, обе стороны человеческого бытия – безвозвратно уходящую и отжившую, и ту, которая должна возникнуть и закрепиться в скором будущем» [1,134].

Он очевидец ряда важных общественно-политических событий казахской степи XVIII в., придворный советник хана Среднего жуза Аблая, он полагал, что для благополучия казахов, для сохранения единства трех жузов необходимо установить дружеские отношения с Россией: «Кочевать давайте дружно, меж собой объединяйтесь, не богатством – этой дружбой»[1с.142].

Как показывает культурно-исторический анализ проблемы, особую роль сыграла в Казахстане просветительская мысль, ставшая одной из фундаментальных культурных ценностей в процессе формирования нравственного самосознания. Просветительство сильно повлияло на раскрытие картины мира, в которой индивидуальная система представлений об окружающей действительности помогала индивиду идентифицировать себя с естественной, родной средой бытования. Под влиянием различных форм просветительской деятельности своих сородичей и эмоционально насыщенного общения на равных началах с талантливыми жырау и акынами люди даже в условиях устной

вербальности получали величайший заряд мыслительной деятельности, сохраняя при этом высокий уровень познавательных интересов и потребностей. Уже значительно позже такие просветители как Ч.Валиханов, И.Алтынсарин, А.Кунанбаев в деле создания предпосылок для приобщения к духовности и нравственности [3,4,5].

Отметим, что Ч.Валиханов был первым представителем казахской интеллигенции, обосновавшим философские и социально-педагогические принципы просвещения применительно к условиям кочевого образа жизни. Но он был сторонником гуманистического просветительства, основанного на гармоничном сочетании национально-особенных и общечеловеческих ценностей. Акцентируя внимание на принципах просветительской демократии, он в своих работах «Очерки о Джунгарии», «Киргизы», «Западный край Китайской империи и город Кульджа», «Записки о судебной реформе», в письмах Ф.М.Достоевскому и А.Н.Майкову высказывает искреннюю озабоченность не только за судьбу родного народа, но и за судьбу всего человечества.

Ч.Валиханов, рассматривая человека и человечество как результат развития природы, был убежден в том, что как развитие природы носит закономерный характер, так и развитие общественной жизни напрямую связано с законами природы.

Богатое духовное наследие Чокана Валиханова (1835-1865), ученого-просветителя, насыщено психолого-педагогическими высказываниями. Проявление особенностей народного характера ученый понимал в многоплановом аспекте. В ряде своих произведений он тщательно анализировал быт, традиции, обычаи, культуру тех или иных народов. По его мнению, под влиянием просвещения казахи будут расти: «Для нормального роста и развития народа необходимы свобода и знание. Выходит, что, прежде всего нужно учить...» («О мусульманстве в степи») [3,с.64].

Не менее важна и заслуга педагога-просветителя Ибрая Алтынсарина (1841-1889). Он первым разработал систему школьного

образования для казахского народа, одновременно придавая большое значение роли просветительских учреждений для развития национальной культуры. Для нас очень важно выделить в его педагогической деятельности тот факт, что он стремился, прежде всего, к распространению общеобразовательных знаний, приобщая казахский народ к русской культуре. Его знаменитая «Киргизская хрестоматия» (1879) была составлена на русском алфавите и была очень доступна детскому пониманию, удачно использовала фольклорный материал в сочетании с переводами текстов известных русских писателей и просветителей. Он переводил стихи, басни русских писателей, а его рассказ «Асан и Усен» был впоследствии переведен на русский, татарский, башкирский языки [4,с.4].

Со второй половины XIX века, когда в Казахстан стала проникать европейская культура, кочевник стал пробуждаться и к педагогической мысли, конструирующей модель будущего человека Степи. Начался сложный, ответственный период перехода от веры к знанию. Именно со времен Абая Кунанбаева (1845-1904) начинается формирование новый педагогический идеал. Согласно исследователю философских идей Абая Есиму Г. «Абай занимает особое место в истории культуры казахского народа. Он,

вобрал в себя накопленное до него духовное наследие, создал новое направление в национальной культуре» [6,с.3].

Это уже не просто казах-мусульманин, но европейски просвещенный человек, обладающий даром активного «присвоения знаний». Но самое важное уже тогда было не просто присвоение знаний, а овладение многозначными, духовно-нравственными умениями их реализации в реальную практику.

Таким образом, нужно отметить, что на исторической земле казахов накоплен богатый и уникальный опыт духовно-нравственной культуры. Это наследие определяет корни нашей гуманности и помогает яснее увидеть свое будущее.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Жарикбаев К.Б., Калиев С.К. Антология педагогической мысли Казахстана. – Алматы, 1995-512с.
2. Баласагуни Ю. Благодатное знание. – Москва: Наука, 1983-358с.
3. Валиханов Ч. Записки о судебной реформе. – М., 1986. – С. 318-343.
4. Алтынсарин И. Собрание сочинений / В 3-х т. – Алма-Ата, 1979. – Т.2.
5. Кунанбаев Абай. Слова назидания. – Алматы, 1995. – 128с.
6. Есим Г. Философия слов. – Алматы, 2005. – 136с.

Аңдатпа

Абсатова М.А., Нишанбаева С. **XI-XIX ғ. қазақ ағартушыларының мұрасындағы рухани-адамгершілік құндылықтар мәселесі** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада қазақ ағартушыларының мұрасындағы рухани-адамгершілік құндылықтар мәселесі қарастырылады.

Ғалымдардың педагогикалық мұрасын талдау негізінде келесідей құндылықтардың – сыйластық, адамгершілік, білім, бейбітшілік, татулық, достық, жақсылық және т.б. маңыздылығы ашылады.

Түйін сөздер: рухани-адамгершілік құндылықтар, мұра, қазақ ағартушылары, білім, құрмет, татулық, бейбітшілік, ізгілік.

Abstract

Absatova M. A., Nishanbayeva S. **The problem of spiritual and moral values in the heritage of the kazakh educators XI-XIX centuries** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

This article about the problem of spiritual and moral values in the heritage of the Kazakh educators XI-XIX centuries.

Pedagogical heritage of scientists based on the analysis revealed the importance of values such as respect, humanity, knowledge, peace and harmony, friendship, good, etc.

Keywords: spiritual and moral values, heritage, Kazakh educators, knowledge, respect, peace and harmony, humanity.

УДК 159.9(574)

А.Б.КОНЫСБАЕВА,

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА КАЗАХСКОГО НАРОДА

Аннотация

В статье рассматривается вопрос необходимости изучения устного народного творчества казахского народа в рамках определения и сохранения ценностных ориентиров этнической культуры. Этнические ценности в условиях глобализации теряют свою актуальность и значимость. Этнические ценности представляют стержневую основу этнической культуры. Утрата этнических ценностей может привести к утрате самобытности этнической культуры. Устное народное творчество (фольклор) – одно из средств нравственного воспитания, а также область изучения и возможности определения неизменного ядра ценностей казахской культуры.

Ключевые слова: ценности, этнические ценности, этническая культура, устное народное творчество, фольклор, пословицы, поговорки, общение, потребность в общении, отношение, эмоционально-интеллектуальная форма взаимодействия, коммуникативные способности, нравственное сознание, цивилизационный код культуры.

Социально-экономические, политические, культурные процессы, происходящие в стране и в мире, вызвали ряд изменений, которые отчётливо проявились в разрушении старых и поиске новых ценностных ориентиров, организационных структур, моделей личностных, деловых и семейных взаимоотношений.

Кардинальная смена общественной системы и другие, происшедшие за последние десятилетия в казахстанском обществе изменения, требуют переоценки всей системы ценностей, особенно ценностных ориентаций титульного этноса.

Ценности являются главным элементом культуры, основой ценностно-нормативного механизма, регулирующего поведение групп и общностей. Общественный характер ценностей проявляется в том, что культура каждого общества имеет свою иерархию ценностей, наиболее важных и значимых целей, признанных в данном обществе, имеющих глубинный смысл для людей.

В социально-психологическом аспекте ценности рассматриваются как регуляторы групповой сплоченности и активности кол-

лектива, где индивидуальные ценностные ориентации взаимодействуют и воздействуют на коллективные через межличностные взаимоотношения.

В понимании ценностных ориентаций этнической культуры приоритетны положения, представленные в теории Ф.Клакхона и Ф.Стродбека:

- люди во всех культурах призваны решать одни и те же общие человеческие проблемы;
- набор доступных решений ограничен, но каждое решение в той или иной культуре может иметь разный ранг внутри данного набора;
- хотя одно из решений предпочитается членами данной культуры больше других, все потенциальные решения имеются в каждой культуре.

Согласно позиции исследователей, ценностные ориентации – сложные, определенным образом сгруппированные принципы, придающие стройность и направленность разнообразным мотивам человеческого мышления и деятельности в ходе решения общих человеческих проблем.

Исследователи выделяют пять основных общечеловеческих проблем, которые решаются в каждой культуре на основе ее базовых ценностей:

- Отношение человека к природе;
- Отношение человека ко времени;
- Модальность человеческой активности;
- Модальность межчеловеческих отношений;
- Представление о внутренней природе человека. [1]

С позиции исследователей, культура может быть рассмотрена как некая система отношений, построенная в результате диалогового взаимодействия человека с окружающим миром, в ходе которого вырабатываются способы организации и обеспечения своей жизнедеятельности.

Кросс-культурные исследования ценностей построены на двух различных уровнях анализа: индивидуальном и культурном. На уровне индивида ценности рассматриваются как основа регуляции мотивов, а отношения между различными ценностями как отражение психологической динамики конфликта и согласия, переживаемую людьми, в процессе ежедневной актуализации своих ценностей.

На уровне культуры ценности используются для характеристики, существующих в обществе, абстрактных идеи о том, что считается хорошим и правильным и желательным в этом обществе или культурной группе (R.M.Williams, 1968). Социальные институты общества в своих целях и способах деятельности выражают приоритетные культурные ценности. Когда люди выполняют свои роли в социальных институтах, они апеллируют к культурным ценностям, решая, какое поведение будет соответствующим, и оправдывая свой выбор в глазах других.

Такой подход актуализирует значимость изучения и сохранения в современных условиях развития общества ценностных ориентиров этнической культуры титульного этноса.

Традиционная казахская культура отличалась высокой преемственностью в вопросах нравственного воспитания подрастающего

поколения, духовного совершенствования личности.

Одним из средств народного воспитания и коммуникации между поколениями можно назвать устное народное творчество (фольклор), которое представляет своеобразный институт духовности и нравственности.

Устное народное творчество можно назвать энциклопедией народной жизни, произведения которой оказали огромное влияние на духовно-нравственное формирование детей и молодежи на протяжении веков.

О роли и значении устного народного творчества в традиционной культуре казахов писали многие деятели казахской науки и культуры – аль-Фараби, Ш. Уалиханов, А. Кунанбаев, Ы. Алтынсарин, М. Жумабаев и многие другие.

Казахстанский ученый, психолог Муканов М.М писал «... в психологическом плане несомненный интерес представляют пословицы...» [2, с.90]. Исследователь отметил, что большинство казахских пословиц отражают реалии жизни казахов, апеллируют к условиям существования, «...почти невозможно найти такую сферу деятельности, которая не отражалась бы в пословицах». [2, с. 89]

Муканов М.М считал, что основной причиной столь широкого распространения пословиц и иносказаний в казахской традиционной культуре была потребность в общении.

Общение как смыслообразующая характеристика устной культуры казахов представлена К. Нурлановой. [3, с.4]. Исследователь отметила, что «...концептуальный смысл отношений «человек» и «мир» казахский народ выразил в художественно-образной форме: «бұл дүние – бір тұтас», т.е. человек и мир изначально и нераздельно взаимосвязаны» [3, с.4]. Нурланова К. считает, что понимание этой системы отношений заключается в рассмотрении способа формирования отношений к миру и с миром. По мнению Нурлановой К., общение – іштесу – является содержательной сущностью устной культуры казахов. Интересна и заслуживает внимания еще одна позиция исследователя, согласно которой понятие «общение» в ка-

захском языке выражает разные уровни его проявления: *қарым – қатынас – общатся, сообщаться непрерывно, общатся; келіп – кету, қатынас – видеться, встречаться, общатся; сіз – біздесу – общатся; араласу – общатся; іштесу – общатся.*

Исследователь также отметил, что глубокий смысл общения у казахов изначально был сосредоточен на внутреннем уровне эмоционально-интеллектуального взаимодействия. Говоря о эмоциональной стороне общения, исследователь отмечает, что понятие «*көңіл*» обозначает «комфортное состояние души». Духовно-интеллектуальное общение есть выражение сопереживания в сотворчестве, где обе стороны одновременно сотворцы, происходящего духовного события, создающего, передающего духовные ценности и обеспечивающего преемственность развития. Такое общение имеет нравственное значение как общение, направленное на человека, его состояние-настроение – «*көңіл*». Это подтверждается и существованием в казахском языке множества выражений: «*көңіл көңішу*», «*көңіл беру*», «*көңілден шығу*». Казахи могут бесконечно спрашивать: «*Көңілін қалай?*», «*Көңіл күйі қалай?*», «*Көңілі көңшіді ме?*», «*Көңілі жайлыма*» и т.п. По мнению исследователя, именно это отношение повлияло на формирование таких черт казахского народа как терпимость, эмоциональность.

Следовательно, общение как эмоционально-интеллектуальная форма взаимодействия является системообразующим компонентом национальной психологии казахского народа, которая содержит психологические мотивы его развития.

Взгляды Нурлановой К. соответствуют идеям М.Муканова, согласно которым, именно потребность в общении казаха-кочевника способствовала выведению ряда требований, предъявляемых к развитию качеств личности. Во многом это отношение трансформировались в необходимость развивать коммуникативные способности, и как следствие способствовало появлению большого количества жанров устного народного творчества (айтыс, терме и т.п.). К примеру,

Муканов М.М. писал, что в прошлом среди казахов редко можно было встретить человека, который бы не знал 400-500 пословиц и афоризмов. Употребление пословиц развивало коммуникативные способности человека, его умение аргументировать свою речь, использовать элементы диалектической логики в процессе взаимодействия.

По мнению М. Муканова, пословицы выполняли функции эталона логики. Казахские пословицы содержат знания о 2 ступенях развития познания: чувственном и словесном [2, с.89].

Так, по мнению другого исследователя К.Б. Жарикбаева казахские пословицы и поговорки можно разбить на определенные *тематические направления*:

1. Общие вопросы психологии: а) представления о душе, ее свойствах; б) роль среды и наследственности, опыта, практики в формировании психики; в) роль деятельности (игры, учения, труда) в развитии человеческой психики;

2. роль отдельных органов чувств (зрения, слух, и др.) в познании: «глаза никогда не насытятся видеть, а уши слышать»;

3. речь и ее роль в психической жизни человека: «Ойнап сөйлесен де, ойлап сөйле»;

4. ум и память – где ум, там и удача; главное не в чтении, а в соображении;

5. мечта и воображение: «Мечта крылья человека и памяти»;

6. эмоциональная жизнь человека (страх, мужество, горе, радость, любовь, ненависть и т.д.);

7. воля и безволие;

8. индивидуальные особенности личности (характер, способности, темперамент);

9. социально-психологические особенности различных общественных слоев – социальные роли;

10. возрастные особенности (психологические характеристики).

Жарикбаев К.Б. отмечает, что из массы пословиц можно составить идеальный образ личности (идигенную личность) этнической группы, нормы и отношения людей – в семейном кругу, в общине, правила поведения с иноплеменниками [4].

В этом отношении определенную значимость приобретают высказывания русского философа, психолога К.Д. Кавелина, который писал, что характеристические особенности, как и психическую жизнь, ее законы можно открыть, исследуя все, в чем выражается деятельность человека: словах и речи, сочетании звуков, художественных произведениях, науке, обычаях и верованиях, материальных созданиях, памятниках исторической жизни, гражданских и политических уставах [5].

К пословицам обращался и первый казахский ученый Ш.Уалиханов. Ш.Уалиханов считал, что понимание народной характерности возможно посредством исследования самобытной сферы интеллектуальной, прогрессивной жизни народа. Ш.Уалиханов писал: «...произведения чисто народного ума, обуславливающие чувствования, жизнь и прогресс всей массы общества, наконец, как ... произведения, вылившиеся из уст всего народа как от лица одного существа, они не лишены как исторического, филологического, так и психологического интереса» [6, 302].

Анализируя научное творчество Ш.Уалиханова, Муканов М.М. писал, что с позиции первого казахского ученого именно своеобразие устного творчества есть один из признаков нации [7; с.88].

По мнению современных казахстанских исследователей, в частности Кунанбаевой М, устное народное творчество казахов должно быть рассмотрено с позиции содержания в них нравственных норм, принципов и ценностей. Исследователь считает, что этнопсихологическая особенность нравственного сознания казахов, отраженная в пословицах и поговорках, проявляется в краткой и лаконичной формулировке, которая выражает богатство смысловых оттенков и различных контекстов казахского языка, они ориентируют, направляют и регулируют эмоционально-чувственную, познавательную и поведенческие аспекты жизнедеятельности человека [8, с.16].

Таким образом, можно сказать, что проблема сохранения этнических ценностей ка-

захской культуры, которые могли бы составить «цивилизационный код культуры»¹, который представлен в произведениях устного народного творчества казахов.

По данным нашего исследования можно сформулировать следующие положения:

- неизменное ядро ценностей казахской культуры существуют и проявляются в приоритетных позициях респондентов всех возрастных групп;

- современные казахи ориентированы на приоритетность в выборе признаков родства с культурой или такие этнодифференцирующие признаки: язык, ценность детей как способа продолжения рода; умения проявлять уважение и почитание старших, ответственное поведение женщины (как хозяйки очага, матери семейства), ответственность мужчины как защитника очага и хранителя родовой чести, а также необходимость почитание отца); взаимопомощь, знание своей родословной; сохранение родственных отношений, ценностью рассматривается территория (родная земля), также значимы, но на более низких позициях расположены фольклор, литература, религия.

Сопоставление полученных результатов позволяет утверждать, что выделенные нами ценности сохранены и значимы для представителей казахского народа (этнофоров) и в настоящее время.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Лурье С.В. Психологическая антропология: история, современное состояние. перспективы: Уч. пособие для вузов. – 2-е изд. – М., 2005. – 624с.
2. Муканов М.М. О казахском устном творчестве: пословицах, айттыс в их отношении к трактовке интеллектуальной деятельности //Сб. «Интеллект и речь», серия «Психология», вып., Алма-Ата, 1975.
3. Нурланова К. Человек и мир: казахская национальная идея. – А., 1994 – 48 с.

¹ Лебедева Н.М. Ценностный компонент в характеристике русского национального характера и его влияние на экономическое развитие России. //Мир психологии: научно-методологический ж-л, М-Воронеж, 2009 №3.

4. Жарикбаев К.Б. Психологическая наука в Казахстане (История и этапы развития в XX в.) – А., 2002.
5. Кавелин К. Д. Собр. соч, т.3 (наука, философия, литература) – СПб.: изд-е Н. Глаголева, 1898. – с.424.
6. Уалиханов Ш. Собр. соч., т.2 – А., 1985. – 416 с.
7. Муканов М.М. Ч.Ч.Валиханов о некоторых вопросах этнопсихологии и психологии религии. // Вопросы психологии, 1973, № 3, с.130.
8. Кунанбаева М. Пословицы и поговорки как источник этнопсихологических знаний // Психология в школе. № 1 (25) 2010.

Аңдатпа

Коньсбаева А.Б. **Қазақ халқының фольклорын зерттеу этнопсихологиялық аспектілері** // Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақалада қазақ халқының ауыз әдебиеті материалдарын зерттеу, атап айтқанда фольклорды, қазақ халқының елеулі құндылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Құндылықты компоненттер адамдардың психологиялық пейілін қамтумен халықты дамытады.

Түйін сөздер: құндылықтар, этникалық құндылықтар, этникалық мәдениет, халқын ауыз әдебиеті, мақал-мәтелдер, қарым қатынас, эмоционалды-зияткерлік нысаны өзара іс-қимыл, коммуникативтік қабілеті, туыстық қарым-қатынастар, өркениеттік мәдениет коды.

Abstract

A.B. Konysbayeva **Ethnopsychological aspects of the study of folklore of Kazakh people** // Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The study materials of oral national creativity of the Kazakh people, especially folklore, the system will identify significant values of the Kazakh people. Value components includes psychological motives in development of the people.

Keywords: values, ethnic values, ethnic culture, verbal folk work, proverbs, saying, communication, a requirement is in communication, relation, emotionally-intellectual form of cooperation, civilization code of culture, standard of logic, facilities of folk education.

ӘОЖ: 78-908

А.Б. ЖАРДЕМОВА, Л.К. УМИРЗАКОВА

*М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті
(Орал, Қазақстан)*

**ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ РУХАНИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ
МУЗЫКАЛЫҚ ҮЙІРМЕЛЕРДІҢ МАҢЫЗЫ**

Аңдатпа

Мақалада сатылы түрде балабақшадан жүргізіліп келе жатырған музыка сабағының жасөспірім шақта үзіліп қалуы мәселесі, музыка мұғалімінің жасөспірімдердің рухани мәдениетін қалыптастырудағы шығармашылық жұмысы барысында әртүрлі музыкалық үйірмелер жүргізу барысы қарастырылады. Музыка мұғалімдері әдістемелік нұсқауға сүйене отырып, топтық, жеке жұмыс түрлері арқылы жасөспірімдерді іс-шаралар, байқаулар мен фестивальдер және т.б. қатыстырып, олардың музыка әлеміне қызығушылықтарын арттыра түсуі қажет.

Түйін сөздер: жасөспірім, музыка, музыкалық үйірмелер, ата-ана, музыка мұғалімі, мектеп, мереке, жаңа технология, хор, оркестр.

Жасөспірімдердің рухани мәдениетінің қалыптасу мәселесі, әсіресе мектеп жасында өте өзекті, себебі, баланың жан – дүниесі өмірдегі рухани – адамгершілікті қабылдауға ашық болады. Сатылы түрде жүргізіліп келе жатырған музыка сабағының жетінші сыныптардан үзіліп қалуы оқушының музыка әлеміне деген қызығушылығының басылуына әсер етуі мүмкін. Жасөспірімдердің кейбірі жетінші-сегізінші сыныптардан соң ешбір музыкалық үйірмелер, мектеп шеңберіндегі түрлі концерттерге тіпті қатыспай кетеді. Музыка сабағының үзіліп қалуы – мұғалім мен оқушы арасында алшақтықтар тудырады. Қазіргі таңдағы музыкалық білім мен тәрбие берудің жүйесі адамзаттың рухының барлық аспектілерін үйлесімді дамытады, яғни, оқушылардың ойлау қабілеті, сезімі, ерік – жігері, жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндігі. Білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі мектепке ойшыл, зерттеуші, тәжірибелік қызметте педагогикалық үйлестіруді шебер меңгерген іскер мұғалім қажет екендігі аз айтылып жүрген жоқ.

«Бұлақ көрсең – көзін аш», – дегендей, әр баланың бойындағы ерекшеліктерін дәл танып, әрі қарай дамыту үшін сынып жетекшілері, ата-аналармен байланыса музыка мұғалімі жұмыстарын жалғастыра беруі тиіс. Бұл арада мұғалім мен оқушы қарым-қатынасы үндесуі қажет. Мысалы, музыка мұғалімі теориялық жағынан білгір болғанмен, жеке басының ұстаздық шеберлігі болмаса, ол жақсы нәтиже бере алмайды. Мұғалім мен оқушылардың арасында достық, ынтымақтастық педагогикасы болған жағдайда ғана қызығушылықтары арта түседі. Нағыз өнер сүйер жасөспірім әртүрлі музыкалық үйірмелерге, концерттерге, факультативтік сабақтарға, сыныптан тыс шараларға қатысуын жалғастыра береді. Осы кезеңдерде, әсіресе музыка пәні мұғалімі ұлы музыка өнерінің жалпы рухани тәрбие берудегі қайнар көзі екенін, жасөспірімдерді тәрбиелеуде қызығушылықтарын арттыра өз ісімен дәлелдей түсуі қажет.

Сонымен, музыкаға тәрбиелеу не үшін қажет, қандай пайдасы бар деген сұрақ туын-

дайды. Белгілі педагог-музыкант Д.Б. Кабальевский: «Музыка жәй ғана көңіл көтеру емес, ол өмірде пайдалану мен пайдаланбауды қалауынша шешетін «тұздық» та, қосымша да емес, жалпы өмірдің өзінің, әрбір жеке адам өмірінің, оның ішінде мектеп оқушысы өмірінің маңызды бөлігі», – деген болатын.

Музыканың пайдасы бұлармен шектелмейді, әрине. Осы аталғандардың өзі әр елде, әртүрлі тәжірибе барысында көз жеткізген қорытындылар. Жасөспірімді музыкаға баулу үшін ата-анасы музыкант болуы міндетті емес, музыкаға деген оң көзқарастары болғаны ғана дұрыс. Үйде музыка әуені жиі естіліп тұрса, музыка әуенінен нәр алып, сусындаған сезімді тудыратындай әсер жастайынан қалыптасса, өте жақсы. Музыкалық шығармалардың мазмұнында, сонымен қатар, жеке адамның ақыл – ой, еркінің эмоциялық жақтары кеңінен көрініс табады. Мұның өзі адамның психологиялық халін ғана емес, оның характерін ашуда музыкаға жағдай тудырады.

Ең қажеттісі, адам баласында өнердің бала күнінен, жасөспірім шақтарынан басталғаны дұрыс. Осы кезеңдерден музыкаға тәрбиелеу арқылы өнерге деген махаббаттарын оятып, музыканың сұлулығын ұғындыру керек. Аспапта ойнай алатын немесе музыканы жақсы тыңдай білетін шәкірттің информатика, логика, математика сияқты пәндерді игеруі басқаларынан озық болатыны байқалады. Оның бір себебі, мидың музыканы қабылдайтын бөлігі төмендегідей психологиялық әсер етеді:

– музыка еңбек өнімділігін арттыруға ықпал етеді;

– музыка көңіл-күйді ретке келтіріп, сезімге сергектік береді;

– музыка шаршау мен қажуды басады, үрей мен қорқыныштан арылтады;

– музыка мінез-құлықты шындайды, шығармашылыққа жетелейді;

– музыка арқылы адамдардың жасырын қуат көздері ашылып, өзін-өзі таниды;

– музыка қоршаған ортамен, адамдармен қарым-қатынасты жолға қояды;

– музыка ырғағы тыныс алуды, жүрек қағысы және қан қысымын, ас қорытуды

реттеп, қорғаныш қабілетін арттыратын гормондардың бөлінуіне әсер етеді, сол арқылы денсаулықты жақсартады.

Музыка пәні мұғалімдерінің міндеті шәкірттерін музыка өнерінің сарқылмас қазынасының ең асылдарын ала білуге әзірлеу. Басты мақсат – бар мүмкіншілікті қарастыра отырып, әдет – ғұрып, салт – сәнаны оқушылар бойына сіңіретін жалынды да жігерлі ұрпақ тәрбиелеу.

Музыка – оқушылардың есте сақтау мен оқып-үйрену қабілетін жақсарту үшін маңызы зор. Музыка өнері мектептегі музыка сабақтарына жалғасып, музыка мұғалімі әртүрлі үйірмелерге көптеп жасөспірімдерді қатыстырып жатырса, баланың өз еркінен тыс қызығуы пайда болады.

Жасөспірімнің музыкаға бейімділігі басымырақ болу үшін оны ынталандыра, мақтай түсіп, қызықтыра білу керек. «Музыканы сүйіп және оны ұғынып адам дүниеге келмейді, оны бірте-бірте үйренеді... Үлкен өнер құдіретін, оны жетік оқып үйреніндер. Ол адам бойына үлкен сезім құдіретін туғызып, асқан ой береді. Музыка өнері сіздерді сезім байлығымен тазартады», – деген пікірін айтады әйгілі Кеңестер Одағы композиторы Дмитрий Шостакович.

Ал, егер жасөспірім музыканы ұнатпаса, жек көретінін ашық айтса? Онда, ол қанша жек көрсе де музыкадан тыс өмір сүре алмайтынына, әрбір аттаған қадамы ырғақ пен әуенге соқпай өтпейтініне көзін жеткізу керек. Бұл туралы Д.Б.Кабалевский еңбектерінде де айтылған. «Білмейтін нәрсеңді сүю мүмкін емес», – дей отырып, ол осындай жеккөрушіліктің негізінде музыка туралы мағлұмат жоқтығына тоқталады. Демек, музыканы тыңдай білу, ұрпағына да тыңдату, үйрету әрбір ата-ана, ұстаздың парызы. Өзін-өзі тану, жетілдіру жолындағы ең пайдалы да ізгі қадамдардың бірі – өнерге құштарлықты ояту екенін естен шығаруға болмайды. Қазіргі кездегі жалпы білім беретін мектептердің оқулықтарының мазмұны қазақ халқының өмір тәжірибесіне, әдет-ғұрпына, салт-дәстүріне, рухани қазынасына, саяси-әлеуметтік, экономикалық ерекшеліктеріне ыңғайланып жасалуда.

Мұны біз ұрпағымыздың бойына ұлттық құндылықтарымызды, қасиеттерімізді сіңірудің қажеттілігінен туындаған жағдай деп түсінуіміз керек.

Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны сапалы түрде қабылдауға баулу музыкалық тәрбие беру жұмысындағы міндеттердің бірі. Өйткені, ол оқушының рухани музыкалық мәдениеттілігін қалыптастырудың алғы шарты болып есептеледі.

Жасөспірімдерді мектепшілік әртүрлі шараларға қатыстырып, сыныптан тыс музыкалық шараларды ұйымдастыруда музыка мұғалімі белгілі бір өзіндік әдістемелік нұсқауға сүйенгені дұрыс:

1) Оқушылармен музыкалық сыныптан тыс шаралар өткізуде негізгі принциптерді ұстану: жоспарлылық, жүйелілік, қызығушылық және т.б.

2) Музыкалық шараларды өткізу тәжірибесін жинақтай және жаңа әсер қалдыратындай іс-шаралармен толықтыра түсу.

3) Мазмұнды материалды эстетикалық талғамды көрнекіліктермен толықтыра, ондағы орындалатын музыкалық шығармалардың мұғалім тарапынан да, оқушы тарапынан да орындалу шеберлігін арттыру.

4) Музыкалық іс-шараның мазмұны, даму деңгейін оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отыра жоспарлау.

5) Сабақтан тыс музыкалық жұмыстарда жасөспірімдердің белсенділіктерін, ұйымшылдықтарын арттыру.

6) Оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай музыкалық шараларды өткізу уақытын, мерзімін сақтау және т.б.

Жасөспірімдер арасындағы сыныптан тыс музыкалық – тәрбиелік бағыттағы жұмыстар түрлері де өте көп, өткізілуіне қарай былайша топтастыруды ұсынамыз:

көпшілік – мектеп оқушыларынан құрылған хор, оркестр, мерекелік шаралар, карнавалдар, байқаулар, театрлар, концерттік залдарға топ болып баруды ұйымдастыру, дәріс – концерттер, музыка туралы әңгімелер, опера, балет туралы бейнефильмдерді көру және т.б. Мысалы, «Күй – Құрманғазы», «Өнер өлмес – жалғасын тапса» «Құрдастар кеші», «Эстрада жұлдыздары», т.с.с. дәріс–

концерттерге жасөспірімдерді қатыстырып қана қоймай, шығармаларды орындауға да үйретуге болады;

үйірмелік – жеке, аспаптық, хор, ансамбльдік (ВИА, фольклорлық), би, музыкалық факультативтік және т.б.;

мерекелік – әдетте, мектеп өміріндегі ашық, айқын, көрнекті оқиғалардың. Мереке – барлық өнер түрлерін біріктіреді: музыка, бейнелеу, театр, көркемсөз, би және т.б. Мерекелер жылдың белгілі мерекелеріне сай (Тәуелсіздік күні, Жаңа Жыл, Наурыз және т.б.) немесе белгілі тақырыптық музыкалық кештер, дәрістер («Музыка бізбен бірге», «Халық әні – адам өмірінің айнасы», «Өнер өлмес – жалғасын тапса», «Классикалық музыка әлемінде» және т.б.) болуы да мүмкін. Мерекеге, әрине алдын-ала дайындық керек. Тақырыпты таңдағаннан кейін мазмұнына сай көрнекіліктермен безендіруді ойластыру, қатысатын барлық адамдар санын, киілетін киім, музыкалық сүйемелдеу, жеке орындаушылар, кешті жүргізушіні, көпшілік көрініске қатысушыларды т.с.с. анықтау.

Жалпы білім беретін мектептер саласындағы әуесқой оркестрлер мен ансамбльдердің жұмысы жасөспірімдерді әсемдік әлеміне жетелеп, оларға эстетикалық тәлім-тәрбие берудің бірден-бір тиімді тәсілі болып табылады. Сондықтан да, бұл жағдай мектептерде әуесқой халық аспаптар оркестрлері мен ансамбльдері үйірмелерін батыл түрде ұйымдастырып, оларды оқу үрдісінде және сыныптан тыс жұмыстар жүргізу барысында кеңінен пайдалану қажеттігін тудырады. Музыка мұғалімі үйірмелерді жүргізуде мектеп басшылары, сынып жетекшілері, ата-аналарымен байланыса отырып, жоспарлы түрде және мақсатты жұмыс жасау керек.

Жасөспірімді жеке бір аспапқа үйрету өзі таңдаған аспабында жеке оқыту түрінде, келісілген кестеге сай аптасына екі сағат немесе одан да көп өз қалауынша өткізілуі мүмкін. Негізгі мақсаты – қабілетті баланың ары қарай дамуына жағдай жасау. «Ойнау үшін – ойнау керек!», – дегендей, бұл орайда оқушының өзіндік дайындық жұмысты ұйымдастыра білуін оның санасына жеткізе түсіндіріп кеткен жөн.

Жалпы білім беретін мектептерде хор үйірмесін де ұйымдастырып, өнерпаз ұжымдар хорына жатқызуға болады. Хорды ұйымдастыруда олардың жас ерекшеліктерін ескере, репертуар таңдауда жауапкершілік басым болу керек, жасөспірімдердің дауыстарын бұзып алмауға тырысу қажет. Себебі, бұл кезеңдерде олардың кейбірінің дауыстарында өзгеру қалпы (мутация) кездеседі. Балалардың жоғары дауысы (жіңішке) – сопрано. Балалардың төменгі дауысы (жуан) – альт. Кейде өте жіңішке балалар дауысы кездеседі, оларды дискант деп атайды.

Мектеп хоры немесе оркестр үйірмелері құрамы әртүрлі: Оркестр, хор ансамбльдері құрамында – 16; сынып оркестрі немесе хоры құрамында 24-30 оқушылар; үлкен мектеп хоры немесе оркестрінің құрамында 60-100 адам болуы мүмкін.

Музыка мұғалімі оркестр, ансамбль, хор үйірмелерінен үйренген музыкалық шығармаларын жасөспірімдердің орындауында көркем тілмен, идеялық мазмұнын бұзбай, әдемі күйінде тыңдаушыға жеткізетіндей және аспаптарда ойнау, хорда ән айтудың техникалық, әсемдеу жағынан толық мағлұматы бар ұжым дәрежесіне жеткізуге тырысуы керек.

Жасөспірімдер арасында клубтар ұйымдастыруды да ұсынамыз. Би кештері, әртүрлі мерекелік шараларға әзірлену, драма театры, қуыршақ театры т.б. мектепшілік жұмыстарды атқаруды өздеріне жүктеу арқылы олардың өз бетінше ойлау, ұйымдастырушылық қабілеттерін арттыру. Мысалы, «Диско клуб» ұйымдастырып, өз араларынан президентін сайлап, мақсаттары мен міндеттерін, көмекшілерінің әрбіреуінің жұмыстарын анықтап бергеннен кейін, алыстан қадағалап отыру арқылы музыка мұғалімі жасөспірімдердің өзіндік жұмыстанудағы басқа да қасиеттерін аша түсулеріне мүмкіндік тудырады.

Әрине, барлық адамнан музыкант тәрбиелеп шығу мүмкін емес. Музыкалық қабілет көбінесе, тұқым қуалайтыны да дәлелденген. Кейбір деректер бойынша, жер бетіндегі әрбір жиырма адамның біреуі музыкаға ешбір қабілетсіз, ал әрбір төртінші

адам әуендерді дұрыс ажырата алмайды. Ата-аналардың да кейбір қателесетін жерлері – балаларын дәл өздеріндей болса дейді. Шындығында, бала ата – ананың көшірмесі емес. Мұны ата-бабаларымыз «жақсыдан жаман туады, бір аяқ асқа алғысыз, жаманнан жақсы туады, адам айтса нанғысыз», - деп түйіндеген. Бала – отбасының меншігіндегі зат емес, ол, ең алдымен адам, жеке тұлға. Онымен санаса білу, қадірлей білу керектігін ұмытпаған дұрыс.

Сондықтан, негізгі мақсат – Моцарт тәрбиелеу емес, жасөспірімді көркемдік ләззат алуға үйрету.

Бүгінгі басты мақсатымыз – білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы білім беру жүйесінде түрлі ақпараттық технологияларды қолдану. Келешек қоғамымыздың мүшелері – жасөспірімдердің бойында үйірмелер жүргізу барысында ақпараттық технологияларды тиімді пайдалана рухани бейнесін қалыптастыру ең басты міндет. Үйірмелерде ақпараттық коммуникативті технологияны келесі нұсқауларда қолдануға болады:

– көп тараған түрі ол – мультимедиялық презентациялар.

– флеш-фильмдер.

– сонымен қатар, әртүрлі оқу-әдістемелік құралдарды да пайдалану.

– берілген материалды терең бекіту мақсатында тестілік тапсырмалар орындалу.

– сөзжұмбақтар және т.б.

Ақпараттық технологияны қолдану мұғалімге оқушылардың үйірме жұмыстарына деген қызығушылығын жоғарлатуының тиімді жолдары:

– оқушылармен үйірме жұмыстарында жүргізілетін материалды игеру үдерісін психологиялық түрде жеңілдетеді.

– үйірмелерге деген танымдық қызығушылығын тудырады.

– оқушылардың көзқарасын кеңейтеді.

– үйірме жұмыстарында көрнекілікті қолдану мүмкіндігі өседі.

– үйірмелерге қатысушылардың саны көбейеді, қызығушылығы туындайды.

– ақпаратты табу, оны компьютерлік технология арқылы өңдеуге қол жеткізеді.

– үйірмеге қатысушы оқушының да, мұғалімнің де еңбек өнімі жоғарылайды.

Ақпараттық технологияларды пайдаланудың негізгі артықшылықтары мынадай:

1) Олар оқушыларға тақырып шеңберінде немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады.

2) Білімге бір-бірінен үлкен ара қашықтықта орналасқан әртүрлі оқу орнында отырып қол жеткізуге болады.

3) Оқыту жүйесін көп деңгейлі жетілдіру.

Жаңа ақпараттық технологияларды үйірмелерде қолдану:

– жасөспірімдердің еркін ойлауына мүмкіндік береді;

– тіл байлығын дамытады;

– шығармашылық белсенділігін арттырады;

– белгілі бір үйірмеге қатысуға деген қызығушылығын туғызады;

– ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, рухани дамыған, білімді де білікті жеке тұлғаны қалыптастырады.

Мектептегі музыкалық – тәрбиелік жұмысы барысында музыка мұғалімі ең бастысы – жасөспірімдерді жоғары деңгейдегі музыкамен өзіндік танысуға, музыкалық қабілеттерін өзіндік ашуға, көркемдік талғампаздығын дамытуға, жалпы рухани қалыптастыруға және т.с.с. бағыттайды. Музыка мұғалімінің жан-жақты музыкалық-тәрбиелік жұмыстары арқылы жасөспірім имандылық, инабаттылық, адамгершілік қасиеттері мол, жаны, ары, тәні, ойы таза, жан-жақты, мәдениетті, парасатты – Адам ретінде қалыптасады деп ойлаймыз. Музыка арқылы жасөспірімдердің сезімін оятып, көркемдік талғамын және музыкаға деген қызығушылықтарын арттыра түсіп, таланттарын шындай түсу керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Балтабаев М.Х. Қазақ халық музыкасы және студент-жастар. – А., 1991

2. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях. – М., 2002

3. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. – А., 2014

4. Иванченко Г.В. Психология восприятия музыки. – М., 2001

5. Мендаяхова К.М., Карамолдаева Г.Ж. Методика музыкального воспитания в школе – А., 1997

Аннотация

Жардемова А.Б., Умирзакова Л.К. **Значение музыкальных кружков в формировании духовной культуры подростков** //Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В статье рассматривается творческая работа учителя музыки в формировании духовной культуры подростков путем организации различных кружков, проблему прерывания урока музыки которая ведется постепенно с детского сада. Учителя музыки руководствуясь методическим указаниям, путем индивидуальной, групповой работы должны вовлечь подростков участвовать на различные мероприятия, конкурсы и фестивали и т.д., поднять их заинтересованность в мир музыки.

Ключевые слова: подросток, музыка, музыкальные кружки, родители, учитель музыки, школа, праздник, новая технология, хор, оркестр.

Abstract

Zhardemova A.B., Umirzakova L.M. **Value of musical circles in the formation of the spiritual culture of the teenager** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article deals with the creative work of the music teacher in the formation of the spiritual culture of teenagers by organizing various circles, the problems of music lesson Interruption gradually from kindergarten The music teacher being guided by methodical instructions, by individual, group work have to involve teenagers to participate on various actions, competitions and festivals, etc., to raise their interest to the world of music.

Keywords: Teenager, music, musical circles parents music, teacher, school, holiday, new technology, chorus, orchestra.

УДК 378

А.А.МОМБЕК

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Г.А.КОЛЕСНИКОВА

*Северо-Казахстанский государственный университет имени М.Козыбаева
(Петропавл, Казахстан)*

**К ВОПРОСУ ИССЛЕДОВАНИЯ
МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ**

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы культуры, включающих в себе целый комплекс различных социальных функций и как структурный элемент государственной культурной политики нацелен на стимулирование социально-приемлемых, духовно-ценностных, социально-нормативных проявлений личности, содержания и форм его общественного и индивидуального бытия. Музыкальное образование – как феномен культуры направлен на реализацию приоритетных целей как: всесторонне развивать социально-культурные ценностные ориентации, творчески интегрировать исторический опыт и национальное культурное наследие, всемерно способствовать развитию духовно-ценностного компонента как фундаментальной основы социального бытия, постоянно приобщать к знанию обучающихся и развивать интерес, ко всему многообразию культур человечества, воспитывать толерантность, оказывать помощь индивидууму в становлении форм духовного самоопределения и самовыражения, социокультурного сознания, адекватных прогрессивным изменениям, обеспечить

высокопрофессиональное качество подготовки будущих специалистов, основанных на глубинной взаимосвязи знаний и ценностей культуры.

Ключевые слова: культура, национально-ориентированная подготовка, музыкальное образование, музыка, подготовка кадров.

Введение. Модернизация во всех сферах жизнедеятельности общества, вызывающие кризис устаревших норм и традиций, необходима для преодоления морального нигилизма, возрождения и развития системы ценностей, адекватных вызовам противоречивой эпохи глобализации и индивидуализации. Культура – как сложноорганизованная система творческой деятельности человека и общества содержит уникальные возможности для обеспечения прогресса во всех областях развития социума и личности индивидуума. Образование, в том числе музыкальное, представляет собой значимый феномен культуры в целом и культурной политики, в частности. Музыкальное образование позволяет комплексно подходить к решению многообразных задач регулирования и управления культурными процессами.

Основная часть. Известно, что феномен культуры несет в себе целый комплекс различных социальных функций и как структурный элемент государственной культурной политики нацелен на стимулирование социально-приемлемых, духовно-ценностных, социально-нормативных проявлений личности, содержания и форм его общественного и индивидуального бытия. Следовательно, в рамках общей культурной политики Казахстана система музыкального образования призвана реализовать следующие приоритетные цели:

- всесторонне развивать социально-культурные ценностные ориентации;
- творчески интегрировать исторический опыт и национальное культурное наследие;
- всемерно способствовать развитию духовно-ценностного компонента как фундаментальной основы социального бытия;
- постоянно приобщать к знанию обучающихся и развивать интерес, ко всему многообразию культур человечества, воспитывать толерантность;

– оказывать помощь индивидууму в становлении форм духовного самоопределения и самовыражения, социокультурного сознания, адекватных прогрессивным изменениям;

– обеспечить высокопрофессиональное качество подготовки будущих специалистов, основанных на глубинной взаимосвязи знаний и ценностей культуры.

Именно поэтому, все сферы функционирования культуры, в том числе система музыкальных образовательных учреждений, в своей деятельности должны основываться на базовых принципах культурной политики, среди которых:

– органическая включенность в основное направление и содержание объективных процессов развития общества;

– активная роль культуропроизводящих институтов как объектов и субъектов культурной политики;

– самоорганизующаяся и саморазвивающаяся роль общества как субъекта культурной политики, где профессиональные структуры и учреждения служат регулятором, задают образы движения;

– постепенный характер воздействия на общество, делающих образование важнейшим фактором иерархии социокультурных запросов общества в целом;

– гетерогенный смысл казахстанской культуры, проявляющий акцент на недостатках национального своеобразия как уникальном синтезе особенностей и форм, на «симфоническом» содержании поликультурного социума;

– учет тенденций эволюции национального культурного наследия и выбор форм культурной модернизации, адекватных требованиям времени, в том числе и в сфере подготовки кадров.

Такой подход предъявляет высокие требования к исторической и теоретической работе исследователей по музыкальному образо-

ванию, а параметры осмысления целей и задач, способствуют разработке и внедрению новых технологий в характер деятельности и уровень подготовки специалистов.

Необходимо признать, что музыкальное образование, как гуманитарно-значимое явление, формируя процесс познания музыки, осуществляет музыкально-культурное развитие индивидуума, способствует музыкально-культурной эволюции среды своего функционирования. Однако, современный человек, знающий ультрасовременную музыку, как ни парадоксально, не слишком далеко ушел в познании своей собственной «музыкально-родовой» сущности. Характерно и то, что высокий духовный потенциал национального искусства не достаточно поглощается подрастающими поколениями, а наоборот – нейтрализуется низкими музыкально-образовательными результатами, равно как и типизированными музыкальными средствами поп-культуры. Таким образом, сама констатация музыкальных предпочтений свидетельствует о достаточно качественной определенности музыкального образования, отражает не только процессуально-образовательную проекцию, но и предполагает определенный национально-культурный созидательный результат функционирования в социуме, аккумулирующийся в личности.

В качестве примера приведем исследование по музыкальному образованию, где выделяются определенные «блоки» содержания, в частности национально-региональный компонент (А.А.Сметова [1] и др.), изучение творчества отечественных педагогов-музыкантов (Куламбаева К.К. [2] и др.), посредством которых осуществляется ознакомление с ценностями музыкальной культуры. К сожалению, они не становятся объектами конкретного изучения, а при рассмотрении музыкального образования неоправданно упускается из виду такая важная форма музыкальной деятельности в обществе, как национально-культурная в ее единстве с социальными институтами.

Как уже отмечалось, подход к музыкальному образованию, основанный на знании основных норм его функционирования, тем

и должен отличаться, что при решении образовательных проблем, определении тенденций и перспектив развития важно исходить из интересов наиболее эффективного решения средствами музыкального образования национально-культурных задач, реализации на практике всестороннего музыкального развития личности. Принимая это во внимание, было бы неверно понимать музыкальное образование только как элемент музыкальной культуры социума или же трактовать его сквозь призму национально-регионального компонента содержания, модифицирующего образ.

Все это свидетельствует о том, что ценностная ориентация музыкального образования обуславливается определенными социокультурными обстоятельствами, но рождение его национально-культурной направленности не означает, что некоторые предпосылки данного феномена на другом историческом уровне, с другими количественными и качественными характеристиками не существовали ранее. Потому особый исследовательский интерес представил для нас исторический подход к национальной ориентации музыкального образования, который не изолирован от других научных направлений. Ему присуще стремление опереться на фундамент конкретно-исторических фактов и использовать опыт междисциплинарного знания: философии, культурологии, этнографии, исторической педагогики.

Для историко-педагогического анализа национальной ориентации музыкального образования отправной посылкой становится аксиома, основанная на взаимосвязи искусства и их общая ценностная ориентация. Поэтому национальная ориентация музыкального образования представляется научно оправданным для исследования процессов, которые происходят в результате взаимосвязи и взаимодействия музыки с образованием, индивидуумом и социумом. По нашему мнению национальное музыкальное образование – это превращение образования в сферу воспроизводства культуры, связей между многонациональным социумом и музыкальным образованием, а также способов

социализации подрастающих поколений, при этом ориентация предполагает соединение в содержании общезначимых ценностей музыкального искусства и рассматривается как целостная и относительно самостоятельная подсистема среды и как степень развития. Сущность категории национальная ориентация – это понимание музыкального образования как социокультурного явления, отражающего общие черты социально-исторического развития музыкальной культуры определенного общества, проявляющегося в активной национально-культурной деятельности и характеризующегося специфическим вкладом в формирование музыкальной культуры личности и общества.

Разумеется, говоря о национальной ориентации музыкального образования, мы имеем в виду два взаимосвязанных исторических типа: во-первых, веками накопленный опыт наследования музыкальной культуры, благодаря которому музыкальный фольклор и профессиональное музыкальное творчество народа стали достоянием современников и имеют общечеловеческое значение; во-вторых, – выражает конкретные национально-культурные особенности среды в целом. Здесь следует иметь в виду, что национальная ориентация раскрывает, с одной стороны, объективно-исторический процесс наследования музыкальной культуры – *исторический аспект*, с другой – процесс передачи национальной музыкальной культуры внутри определенного социума – *актуальный аспект*. Таким образом, эти категории, описывающие два основных тезиса музыкально-образовательных систем, которые ориентированы на формирование новых качеств личности и на традицию народа.

Кроме того, национально-ориентированное музыкальное образование, являясь по существу механизмом фиксации и обобщения опыта народа, трансляции его подрастающим поколениям, придает процессу социализации и приобщению индивидуума к творческой и педагогической традиции целенаправленность. И это особенно важно, так как в период национально-культурного возрождения, многовариантность музыкального образова-

ния будет способствовать удовлетворению потребностей, а многообразие содержания откроет дополнительные возможности и для людей разной этнической принадлежности. Важная роль при этом принадлежит музыкальному образованию как социальному институту, который вовлечен в процесс преобразования с возникшей потребностью специального изучения его национальной ориентации, в том числе в историко-педагогическом ракурсе. Обращение к истории обусловливается необходимостью извлечения из нее определенного рода «уроков», погружаясь в контекст их осознания и рассматривая конкретные события и факты собственно истории музыкального образования.

В то же время известно о богатом многовековом опыте традиционной системы воспитания, основанном на устных методах обучения. Ведь история музыкального искусства – это, по существу, «история учителей и идущих им на смену учеников: в древних восточных школах музыкальные традиции в процессе развития передавались от поколения к поколению...» [3, с.75]. Разумеется, конечный результат зависит не столько от усилий ученых в рассмотрении истории на всех этапах национально-направленной деятельности музыкального образования, сколько от определенной исследовательской позиции. И поэтому в процессе исследования изыскивая аргументы, для более адекватного понимания музыкально-образовательного процесса, сопряженного с национально-культурной творческой и педагогической традицией, учитывается имманентно присущее ей особое отношение, формы наследования и воспроизводства национального музыкального искусства в самом образовании. В связи с этим нам важно было рассмотреть некоторые социогенетические формы музыкального искусства в историческом прошлом и проследить их влияние на формирование ценностной ориентации музыкального образования.

С одной стороны, научная парадигма, предполагающая национальную музыкально-деятельностную ориентацию, должна базироваться на знании объективных законов

исторического развития. С другой – акцент на формирование гуманитарного научного познания, лишенного возможностей адекватной практической проверки своих гипотез и теорий, фактически оборачивается искусственным конструированием национально-ориентированной музыкально-образовательной действительности в пользу массового педагогического сознания, постоянно сопротивляющегося попыткам, казалось бы, научно обоснованного на него воздействия. И чем более выражаются практико-эмпирические устремления педагогов в осуществлении современных реформ музыкального образования, в привлечении их к процессам национально-культурного возрождения, тем выше уровень поиска альтернативных научных подходов к развитию в национально-культурной среде.

Следует отметить, в отечественной музыкальной педагогике недостаточно изучена проблема системного анализа национальной ориентации музыкального образования, между тем, эти идеи прослеживаются в исследованиях педагогов-музыкантов (Джержималиева Р.Р. [4], Кульманова Ш.Б. [5], Ибраева К.Е. [6], Колесникова Г.А. [7], Момбек А.А. [8] и др.). Цель нашего исследования состоит в том, чтобы показать функционирование музыкального образования как дуалистической организации в выполнении национально-культурных, социальных, обучающих, воспитательных функций, а также в обеспечении содержания музыкального образования с учетом развития цивилизации, хронологические рамки охватывают период с глубокой древности до настоящего времени. Древность является началом поступательного развития национально-культурных отношений между музыкальным искусством и педагогикой, влиявших на становление музыкального образования. В этот период в недрах традиционной музыкальной культуры формировалось представление о значимости звука, звучания, песни, инструментального произведения (кюй) в жизни человека, вырабатывались пути и способы передачи музыкального опыта из поколения в поколение, зарождается музыкальное об-

разование народной ориентации и его философских оснований.

Характеризуя философские воззрения на музыку в период древности, следует иметь в виду, что музыка «дублировала все аспекты жизненного порядка» [9]. Несомненно, что с детства каждый ребенок воспринимал музыку не только естественно, но как необходимый атрибут своей жизни.

С первого года в соответствии с принятыми традициями, а также в меру своих возможностей включался в практическую музыкальную деятельность. В связи с этим необходимо выделить, что в процессе деятельности накапливался музыкальный опыт, формировалось эмоционально-ценностное отношение к музыке, осваивались элементарные музыкальные знания, умения и навыки, следовательно, происходило обучение, воспитание и развитие ребенка средствами искусства. При этом передача музыкального опыта осуществлялось в русле устной традиции в форме народной мудрости [10], а начало XXI века характеризуется преобразованиями в государственной политике в отношении организации национально-культурной среды – Казахстанская цивилизация берет курс на природо- и культуросообразность социума, что неизбежно должно привести к изменениям в музыкальном образовании, адекватным его гуманитарной «естественной» природе [11].

Заключение. Актуальность исследования научно-педагогических основ становления и развития музыкального образования состоит в следующем:

- познание истории способствует процессу обновления и совершенствования музыкального образования;
- осмысление исторического опыта является одним из необходимых путей оптимального вклада педагогической науки в национально-культурный и комплексный процесс развития;
- рассмотрение историко-педагогических факторов необходимо, в связи с недостаточной изученностью, трактуемой как субстанциональный и трансформирующий процесс во времени и пространстве культуры.

Из вышесказанного следует, что в начале XXI века музыкально-образовательная рефлексия историко-педагогической науки приобрела развернутый характер, важным представляется изучение прошлого в контексте поисков общей стратегии развития музыкального образования, возвращения ему национальных и общечеловеческих ценностей, составляющих проблематику национально-ориентированного музыкального образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Сметова А.А. Развитие музыкального просвещения в Павлодарской области (1938-1985 гг.). – Автореф. дисс...канд.пед.наук. – Астана, 2005.
- 2 Куламбаева К.К. Педагогические идеи А.Жубанова: Автореф. дисс... канд.пед.наук. – Алматы, 1995.
- 3 Музыкальное образование в современном мире. – Москва, 1970.
- 4 Джердималиева Р.Р. Методическая подготовка учителя музыки. – Алматы: Гылым, 1997.
- 5 Кульманова Ш.Б. Теория и практика воспитания младших школьников средствами казахской народной музыки: Монография. – Алматы: Гылым, 1999.
- 6 Ибраева К.Е. Национальные истоки казахской фортепианной музыки: Методические рекомендации. – Алматы: АГУ имени Абая, 2000.
- 7 Колесникова Г.А. Учебный курс «История музыкального образования» в подготовке учителя музыки: Материалы Первой сессии Научного совета по проблемам истории музыкального образования. – Пермь: ПГПУ, 2010.
- 8 Момбек А.А. Инструментальная подготовка учителя музыки: методология, теория и практика. – Алматы, Қазақ университеті, 2004.
- 9 Чередниченко Т.В. Музыка в истории культуры: курс лекций для студентов-музыкантов, а также для всех кто интересуется музыкальным искусством. – Вып.1. – Долгопрудный, 1994.
- 10 Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Отечественная философия музыкального образования: сущность и направленность //Методология педагогики музыкального образования (научная школа): Сб.научных статей. – М.: МПГУ, 2007. /.
- 11 Момбек А.А. Основные направления развития высшего музыкального образования Казахстана в годы независимости //История современности: музыкальное образование на постсоветском пространстве (опыт, проблемы, перспективы): Материалы международного симпозиума IV сессии Научного совета по проблемам истории музыкального образования. – Курск-Пермь, 2014.

Аңдатпа

Момбек А.А., Колесникова Г.А. **Қазақстандағы музыкалық білім беруді зерттеудегі мәселелер** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016.

Мақаладатүрлі әлеуметтік қызметтерді қамтитын мәдениеттің мәселелері және мемлекеттің мәдени саясатының құрылымдық элементі ретінде тұлғаның әлеуметтік, рухани-құндылықты, әлеуметтік-нормативті көріністері, оның қоғамдық және жеке мазмұны мен нысандары қарастырылады. Музыкалық білім беру – мәдениеттің құбылысы ретінде, мынандай басым мақсаттарды жүзеге асыруға бағытталған: әлеуметтік – мәдени құндылықты бағыттарды жан-жақты дамыту, тарихи тәжірибені және ұлттық-мәдени мұраны жасапаздықпен біріктіре алу, қоғамдық өмірдің фундаменталды негіздері ретінде рухани-құнды компоненттердің дамуына ықпал ету, білім алушыларды үнемі білім алуға тарту және білімге деген қызығушылығын дамыту, адамзаттың мәдениетінің әралуандылығына қарамастан, төзімділікке тәрбиелеу, рухани тұрғыдан өзін-өзі анықтаудың және өз ойын білдірудің, әлеуметтік-мәдени сана-сезімнің, прогрессивті өзгерістерге сәйкес серпілістің қалыптасу барысында индивидуумға жәрдем көрсету, мәдениеттің құндылықтары мен білімнің өзара байланысы негізінде болашақ мамандарды даярлаудың жоғары кәсіби сапасын қамтамасыз ету.

Түйін сөздер: мәдениет, ұлттық-бағдарлы оқыту, музыкалық білім беру, музыка, кадрлар даярлау.

Abstract

Mombek A.A., Kolesnikova G.A. **To the question of research musical education in Kazakhstan** // Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article deals with culture, including a range of different social functions and as a structural element of the state cultural policy is aimed at stimulating socio-acceptable, spiritual values, socio-normative manifestations of personality, content and forms of its social and individual life. Music education – as a cultural phenomenon aimed at implementing the priorities as to fully develop the social and cultural values, to creatively integrate the historical experience and national cultural heritage, in every way promote the development of spiritually-valuable components as the fundamental basis of social life, constantly attach to the knowledge of students and to develop interest to all mankind cultural diversity, tolerance educate, assist in the development of the individual forms of spiritual self-determination and self-expression, socio-cultural consciousness adequate to progressive changes, to ensure high professional quality of training of future specialists, based on the deep relationship of knowledge and cultural values.

Keywords: culture, national-oriented training, music education, music, training

УДК 37

К.Ж. ЖОЛТАЕВА

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

ОТБАСЫ МӘРТЕБЕСІНІҢ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІН АРТТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада Президенттің Қазақстан халқына жолдауларында белгіленген және қоғамда орын алған отбасы құндылықтары мен қағидалары талданады. Отбасыларының әлеуметтік өмір салты сапасын арттыру мәселелеріне баса назар аударылады. Қазіргі күні әлемде отбасы институтының дағдарысы байқалады және ол қоғамға өз әсерін тигізуде. Автор ҚР алғашқы Президентінің идеяларына негізделген, өскелең ұрпаққа отбасы құндылықтарын сіңіруге көмектесетін идеяларды ұсынады.

Түйін сөздер: отбасы, қазақстандық отбасылар, толық емес отбасылар, отбасы институты, халықтық педагогика.

Кіріспе. Бүгінгі отбасы елдің болашақ қазаматының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыратын қоғамның ең маңызды институты екендігін ешкім жоққа шығара алмайды. Себебі, бүгінгі отбасының табысты болғаны, әлеуметтік-экономикалық, моральдық-психологиялық жағдайының жақсарту ұлт пен мемлекеттің болашағына елеулі әсер етеді.

Қоғамның ең алғашқы әлеуметтік ұясы ретінде отбасы зерттеушілерді ежелден қызықтырып келеді. Сонау Платон, Аристотельден бастап, О.Конт, Г.Спенсер, әл-Фараби, Баласағуни және басқалар отбасына соқпай кете алмады. Аристотель мемлекеттің пайда болуын тікелей отбасының кенею үдерісімен байланыстырған [1].

Отбасылық тәрбиенің жалпы теориялық, педагогикалық, психологиялық негізін жасауда көп үлес қосқандар: А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Әуезов, К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский. Маңызды пікір білдірген этнопедагогтар: Қ.Б. Жарықбаев, С.А. Ұзақбаева, С.Қалиев, К.Қожахметова, Қ.Бөлеев, І.Халитова, Ж.Наурызбаев, Ә.Табылдиев, С.Ғаббасов, т.б. еңбектері. Олар халықтық педагогиканың мәселелерін жан-жақты зерттеп, педагогиканың этнографиямен және социологиямен ынтымақтастығының кеңеюіне үлкен үлес қосты.

Жоғарғы сынып оқушыларын отбасынекілік өмірге даярлауда қазақ халқының

отбасылық ерекшеліктері бізге маңызды теориялық, этнографиялық, этносоциологиялық зерттеу материалдары болып табылады. Қазақи отбасы туралы бұл материалдар Х. А. Арғынбаев [2], А. Т. Төлеубаев [3], Д. Х. Кармышев [4], И. Сәбитовтың [5] еңбектерінде қарастырылған. Отбасылық өмірдің ерекшеліктері, некелік қатынас мәселелері туралы білімдер мен көзқарастар Г. Исаева [6], Б. Қожабекова [7], Ж. Байжанова [8], И. Қаракұлов [9], Г. Мейірханованың [10], А.А. Жумадуллаеваның [11] еңбектерінде ерекше аталып көрсетілген.

Ресейлік және шетелдік ғылымда отбасына байланысты қойылған негізгі проблемаларды талдаудың белгілі тәжірибесі бар. Отбасы институты мен неке проблемалары М.С. Мацковский, А.Г. Харчев, В.А. Сысенко және басқа ресейлік ғалымдардың еңбектерінде қаралған. Шетелдік мамандардың ішінде Т.Парсонс, Ф.Мереди, К.Витек және өзге де ғалымдар бар. Білім және жеке қызмет проблемаларын зерттеу саласында мынадай мамандарды атауға болады: М.Х. Титма, Н.И. Захаров, Ф.Р. Филиппов, Н.А. Хроменко, В.С. Леднев, В.М. Димов және басқалар.

Ел басының жыл сайынғы халыққа Жолдауында әр қазақстандық отбасының әлауқатын жақсартуға, қазақстандықтардың өмір сапасын артыруға бағытталған іс-шаралар міндетелді. Жаңа жұмыс орындары ашылып, шағын қалалар дамып жатса, халыққа қызмет көрсету жақсарып, тұрғын үй мәселесі шешіліп жатса, бұл игі істер отбасылардың бай, қуатты болуына ықпал ететіні анық.

Отбасы мәселелеріне, оның мәртебесінің өсуіне және қоғамдағы рөлінің ұлғаюына деген көзқарастың жақсаруы қазақстандық отбасының мәртебесі өскендігін білдіреді. Отбасы арқылы бала туу санын артыру, отбасы мүшелерінің денсаулығын жақсарту, жас ұрпақты тәрбиелеу мәселелерін шешуге болады.

Соңғы деректер бойынша еліміз халық саны 16,7 жетті. Қазақстандық отбасылардың шынайы саны 4 миллионан асып отыр, бір үйде тұратындардың саны шамамен

4,1 адамға тең. Отбасылардың 70 пайызға жуығының құрамында 3-тен 5-ке дейін адам бар.

Бала туу фактісі және көп балалы аналардың саны өсіп келеді. Бала туудың өсуіне отбасы табысының артқаны, медициналық қызметердің сапасы жақсарғаны, әлеуметтік жәрдемақылар мен тұрғын үй мәселесінің шешімін тапқаны сияқты жекеленген факторлар да әсер етеді. Елімізде мемлекет тарапынан отбасы институтын қолдау үшін көп жұмыстар атқарылуда. Экономиканың өсуімен халықтың кірісі де артуда, ана мен баланы қорғауға, балаларға, көп балалы отбасына, мүгедектерге бөлінетін мемлекеттік жәрдемақылар, зейнетақылар мөлшері өсуде.

Отбасы институтының дағдарысы. Қазіргі қоғамдағы отбасы қатынастарын зерттеушілер отбасы дағдарысқа ұшырады дейді. Бұған туылымның азаюы, әр түрлі тұрмыстық жағдайлардан ажырасудың көбеюі. Бүгінгі отбасының, ерлі-зайыптылардың қоғам, ұрпақ алдындағы жауапкершіліктері елеулі төмендеді. Бұл, әсіресе жас отбастары үшін дағдарыс жағдайын тудырып отыр. Мұның ақыры жастардың ажырасуына апарып жатыр.

Елімізде үйленгендердің үштен бірі ажырасады, 500 мың әйел күйеусіз бала тәрбиелеп отыр. Жүз жыл бұрын еркек пен әйел орташа 1,5 жылдай баласыз тұрса, қазір шамамен 20 жыл тұрады. Бүгінгі ерлізайыптылар некелік өмірдің 54% орнына 18% ғана балалар тәрбиесіне арнайды. Қолдағы мәліметтерге қарағанда, 15 және одан жоғары жастағыларды алғанда ерлердің 62,3 және әйелдердің 55,6 пайызы некеде тұрады екен. Ерлердің 30,4 және әйелдердің 21,6 пайызы некеде тұрмағандар. Ал 30 және одан жоғары жастағы ерлердің 20,2 және әйелдердің 19,9 пайызы некеде болмағандар. 20-29 жастағылардың 54,3 пайызы үйленбегендер. Ал қыздар арасында бұл көрсеткіш – 33,9 пайыз. Мұның барлығы еліміздегі отбасы мәселесіне ерекше көңіл бөлуді қажет етеді. Соңғы кездері ресми орындарда, мерзімді басылымдарда отбасына деген алаңдаушылық орын-

ды. Өйткені отбасын әлеуметтік ортадағы ізгілікті қарымқатынастардың, ұлттық әдет-ғұрыптың ұясы ету тәуелсіз мемлекетіміздің алдында тұрған аса маңызды міндет екеніне дау жоқ.

Толық емес отбасылар мен некесіз туылған балалардың саны азаятын емес, өйткені азаматардың, әсіресе жастардың елеулі бөлігі шет елдер өмір салтына еліктеп, заңды некеге тұрмай өмір сүреді. Бұл үрдістер көп жағдайда зорлық-зомбылықты, қылмыстың, аурудың өсуі секілді жағымсыз әлеуметтік проблемалар белең алуына себепті болып отыр.

Ұсыныстар

Жалпы отбасылық және демографиялық саясаттың проблемаларын тек экономикалық жолмен шешу мүмкін емес. Ғасырлар бойы қалыптасқан отбасылық дәстүрлер мен құндылықтар негізінде қазақстандық отбасы мәртебесін нығайту және қолдау арқылы көптеген проблемаларды шешуге болатынын түсінетін уақыт жетті. Атап айтқанда, туу, отбасы мүшелерінің денсаулығын нығайту және ұлттың болашағы жас ұрпақты тәрбиелеу мәселелерін отбасының әлуетін пайдалана отырып шешуге болады.

Елбасының Жолдауында оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажеттігі және патриотизм, мораль мен парасаттылық сияқты құндылықтарды барлық оқу барысында сіңірілуіне тиістігі міндетелді. Сондықтан, барша қоғам болып, ең алдымен әр отбасымен және мектептермен бірлесе отырып, осы бағытта жұмыстарды күшейтуіміз қажет.

Ұлттық комиссияның мүшелері жастарға руханй-адамгершілік тәрбие беру мақсатында ұйымдастырылған түрлі іс-шараларға қатысуды дәстүрге айналдырған. Отбасы мен некеге қатысты өекті мәселелерді талдау үшін әрдайым халықпен жүздесіп ой-пікірлерді ортаға айтып, тиісті органдармен бірлесіп жұмыс істеуде.

Қазіргі кезде отбасы мен некенің тазалығын сақтаудың халықтық озық тәжірибесін қарастырып, халық арасында және ең алдымен жастардың ортасында дәстүрлі отбасын қалыптастырғандағы ұлттық құндылықтарды насихатап жұмыстарын кеңінен ұйымдастыру; балабақша мен мектептерде

салт-дәстүрді, отбасы құндылықтарын насихаттайтын арнайы сабақтар оқыту үрдісін енгізу керек деп санаймын.

Отбасылық құндылықтар мен неке институты сыртқы жарнама түрі – билбордтар арқылы кеңінен насихатталуда. Бұл бағытта Ұлттық комиссия биыл төртінші рет билбордтар байқауын өткізді.

Бала тәрбиесінде адамгершілік, азаматтық пен отаншылдықтың жоғарғы сезімін қалыптастыруға, отбасы құндылықтары мен әдет-ғұрыптарды нығайту жұмыстарына өңірлерде құралған Ақсақалдар кеңесі, Аналар кеңесі, Ардагерлер кеңесі сияқты ұйымдардың әлеуеті кеңінен пайдаланылуда.

Жапонияда “Отбасылық өмірге даярлау” пәні бастауыш мектепке енгізілген және оның міндеттері балалардың бойына күнделікті өмірде, отбасылық өмірде қажетті мағлұматтарды сіңіру болып табылады. Осы мақсатта балалар киімдерін, үйді күту және шаруашылықты жүргізуге байланысты мағлұматтар алады [11]. Күнделікті өмір мәселелерін шешу шеберлігі дамиды; бірқалыпты, жақсы көңіл-күйде өмір сүруге талабы мен қабілеті қалыптасады; қоғамдағы отбасының жағдайы, рөлі түсіндіріледі; отбасының басқа мүшелерімен қарым-қатынас жасауға ынтасы артады.

Сондықтан оқушыларды отбасы-некелік өмірге дайындаудың бағдарламасы мен оның педагогикалық жағдайы жасөспірімдердің отбасының маңызын, мәнін түсініп, отбасының өмір сүру образындағы ерекшеліктері және тарихи сабақтастығын терең білуге, сонымен қатар жалпыадамзаттық құндылықтарды білуге жәрдемдесу керек.

Ол үшін, “Отбасы-некелік өмірге дайындық” немесе «Неке және отбасы психологиясы» атты оқу курстарды құрастырып, 6-7 сыныптардан бастап, оқыту керек. Оқушыларға адамгершілік, моралдық, этикалық, экономикалық, рухани тәрбие беру мақсатында іс-шаралар жүргізу керек. Сыныптан тыс тәрбие жұмыстарын жүргізгенде, отбасын мемлекеттің бір бөлігі ретінде қарау, отбасын білім мен тәрбие орталығы ретінде есептеу, отбасы жеке тұлғаны жан-жақты тәрбиелейтін жүйе ретінде қарау көзқарастарын қалыптастыруға бағыттау керек.

Қорытынды. Әр халықтың діні мен тілі, салт-дәстүрі бөлек болғанымен, ұрпақ өрбіту, тәрбиелеп өсіру және ата-ананың перзентері алдында жауапкершілігі бірдей. Балалар – біздің ертеңіміз. Олардың қандай азамат болып шығатыны біздің бүгінгі берген тәрбиемізге тікелей байланысты. Ұлттық комиссияның жүргізіліп отырған саясаты да отбасы тағдырына, елдің болашағына нем құрайлы қарамау керек деген ұстанымды басшылыққа алады.

Қазіргі кезде Отбасылық тәрбиелеу институты қарқын жұмыс істеуде; өз қызметі барысы бойынша отбасылық саясатқа, мемлекеттегі отбасы мәртебесін нығайтуға және отбасылық дәстүрлерді жаңғыртуға байланысты болатын еліміздің қоғамдық қайраткерлерімен – депутаттармен, партия қызметкерлерімен және мемлекеттік қызметкерлермен кездесулер топтамасын жалғастыруда.

«Әлемде дауды женудің бір-ақ тәсілі бар, бұл – одан бұлтару» – Д. Карнеги айтқандай, балаларға және ата-аналарға өмірдің жана кестесіне үйрену керек, ал мұның өз қиыншылығы да бар. Өмірдің қалыптасқан жүйелі тәртібінің өзгеруі түсінікті болса да, өкінішке орай, бұл отбасындағы келеңсіздіктермен ілеседі.

Жолтаева К.Ж. **Вопросы повышения роли статуса семьи в обществе** // Педагогика и психология №2 (27), 2016, КазНПУ имени Абая.

В статье рассматриваются имеющиеся в обществе семейные ценности, анализируются положения, представленные в ежегодных посланиях Президента народу Казахстана о проблемах семьи. Акцентируется внимание на проблеме улучшения качества социальной жизнедеятельности семей. В данный момент в современном мире наблюдается кризис института семьи, который находит отражение и в нашем обществе. Автор предлагает рекомендации, основанные на идеях Первого Президента РК, которые помогут привить подрастающему поколению ценности семейных уз.

Ключевые слова: семья, казахстанская семья, неполные семьи, институт семьи, народная педагогика.

Abstract

Zholtayeva K.Zh. **Issues of increasing the role of family status in the society** // Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

The article considers existing in society family values, analyzes the situation presented in the annual messages of the President to the people of Kazakhstan on the problems of the family. Focuses on the problem of improving the quality of social life of the families. At the moment in the modern world there is a crisis of the family institution, which is reflected in our society. The author offers recommendations based on the ideas of the First President of Kazakhstan that will help to instill in the younger generation the value of family ties.

Keywords: family, Kazakh family, incomplete families, family institute, folk pedagogy.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учеб. пособие. Для вузов. Изд. 4-е. -М; Академически проект: 2008 -736 б.

2. Арғынбаев Х.А. Қазақ халқындағы семья мен неке. – Алматы, 1973.– 392 б.

3. Төлеубаев А.Т. Религии доисламских векований в семейной обрядности казахов (XIX-начала XX вв.).– Алматы: Ғылым, 1991. – 214 с.

4. Кармышев Д.Х. Семья и семейный быт // Культура и быт казахского колхозного аула.– Алматы: Наука, 1967.– 303 с.

5. Сабитов Н. Общественная жизнь и семейный быт казахов-колхозников // ТИИАЭАН-КазССР. – Алматы, 1956. Т.3. – С. 190-230.

6. Исаева Г. Шаңырақ шаттығы. – Алматы: Қайнар, 1992, – 352 б.

7. Қожабекова Б. Қазақы неке. Алматы, 1994. – 64 б.

8. Байжанова Ж. Отау тігу. Алматы, 1995. – 84 б.

9. Қарақұлов И. Сырласу. Алматы, 1996. – 164 бет. 25.

10. Мейірханова Г. Неке және отбасы. Алматы, 1998. – 155 бет

11. Жумадуллаева А. А. Отбасы-некелік тәрбие негіздері: Оқу құралы. – Алматы: Нұр-пресс, 2008. – 146 б.

Аннотация

УДК 37.035.2

М.А. АБСАТОВА, А.М. УСЕНОВА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

САМОРАЗВИТИЕ КАК СТЕРЖЕНЬ СОЦИАЛЬНОЙ УСПЕШНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема саморазвития личности как основа его социальной успешности. На основе анализа психолого-педагогической литературы раскрывается сущность понятий «развитие», «саморазвитие» личности. Авторы попытались рассмотреть проблему психического развития как объективный процесс. Дается характеристика категорий «социальная ситуация развития», «ведущая деятельность», «психологические новообразования». Характеризуя признаки саморазвития, исследователи подчеркивают, понятие жизнедеятельность как непрерывный процесс целеполагания, деятельностей и поведения человека.

Ключевые слова: саморазвитие, деятельность, социальная успешность, активность личности, целостность, субъектность.

Происходящие в настоящее время социально-экономические, культурные, политические изменения на основе приоритетных направлений развития образовательной системы Республики Казахстан представляют собой комплекс взаимосвязанных мероприятий в структуре, содержании и технологиях образования, которые оказывают влияние на все стороны личностного развития и взаимосвязи человека с окружающим миром. Сегодняшняя социальная ситуация требует от обучающихся активности, устойчивости к социальным изменениям в сочетании с успешностью.

Необходимость формирования личности, способной успешно жить и работать в условиях социально-экономических преобразований обосновывает актуальность данной проблемы. От того, насколько молодые люди будут готовы к жизни и активной работе в условиях рынка, зависит путь развития нашего общества в настоящем и будущем.

Необходимо отметить, что достижение успеха в жизни – это осознанная цель любого человека, но наполнение содержания индивидуального понимания успешности не всегда отвечает требованиям общества к

своим гражданам, особенно характерны разногласия в индивидуальном и социальном понимании успешности для подрастающего поколения.

Достижение личного и социального успеха и через это прогресса и благосостояния всего общества может быть определено в качестве одной из основных педагогических задач. Гармонизация общественных и личных целей представляется сейчас важнейшей задачей педагога.

На наш взгляд, основой социальной успешности молодежи является саморазвитие.

Как педагогическая, так и психологическая наука сегодня характеризуется повышенным научно-исследовательским интересом к проблемам саморазвития личности (Г.К. Селевко, А.В. Брушлинский, и другие) [1,2]. Фокус внимания учёных на данной проблеме имеет социокультурную обусловленность – в наши дни субъектность, активность и автономность являются ключевыми характеристиками успешного человека, а стремление к самосовершенствованию, успешности (самопознанию, самоконтролю, самооценке, саморегуляции и саморазвитию)

рассматривается в качестве одной из ключевых компетенций, являющихся ориентиром в профессиональном образовании (А.В. Хуторской, И.А. Зимняя и другие) [3, 4].

Вместе с тем, само понятие «саморазвитие» не имеет однозначного определения, в практике и теории гуманитарных наук оно трактуется в соответствии с позицией авторов. При этом саморазвитие часто смешивается с рядоположенными категориями (приравнивается к учебной деятельности, самопознанию и т.д.), отождествляется с категориями более общего порядка (развитие, субъектность, активность) или сводится к одному из своих частных случаев (самосовершенствованию, самовоспитанию, самообразованию и т.д.).

Неопределенность категории саморазвития в науке сопровождается неопределенностью представлений о саморазвитии в сознании молодежи, по отношению к которой предъявляются требования и ставятся задачи воспитания стремления к активности, направленной на себя и свою жизнь, и стремления к саморазвитию. Учет в педагогическом процессе представлений о саморазвитии, имеющих у молодежи, может быть условием, позволяющим организовать формирование ключевых компетенций более эффективно.

Мы попытались определить сущность категории «саморазвитие». Необходимо отметить, что понятие «развитие» является наиболее общим понятием, в рамках которого может быть проанализировано саморазвитие. Развитие рассматривается как:

- фундаментальная категория психологии, широко используемая в разных ее сферах и признаваемая представителями практических школ и направлений;

- объективно существующий факт;

- естественно осуществляющийся процесс количественных и качественных изменений в материи, сознании, обществе и т.п.;

- физическое, нравственное, личностное, интеллектуальное (применительно к человеку);

- некоторый объяснительный принцип многих явлений объективной реальности

(применительно к науке: биологии, психологии, философии, педагогике и др.);

- ценность, особенно это касается наук о человеке. Для нас данный аспект будет иметь особое значение при раскрытии смысла и значения саморазвития.

Рассмотрим подробнее проблему психического развития как объективный процесс. Долгое время в психологии господствовала теория, согласно которой развитие понималось как простой рост, созревание, как предопределенность стадий. Неслучайно вплоть до XVII—XVIII вв. детство рассматривалось как подготовка к жизни, а ребенок – как взрослый, только маленького формата, незрелый и неразумный.

Постепенно к развитию стали подходить как к необратимому процессу количественных и качественных изменений психических свойств, процессов, состояний во времени, выражающихся в современных преобразованиях.

Относительно факторов психического развития существует несколько подходов. Согласно биологизаторским представлениям, развитие обусловлено биологическими, врожденными факторами, которые задают программу и вектор психическому развитию.

Социологизаторское направление акцент делает на социальной обусловленности развития человека (организуя жизнь и деятельность личности определенным образом, можно сформировать у него желательные свойства и качества). В теории конвергенции (схождение двух факторов) развитие личности представляется как результат сближения (взаимодействия) внутренних данных с внешними условиями.

В психологии наиболее распространенным является мнение, что ведущую роль в развитии играют обучение и воспитание, т.е. социальные факторы, а биологические, врожденные, выполняют роль задатков. Необходимо отметить, что одни теории в большей степени, а другие – в меньшей игнорируют факт внутренней детерминации развития, хотя в психологии постоянно обращалось внимание на этот момент. Но внутренняя активность может быть только тогда понята в

полном объеме, когда к рассмотрению развития как объективно существующего процесса мы добавим саморазвитие, которое по определению не может осуществляться без субъекта жизнедеятельности.

Особое внимание в самых различных школах и направлениях психологии уделяется проблеме возраста и возрастной периодизации. Согласно представителям психологии, каждый возрастной период может быть охарактеризован посредством понятий: «социальная ситуация развития», «ведущая деятельность», «психологические новообразования».

Понятие *социальная ситуация развития*, согласно классику отечественной психологии Л.С.Выготскому, определяется как специфическая для каждого возраста система отношений субъекта с социальной действительностью, сочетания внешних и внутренних условий, отраженная в его переживаниях и реализуемая в деятельности совместно с другими людьми. Она обуславливает образ жизни ребенка, социальное бытие, в обстановке которого приобретаются новые свойства и качества, возникают психические новообразования [5].

Понятие *ведущая деятельность* было выдвинуто А.Н. Леонтьевым и означает, что на каждом возрастном этапе существует своя ведущая деятельность, в рамках которой формируются психика, основные новообразования. Смена ведущей деятельности – это переход от одного возрастного периода к другому [6].

Психологические новообразования – это такие психологические особенности личности, которые приобретаются в данном возрасте и отличают его от других возрастных этапов.

По словам ученого Г.А. Цукерман, «проблема саморазвития буквально ворвалась в современное педагогическое сознание, как выпущенный из бутылки джин (в точности как освобожденный джин, не руководимый мудрым хозяином), и немедленно принялась возводить дворцы для новых властителей дум (идей, провозглашающих примат индивидуального над всеобщим) и разрушать

дворцы былых владык (идей, выводящих индивидуальное сознание из общественно-го)...» [7]. Вероятно, для этого созрели определенные предпосылки. Понимания развития как объективного процесса оказалось недостаточно, чтобы строить представления о формировании и развитии личности на старых идеях. Осуществлять процесс обучения и воспитания, даже с учетом формулы известного психолога С.Л.Рубинштейна – «внешние причины действуют через внутренние условия», – по-прежнему оказалось невозможным [8]. Именно поэтому идея саморазвития столь популярна не только среди профессионалов – психологов и педагогов, но и среди обычных людей.

Остановимся лишь на некоторых, обозначив их как предпосылки проблемы саморазвития.

В самой науке о человеке субъектный подход стал занимать все более значимое место. В последнее время появилось немало интересных публикаций по различным аспектам психологии личности и ее формирования, где во главу угла ставится именно проблема субъектности. Изучение личности как разрозненной системы психических процессов, свойств и качеств постепенно уходит в прошлое.

Общеизвестно, что «Человек является автором, субъектом своей жизнедеятельности, своей судьбы и своей биографии». Осознание этого факта буквально сделало переворот в психологии, породило ряд оригинальных исследований, нашло непосредственный выход в практику. Известные психологи уже давно подготавливали почву для новых взглядов. Идея субъектности затрагивается С.Л. Рубинштейном, Б. Г.Ананьевым, А.Н.Леонтьевым и многими другими.

Основания для этой идеи просты: если человек проявляет активность, то он и является ее инициатором, ему принадлежит приоритет в определении своих жизненных целей, планов, он обладает свободой выбора. Уже Л.С.Выготский в своей педагогической психологии, написанной в 1926 г., отметил, что человека воспитывать нельзя, он воспитывает себя сам, а окружающие предостав-

ляют лишь материал, который может потребоваться человеку для построения своей личности [5].

Большую роль сыграло внедрение идей гуманистической психологии в общественное сознание, психологию и педагогику. Согласно психологам-гуманистам (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс и др.), человек представляет собой целостную и уникальную личность, которая способна самостоятельно строить свой жизненный путь, продвигаться в своем высшем духовном развитии. Гуманистическая психология пронизана верой в человека, в его потенциальные и актуальные возможности к построению и реализации ценностей высшего порядка. Она же и постулировала тот факт, что личность сама строит себя, что вмешательство в этот процесс не способствует развитию, а тормозит его. Человек сам должен принять на себя определенную меру ответственности за то, что он делает, за свое развитие, сам должен находить выход из сложных ситуаций, определять смысл своей жизни в целом. Навязать или сформировать все это невозможно, поэтому необходимо создать лишь условия для саморазвития, оказывать личности поддержку и помощь в этом процессе, но ни в коем случае не навязывать ей ценности и какие-то трафаретные пути продвижения вперед, даже если эти пути оказались для кого-то эффективными [9].

Попытаемся определить, что такое саморазвитие. В психологии одними из первых дали определение и обосновали его отличительные признаки В.И. Слободчиков и Е.И. Исаев; понятие «саморазвитие» – это фундаментальная способность человека становиться и быть подлинным субъектом своей жизни, превращать собственную жизнедеятельность в предмет практического преобразования.

Характеризуя признаки саморазвития, прежде всего, необходимо отметить, что для анализа саморазвития наиболее общим является понятие *жизнедеятельность* как непрерывный процесс целеполагания, деятельности и поведения человека. В рамках жизнедеятельности осуществляется и процесс саморазвития. Поэтому человек уже с раннего, в пределах трехлетнего, возраста, с

момента выделения своего Я из окружающего мира (образование системы Я), становится субъектом своей жизнедеятельности, поскольку начинает ставить цели, подчиняться собственным желаниям и устремлениям с учетом требований других.

Но субъектом саморазвития человек становится только тогда, когда он более или менее осознанно начинает ставить цели по самоутверждению, самосовершенствованию, самореализации, т. е. определять перспективы того, к чему он движется, чего добивается, что желает или, наоборот, не желает менять в себе.

Другой характеристикой саморазвития является *активность личности*, которая может быть или социальной активностью, или социальной реактивностью. Единицей анализа *социальной активности* является оптимальное сочетание инициативы и исполнительности.

Способность к проявлениям социальной активности постепенно определяет и способность к совершению личностных выборов, т.е. развивает тенденцию к субъективной свободе. Эта свобода состоит в том, что человек самостоятельно может осуществлять выборы среди ряда альтернатив, конструировать эти альтернативы. Возможность самому совершать выборы, в том числе и выборы личностного роста, – признак субъективности индивида как автора своей жизнедеятельности и биографии. Когда человек сам осуществляет выбор, он учится брать на себя ответственность и держать ответ не только перед другими (такая ответственность носит формальный характер), но и перед самим собой, перед своей совестью.

Наконец, важной характеристикой саморазвития является *уровень развития* социальной успешности, рассматриваемое, с одной стороны, как определенное психическое состояние человека, которое характеризуется личным удовлетворением своим положением в социальном окружении, занимаемой социальной нишей и выполняемыми функциями; с другой стороны – как результат интеграции человека в данную социальную среду.

Таким образом, анализ философских, психологических, педагогических исследований позволил выделить существенные

характеристики этого феномена и прийти к выводу, что саморазвитие – это стержень социальной успешности личности, внутренний процесс самоизменения системы, под воздействием собственных противоречий, высший уровень самодвижения; при этом саморазвивающаяся система должна быть открытой, поскольку внутренние ресурсы не смогут обеспечить длительное существование системы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Селевко Г. К., Селевко А. Г., Левина О.Г. Самосовершенствование личности (самоактуализация). – М., 1999.
2. Брушлинский, А.В. Психология субъекта и его деятельности. – М. 1999
3. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – М., 2003.-№ 2.-С.58-64.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5.– С.34-42.
5. Выготский Л.С. История развития высших психических функций / Сбор.соч. в 6-ти томах. – М., 1983.– Т.6. – 397с.
6. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. В 2-х т. – Москва: Педагогика, 1983. – 318с.
7. Цукерман. Психология личности. – М., 1970.-391с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946. – 356 с.
9. Маслоу А. Мотивация и личность //А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – С. 51.
- 10.Фрейд, З. Психопатология обыденной жизни // Психология бессознательного. – Санкт-Петербург, 2007.
11. Журавлева О.П. Самостоятельная работа студентов педагогического вуза как фактор качественного становления личности будущего учителя // Образование и социализация личности в современном обществе: материалы VII Международной научной конференции. Красноярск: КГПУ, 2011, Т. 2. С. 35 – 45. – 0.6 п.л.
12. Мельникова Е.П. Концептуальное обоснование современных педагогических технологий формирования личностных достижений студентов [Текст] /Е.П.Мельникова //Современное гуманитарное образование в социокультурном пространстве столичного мегаполиса: Сборник научных статей/ под ред. А.Г. Кутузова.– Вып. 4 – М.: МГПИ, 2011. – С.224-230.

Аңдатпа

М.А. Абсатова, А.М. Үсенова **Өзін-өзі дамыту тұлғаның әлеуметтік табыстылығының негізі ретінде** //Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология №2 (27), 2016

Мақалада тұлғаның әлеуметтік табыстылығының негізі ретінде өзін –өзі дамыту мәселесі қарастырылады. Ғылыми психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде тұлғаның «дамуы», «өзін-өзі дамыту» ұғымдарының мәні ашылады. Авторлар психикалық дамыту мәселесінің объективті үрдіс деп қарастыруға тырысты. «Дамудың әлеуметтік жағдаяты», «негізгі іс-әрекет», «психологиялық жанарулар» категорияларына сипаттама беріледі. Өзін-өзі дамытудың белгілерін сипаттай отырып, зерттеушілер өмір әрекетін мақсатқоюшылық, іс-әрекет пен адам мінезінің үздіксіз үрдісі деп анықтайды.

Түйін сөздер: өзін-өзі дамыту, іс-әрекет, әлеуметтік табыстылық, тұлғаның белсенділігі, біртұтастық, субъектілік.

Abstract

M.A. Absatova, A. M. Ussenova **Self-development as a core of the person's social success** //Pedagogy and Psychology №2 (27), 2016, KazNPU named after Abai.

In this article the problem of person's self-development is considered as a core feature of his/her social successfulness. On the basis of the psycho-pedagogical literature analysis the essence of the notions of person's "development", "self-development" is clarified. The authors tried to address the problem of mental development as an objective process. There characterized the categories like "social situation of the development", "leading activity", "psychological growth". Describing the features of self-development, the researchers emphasize the concept of livelihoods as a continuous process of goal setting, operations and human behavior.

Key words: self-development, activity, social success, activeness of a person, integrity, subjectness.

*Мерейтойларыңызбен құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляров!
Happy Birthday!*

Мерейтой – 85 жыл

Туған күніізбен құттықтаймыз!

Педагогикалық ғылымдар докторы, профессор,
Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі

Күләш Қунантайқызы Қунантаеваны

Поздравляем с Днем рождения!

Доктора педагогических наук, профессора, академика
Национальной академии наук Республики Казахстан

Куляш Кунантаевну Кунантаеву

Happy Birthday!

Doctor of pedagogical sciences, professor, academician of the National Academy
of Sciences of the Republic of Kazakhstan

Kulyash Kunantayeva

АКАДЕМИК КҮЛӘШ ҚҰНАНТАЕВА

Әдетте тәлім-тәрбие мәселесін тілге тиек ете бастағанда, тамыры тым тереңде жатқан ұлы дала перзенттерінің ұлттық болмысы адам бойына жылы қан жүгіртіп, ойға қалдыратыны белгілі. Ондайда үлкен ақыл мен биік парасатқа негізделген ата-баба жолы еске түседі. Бұл қалай дегенде де ұлтымызға мәңгілік із қалдырған ата-дәстүр құндылығының, бір сәтке ептеп әлсірегенмен, біржола жойыла қоймағандығының белгісі болса керек деп ойлаймыз. Міне, сол бабалардың ұлағатты өсиеттерін өз бойларына терең сіңіріп, пайдалы жақтарын ұрпақ тәрбиесіне оңтайлы пайдалана білгендердің, әрине, ұтары көп болмақ. Анығырақ айтқанда, қазіргі жүрген аға ұрпақ осынау ұлылар өсиеттерін әдептіліктің айнасы ретінде өз қажетіне жарата біліп, оны өкше басар толқынның жан-діліне сіңіре білуімен де ерекше маңызды. Әрине, бүгінде осы дәстүрді жалғастыруда ұстаздар қауымының орны орасан. Өйткені, нағыз ұстаз – шынайы парасаттылықтың үлгісі. Оның тал бойынан табандылық, адамгершілік, сүйіспеншілік, мейірімділік, имандылық, тазалық сияқты жақсы қасиеттердің бәрі табылуы мүмкін. Осы ретте халқымыз тарихындағы танымал тұлғалардың есімдері еріксіз еске түсетіні белгілі. Сондай есімі ел есінде жүрген, өзінің бар саналы ғұмырын еліміздің рухани өмірін өркендетуге, білім беру ісін дамытуға, қазіргі қоғамның адамгершілік қасиеттерін нығайтуға арнаған қадірменді ұстаз, қарымды қайраткер, табиғаты ізгі жандардың бірі – қазақ қыздарынан шыққан тұңғыш педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі Күләш Құнантайқызы Құнантаева апамыз.

Өз бойындағы бар асыл қасиеті мен қажыр-қайратын, білімі мен білігін жас ұрпақ тәрбиесіне арнаған Күләш Құнантайқызының сексен бес жылдық ғұмыр жолы өзінше бір тарихи шежіре десе де болғандай. Одан кейінгі ұрпақ тағылым алып, ой түйіп, көңілге көп нәрсені тоқитыны ақиқат. Гректің

ертедегі әйгілі тарихшысы Плутархтың: «Біз тарих емес, өмірбаян жазамыз», – дейтіні тегіннен-тегін айтылмаған сөз болса керек. Ендеше, біз де қазақтың осынау қайраткер қызы, аты әлемге танымал педагог-ғалымның өмірбаянына аз-кем тоқтала кетсек дейміз.

...Қаршадайынан ұстаз болсам деп армандаған Күләш Құнантайқызы өзінің еңбек жолын Алматы іргесіндегі Жамбыл ауданына қарасты «Октябрь» орта мектебінде орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі болудан бастады. Ол бұл жерге Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтының филология факультетін табысты тәмамдаған соң арнайы жолдамамен келген болатын. Жаңалыққа жаны құмар жас маман өзінің ізденімпаздығы мен іскерлігі арқасында мектептегі білім беру ісі мен жас жеткіншектерді тәрбиелеудің қыр-сырын тез меңгеріп алды. Оның ұйымдастырушылық қабілетін бірден аңғарған тиісті орындар Күләш Құнантайқызын Алматы қаласына шақырып, осындағы Ленин аудандық комсомол комитетіне мектеп бөлімінің меңгерушісі етіп тағайындайды. Ол осы қызметте екі жылдай – 1954-1956 жылдары істеді. Одан кейінгі жылдардың бәрі Күләш Құнантайқызының қайраткерлік өсу, қалыптасу жолы секілді. Атап айтқанда, 1956-1959 жылдары Алматы облыстық комсомол комитетінің хатшысы, 1959-1964 жылдары Қазақстан Комсомолы Орталық Комитетінің хатшысы, 1964-1967 жылдары Қазақ КСР Жоғары және орта арнаулы білім министрінің орынбасары, 1967 жылы Алматы шетел тілдері институтының оқу ісі жөніндегі проректоры, 1968-1984 жылдары Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтының ректоры болып жауапты қызметтер атқарды.

Сондай-ақ 1975 және 1980 жылдары екі рет IX-X шақырылған Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты болып сайланды. Ал 1981 жылы «Қазақстанда әйелдерге білім берудің дамуы» (1920-1975 ж.ж.) атты тақырыпта докторлық диссертация қорғады.

Ол тұста елімізде педагогика ғылымының докторлары өте аз болатын. 1985-1992 жылдары Күләш апай Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогикалық институтының докторлық диссертация қорғау жөніндегі кеңесінің мүшесі болды. 1993 жылдан 2010 жылға дейін еліміздің жоғарғы оқу орындарының қарашаңырағы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің докторлық диссертация қорғау жөніндегі арнайы мамандандырылған кеңесінің мүшесі. Ол кісі кеңестік кезеңде алдымен КСРО Педагогика Ғылымдары Академиясына, кейіннен Ресей және Грузия Білім Академияларына қазақ әйелдері арасынан тұңғыш рет академик болып сайланды. Қазақстан Республикасының Жоғары Аттестациялық Комитетінде педагогика және психология ғылымдары саласы бойынша сараптау кеңесінің төрайымы ретінде де қыруар іс-шаралар атқарды.

Күләш Құнантайқызының ұйымдастырушылық, іскерлік, қайраткерлік қабілетінің жарқырай көрінген кезі Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтының ректоры болып қызмет атқарған жылдарға сай келеді. Әлемде баламасы жоқ осы бір оқу орнын тапжылмай он алты жыл басқарған кезінде институт өз саласында елеулі жетістіктерге қол жеткізді. Жаңа оқу бағдарламалары, оқу-әдістемелік жұмыстар, оқудан тыс тәрбиелік мәні бар қоғамдық ұйымдар көптеп іске қосылды. Ол кісінің тікелей басшылығымен құрылған «Айгүл» ансамблі әлемге танымал болды. Осы кезде шығармашылықпен жұмыс істеуге бейімі бар озат ұстаздар мен тәжірибелі, өз ісіне жан-тәнімен берілген іскер оқытушы-профессорлар қауымы өсіп жетілді. Бұл ор айда айта кететін нәрсе, сол кезде де (соңғы жылдардағы секілді) «Қазақстанда педагог-ғалымдар шамадан тыс көбейіп кетті, жалпы осы бізге Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институты керек пе, әлде керек емес пе?» деген сыңайдағы сыңаржақ әңгімелер шығып, аталған институттың тағдыры қыл үстінде тұрған еді. Осындай бір шешуші кезеңде Күләш Құнантайқызы өзінің дәлелді пікірлерімен, орынды ойла-

рымен тиісті орындарға шығып, олардың көзқарасының дұрыс емес екеніне көздерін жеткізіп, институтты арашалап алып қалуда ерен еңбек сіңірді.

Керісінше ол бұған ширыға түсіп, оқу орнының материалдық-техникалық базасын нығайтуда, студенттердің білім сапасын жақсарту мен оқытушы-профессорлар құрамының ғылыми әлеуетін арттыруда, білім ордасын Кеңес Одағы көлеміндегі алдыңғы қатарлы оқу орнына айналдыруда барынта-ықыласымен, ерекше күш-жігермен аянбай әрекет етті. Бұл іске республиканың сол кездегі бірінші басшысы, халқымыздың біртуар перзенті Дінмұхамед Ахметұлы Қонаев ерекше қолдау көрсетті. Үлкен кісінің тікелей қамқорлығы арқасында төрт қабатты заманауи жаңа оқу ғимараты, студенттерге арналған төрт бірдей әрқайсысы 300-400 орындық типтік үлгідегі жатақхана салынып пайдалануға берілді. Ұлан-байтақ еліміздің әр қиырынан келген қаракөз қыздарымыз жатақхана ғана алып қоймай, сол кездегі астана Алматыға ресми түрде тіркелді. Сонымен бірге студенттер үшін мың адам бір мезгілде тамақтанатын асхана мен спорттық-сауықтыру кешені, үй-күйсіз жүрген ұстаздарға арналған сексен пәтерлік тұрғын үй берілді.

Мұның бәрі бүгінде өткен шаққа айналды. Оны біреу білсе, біреу білмеуі мүмкін. Апай үшін бұл еңбектері ризалық сезіммен еске алатындай қуанышты жайттар еді. Ол кезде біз осы қазақ қыздарының қарашаңырақ оқу орнының студенттері болатынбыз. Өзіміз де институттағы құрылыс-жөндеу жұмыстарының жеңіл-желпі шаруаларына қолғабыс ететінбіз. Бізбен қатар оқу орнында қазақтың жезтаңдай әншісі Мәдина Ералиева да оқыды.

Күләш Құнантайқызы өзінің іскерлік, ұйымдастырушылық қызметін ғылыми-зерттеушілік жұмыспен де табысты ұштастыра білген жан. Осы уақытқа дейін ол кісі монографиялық зерттеулер, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар, жекелеген мақалалар жазып, барлығы 360-тан астам ғылыми еңбектің авторы атаныпты. Оның әрбір зерттеу жұмысы жас ұрпақты тәрбиелеу

мен оқытудың өзекті мәселелерін кеңінен қарастыруға арналған. Мектеп мұғалімі, аудандық, облыстық, республикалық дәрежедегі комсомол жастардың жетекшісі секілді баспалдақтардан өтіп, өмірлік мол тәжірибие жинақтаған ғалым-ұстаз үнемі оқу-ағарту ісі жолында, ғылыми ізденіс үстінде жүрді. Әсіресе, ол кісіні мектеп оқушыларын тәрбиелеуді ұйымдастырудың кең тараған түрі – сабақтан тыс жүргізілетін жұмыстар ерекше қызықтыратын. Бұл мәселені өзінің ғылыми-педагогикалық зерттеу тақырыбына айналдырған Күләш Құнантайқызы 1966 жылы «Қазақстандағы оқушылардың оқудан тыс еңбек және білім беру бірлестіктері» деген тақырыптағы кандидаттық диссертациясын үлкен табыспен қорғады. Жас педагоғалым бұл еңбегінде жасөспірімдер мен жеткіншек балаларға білім беріп, тәрбиелеу арқылы оларға ықпал етудің аса маңызды құралы ретінде елге танымал адамдардың өмірі мен қызметін үлгі етіп, солардың айтқан ұлағатты сөздерін мысалдармен толықтырып, «Болмасаң да ұқсап бақ, бір ғалымды көрсеңіз» деп ұлы Абай айтқандай, соларға ұқсап бағуға талпындыру екендігін саралайды. Осыған орай жас ұрпақты оқыту, тәрбиелеу жұмыстарын ғылыми-педагогикалық тұрғыда тиімді ұйымдастыру жолдарын, тәжірибелерін, оның пәрменді әдіс-тәсілдері мен түрлерін көрсеткен еңбегі – «Оқушыларды еңбек дәстүрі рухында тәрбиелейік» атты кітабы ғалымдар қауымына кеңінен танымал болды.

Әлеуметтік-экономикалық үдеріс жағдайы өз алдына, сонымен бірге елдегі рухани-мәдени дамудың аса маңызды көрсеткіштерінің бірі – қоғамдағы әйелдердің орны мен білім дәрежесіне, жалпы хал-жағдайына байланысты екені белгілі. Міне, Күләш Құнантайқызы осы мәселені дер кезінде аңғарып, оны өзінің ғылыми зерттеу нысанына айналдыра білді. Соның нәтижесінде, жоғарыда атағанымыздай, 1981 жылы «Қазақстандағы әйелдерге білім берудің дамуы (1920-1975 жж.)» атты тақырыпта докторлық диссертация қорғады. Осы диссертация негізінде ғалымның «Білім заңғарына жол» атты көлемді монографиясы 1982 жылы жеке

кітап болып жарық көрді. Онда ғалым 1920-1975 жылдардағы Қазақстандағы қазақ әйелдерінің тұрмыс-тіршілігі мен қоғамдағы алатын әлеуметтік орнын, олардың теңдігі мен басқа да гендерлік мәселелерді жүйелі әрі кешенді түрде зерттеп, әйелдерді білім беру, басқару ісіне тарту, қоғамдық өмірге араластыру сияқты сол кезеңдегі ұлт мәдениетінің жалпы жағдайына байыпты барлау жасайды. Сондай-ақ зерттеуде автор бұл жайттардың әлеуметтік-саяси, педагогикалық-ағартушылық мән-мағынасын ашып, олардың бәрін нақтылы деректермен, айғақты дәлелдермен айқындап көрсетуге әрекет етеді. Сондықтан да Күләш Құнантайқызының бұл еңбегін педагоғ-ғалымдар мен кәсіби мамандар Қазақстандағы оқу-ағарту жұмысын дамытудың көкейкесті мәселелеріне арналған іргелі ғылыми зерттеу ретінде жоғары бағалады. Бұл елеулі еңбекте жасалған ғылыми тұжырымның маңызы әлі күнге дейін өз күшін жоймағандығын орайы келгенде айттып өткен орынды.

Профессор Күләш Құнантайқызының ұзақ жылдар бойы мұқият зерттеп келе жатқан тақырыптарының бір саласы – жоғары мектептерде педагог-кадрлар даярлау, олардың ұстаздық шеберліктерін шыңдап, адамгершілік қасиеттерін нығайту, біліктігін арттыру мәселелері. Бұл ретте ғалымның әр түрлі ғылыми жинақтары мен журналдарда жарияланған мақалалары ғылыми тұрғыда аса құнды. Ұлағатты ұстаздың қазіргі кезеңдегі экономикалық-әлеуметтік жаңғырту жағдайларында мектеп мұғалімдерін даярлаудың тиімді жолдарын қарастыруы, Отанымыздың болашақ ұлтжанды азаматтарын тәрбиелеу барысындағы түйткілдерді шешу жолдарын іздестіруі, сол орайда айтқан ұсыныстары, ойлары мен пайымдары өте маңызды.

Ол кісінің ғылым-білім саласындағы атқарған қызметі әділ бағаланып, «Халықтар достығы», «Құрмет белгісі» ордендерімен және бірнеше медальдармен марапатталуы, еліміздің құрметті атақтарын иеленуі ғалымның еселі еңбегінің айғағы.

Ұлы Абайдың отыз жетінші сөзіндегі: «Өзің үшін еңбек қылсаң, адамдықтың қарызы үшін еңбек қылсаң, Алланың сүйген құлының бірі боласың», деген ұлағатты ұстаным еткен көрнекті педагог-ғалым, ұлағатты ұстаз, менің қадірменді ғылыми жетекшім, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері, академик Күләш Құнантайқызы Құнантаева туралы айтылар сөз өте көп. Мәселен, ол кісінің ғылыми жетекшілігімен 30-дан астам докторлық және кандидаттық диссертациялар қорғалды. Солардың бірі ретінде өзім де, ғалым-ұстаздың жөн-жоба көрсетуімен, 2005 жылы қазақтың аса көрнекті қаламгері, Социалистік Еңбек Ері, академик-жазушы «Ғ.Мүсіреповтің педагогикалық ой-пікірлері» атты тақырыпта диссертация қорғап, педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесіне ие болдым. Доцент, профессор атандым. Әрине, осындай дәрежеге жетуіме ұстазымның ықпалы ерекше болды.

Қазірде кең байтақ өлкеміздің қай бұрышына барсаңыз да Күләш апамызды білмейтін жан жоқ. Солардың кез келгенімен тіл-

десе қалсаңыз, олар Күләш Құнантайқызының шәкірттеріне аса мейірімді, сөзіне берік, шыншыл, адал, жүрегі батыр, өнегесі асыл адам екендігін тамсана айтып, ол кісіге ыстық сәлемін, жылы лебізін жеткізуді өтініп жатады. «Шәкіртсіз ұстаз – тұл» демекші, ол кісінің біз секілді шәкірттерінің қатары күннен-күнге өсіп келе жатқаны осы айтқанымыздың тағы бір дәлелі іспеттес.

Жуықта Халықаралық әйелдер күні мерекесіне байланысты апайды арнайы құттықтап үйіне бардым. Ол кісі жазу столында жұмыс үстінде отыр екен. Стол үсті жайылған қағаз-құжаттар, дерек-мәліметтер, анасы Зияда Жарболқызының өлеңдері.

Апай сексен бес жастан асқан адам секілді емес. Әлі тың, жүрісі ширақ, ойы тиянақты, әңгімесі орнықты, еңсесі биік.

Жаны жомарт, пейілі дархан, ерен еңбек-қор, шәкірттерінің ардақтысына айналған Күләш Құнантайқызының өмір тарихы мен еңбек жолына қарап отырып, ол кісінің осы жасқа дейін қатардан қалмай, шаршамай-талмай халқына қызмет етіп келе жатқаны баршамызға үлгі боларлық-ау деген ойға келдім.

Нұржамал Сманова,

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры,
Қазақстан Республикасы білім беру ісінің құрметті қызметкері

УДК 37.03

С.Т.ИМАНБАЕВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Email: imanbaevast@mail.ru

М.ҚАСЫМЖАНОВА

ПАРАСАТ МЕКТЕБІНІҢ НЕГІЗІН САЛУШЫ

Аңдатпа

Мақалада педагогика ғылымының негізін салушы, педагогика ғылымы бойынша үш мемлекеттің ұлттық ғылым академиясының академигі, педагогика ғылымы бойынша қазақстанның ұлттық ғылым академиясының алғашқы академигі, ұлттық парасат мектебінің негізін салушы ғалым, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Күләш Құнантайқызының парасаттылық өмірі қамтылады.

Түйін сөздер: Күләш Құнантайқызы, ғалым, профессор, академик, педагогика, ғылым.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының педагогика ғылымы саласы бойынша алғашқы академик Күләш Құнантайқызы – ұлттық парасат мектебінің негізін салушы қоғам қайраткері, іскер басшы, ғалым, аяулы қазақ қызы деп қабылданады. Қай елге, қай мемлекетке, қай ортаға барса да оған деген ықылас шынайы екенін көреміз. Себебі, ол адамның бойындағы адамға деген қатынасы шынайы. Оны өзімен бірге қызметтес болған адамдардан, өзі негізін салған ғылыми мектептің шәкірттерінен, ғылымға деген шынайы сүйіспеншілігінен көрініс тауып отыр.

Күләш Құнантайқызы – Ресей Федерациясы Ресей білім академиясының академигі. Ресей – педагогика ғылымының негізін салған ірі мемлекет және осы саланы дамытқан ғалымдардың отаны. Ресей ғалымдары қазақтың дана қызын ғылымның дара шыңына көтеріп отырғанын көреміз. Талай адамның арманы болған академияның академигі болып сайлануы әлемдік ғылымның мәртебелі биік шыңына шыққанын мойындатты. Бұл қазақ елінің мақтанышы. Күләш Құнантайқызын қазақ елін педагогика ғылымы саласы бойынша әлемді қабылдатып отырған, мойындатып отырған ғалым деп қабылдаймыз. Күләш Құнантайқызы қазақ елінің мақтанышы. «Ұлы Дала Елі» жалпы ұлттық идеясының негізін салушы, дамытушы қоғамның белді, белгілі қоғам қайраткері бола білді.

Күләш Құнантайқызы – Грузия мемлекеті білім академиясының академигі. Егер, Күләш

Құнантайқызының өмірбаяндық дерегін оқып отырсаңыз кеудеңізді қуаныш кернейді. Біреуге дос, біреуге апа, ана, әже, қоғам қайраткері, ғалымның осыншама марапатқа ие болуы, бұл жалғыз қазақ қызына деген құрмет емес, бүкіл қазақ еліне деген құрметті көреміз. Күләш Құнантайқызының артында мәңгілік елі мен жері, үлкен ғылыми мектебі, қазақ деген мәңгілік елі тұр. Міне, осы құрметтен қазақ педагогика ғылымының мәртебесінің биіктігі мен шоқтығын көруге болады.

Күләш Құнантайқызы – Ресей мемлекеті Халықаралық педагогикалық білім және ғылым академиясының академигі. Ресей мемлекеті Халықаралық педагогикалық білім және ғылым академиясының құрылғанына 20 жыл. Орыстың белгілі ғалымы, профессор А.Сластенин басқарған академияға алғашқылардың бірі болып құрметпен қабылдануынан тағы да қазақ ұлттық педагогика ғылымына деген құрметті байқауға болады. Күләш Құнантайқызы бұл жерде де қазақ деген ұлттың ғылымының мәртебесін көтерді. Міне, «Ұлы Дала Елі» жалпы ұлттық идеясының негізін салумен қатар, әлемге мойындатқан ғалым - қайраткер бола білді.

Күләш Құнантайқызы – Ы.Алтынсарин атындағы Білім академиясының академигі. Еліміз егемендігі мен тәуелсіздігін дамытуға іргелі үлес қосқан академияға қазақтың дана да, дара қызының, ғалымының кеңесі керек еді. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары академия рес-

публика мектептері үшін жалпы орта білім тұжырымдамасын, стандарттарын, оқулықтарын және оқу-әдістемелік кешендерді дайындап, білім беру жүйесіне енгізгені мәлім. Міне, осы кезде ғалым өз идеяларын білім беру жүйесіне еркін ендіре алды. Қазақ мектептерінің даму тарихына арналған монографиялық еңбектері ұлттық білім мен тәрбиені дамытуда негізгі орын алды. Ұлттық тәрбие – ұлттық мәдениет тұрғысынан қарастыра отырып, қазақтың ұлттық келбетін қалыптастырудың мәдени-тарихи алғышарттары: ұлттық тіл, ұлттық сана, ұлттық дәстүр мен парыз – ұлттық тәрбиенің өзегі, қазақ халқының мәдениеті – ұлтты, Қазақстан этностарын біріктіруді нығайтатын орталық, әлемдік мәдениет – ұлттық тәрбиенің негізін қалаушы, ұлтаралық және конфессияаралық келісім – қазақстандық қоғам тұрақтылығын сақтап дамытудың бірден - бір құралы болып табылатынына ерекше мән берілді.

Күләш Құнантайқызы – Педагогикалық ғылымдар академиясының академигі. Бұл академия ұлттық педагогикалық ғылымға іргелі үлес қосып отырған академиялардың бірі. Алғашқылардың бірі болып ұлттық негіздегі орысша, қазақша, ағылшынша түсіндірме сөздікті дайындады. Осы арқылы ұлттық тіліміздің дамуына үлес қосты деп бағалай аламыз. 12 жылдық білім беру жүйесінің концептуалды негіздерін айқындап, ғылымға іргелі үлес қосқан ғалымдардың жоғары деңгейдегі академиясын құра білді. Міне, осының басында да қазақтың қайраткер ғалым қызы Күләш Құнантайқызы тұр.

Қазақ қыздарының парасат мектебі - Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті. Парасат мектебі қазақ елі үшін қанша тамаша білімді, парасатты, ғалым, қайраткер, дана да дара, бекзат қыздарды өмірге дайындап шығарды. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті киелі де, парасатты қара шаңырақ. Осы қара шаңырақты жарты ғасырға жуық басқаруы да қазақ қызына деген қазақ елінің сенімі еді. Бұл сенімді биік парасаттылықпен атқарып шықты. Қазақ қызының мәртебесін көтеру үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалана отырып, қазақ елін қазақ қыздары арқылы әлемге танытты. Қазақ қызы ол қоғамда да, отбасында ұлттық діліміз бен болмысымызды сақтап қалатын ұлы күш екенін түсіне парасат-

ты басшы өзінің барлық ғұмырын осы салаға арнады. Кеше де, бүгін де қазақ қыздарының парасат мектебі - Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің мәртебесінің әлемдік деңгейге көтерілуі ол қазақ қыздарының парасаттылығының белгісі еді. Қазақ елінің 2050 жылы 30 мемлекет қатарынан көрінуде де қазақ қызының, осы парасатты қара шаңырақтың алар орны ерекше деп бағалаймыз.

Марат Балтабайұлының басшылығымен құрылған «Айгүл» ансамблі қазақ қыздарының парасатты мектебін әлемге танытқан ұлттық бренд болды. Олар әлемдік деңгейде Галина Қарамолдаева, Ағайша Исағұлова, Сақыпжамал Ұзақбаева, Меңсұлу Ысқақова т.б. сынды қазақтың қыздарының талантын ашты. Күләш Құнантайқызының басшылығымен негізі қаланған «Айгүл» ансамблі сабақтастық жүйеде екі ғасыр ХХ ғасыр аяғы мен ХХІ ғасыр басында талай қазақ қызының талантын, бағын ашқаны белгілі. Міне, қазақтың парасат мектебі білімде де, ғылымда да, өнерде де өз орны бар үлкен мәуелі бәйтереке айналған киелі шаңырақ.

Кеңестік дәуірде кандидаттық және докторлық қорғау кеңесінде Қазақстаннан қос ғалымының, профессор Г.А.Уманов пен К.Құнантайқызының Мәскеудегі біріккен қорғау кеңесіне мүше болуы да қазақ ғалымдарына деген құрметпен қатар, қазақ еліне деген құрмет деп бағалауға болады. Екі елдің ғылымын жалғастырушы алтын көпірдің негізін қалады. Қос ғалым қазіргі ТМД кеңістігінде педагогика ғылымының дамуына да өз үлестерін қосты. Осы кеңесте қаншама қазақ ғалымдарын қорғауға мүмкіндік жасай отырып, соның нәтижесіне елімізде педагогикадан кандидаттық және докторлық кеңесті ашуға мүмкіндік жасады. Міне, педагогика саласы бойынша алғашқы диссертациялық кеңестің ашылуына да К.Құнантайқызының іргелі үлесінің болғанын көреміз.

Күләш Құнантайқызының ғылыми еңбектері. Ғалымның еңбегінің негізгі арқауы болашақ ұрпақтың бойында патриоттық рухты қалыптастыру. «Оқушыларды революциялық күрес пен еңбек дәстүрі арқылы тәрбиелейік», «Білім заңғарына жол», «Қазақстанда халыққа білім беру ісінің дамуы», «Педагогика тарихы» оқулығы т.б. ұлттық педагогика ғылымына қосқан іргелі үлесі болып табылады.

«Педагогика тарихы» оқулығы. Әр тарихи дәуірдегі тәрбиелеу, оқыту, білім беру мәселелерін жан-жақты қамтиды. Тұлғаның қоғамның дамуындағы құндылықтарды түсінуіне және өздерінің тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруды жетілдіруге ықпал етеді.

Күләш Құнантайқызының ғылыми мектебі. Қазақтың парасат мектебінің білімде де, ғылымда да, өнерде де өз орнын табуға негізін салумен қатар, өз ғылыми мектебін де қалыптастыра білді. Еліміздің қай бұрышынан барсаңыз да Күләш Құнантайқызының мектебінен шыққан ғалымдарды көруге болады. Оның мектебі, одан тараған ғалымдардың шәкірттері үлкен мәуелі бәйтерекке айналды. Бұл ғалым есімінің, оның идеясының мәңгі жалғасын тапқанын, оның ғылыми ұстанымдарының педагогика ғылымында өзіндік орны бар екенін байқаймыз. Ғалымның және оның шәкірттерінің мектебінен шыққан елімізге белгілі ғалымдар Сақыпжамал Ұзақбаева, Райфа Дүйсембінова, Лаззат Сайдахметова, Миращ Қадырқызы т.б. осы мектептің іргесін қалап, туын мықты ұстап, идеясын жалғастырушы ғалымдар деп бағалауымызға болады. Ұрпақтар сабақтастығының кешегісі, бүгінгі және болашағын жалғастыратын алтын көпір іспетті даму үдерісі мәңгілікке айналған. «Ұлы Дала Елі» және «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеялары іске асыруда қазақтың қанша тамаша қыздарының ерен ерлігі жалғасып жатты. «Қазақ елі – мәңгілік ел» идеясын іске асыруда түркі елінің батыры Томирстен бастау алған, Домалақ анамыздан даналық рухынан нәр ем-

ген, Гаухар, Назым, Әлия мен Мәншүктің ұлттық ерлік рухынан сусындаған т.б. қазақ елінің рухты қыздарынан тәлім алған қазақ қызының бейнесі сомдалады.

Парасатты тұлға. Парасатты деген ұғымның мәні ашатын болсақ, бұл ұғым тұлғаның бойындағы барлық рухани құндылықтарды қамтитыны белгілі. Ол зиялылық, бекзаттылық, білімділік, мәрттік, кішіпейілділік, қарапайымдылық, адалдық, әділеттілік т.б. құндылықтарды қамтып жалғасып кете барады. Міне, осы адами-рухани құндылықтар Күләш Құнантайқызының бойында алтын жіппен әдеміленіп өріліп, қазақтың қызы деген ұлы мәртебелі бейнені сомдайды. ҚазССР жоғары Кеңестің депутаты, жоғары оқу орнының ректоры, кафедра меңгерушісі т.б. қызметтерінде халықтың жанашыры ретінде табыла білді, халық үшін еңбек етті.

Күләш Құнантайқызы туралы айтылар сыр, жазылар дастан көп. Қазақ қызының қайраткер, ғалым, ұстаз, дос, қарындас, туыстық қатынастарынан көпке үлгі болатын дара бейнені көреміз. Оның бейнесі «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясын іске асыруда қоғамда, оқушы-жастардың бойында ұлттық сана, ұлттық таным, ұлттық құндылықтарды, ұлттық және мемлекетшілдік рухты қалыптастыру негізгі ұстаным болып табылады. Тамырын тарихтың тереңінен тартып жатқан «Ұлы Дала Елі» және «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеялары ұлттық білім жүйесін жетілдіруде Күләш Құнантайқызының еңбектері, идеялары, адами-азаматтық тұлғасы берік тұғыр болары дау тудырмайды.

Аннотация

В статье рассматривается путь становления основателя интеллектуальной школы и педагогической науки Казахстана, академика НАН РК, академика Российской Федерации, академика Грузии, доктора педагогических наук, профессора Куляша Кунантаевой.

Ключевые слова: Куляш Кунантаева, ученый, профессор, академик, педагогика, наука.

Abstract

The article discusses the way the intellectual development of the founder of the school and pedagogical science in Kazakhstan, academician of NAS RK, academician of the Russian Federation, academician of Georgia, doctor of pedagogical science, Professor Kulesza Kuantaeva

Keywords: Kulesza Kuantaeva, Professor, academician, pedagogical science,

Туған күнімен құттықтаймыз!

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Престиж» оқыту және білім беру кешенінің директоры

Григорий Абрамович Умановты

Поздравляем с Днем рождения!

Доктора педагогических наук, профессора, директора учебно-образовательного комплекса «Престиж»

Григория Абрамовича Уманова

Happy Birthday!

Doctor of pedagogical sciences, professor, director of the training and educational complex «Prestige»

Grigoriy Umanov

ТАЛАНТЛИВЫЙ ПЕДАГОГ И РУКОВОДИТЕЛЬ

Уманов Григорий Абрамович родился 27 мая 1931 года в Москве. После окончания исторического факультета Казахского государственного университета имени С.М. Кирова в 1954 году преподавал историю в медицинском училище в Алма-Ате, работал директором спецшколы трудовой колонии МВД Казахской ССР.

После защиты кандидатской диссертации по проблеме «Причины преступности несовершеннолетних в СССР» (1965), его научная и педагогическая деятельность была связана с Казахским национальным педагогическим университетом имени Абая, где он продолжает работать и по сей день.

В 1970 году Г.А. Уманов защитил докторскую диссертацию: «История создания и тенденции развития профессионально-технического образования в Казахстане». Особо следует отметить его работы «Причины преступности несовершеннолетних в СССР», «Трудные дети». Много лет он являлся председателем и членом советов по защите кандидатских и докторских диссертаций, членом ВАК РК.

Основы казахстанской педагогики, заложенные первыми руководителями кафедры педагогики КазПИ имени Абая Х.Д. Досмухамедовым, Ш.Е. Альжановым, Т.Т. Тажибаевым, Р.Г. Лемберг, Р.Ж. Иржановой, были достойно продолжены учеником Р.Г. Лемберг, Г.А. Умановым.

На протяжении 25-ти лет он заведовал кафедрой, в состав которой вместе с аспирантами входило более 100 человек. Именно здесь проявились качества талантливого педагога, руководителя, организатора и просто прекрасного человека.

Вместе с ним и под его руководством работала плеяда замечательных людей К.Б. Бержанов, А.И. Сембаев, Р.Д. Иржанова, Н.Д. Хмель, И.М. Кузьменко, А. Манеев, Д.С. Сейдуалиев, Б.Р. Айтмамбетова, Б.З. Акназаров, Г.М. Храпченков, Э.И. Шныбекова, М.К. Козгамбаева, Г.К. Байдельдинова, К.Б. Бозжанова, Ш.А. Адилханов,

Л.В. Руднева, А.А. Бейсенбаева, Б.И. Муканова, Н.Д. Иванова, Н.Н. Тригубова, А.А. Ахметов, Л.К. Керимов, Коянбаев Р.М., Г.Т. Хайрулин, В.В. Трифонов, Ж.А. Абиев, Б.И. Кожабая, К.К. Жампеисова, А.Н. Ильясова, С.А. Узакбаева, Г.К. Нургалиева, Н.Н. Хан, К.А. Жукенова, С.И. Калиева, М.Б. Тленбаева, Р.А. Джанабаева, А.Д. Кайдарова, Р.К. Толеубекова, Б.Т. Махметова, А.Г. Казмаганбетов, Х.К. Шалгинбаева и многие, многие другие.

Григория Абрамовича всегда отличали высокая внутренняя культура, профессионализм, широта научных интересов, демократизм, гуманное отношение к коллегам, забота о научном, профессионально-педагогическом и личностном росте каждого члена кафедры, аспирантов, докторантов, а также лаборантов. Безупречный стиль руководства коллективом кафедры всегда вызывали глубокое уважение и заслуженный авторитет со стороны, как руководства вуза, так и всего коллектива университета. Работать на кафедре педагогики всегда считалось честью.

Он внес значительный вклад в развитие педагогической мысли и подготовку научно-педагогических кадров для средних и высших учебных заведений Республики. Под его руководством защищены более 90 кандидатских и 22 докторские диссертации. Ученики и последователи его научной школы работают сегодня во всех уголках Республики Казахстан и за ее пределами. Сегодня они являются руководителями различных образовательных и других учреждений, подразделений высших учебных заведений, профессорами, доцентами вузов, возглавляют свои научные школы и пр.

Григорий Абрамович Уманов известный ученый не только в Республике, но и в ближнем и дальнем зарубежье. Им опубликовано более 120 научных работ, которые были напечатаны в США, Германии, Франции, России, Израиле, Швейцарии, Японии. Он Почётный профессор Университета и Почётный гражданин Штата Кентукки США. Для

чтения публичных лекций неоднократно выезжал в США, Израиль и в другие страны.

Анализ становления отечественной педагогической науки Казахстана после приобретения Независимости свидетельствует, что бурному ее развитию способствовало открытие в 1992 году первого в Республике специализированного совета Д 14.05.01 по присуждению ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – Теория и история педагогики, а затем и этнопедагогики при Алматинском государственном университете имени Абая (ныне КазНПУ им. Абая). Инициаторами открытия данного Совета были ректор университета академик Т.С. Садыков, а также профессор Г.А. Уманов. С 2000 года в данном Совете осуществляется защита по специальности 13.00.08, а впоследствии и по специальности 13.00.04. Деятельность этого совета осуществлялась до декабря (включительно) 2010 года.

В связи с подготовкой первой плеяды отечественных докторов педагогических наук независимого Казахстана при АГУ имени Абая, увеличилось количество лиц, имеющих право на научное руководство кандидатскими диссертациями и научное консультанство по докторским работам. Именно этим и обосновывается дальнейшее развитие и открытие специализированных Советов по защите как докторских, так и кандидатских диссертаций в Республике: при Алматинском государственном университете международных языков и международных отношений, Казахском государственном жен-

ском педагогическом институте, Академии спорта и туризма, Академии образования имени Ы.Алтынсарина, Южно-Казахстанском университете имени М.Ауэзова, Карагандинском университете имени Е.Букетова, Атырауском педагогическом университете, Межданародном казахско-турецком университете имени Х.Яссави, Гуманитарном университете (г. Астана).

Под руководством Уманова Г.А. было реализовано немало новаторских дел. Ему принадлежит идея создания научно-учебно-методических комплексов (НУМК) на базе средних общеобразовательных школ (1988). В 1995 году он создал и возглавил учебно-образовательный комплекс «Престиж» с обучением на русском, казахском и английском языках.

За заслуги в области развития педагогической науки и практики Республики Казахстан Григорий Абрамович был награжден медалью имени Н.К. Крупской, медалью имени И.Алтынсарина, отмечен знаками «Отличник образования Казахской ССР», «Отличник здравоохранения СССР», «Заслуженный работник высшей школы Казахской ССР», «Заслуженный деятель науки Республики Казахстан».

Ректорат, профессорско-преподавательский коллектив КазНПУ имени Абая, члены общеуниверситетской кафедры педагогики с огромной любовью и признательностью сердечно поздравляют Григория Абрамовича Уманова с прекрасным юбилеем, желают ему здоровья, творческого долголетия, благополучия родным и близким.

Туған күнімен құттықтаймыз!

Педагогикалық ғылымдар докторы, профессор,
Халықаралық педагогикалық білім беру ғылымдары
академиясының академигі

Жаумбай Амантурлиұлы Қараевты

Поздравляем с Днем рождения!

Доктора педагогических наук, профессора, академика Международной академии наук
педагогического образования

Жаумбай Амантурлиевича Караева

Happy Birthday!

Doctor of pedagogical sciences, professor, academician of the International Academy
of Sciences of the Pedagogical Education

Zhaumbay Karayev

ҚҰРМЕТТІ ЖАУМБАЙ АМАНТҰРЛЫҰЛЫ!

**Сізді адам өмірінің айтулы белесі – 60 жасқа
толу мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймыз!**

Сіз саналы да, өнегелі ғұмырын ұлттық білім беру жүйесін дамытуға іргелі үлес қосып отырған көреген басшы, ұстаз-ғалым, біліміңіз және ұйымдастырушылық қабілетіңіздің, кәсіби іскерлігіңіз бен парасаттылығыңыздың арқасында әріптестеріңіздің құрмет пен сыйға бөленіп отырған қарымды қайраткерсіз.

Білім беру саласын дамытуға сіңірген белсенді қызметіңіз, тың ғылыми-педагогикалық жаңалықтарды енгізуде озық ойлайтын қабілетіңіз кім-кімді де тәнті етпей қоймайды, жастарға ұлағатты ұстаз, өнеге бола білдіңіз.

Әріптестеріңіз өзіңізді іскер басшы, шебер ұйымдастырушы және ұлтжанды азамат ретінде таныып, құрметтейді. Сіздің ғылыми басшылығыңызбен іске асып жатқан еліміздегі ақпараттық технология жүйесі дамып, өзіңіздің жетекшілігіңізбен қорғалған

ғалым-шәкіртеріңіз арқылы Қазақстанда педагогика ғылымында өзіндік мектебіңізді қалыптастырдыңыз.

Сіздің қаламыңыздан туындаған оқулықтарыңыз бен оқу құралдарыңызды, ғылыми мақалаларыңызды студенттер, магистранттар, докторанттар, ізденушілер мен ғылым жолындағы тұлғалар, ұстаздар қолданып, өз кәделеріне жаратуда.

Сіз елімізге белгілі ұлттық білім беру жүйесінің, әсіресе ақпараттандыру технологиясын оқу процесіне енгізген, отандық информатика оқулығын алғаш дайындаған, «Үшөлшемді әдістемелік жүйе технологиясының» негізін салған ғалымдардың бірі және бірегейісіз!

Құрметті Жаумбай Амантұрлыұлы! Мәртебеңіз өсе берсін! Сізге ұзақ ғұмыр, зор денсаулық, отбасына береке-бірлік, баянды бақыт, еңбекте тартулы табыс тілейміз.

**Құрметпен, Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университетінің ректоры,
С.Ж. Пірәлиев.**

ҒИБРАТТЫ ОТБАСЫ

«Мен туғанда Маңғыстау өлкесі, әсіресе Сам құмы үшін ғажайып құбылыс болып – үш күн, үш түн жауын жауыпты. Ел-жұрт Алланың нұры жауды деп қуаныпты. Көрші кемпір менің қарсылық білдіре алмайтынымды пайдаланып, атымды Жаумбай қойыпты», – дейді ол өзі туралы әзілдеп айтқанда. Сам сырт адам үшін құм. Ал, Жаумбайдың «біздің ауыл...» деп бастайтын әңгімесін тындаған адамның көзіне ұжмақ елестейді, тұнып тұрған сұлу табиғат көз алдына келеді. Кейін іс-сапармен барғанда көрдім. Түйежантақ өскен, жал-жал болып жатқан шеті жоқ, шексіз құм. Бірақ туған жерін сағынып отырып еске алғанда, ол сол құм мен оның ортасындағы ауылын жердің жәннәті етіп сипаттайды.

Жоғары оқу орнын үздік бітірді. Ғылым қуды. Ғалым болды. Мемлекеттік қызметте абырой биігінен көрінді.

Жеткен жетістігінің бәріне еңбегінің, табандылығының арқасында жетті. Физика-математика ғылымдарының кандидаты, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Халықаралық педагогикалық білім академиясының академигі, «Үшөлшемді әдістемелік жүйе» технологиясының, бірнеше оқулық, оншақты ғылыми монографияның авторы, 4 ғылым докторы, 15 ғылым кандидатын тәрбиелеген ұстаз, «Құрмет» орденінің иегері, «Бейнеу ауданының құрметті азаматы».

Оның Әкесі Амантұрлы ауылдық аурухананың шаруашылығын басқарды. Анасы Күнбала ұзақ жылдар бойы аурухана-

да дәрігер-фельдшер болып жұмыс істеді. Екеуі де елінің сыйына бөленген жандар еді. Отбасында жеті ұл, бір қыз тәрбиелеп өсірді. Балаларын ең алдымен үлкенді сыйлайтын, кішіге құрмет көрсететін, жөн білетін, көрген азамат етіп тәрбиеледі. Сол балаларының бәрі де бүгінде өмірде өз орнын тапқан жандар. Ол оқыған Сам орта мектебі Маңғыстау өлкесіндегі тұңғыш типтік жобамен салынған, сол кездегі ең озық үлгідегі мектеп болды. Еңсесі биік әсем ғимарат еді. Ұлдар мен қыздарға арналған екі интернат жатақханасы, асхана, монша, спорт және биологиялық-географиялық зерттеу жүргізуге арналған алаңын қосқанда көлемді кешен құрайтын.

Жаумбай институттың 3-курсында оқып жүргенінде-ақ профессор И.Тәжімұратовтың жетекшілігімен дифференциалдық теңдеулермен сипатталатын процестердің орнықтылық теориясы есебін шешумен айналысты. 4-курста ұстазы И.Тәжімұратовпен бірге жазған алғашқы ғылыми мақаласы одақтық «Математические заметки» журналында жарық көрді. Бұл студент үшін ғана емес, үлкен ғалымдар үшін де үлкен жетістік еді.

Гурьев педагогикалық институты физика-математика факультетінің Лениндік стипендиаты Жаумбай Қараев 1978 жылы оқуын бітіріп, өзі білім алған институттың математикалық анализ кафедрасына оқытушылыққа қалдырылды.

Кафедра меңгерушісі, танымал ғалым, профессор Ғ. Дайыров: «Жаумбай, сен үздік студент болдың, бірақ оның бәрі енді өткен күннің еншісі болып қалды. Бүгіннен бастап өзіңді жақсы оқытушы ретінде көрсетуің керек», – деп талап қойды.

Беделді ұстазының сол сөзі оның есінен кетпестей болды. Өзіне-өзі сын көзімен қарап, өздігімен оқуға ден қойды. Қол жеткен табысқа масаттанбай, табандылықпен жұмыс істей білуге, өзін-өзі қамшылап отыруға машықтанды.

Бір жыл оқытушы болып жұмыс істеді. Оқу жылы бітісімен Гурьев пединституты Жаумбай Қараевты ҚазССР Ғылым академиясы Математика және механика институтына ғылыми тағылымдамадан өтуге жіберді.

Институт ректоры Е.Сахипов өзін жеке қабылдап, сапарына сәттілік тілеп шығарып

салды. Ғылым жолын қуған жас үшін Алматыға арнайы жіберілу екінің бірінің басына қона бермейтін бақ еді.

Жаумбай Қараев 1979 жылы Математика және механика ғылыми-зерттеу институтының профессор Б.Амангелдиев басқаратын «Оптимизация әдістері» зертханасына тағылымдама өтуші-зерттеуші болып қабылданды. Математикалық кибернетика, қолданбалы математика негізін тереңдете зерттеуге кірісті. Мақалалар жазды. Ғылым кандидаттығы бойынша емтихандарды ойдағыдай тапсырды.

Әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің профессоры, техника ғылымдарының докторы Серікбай Айсағалиевтің жетекшілігімен кандидаттық диссертация тақырыбын бекітті. Ғылыми тағылымдамасы аяқталып 1982 жылы Математика және механика институтының аспирантурасына оқуға түседі. Профессор С.Айсағалиевтің жетекшілігімен зерделенген Ж.Қараевтың кандидаттық диссертациясы математикалық физика теңдеулерінің бұрын зерттелмеген «жүктемелі» түрімен сипатталатын процесті оптимальді басқаруға бағытталған есепті шығаруға арналды.

Оптимальді басқарудың жеткілікті шартының математикалық негізін салушы, әлемге танылған ғалым В.Ф.Кротовтың зерттеуіне сүйене отырып, ол өз есебінің шешімін тапты, ғылыми тұрғыда негіздеді. Жаңа түрдегі дифференциалдық теңдеумен сипатталатын процестерді оптимальді басқаруға арналған зерттеу болғандықтан диссертация Қазақстанның математик ғалымдары қатысқан ҚазССР Ғылым академиясы Математика және механика институтында, Әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінде, сондай-ақ, Москва авиация институтында, академик В.А.Трапезников басқаратын КСРО ҒА Басқару проблемалары институтында (қазір институт В.А.Трапезников атында) әйгілі В.Ф.Кротов, А.Г.Бутковский, М.М.Хрусталеv, т.б. ғалымдар қатысқан семинарларда талқыланып, оң баға алды.

Оптимальді басқару теориясында «Хрусталеv леммасы» атты ғылыми жаңалығымен әйгілі, Москва авиация институтының профессоры М.М. Хрусталеvті диссертациялық

кеңес Ж.Қараевтың кандидаттық диссертациясының бас оппоненті етіп бекітті.

Диссертациялық кеңес жетекші ұйым ретінде Иркутск мемлекеттік университетін бекітті. 1985 жылы диссертация Иркутск университетінің физика-математика факультетінің деканы, профессор О.В. Васильевтің семинарында талқыланып, ғылыми жаңалығы аса маңызды деп бағаланды.

Диссертация 1985 жылы ҚазССР ҒА математика және механика институтының академик О.Жәутіков төрағалық ететін ғылыми кеңесінде қорғалды.

Жаумбай Қараев 1985-1986 жылдары Гурьев педагогикалық институтының есептеу математикасы кафедрасында доцент болып жұмыс істеді. 1986 жылдың қазан айынан Математика және механика ғылыми-зерттеу институтының директоры, академик Ө.Сұлтанғазиннің шақыртуымен Алматыға ауысты.

1985 жылы Кеңес Одағы бойынша орта мектепті жаппай компьютерлендіру, оқушылардың компьютерлік сауатын қалыптастыру бойынша информатика пәнін оқыту қолға алынды. Жаумбай Қараев басқаратын зертханаға еліміз мектебінің информатика пәні оқулығы, оқу-әдістемелік құрал және есептер жинағын дайындау жүктелді. Білім министрлігінде арнайы бөлімдер ашылып, оны Самарқан Егізбаев және Ермек Балапановтар басқарды. Мәселе Қазақстан Компартиясы ОК бақылауына алынды.

Жаумбай Қараев зертхана меңгерушісі, кейінірек институт директорының ғылыми істер жөніндегі орынбасары ретінде жылына екі рет Москваға барып, академик А.П.Ершов, В.М.Монахов басқаратын одақтық деңгейдегі мамандар алдында Қазақстандағы оқу процесін ақпараттандыру мәселесі бойынша есеп беріп отырды.

«Білім және еңбек» журналында оқырманның компьютерлік сауатын ашу мақсатында «ЭВМ мектебі» айдарымен бірнеше жыл қатарынан мақала жазып, рубриканың тұрақты жүргізушісі болды. Журналдың редколлегия мүшесі академик О.Жәутіков осы мақалалары бойынша жақсы пікір білдіріп, Ж.Қараевқа оқу процесін компьютерлендіру мәселесімен тереңірек айналысу жөнінде кеңес берді. Заман талабы, атқарып жүрген

қызметінің мазмұны оны жоғары математикадан біртіндеп информатика ғылымын зерттеуге, оны мектепте оқытуға, компьютерді оқу процесіне пайдалану мәселелесімен айналысуға алып келді.

1989-1992 жылдары Ы.Алтынсарин атындағы ПГЗИ-ның директорының ғылыми істер жөніндегі орынбасары болып жұмыс істеп, 1992 жылы конкурстық негізде Алматы қалалық педагог мамандардың біліктілігін көтеру институтына директор боп сайланды. Сол кездегі ұстаздардың айтуынша, институт жас ғалымның басшы болуымен жаңа сапалық деңгейге көтерілді.

Сол жылдары Алматыда ашылған қазақ мектептеріне арнайы әдістемелік көмек көрсетіліп, олардың тез арада беделді білім ордасына айналуына көмек көрсетілді.

Қызмет жолындағы осындай өзгерістер және жаңа ғылым ретінде информатиканың білім саласына шапшаң түрде дендей енуі оны кәсіби математиканы қоя тұрып, педагогика-психология ғылымдарының, информатика мен оқу процесін ақпараттандыру мәселелерін түбегейлі зерттеуге алып келеді. Ол 1994 жылы оқу процесін ақпараттандыру бойынша республикада алғашқылардың бірі болып докторлық диссертация қорғады.

Диссертациялық кеңес академик В.М. Монаховты бас оппонент етіп бекітті.

Ол дидактикадағы жаңа ұғым «педагогикалық технологиялар» теориясын зерттеп, оның компьютерлік технологиямен кірігуін зерделеп, практикаға бағытталған дидактикалық тиімді технология ұсынды. Кейін келе мұғалімдер қауымы бұл жаңалықты «Қараев технологиясы» деп атап кетті.

1998 жылы сол кездегі Білім, мәдениет және спорт министрлігінің бұйрығымен Ы.Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясы құрылды. Академияның президенті болып, қоғам қайраткері, этнограф-ғалым, жазушы Ақселеу Сейдімбек, ал бірінші вице-президенті болып Жаумбай Қараев тағайындалды.

Академия білім беру жүйесінің барлық буынының проблемасымен айналысатын үш ғылыми-зерттеу институты, әдістемелік оқу құралдары баспасы, ғылым кандидаттары жұмысын қорғайтын диссертациялық кеңес, жаңа буын оқулығын сараптамадан

өткізетін бөлім тәрізді сол кездегі заман талабына сай жасақталған құрылымдары бар аса ірі педагогикалық ғылым ордасы болып құрылды.

Академияның негізгі міндеті – педагогикалық, әдістемелік зерттеумен қоса, әрбуынға арнап білім стандартын, оқу бағдарламасын, оқу-әдістемелік құралдар дайындау, оқулық теориясын зерттеу, яғни үздіксіз білім беру жүйесін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету болды.

2001-2002 жылдары қазақтың біртуар қайраткер қызы Шәмшә Беркімбаева Білім және ғылым министрі болып тұрғанда «Ауыл мектебі» бағдарламасын, шағын жинақталған мектептерді дамытудың кешенді жоспарын жасап, оны жүзеге асыруға жетекшілік етті. «Ауыл – қазақтың алтын қазығы, егер сол ауылдағы мектеп болмаса, ауыл тарап кетеді, ал елге тұтқа болып отырған мемлекет қайраткерлерінің бәрі: ақын, жазушы, ғалым, дәрігер, т.т ауылдан шыққан», – дейді ол.

2003 жылы Шәмшә Көпбайқызы Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтының ректоры болып тағайындалғанда Жаумбай Амантұрлыұлын бірінші проректорлыққа шақырды. Төрт жылдай бірге жемісті жұмыс істеді. Талай жақсы бастамаларды жүзеге асыруға атсалысты. 2007 жылы күзде Маңғыстау облысының әкімі Қырымбек Көшербаев өзіне орынбасар етіп шақырып, мектеп білімін, қайткенде де көтеруді міндет етіп қойды.

Бас аяғы екі-үш жылда ҰБТ-дан ылғи ең соңғы орында болып келген облыс мектептерінің көрсеткіштерін күрт жоғарылатып, алдыңғы орынға шығаруға қол жеткізді. Бұл оңай жұмыс емес еді. Облыс әкімі Қ.Көшербаевтың бастамасымен теңіз жағасында «Дарын» орталығы салынды. Мұнда класс-кабинеттер, жатақхана, асхана, спорт кешені, теңізге шомылатын жағажай, т.б. жасалып, балалар әрі білімін шыңдап, әрі демалатын жағдай жасалды.

Жаумбай Амантұрлыұлы облыс ұстаздарын жинап, Алматы мен Мәскеуден шақырылған танымал ұстаз-ғалымдардың шеберлік сыныбын, тренингтерін өткізуді ұйымдастырды. Үздік оқушыларды олимпиадаларға, ғылыми жобаларға арнайы дайындауды жолға қойды.

Жаумбай облыс әкімінің орынбасары ретінде оқу жылы бойы білім сапасын қадағалап, аудан әкімдері орынбасарларының, білім бөлімдері басшыларының, мектеп директорларының білім сапасын көтеруге бағытталған өзі жасаған арнайы алгоритммен жұмыс жасауын қатаң талап етті. Тоқсан сайын аудан әкімдерінің орынбасарлары істелген жұмыстары туралы есеп беріп, оның нәтижесі талқыланып, қажетті шаралар алынып отырды. Осындай жүйелі жұмыс өз нәтижесін берді. Маңғыстау облысы ҰБТ-ден екі жыл бойы бірінші орынды иеленді.

Облыс әкімдігі денсаулық саласында да осындай арнаулы жұмыс жоспары бойынша жұмыс істеп, ана мен бала өлімін азайтуда айтарлықтай табысқа қол жеткізді.

Бұдан басқа мәдениет саласында талай ауыз толтырып айтатын шаралар өткізді. Көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, заманымыздың заңғар жазушысы Әбіш Кекілбаевтың 70 жылдық мерейтойының өскелең ұрпаққа үлгі болатындай етіп өтуіне атсалысты.

Ұлы ағартушы, абыз-әулие, ерекше қасиет иесі Бекет атаның туғанына 260 жыл толуын атап өту шарасының мазмұнын өскелең ұрпақты, жастарды ізгілікке үндеуге, жалпы адамзаттық рухани құндылықтарды бойына сіңіре білуге баулуға құрды. Есте қалғандай кітаптар шығаруға мұрындық болды. Екі жылға жуық «Нұр Отан» партиясының облыстық филиалының басшысы қызметін атқарды. Сөйтіп, өзіне «бала болып кетіп едің елден, дана болып оралдың, енді бар білім – білігінді туған өлкеңе жұмса», – деген облыс әкімі Қ.Көшербаевтың берген тапсырмасын орындап, 2012 жылдың күзінде Алматыға оралды.

Білім және ғылым министрі Б.Жұмағұлов Жаумбай Қараевтың үлкен педагог ғалым екендігін ескеріп, жаңадан құрылған «Өрлеу» ұлттық біліктілікті арттыру орталығы АҚ-ның басқарма төрағасының бірінші орынбасары етіп тағайындады.

«Өрлеу» ұлттық орталығы бұрынғы облыстық білім жетілдіру және республикалық институттарды бір орталыққа бағындырып, ғылыми әлеуеттерін көтеріп, ҚР-да білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы талабына сай жасақталған стратегиясы бар,

барлық деңгейдегі педагогтердің біліктілігін арттыратын республикалық педагогикалық инновация орталығы болып құрылды.

Жаумбай жұмыс істейтін «Өрлеу» ұлттық орталығы бүгінде педагогтердің біліктілігін үзбей арттырып, оларды «өмір бойы оқу» қағидасымен жұмыс істеп, іздене білуге баулитын, сөйтіп, жүйелі жұмыс нәтижесінде білім саласының қызметін өрге бастыратын шын мәніндегі педагогикалық шеберлік ордасына айналды. «Өрлеуде» жұмыс істей жүріп ол өзінің ғылыми ізденістерін жүйелеп, білім беруді технологияландыру мәселесін тереңірек зерттеді, бірнеше шет елдерде баяндама жасады.

Жалпы оқыту технологиясының дәстүрлі әдістемеден айырмашылығы – «нені, қалай оқыту керек?» деген сұрақпен қатар «қалай нәтижелі оқытуға болады?» деген сұраққа жауап береді. Өндірістік технологияның білім беру процесіндегі аналогиясы болғандықтан педагогикалық технология міндетті түрде сапалы, нәтижелі білім беруге қол жеткізеді. Кәдімгі әдістемені қолданып оқытудың сапасы мен нәтижесі төмен екендігін ескерсек (жыл сайын орта есеппен ҰБТ тапсырушылардың 20-25%-ы «қанағаттанғысыз» деңгейде балл жинаса, «Алтын белгі» иегерлерінің 40-45%-ы өз білімін талап деңгейінде дәлелдей алмайды), бұған қоса ҚР «Білім туралы» заңында әр оқушы үшін мемлекеттік стандарт талабына сай білім беру – мұғалімнің басты міндеті екендігі норма түрінде белгіленгенін ескерсек, педагогикалық технологияны практикаға енгізу бүгінгі күннің ең өзекті мәселесі екендігіне көз жеткіземіз.

Соңғы он шақты жыл аралығында аталмыш технологияны мектептің оқыту үдерісіне енгізу мәселесі қолға алынды. Осы орайда, Көбдікова Жанар Уәжитқызы және Нұрманбетова Шайкамал Қасенқызы еліміздің көптеген мұғалімдерін арнайы курстарда оқытып, жақсы жетістіктерге жетіп жүр.

Ғалымдардың зерттеуі мен мұғалімдердің көп жылдық тәжірибелерінің қорытындысы Ж.Қараев технологиясының бүгінгі күн талабына сай келетін бірден-бір педагогикалық технология екендігін дәлелдеп отыр.

Ол элитарлық мектеп пен қарапайым мектептің инновациялық мүмкіндігін мейлінше жақындатуға мүмкіндік береді. Бүгінгі

күні білім беру саласының алдында тұрған басты мақсат – оқушының функционалдық сауатын қалыптастыру мәселесін шешуде де аталған технология өзінің бірден – бір тиімді дидактикалық құрал екенін көрсетіп отыр. Ең бастысы бұл технология – баланың оқуға деген ынтасын арттырып, оның өздігімен іздену-зерттеу дағдысын қалыптастырып, жеткен жетістігін дәл, объективті бағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, «Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі» технологиясы жоғары оқу орындарында да тиімді қолданыс табады. Мысалы, соңғы үш жыл бойы химия ғылымдарының кандидаты, доцент Торсықбаева Бигамила Баяхметқызы химия пәні бойынша Астана қаласындағы Л.Гумилев атындағы университетте осы технологияны нәтижелі қолданып келеді. Ол биылғы жылдың сәуір айында Астана қаласындағы жоғары оқу орындарының арасында өткен қалалық «Педагогикалық оқуларға» қатысып, бірінші орынға ие болды.

Жаумбай Қараевтың жетекшілігімен 1986-2007 жылдар аралығында қазіргі дидактикадағы жаңа бағыт – педагогикалық технологияны зерттеуге арналған төрт докторлық, он бес кандидаттық диссертация қорғалды. Ғалымдардың пайымдауынша, Ж.Қараев ғылыми дәйектеген «Дидактикалық матрица», «Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі», «Үш өлшемді әдістемелік жүйе пирамидасы» қазіргі психо-дидактиканың аса маңызды, негізгі жүйе құраушы элементтері болып табылады.

Жаумбайдың балалары Руслан мен Есет жоғары оқу орындарын, магистратураны үздік бітіріп, ел игілігі үшін жұмыс жасап жатқан азаматтар қатарында. Баласы Рүстем – экономика ғылымдарының кандидаты. Қызы Раушан әке-шешесінің жолын қуып, ҚазҰУ-дың механика-математика факультетін, Оңтүстік Калифорния университетінің (АҚШ, Лос-Анжелес қаласы) магистратурасын үздік бітірді. Қазір ақпараттық технология саласында жұмыс істейді.

Ал, Жаумбай Амантұрлыұлының жасы алпысқа толды. «Алпыс – тал түс» – дегендей, күш-қайраты бойында. Ғылым жолында әлі де талай асулардан асары сөзсіз. Алла денсаулық берсін деп тілейміз.

Абат Темен

Туған күнімен құттықтаймыз!

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Халықаралық педагогикалық білім беру ғылымдары академиясының академигі

Аймен Жексембайқызы Қайдарованы

Поздравляем с Днем рождения!

Доктора педагогических наук, профессора, академика Международной академии наук педагогического образования

Аймен Джексембаевну Кайдарову

Happy Birthday!

Doctor of pedagogical sciences, professor, academician of the International Academy of Sciences of the Pedagogical Education

Aimen Kaidarova

АЙМЕН ЖЕКСЕМБАЙҚЫЗЫ ҚАЙДАРОВАНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОЛЫ

Педагогика саласына бар саналы ғұмырын арнаған Аймен Жексембайқызының жүріп өткен жолына ойша көз жіберсек, тұнып тұрған ғибратты шежіре оқығандай боламыз. 1968 жылы Н.К.Крупская атындағы Семей педагогикалық институтының физика-математика факультетін тәмамдаған соң еңбек жолын орта мектептерде, орта оқу орындарында қатардағы физика пәнінің мұғалімі болудан бастаған ол бірнеше жыл Алматы қаласының кәсіптік-техникалық оқу орындарының білім мен тәрбие беру жұмысының сапасын тексеретін инспектор болып қызмет істей жүріп, осы саладағы білімін жетілдіре түсуді алдына нақты мақсат етіп қойды. Ал мақсатқа жету үшін ең алдымен бойында алға жетелейтін ерік-жігер мен қуат-күш болуы керек. Сосын ұдайы білімінді жетілдіріп, дамытып отыру қажет. Бұл принципті санасына мықтап құйып алған Аймен Жексембайқызы үнемі ізденумен, үйренумен болды. Сөйтіп білімге құштар арманшыл жас педагогикалық білімнің қара шаңырағы – Алматыдағы Абай атындағы Қазақтың педагогикалық институтына келіп, бағын сынамаққа бекінді. Институттың педагогика кафедрасының аспирантурасына оқуға түсті әрі оқытушылық қызметін де қызу бастап кетеді. Жүрегінің қалауымен таңдаған мамандық болған соң оның қиындығы мен қызығы да қатар жүретінін терең сезінген ол ғылымның қия жолында жасампаздықпен еңбектенді.

Осынау аспирантурадан басталған педагогикалық жалғызаяқ жолдың шежірелі ғұмырлық баянға айналарын кім білген. Енді бүгін қарап отырсақ, 1985-1989 жылдары аралығында отбасылық жағдайына байланысты Жезқазған педагогикалық институтында тәрбие жұмысы жөніндегі проректор болып істеген қызметін айтпағанда, Аймен Жексембайқызының бар ғылыми ғұмыры осы – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетімен біте қайнасып келеді екен. Осы жылдар ішінде білім ордасында болып жатқан өзгерістерге де, оның мәртебесінің

биіктегеніне де тікелей өзі куә. Әлемдік білім процестеріне қатысып жүрген оқу ордасының көптеген білім бағдарламаларына да Аймен Жексембайқызының қосқан үлесі аз емес.

2001 жылы «Университеттік білім беру жүйесінде болашақ мұғалімдердің кәсіби қызығушылығын қалыптастыру» (13.00.08. Кәсіптік білім берудің теориясы мен методикасы мамандығы бойынша) тақырыбында педагогика ғылымдарының кандидаты, ал 2007 жылы «Қазақстан Республикасындағы жоғары педагогикалық білім беру мазмұнының қалыптасуы және дамуы (1928-2005 ж.ж.)» (13.00.01 – Жалпы педагогика, педагогика және білім тарихы, этнопедагогика мамандығы бойынша) деген тақырыпта докторлық диссертация қорғаған педагог - ғалым жүзден астам ғылыми жарияланымдардың да авторы. Оқытушы ретінде жыл сайын оқытушылар қызметінің рейтингтік бағасының көрсеткішінде ылғи да ең жоғары бал көрсетіп келеді. Университеттің профессорлық-оқытушы құрамы мен студенттер арасында үлкен құрмет пен беделге ие.

Педагог-ғалымның біліктілік деңгейін көрсететін негізгі ісі оның дәріс оқу әдісі мен ұлттық тәрбиеден мол тәжірибесінің болуы. Сондықтан болар Аймен Жексембайқызы студенттерге ұлттық тәрбие беру ісіне бесенді қатысады. Педагогикадан студенттердің университеттік олимпиадаларын өткізуге әрдайым жауапты болып, белсенді қатысады. Жеке өзінің де авторлық бірнеше жобалары бар. Олардың ішінен «Жоғары оқу орындарында студенттерді тәрбиелеудің тұжырымдамасы» және «Студенттерге ұлттық тәрбие беру» атты дәрістер курсы дайындауға қатысқаны жеке әңгімеге арқау боларлық.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Аймен Жексембайқызы Қайдарова Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі қаржыландыратын бірнеше жобаға жетекші ғылыми қызметкер ретінде қатысты. Оның тікелей жетекшілік етуімен кандидаттық, докторлық диссертациялық және магистрлердің, студенттердің ғылыми ізденіс жұмыстары ылғи да

жоғары бағаға ие болады. Бірнеше жылдар бойы Абай атындағы ҚазҰПУ-дың диссертациялық кеңесінің мүшесі болған Аймен Жексембайқызы кеңес жұмысының сапасын жаңа деңгейге көтеруге өз үлесін қосты.

Қаламгерлік қызмет бойдағы таланттан, сөздің қадір-қасиетін құрметтей білуден басталады десек, Аймен Жексембайқызының қазіргі атқарып жүрген қызметіне ерекше тоқталуымызға тура келеді. Өйткені педагог-ғалымның әрі қаламгердің қоғамдық негізде университеттің ғылыми-методикалық «Хабаршы – Вестник» (Педагогикалық ғылымдар сериясы) журналын оншақты жыл шығарумен айналысып, жауапты редактор қызметін атқарды. 2011-2015 жылдары «Педагогика және психология» журналы Бас редакторының орынбасары қызметін мінсіз атқарды. Басылым Аймен Жексембайқызының табандылығының және жарияланып келе жатқан ғылыми мақалаларының сапалылығының арқасында кең танымал болды. Журнал ҚР Білім және ғылым саласындағы Бақылау комитеті ұсынған ғылым қызметінің негізгі нәтижелерін жариялауға арналған ғылыми басылымдардың тізіміне енгізілгендіктен, оған келіп түсетін мақалалардың да географиясы кеңейіп отыр. Сондықтан, алыс-жақын шетелдерден де көптеген маман-ғалымдар өз мақалаларын тұрақты түрде жариялатып жүр. Бұл өз кезегінде редакцияның бүкіл жауапкершілігін атқаратын Аймен Жексембайқызына қосымша міндет жүктейді деген сөз. Редакцияға келген мақалалардың бәрін оқып, ой елегінен өткізу әрі оларды сұрыптап, салалық тақырыптарға бөлу және бәріне рецензия әзірлеу Бас редактордың орынбасарының тікелей міндеті болып саналады. Бұл жағына келгенде ол кісі қамшы салдырмайтын нағыз төселген тәжірибелі редактор ретінде де биіктен көрініп жүр. Осы жұмысты ол кісі жалпы университеттік педагогика кафедрасында профессорлық лауазымымен қатар атқарып жүр. Қазіргі уақытта Ел Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Мәңгілік Ел» идеясы бойынша кафедраның оқытушы-профессорлық құрамы білім берудің жаңа бағдарламаларымен жұмыс істеуде. Сол үшін арнайы тұжырымдама, типтік

бағдарлама және қазақ және орыс тілдерінде «Мәңгілік ел» оқулығы әзірленіп, сабақтар өткізіліп жатыр. Ондағы басты мақсат болашақ мамандардың ұлттық сана-сезімін, патриотизмін, азаматтылығы мен әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру, студенттерге ұлттық тәрбие беру болып табылады. Алдағы уақытта осы пәнді еліміздің барлық жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына енгізу жөнінде үлкен жұмыстар атқарылуда. Осы жұмыстардың бәріне де профессор Аймен Қайдарова белсене араласып жүр.

Әрине атқарған қызметінің, қоғамға сіңірген еңбегінің жемісін көрудің өзі бір бақыт екені талас тудырмайтын ақиқат. Педагог-ғалым Аймен Жексембайқызының да еліміздің білім беру жүйесіндегі осынау көпжылдық педагогтық шығармашылық еңбегі елеусіз де емес екен. Бірнеше мәрте университет ректоратының, ҚР Білім және ғылым министрлігінің алғыстарымен, Құрмет грамоталарымен, «Еңбек ардагері», «Қазақстан Республикасының ғылымы дамуындағы еңбегі үшін» және «Білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгілерімен марапатталған.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, МАНПО академигі, 140-қа жуық елімізде және алыс-жақын шетелдерде жарық көрген ғылыми жарияланымдардың, 2 монографияның, 2 оқулықтың (соавторлықпен), 2 оқу және 2 оқу-әдістемелік құралдардың, сондай-ақ 5 электронды оқулықтың авторы Аймен Қайдарова адал жар, ұл мен қыздың анасы және бірнеше немеренің ардақты әжесі де.

Аймен Жексембайқызы отбасында да бақытқа кенеліп отыр. Құдай қосқан өмірлік серігі – Рүстем Қайдаров елімізге белгілі азамат. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының және Ұлттық қауіпсіздік қызметі саласында ұзақ жылдар басшылық қызметтер атқарған генерал шенінде бүгінде Қазақстанның Републикалық Қоғамдық генералдар кеңесін басқарады. Ерлі-зайыпты Аймен мен Рүстем Қайдаровтар жуырда өздерінің жарты ғасырлық Алтын тойларын атап өтті. Мұның өз адам үшін үлкен бақыт емес пе! Ендеше профессор Аймен Жексембайқызына бақытыңыз ұзағынын болсын деген тілек айтамыз.

Туған күнімен құттықтаймыз!
Педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Дамина Дисингалеевна Шайбакованы

Поздравляем с Днем рождения!
Доктора педагогических наук, профессора

Дамину Дисингалеевну Шайбакову

Happy birthday!
Doctor of pedagogical sciences, professor

Damina Shaibakova

ТРУДОМ И ЗНАНИЕМ

Говорить и писать о личности – человеку, личности ученого одинаково и трудно, и легко. Трудно, потому что нужно вычленить главное, не упустив самого важного, значимого, что выковало характер. Легко, потому что такие люди к себе магически притягивают, они харизматичны.

Дамина Дисингалеевна Шайбакова именно из категории таких людей. Судите сами. Родилась в многодетной рабочей семье в затерянном военном городке Оренбургской степи. Рано потеряла отца. В школе, в отличие от благополучных офицерских детей, всегда одетых с иголки, нарядами не блистала, но всегда выделялась высокой мотивацией к учебе, стремлением познать больше, чем школьная программа, трудолюбием, разносторонностью интересов. Когда встал вопрос о поступлении в университет, решила, что это будет только химфак, но в конечном итоге – мама была категорически против химии – выбрала филфак КазГУ им. С.М. Кирова. Жила в студенческом общежитии, получала, хотя и повышенную стипендию, но ее на все не хватало, поэтому приходилось подрабатывать. Уже тогда начала активно заниматься исследовательской работой и победила в середине 1970-х в республиканском конкурсе на лучшую студенческую научную работу. Несмотря на то, что специализировалась по лингвистике, завоевывала потом дипломы, на других конкурсах и конференциях в основном по русской литературе. А химия была забыта.

По окончании университета в 1978 году, отклонив ряд предложений других вузов, поехала по распределению в недавно образованный Жезказганский пединститут, в совершенно незнакомый край с суровым климатом, но закаленными людьми, на целых 15 лет связав свою судьбу с этим гостеприимным городом. Именно там прошла все ступени педагогической работы: от простого преподавателя кафедры русского языка до доцента, являлась ученым секретарем вуза. Родила сына – в 1980 г. Имея кроху сына, поступила в аспирантуру, победила в конкурсе молодых ученых в 1983 году. В 1984 году перенесла

тяжелый недуг, грозивший ее жизни, и сложную операцию в Москве. Невзирая на это и благодаря своему жизнелюбию, воле и целеустремленности, в 1986, окончив аспирантуру КазГУ, защитила кандидатскую диссертацию на тему: «Поэтическая семантика сравнений (на материале романов Л.Леонова)». До сих пор с большой признательностью и благодарностью Дамина Дисингалеевна вспоминает своих научных руководителей профессора Джилкибаева Берика Магисовича и, к сожалению, ныне покойную доцента Михайлову Валентину Семеновну.

В том же знаменательном для нее 1986 году родила второго сына Дамина Дисингалеевна.

В 1993 году переехала с семьей в Алматы. Была принята на кафедру общего и русского языкознания в КазУМО и МЯ (бывший иняз). В трудные и безденежные 90-е подрабатывала почасовиком в разных вузах города, преподавала русский язык иностранцам в филиалах международных банков и диппредставительствах в Алматы. Здесь как-раз-таки и зародился интерес к проблемам социальной лингвистики, межкультурной коммуникации и в целом социально-языковой контактологии, что во многом определило выбор темы докторской диссертации. Она писалась трудно, долго, не без внешних препон: тема неконъюнктурная, требующая корректного подхода, пережитая квартирная кража, когда был украден компьютер с практически готовой диссертацией, ее восстановление по рукописям и т.д. Тогда помогли коллеги и наставники З.К. Ахметжанова, С.Е. Исабеков, М.Р. Кондубаева, они убедили не опускать руки, восстановить проделанную работу и продолжить писать дальше. Научный её консультант А.Е. Карлинский, профессор вздохнул: «Вы у меня первая докторантка, будет очень жаль, если оставите диссертацию». Это было сильнее всех аргументов. Через три года после случившегося работа была завершена. Защита докторской диссертации на тему «Функционирование неорганического языка в поли-

этническом обществе (на примере русского языка в Казахстане)» по специальности «Теория языка» успешно прошла в диссовете КазУМО и МЯ в 2006 году. Международные отзывы о диссертации были положительными. Среди тех, кто прислал отзывы об автореферате, известные ученые В.М.Алпатов, Л.П.Крысин, А.Д.Дуличенко, Е.Протасова, Х.Пфандль и др. Монографию, созданную на основе докторской диссертации, запросили университеты многих библиотек ближнего и дальнего зарубежья, в т.ч. Японии, США и др. Рецензии на нее опубликованы в российском журнале «Вопросы филологии» (рецензент В.М.Алпатов), международном журнале «Russian Linguistics» (рецензент А.Д. Дуличенко).

Дамина Дисингалиевна всегда очень тепло и эмоционально говорит о тех, кто направил ее научные изыскания именно в эту область языкознания: о профессоре Копыленко Моисее Михайловиче и профессоре Карлинском Абраме Ефремовиче, ученых с большой буквы, к сожалению, ныне покойных.

В 2008 году Д.Шайбаковой предложили возглавить кафедру журналистики университета «Туран». Ей пришлось практически заново осваивать новую область знания и с этим она, с присущей ей скрупулезностью, а главное профессионализмом, справилась. Одновременно работала в диссовете КазУМО и МЯ, была ученым секретарем.

Занимаясь педагогической и организаторской деятельностью, она никогда не оставляла науку: выступала с докладами на различных научных конференциях и симпозиумах в Казахстане, России, Украине, Кыргызстане, Эстонии, Финляндии, Болгарии, Германии, Испании, Италии, участвовала в международных проектах. Работа в одном из них – по проблемам языковой политики и формирования идентичности – и привела к приглашению

Д.Шайбакова (по инициативе германской стороны) в 2011г. на должность профессора в Гиссенский университет им. Густава Либиха в Германии, где она успешно преподавала 2 года курсы по социолингвистике, межкультурной коммуникации, социально-языковой контактологии др., руководила бакалаврскими работами студентов выпускных курсов.

По возвращении в Алматы начала работать в КазНПУ им.Абая. Сейчас она профессор кафедры русского языка и литературы, руководит магистерскими и докторскими диссертациями, руководит научным проектом, финансируемым МОН РК.

Выпустила монографии «Социально-языковая контактология», «Жизнь языка в культуре, обществе, политике». А в целом библиография ее трудов включает более 130 статей, опубликованных в авторитетных научных сборниках в разных странах. Дамина Дисенгалеевна – хорошая хозяйка. У нее любящий муж, с которым уже около 40 лет вместе, благодаря поддержке которого она и сумела добиться в жизни того, что имеет. Гордится своими сыновьями и тремя внуками. У нее есть преданные друзья, их не так много, потому что разборчива в выборе – она с теми, кого ценит по мерилу порядочности, уму и человеческим качествам, всегда открыта в общении, чуткая, добрая и отзывчивая на чужую беду или радость, словом, надежный человек. В свободное время, а оно у нее выпадает крайне редко, она с удовольствием вместе с внуками копается в земле на даче – дачу любит. Там же по ночам, если удастся, работает. В планах – освоение и достижение новых научных горизонтов знания.

Единственное, о чем жалеет, что в сутках всего 24 часа, а так хочется многое еще успеть сделать.

М.Р. Кондубаева, д.п.н., профессор кафедры русского языка и литературы
Института филологии КазНПУ им. Абая
К.С. Бузаубагарова, д.филол.н., профессор
кафедры русского языка и литературы
Института филологии КазНПУ им. Абая

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Абдуллаева Перизат Тұрарқызы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы «Педагогика және психология» мамандығының 1 курс докторанты, abdullaeva_perizat@mail.ru

Абсатова Марфуга Абсатовна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Айтбаева Айгүлім Боранғалиевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті жанындағы ҚР БҒМ жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің РОӘК «Білім» тобындағы мамандықтары бойынша Оқу-әдістемелік бірлестігінің Ғалым-хатшысы

Ауталипова Елнура Нурлановна – PhD докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, yelsunnyray@gmail.com

Ахтаева Надия Сейлхановна – психология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, nadiyans@mail.ru

Аязбаева Асемгүль Темирхановна – әлеуметтану ғылымдарының магистрі, Қазақстан тарихы және жалпы білім беру пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ гуманитарлық-заң университеті, Ayazbayeva@mail.ru

Әбдіғапбарова Ұлжарқын Мүсілімқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Баймуханбетов Бағдат Мухтарович – философия докторы (PhD), аға оқытушы, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Бекбулатова Индира Усейновна – педагогикалық ғылымдар кафедрасының докторанты, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. Indi_bek@mail.ru

Беркимбаев Камалбек Мейірбекұлы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, kamalbek.berkimbaev@aeu.edu.kz

Вьюшкова Екатерина Александровна – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, Қазақстан тарихы және жалпы білім беру пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ гуманитарлық-заң университеті, vyushkova@mail.ru

Давлеткалиева Елизавета Султановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент міндетін атқарушы, «Өрлеу» біліктілікті арттыру Ұлттық орталығы, АҚ педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, Ақтөбе облысы бойынша, e-mail: liza_davletkali@mail.ru

Діністанова Балауса Қанатбайқызы – химия ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Dinistanova@mail.ru

Есіркепова Индира Ербатырқызы – шетел азаматтарына арналған филологиялық мамандықтар кафедрасының магистрі, оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Жардемова Ақмарал Бақтыбайқызы – аға оқытушы, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, zhardemova.akmaral@mail.ru

Жолтаева Кулпаш Жолтаевна – жалпы білім беру менеджмент кафедрасының доценті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Иманкулова Софья Копесбаевна – биология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті botanika_zoologia@mail.ru

Исабекова Гулнур Болатбекқызы – PhD докторант, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, gulnur_taraz@mail.ru

Искакова Парида Қуандықовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогикалық ғылымдар кафедрасының доценті міндетін атқарушы, Х.А.Ясави атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Fari_77@mail.ru

Карманова Жанат Алпысовна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, karmanovazh@mail.ru

Касен Гүлмира Амановна – кандидат педагогических наук, и.о. профессора кафедры педагогики и образовательного менеджмента, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, gulmira.kasen@kaznu.kz

Қасымова Рашида Таукеловна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, орыс филология және әлем әдебиеті кафедрасының профессоры, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, rashida-kas@mail.ru

Керимбаева Ботагөз Талғатқызы – PhD докторы, педагогикалық ғылымдар кафедрасының доцент м.а., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Kerimbaevabota@mail.ru

Көкшеева Зайни Таласқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Zaini-1964@mail.ru

Колесникова Галина Афанасьевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, музыкалық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, kolesnikovaga@mail.ru

Конысбаева А.Б. – жалпы және қолданбалы психология кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, kb_aliya@mail.ru

Кудьярова Жанар Баймаханқызы – химия ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, zhanar_kudyarova@mail.ru

Құлданов Наурыз Талғатұлы – І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, «Музыкалық білім» мамандық бойынша магистранты, naurizartvokal@mail.ru

Кульбаева Бакыт Сагиндыковна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент міндетін атқарушы, Ақтөбе С.Баишев атындағы Университеті, e-mail: kulbaeva-1972@mail.ru

Кульманова Шолпан Бурибаевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қыздар мемлекеттік педагогикалық университеті

Кусанова Анипа Ерланқызы – магистрант, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

Манашова Гүлмира Нурлановна – педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, g_n_manawova@mail.ru

Машанова Сания Медетбековна – кандидат педагогических наук, профессор кафедры иностранных языков и переводческого дела, Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова, saniya.mashanova@mail.ru

Момбек Әлия Әнуарбекқызы – педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, aliya_mombek@mail.ru

Мороз Светлана Анатольевна – Азаматтық қорғау саласы басқармасындағы ғылыми-зерттеу зертханасының ізденушісі, Украинаның Ұлттық азаматтық қорғаныс университеті, ra_ekma@yahoo.com

МуздыбаеваКарлыгаш Каманаевна – география ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, mkk77@mail.ru

Мулдашева Багдашжан Кадыржановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент міндетін атқарушы, Хромтау тау-кен техникалық колледжі, e-mail: bagdash_PL@mail.ru

Мұратбаева Гүлнар Абылқасымқызы – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті Жалпы педагогика кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының докторы, доцент, muratbaeva11@mail.kz

Мұсабекова Гүлнар Тәжібайқызы – Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті педагогикалық ғылымдар кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Түркістан қаласы, gulnar.hanum22@mail.ru.

Мұталиев Бекарыс Тұрдықұлұлы – магистр, «Сырдария» университеті, Жетісай қаласы.
Мынбаева Бахыт Насыровна – биология ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет: bmynbayeva@gmail.com

Мырзабек Лесбек Әліпұлы – «Сырдария» университеті доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Жетісай қаласы.

Мухамеджанова Айсұлу Нұрланқызы – «6M010300 – Педагогика және психология» мамандығының 2 курс магистранты, педагогика және психология кафедрасы, Педагогика және психология институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Наурызбаева Рахат Наурызбайқызы – «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты. rahata44@mail.ru

Небылица Василий Васильевич – резерв полковник, ҚҚ «Нұрсұлтан Назарбаев Білім Қоры» филиалының мамандандырылған «Арыстан» мектебінің негізгі әскери дайындық оқытушысы
Николаева Людмила Анатольевна – педагогика ғылымының кандидаты, аға оқытушы, Т.Жургенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

Нишанбаева Сабира Зетбековна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің докторанты

Өмірзақова Ләззат Қайыржанқызы – аға оқытушы, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,

Сейилбекова Несібелі – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 1 курс магистранты, Философия және саясаттану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Таженова Гульсара Сериковна – педагогика және психология кафедрасының докторанты, педагогика және психология институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, karakulovagulsara@bk.ru.

Тасова Асель Баймурзаевна – Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. «Педагогикалық ғылымдар» кафедрасының докторанты, asel.tasova@mail.ru

Тауланов Сабит Сауменович – резервтік генерал-майор, педагогика ғылымдарының докторы, доцент, ҚҚ «Нұрсұлтан Назарбаев Білім Қоры» филиалының басшысы, мамандандырылған «Арыстан» орта мектебі

Тоқтарова Толқын Жәнибекқызы – филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, toktarova_tolkin@mail.ru

Тұрғынбаева Ботагүл Алтаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика және психология институты, педагогика және психология кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, botagul53@mail.ru.

Садвакасова Зухра Маратқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика және менеджмент кафедрасының доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, zuhra76@mail.ru.

Семенова Лариса Александровна – педагогикалық ғылымдардың кандидаты, Инновациялық Еуразия университетінің профессоры, laresa1964@inbox.ru

Усенбаева Шынар Мырзабайқызы – №4 С.Сейфуллин атындағы мектеп – лицей, ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

Үсенова Аида Қажымұханқызы – І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, педагогика және психология факультеті, музыкалық білім кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, a.ussenova@bk.ru

Үсенова Ақкенже Мұқанқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика және психология институты, педагогика және психология кафедрасының докторанты, akkenzhe_08@mail.ru

Хамзина Шолпан Шапиевна – педагогикалық ғылымдардың кандидаты, Инновациялық Еуразия университетінің профессоры, khamzina_64@mail.ru

Шайгозова Жанерке Наурызбаевна – педагогикалық ғылымдардың кандидаты, аға оқытушы, Өнер, мәдениет және спорт институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Шайбакова Дамина Дисинғалиқызы – филология ғылымдарының докторы, орыс тіл және әдебиеті кафедрасының профессоры, филология институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, damina@rambler.ru

Шанинов Арман – 2 курс магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті armanshaninov@mail.ru

Шарифзянова Кадрия Шаякатовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, білім беру қызметкерлерінің біліктілігін арттыру және қайта даярлау жөніндегі орталықтың аға оқытушысы, Қазан федералды университеті, Қазан қаласы, Татарстан

Шарзадин Әділзада Магруппбекұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Шолпанқұлова Гүлнар Кеңесбекқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, педагогика және психология кафедрасы, Педагогика және психология институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Штретер Юлия Николаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, білім беру қызметкерлерінің біліктілігін арттыру және қайта даярлау жөніндегі орталықтың профессордың міндетін атқарушы, Қазан федералды университеті, Қазан қаласы, Татарстан, juliaschreter@mail.ru

НАШИ АВТОРЫ

Абдуллаева Перизат Тураровна – докторант 1 курса специальности «Педагогика и психология» кафедры педагогики и образовательного менеджмента, Казахский национальный университет имени аль-Фараби abdullaeva_perizat@mail.ru

Абсатова Марфуга Абсатовна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Айтбаева Айгулим Борангалиевна – кандидат педагогических наук, профессор, ученый секретарь Учебно-методического объединения по группе специальностей «Образование» Республиканской учебно-методической секции на базе Казахского национального педагогического университета имени Абая

Ауталипова Елнура Нурлановна – PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, yelsunnyray@gmail.com

Ахтаева Надия Сейлхановна – доктор психологических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, nadiyans@mail.ru

Аязбаева Асемгуль Темирхановна – магистр социальных наук, старший преподаватель кафедры истории Казахстана и общеобразовательных дисциплин, Казахский гуманитарно-юридический университет, Ayazbayevaa@mail.ru

Абдиганбарова Улжаркын Муслимовна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Баймуханбетов Багдат Мухтарович – доктор философии (PhD), старший преподаватель, Международный казахстанско-турецкий университет имени Х.А.Ясауи

Бекбулатова Индира Усейновна – докторант кафедры педагогические науки, Международный казахско-турецкий университет имени К.А. Ясауи. Indi_bek@mail.ru

Беркимбаев Камалбек Мейирбекулы – доктор педагогических наук, профессор, Международный казахско-турецкий университет имени К.А.Ясауи kamalbek.berkimbaev@aeu.edu.kz

Вьюшкова Екатерина Александровна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры истории Казахстана и общеобразовательных дисциплин Казахского гуманитарно-юридического университета, vyushkova@mail.ru

Давлеткалиева Елизавета Султановна – кандидат педагогических наук, и.о. доцент, Филиал Акционерного Общества «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу», институт повышения квалификации педагогических работников по Актюбинской области, liza_davletkali@mail.ru

Динистановна Балауса Канатбайкызы – кандидат химических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Dinistanova@mail.ru

Есиркепова Индира Ербатыровна – магистр, преподаватель кафедры филологических специальностей для иностранных граждан, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Жардемova Акмарал Бактыбаевна – старший преподаватель, Западно-Казахстанский государственный университет имени М.Утемисова, zhardemova.akmaral@mail.ru

Жолтаева Кулпаш Жолтаевна – доцент кафедры общеобразовательного менеджмента, Казахский национальный университет имени аль-Фараби

Иманкулова Софья Копесбаевна – кандидат биологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, botanika_zoologia@mail.ru

Исабекова Гулнур Болатбековна – PhD докторант, Международный казахстанско-турецкий университет имени Х.А. Ясави, gulnur_taraz@mail.ru

Искакова Парида Куандыковна – кандидат педагогических наук, и.о. доцента кафедры педагогические науки, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, Fari_77@mail.ru

Карманова ЖанатАлпысовна – доктор педагогических наук, профессор, Карагандинский государственный университет имени Е.А.Букетова, karmanovazh@mail.ru

Касен Гульмира Амановна – кандидат педагогических наук, и.о. профессора кафедры педагогики и образовательного менеджмента, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, gulmira.kasen@kaznu.kz

Касымова Рашида Таукеловна – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры русской филологии и мировой литературы, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, rashida-kas@mail.ru

Керимбаева Ботагоз Талгатовна – PhD доктор, и.о. доцента кафедры педагогические науки, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, Kerimbaeva-bota@mail.ru

Көкшеева Зайни Таласовна – кандидат педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Zaini-1964@mail.ru

Колесникова Галина Афанасьевна – кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой музыкальных дисциплин, Северо-Казахстанский государственный университет имени М.Козыбаева, kolesnikovaga@mail.ru

Коньсбаева Алия Босегеновна – старший преподаватель кафедры прикладной психологии, Казахский национальный педагогический университет им. Абая, kb_aliya@mail.ru

Кудьярова Жанар Баймаханқызы – кандидат химических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, zhanar_kudyarova@mail.ru

Кулданов Наурыз Талгатович – магистрант специальности 6M060100 – Музыкальное образование, Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, naurizartvokal@mail.ru

Кульбаева Бакыт Сагиндыковна – кандидат педагогических наук, и.о. доцент, Актюбинский университет имени С.Баишева, kulbaeva-1972@mail.ru

Кульманова Шолпан Бурибаевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский государственный женский педагогический университет

Кусанова Анипа Ерланқызы – магистрант, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова, a.kussanova@gmail.com

Манашова Гульмира Нурлановна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Карагандинский государственный университет имени Е.А.Букетова, g_n_manawova@mail.ru

Машанова Сания Медетбековна – кандидат педагогических наук, профессор кафедры иностранных языков и переводческого дела, Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова, saniya.mashanova@mail.ru

Момбек Алия Ануарбековна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, aliya_mombek@mail.ru

Мороз Светлана Анатольевна – соискатель научно-исследовательской лаборатории управления в сфере гражданской защиты, Национальный университет гражданской защиты Украины, ga_ekma@yahoo.com

Муздыбаева Карлыгаш Каманаевна – кандидат географических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, mkk77@mail.ru

Мулдашев Багдашжан Кадыржановна – кандидат педагогических наук, и.о. доцент, директор Хромтауского горно-технического колледжа, bagdash_PL@mail.ru

Муратбаева Гулнар Абылкасымовна – доктор педагогических наук, доцент, Казахский государственный женский педагогический университет, muratbaeva11@mail.kz

Мусабекова Гульнар Тажибаевна – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогических наук, Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Яссауи, gulnar.hanum22@mail.ru

- Муталиев Бекарыс Турдыкулович** – магистр, университет «Сырдария», г.Жетысай.
- Мынбаева Бахыт Насыровна** – кандидат биологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, bmynbayeva@gmail.com
- Мырзабек Лесбек Алипович** – доцент университета «Сырдария», кандидат педагогических наук, г. Жетысай
- Мухамеджанова Айсулу Нурлановна** – магистрант 2 курса специальности 6M010300 – Педагогика и психология кафедра педагогики и психологии, Институт педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая
- Наурызбаева Рахат Наурызбаевна** – доктор педагогических наук, доцент, Филиал Акционерного общества «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» институт повышения квалификации педагогических работников Кызылординской области Республики Казахстан.
- Небылица Василий Васильевич** – полковник запаса, преподаватель начальной военной подготовки Филиала ОФ «Фонд образования Нурсултана Назарбаева», Специализированный лицей «Арыстан»
- Николаева Людмила Анатольевна** – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова
- Нишанбаева Сабира Зетбековна** – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая
- Сейилбекова Несибели** – магистрант 1 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание», факультет философии и политологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби
- Таженова Гульсара Сериковна** – докторант кафедры педагогики и психологии, института педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, karakulovagulssara@bk.ru.
- Тасова Асель Баймурзаевна** – докторант кафедры педагогические науки, Международный казахско-турецкий университет им. К.А. Ясауи., asel.tasova@mail.ru
- Тауланов Сабит Сауменович** – генерал-майор запаса, доктор педагогических наук, доцент, начальник Филиала ОФ «Фонд образования Нурсултана Назарбаева», Специализированный лицей «Арыстан»
- Токтарова Толкын Жанибековна** – кандидат филологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, toktarova_tolkin@mail.ru
- Тургынбаева Ботагуль Алтаевна** – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии, института педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, botagul53@mail.ru.
- Садвакасова Зухра Маратовна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и образовательного менеджмента Казахского национального университета имени аль-Фараби, zuhra76@mail.ru
- Семенова Лариса Александровна** – кандидат педагогических наук, профессор, Инновационный Евразийский университет, laresa1964@inbox.ru
- Усенбаева Шинар Мырзабаевна** – учитель английского языка, школа-лицей №4 имени С.Сейфуллина,
- Умирзакова Ляззат Кайыржановна** – старший преподаватель, Западно-Казахстанский государственный университет имени М.Утемисова,
- Усенова Аида Кажмухановна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры музыкального образования факультета педагогики и психологии, Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова, a.ussenova@bk.ru
- Усенова Аккенже Мукановна** – докторант кафедры педагогики и психологии Института педагогики и психологии Казахского национального педагогического университета имени Абая, akkenzhe_08@mail.ru

Хамзина Шолпан Шапиевна – кандидат педагогических наук, профессор Инновационного Евразийского университета, khamzina_64@mail.ru

Шайгозова Жанерке Наурызбаевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Институт искусств, культуры и спорта, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Шайбакова Дамина Дисингалеевна – доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка и литературы Института филологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, damina@rambler.ru

Шанинов Арман – магистрант 2 курса, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, armanshaninov@mail.ru

Шарифзянова Кадрия Шяукатовна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель Приволжского Межрегионального центра повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования, Казанский (Приволжский) федеральный университет

Шарзадин Адилзада Магруппбекович – кандидат педагогических наук, доцент, Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

Шолпанкулова Гульнар Кенесбековна – кандидат педагогических наук, профессор, кафедра педагогики и психологии, Институт педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Штрегер Юлия Николаевна – кандидат педагогических наук, и.о.профессор, Приволжский Межрегиональный центр повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования, «Казанский (Приволжский) федеральный университет, juliaschtreter@mail.ru

OUR AUTHORS

Abdullaeva Perizat Turarovna – al-Farabi Kazakh National University, Chair of pedagogy and educational management, doctoral student of 1 year course of specialty “Pedagogy and psychology”, abdullaeva_perizat@mail.ru

Absatova Marfuga – doctor of pedagogical sciences, professor of Abai Kazakh National Pedagogical University

Aitbayeva Aigulim – candidate of pedagogical sciences, professor, academic Secretary of the Academic-methodological Association on group of specialties “Education” Republican educational-methodical section on the basis of Abai KazNPU

Autalipova Yelnura Nurlanovna – PhD student, al-Farabi Kazakh National University, yelsunnyray@gmail.com

Akhtayeva Nadiya Seilkhanovna – Doctor of Psychological Science, Professor, al-Farabi Kazakh National University, nadiyans@mail.ru

Ayazbayeva Assemgul Temirkhanovna – master of social sciences, senior teacher of the chair of History of Kazakhstan and general disciplines, KAZGUU university, Ayazbayevaa@mail.ru

Abdigapbarova Ulzharkin – doctor of pedagogical sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University

Baimukhanbetov Bagdat – PhD, senior lecturer, H.A.Yasawi International Kazakh-Turkish University

Bekbulatova Indira Useynovna – Kh.A. Yasawi International Kazakh-Turkish university, Doctoral student of the chair of pedagogical sciences, Indi_bek@mail.ru

Berkimbayev Kamalbek Meyirbekuly – Kentau, K.A. Yasawi International Kazakh-Turkish university, Director of the institute of Kentau, doctor of pedagogical sciences, professor. kamalbek.berkimbaev@aeu.edu.kz

Davletkaliyeva Yelizaveta Sultanovna – candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor Branch of JSC «National Centre of professional development «Orleu» Institute for professional development of teachers for Aktobe region, e-mail: liza_davletkali@mail.ru

Dinistanova Balaussa Kanatbaikizi – candidate of chemistry sciences, al-Farabi Kazakh National University, Dinistanova@mail.ru

Zhardemova Akmaral Baktiybaevna – senior teacher, M. Utemisov, West Kazakhstan state university zhardemova.akmaral@mail.ru

Zholtayeva Kulpash – associate professor of the Chair of general educational management, al-Farabi Kazakh National University

Imankulova Sofya – candidate of biological sciences, professor Abai KazNPU, botanika_zoologia@mail.ru

Issabekova Gulnur Bolatbekovna – PhD student, H.A.Yassawi, International Kazakh- Turkish University gulnur_taraz@mail.ru

Iskakova Parida – Associate professor of the chair «Pedagogical sciences», Kh.A. Yasawi International kazakh-turkish university. Fari_77@mail.ru

Karmanova Zhanat – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, the Karaganda state university named after E.A.Buketov, karmanovazh@mail.ru

Kassen Gulmira – candidate of pedagogical sciences, the acting professor of the Chair of pedagogics and educational management of al-Farabi Kazakh National University, gulmira.kasen@kaznu.kz

Kassymova Rashida – doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the chair of Russian philology and world literature, al-Farabi Kazakh National University rashida-kas@mail.ru

Kerimbayeva Botagoz Talgatovna – Associate professor of department «Pedagogical sciences», Kh.A. Yasawi International kazakh-turkish university. Kerimbaeva-bota@mail.ru

Koksheeva Zaini – Caspian state university of technologies and engineering named after S. Yessenov, Aktau City, Kazakhstan, Zaini-1964@mail.ru

Kolesnikova Galina – candidate of pedagogical sciences, associate professor of department “Musical disciplines” of the North-Kazakhstan State University named after Manash Kozybayev, kolesnikovaga@mail.ru

Konysbayeva Aliya – Abai KazNPU, senior lecturer of the Chair of General and Applied Psychology, kb_aliya@mail.ru

Kudyarova Zhanar – Candidate of Chemistry Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, zhanar_kudyarova@mail.ru

Kuldanov Nauriz – master of Music education, Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, naurizartvokal@mail.ru

Kulbayeva Bakhit – Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor Aktobe University named after S. Baishev e-mail: kulbaeva-1972@mail.ru

Kulmanova Sholpan – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh State Women’s Pedagogical University

Kussanova Anipa – master’s degree student, T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, a. kussanova@gmail.com

Manashova Gulmira – Magister of Pedagogical Sciences, Karaganda state university named after E.A. Buketov, g_n_manashova@mail.ru

Mashanova Saniya – candidate of pedagogical sciences, associate professor of the chair of foreign languages and translation studies of the Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, saniya.mashanova@mail.ru

Mombek Aliya – candidate of pedagogical sciences, associate professor of Abai Kazakh National Pedagogical University, aliya_mombek@mail7ru

Moroz Svetlana – Seeker of Science and Research Laboratory for Management in the Field of Civil Protection, National University of Civil Protection of Ukraine
ra_ekma@yahoo.com

Muzdibayeva Karligash – candidate of geographical sciences, associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, mkk77@mail.ru

Muldasheva Bagdashzhan – Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, Chromtau Mining and Technical College, e-mail: bagdash_PL@mail.ru

Muratbayeva Gulnar – Kazakh State Women’s Pedagogical University, Head of the Chair General Pedagogy, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, muratbaeva11@mail.kz

Mussabekova Gulnar – doctor of pedagogical sciences, professor of the chair of pedagogical sciences, Kh.A. Yasawi International Kazakh-Turkish University, gulnar.hanum22@mail.ru.

Mutaliev Bekaris – master of Pedagogical sciences, “Sirdariya” university, Zhetisai town.

Mynbayeva Bakhyt – candidate of biological sciences, professor, Kazakh National 1: bmynbayeva@gmail.com

Mirzabek Lesbek Alipovich – “Sirdariya” university, candidate of pedagogical sciences, associate professor, Zhetisai town.

Mukhamedzhanova Aisulu Nurlanovna – 2st year course master student on specialty “6M010300 – Pedagogy and Psychology”, Chair of Pedagogy and Psychology, Institute of Pedagogy and Psychology, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Nebylica Vasilij Vasilevich – Colonel stock, teacher of basic military training specialized lyceum «Arystan» (Nursultan Nazarbayev Educational Foundation)

Nishanbayeva Sabira – doctoral (PhD) student of Abai KazNPU

Nauryzbayeva Rakhmat – doctor of pedagogical sciences, associate professor. Branch of JSC «NCPD «Orleu» institute for professional development of Kyzylorda region, Kazakhstan.

Nikolaeva Lyudmila – Candidate of pedagogical sciences, Senior teacher of T. Zhurgenov KazNAA

Sadvakassova Zukhra – candidate of pedagogical sciences, assistant professor of the Kazakh National University named after Al-Farabi, zuhra76@mail.ru

Semenova Larisa – candidate of pedagogical sciences, professor of Innovative Eurasian University, laresa1964@inbox.ru.

Shaygozova Zhanerke – PhD, Senior Lecturer, Institute of Arts, Culture and Sports Abay KazNPU

Khamzina Sholpan – candidate of pedagogical sciences, professor of the Innovative Eurasian University, khamzina_64@mail.ru

Shaibakova Damina – doctor of philology sciences, professor of the Chair of Russian language and Literature of the Abay Kazakh National Pedagogical University damina@rambler.ru

Shaninov Arman – 2 year course master's degree student, Abai Kazakh National Pedagogical University, armanshaninov@mail.ru

Sharzadin Adilzada – Candidate of Pedagogical Sciences, the Karaganda state university named after E.A. Buketov

Sholpankulova Gulnar – candidate of pedagogical sciences, professor, Chair of Pedagogy and Psychology, Institute of Pedagogy and Psychology, Abay Kazakh National Pedagogical University.

Seyilbekova Nesibeli – 1 year course master's student on the specialty “Social pedagogy and self-knowledge”, Faculty of Philosophy and Political Science, al-Farabi Kazakh National University

Sharifzyanova Kadriya – Candidate of Science, senior lecturer of Volga Region Center for Further Training and Professional Retraining, Kazan (Volga region) Federal university, Russian Federation, Republic of Tatarstan, Kazan.

Shtreter Juliya – Candidate of Science, assistant professor of Volga Region Center for Further Training and Professional Retraining, Kazan (Volga region) Federal university, Russian Federation, Republic of Tatarstan, Kazan

Tazhenova Gulsara Serikovna – doctoral student, Pedagogy and Psychology Institute, Pedagogy and Psychology Chair, Abai Kazakh National Pedagogical University, karakulovagulsara@bk.ru.

Tasova Asel Baymurzaevna – K.A. Yasawi International kazakh-turkish university. Doctoral student of the department “Jurisprudence”, asel.tasova@mail.ru

Taulanov Sabit – Major General stock, EdD, associate professor, member of the Academy of Military Sciences, Head of specialized lyceum «Arystan» (Nursultan Nazarbayev Educational Foundation)

Toktarova Tolkin – candidate of philological sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, toktarova_tolkin@mail.ru

Turgunbayeva Botagul – doctor of pedagogical sciences, professor Kazakh National Pedagogical University named after Abai, botagul53@mail.ru

Usenbayeva Shynar Myrzabaevna – №4 S.Seyfullin school – lyceum, teacher of English language.

Ussenova Aida Kazhmukhanovna – candidate of pedagogical sciences, associate professor of music education department, Pedagogy and Psychology faculty of Zhetysu State University named after I.Zhansugurov, a.usenova@bk.ru

Ussenova Akkenzhe Mukanovna – PhD student of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, akkenzhe_08@mail.ru

Umirzakova Lyazzat Kairzhanovna – senior teacher West-Kazakhstan state university named after M. Utemisov.

Vyushkova Yekaterina Aleksandrovna – candidate of pedagogical sciences, senior teacher of the Chair of History of Kazakhstan and general disciplines, KAZGUU UNIVERSITY, vyushkova@mail.ru

Yessirkepova Indira Erbatirovna – master, teacher of the Chair of philology specialties for foreign nationals, Institute of philology of the Kazakh National pedagogical university named after Abay

МАЗМҰНЫ

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Қасен Г.А., Сейилбекова Н.Ж. Репатрианттардың инкультурация үдерісі: салыстырмалы аспект	6
Штретер Ю.Н., Шарифзянова К.Ш., Наурызбаева Р.Н Ақпараттық білім беру аймағында жеке білімденудің траекториясын жобалау	19
Айтбаева А.Б., Шайгозова Ж.Н., Момбек А.А. Заманауи жағдайында көркем білім беруді инновациялық жобалау әдістемесі	23
Шайбакова Д.Д. Көптілді білім беретін ұйымдардың моделдері әдістемесі	28
Садвакасова З.М. ЖОО мамандарды даярлауда оқытудағы эвристикалық технологиялар	35
Хамзина Ш.Ш., Семенова Л.А. Жоғары кәсіби білім берудегі ғылыми-әдістемелерімен экологизация процесін қамтамасыз ету	44
Исабекова Г. Б. Көпмәдениетті жекетұлғаны қалыптастырудың компоненттері мен көрсеткіштері	53
Әбдіғапбарова Ұ.М., Баймуханбетов Б.М. Мұғалімдер лидер тұлғасының сипаттамасы	58
Тоқтарова Т. Ж. Полимәдениетті ортадағы гендерлік зерттеулер	64
Мороз С.А. ЖОО-ның еңбек әлеуеті мемлекеттік басқарудың нысаны ретінде	68
Шолпанқұлова Г.К., Мухамеджанова А.Н. Болашақ маманның креативтілігін дамыту мәселесінің зерттелу дәрежесі	77
Мынбаева Б.Н., Иманкулова С.К., Муздыбаева К.К., Шанинов А.А., Орта мектептер мен мамандырылған лицейлердегі белсенді оқыту әдістері: құрылымы және енгізу ерекшеліктері	81

Қолданбалы психология және психотерапия

Қасымова Р.Т. Орыс тілін оқыту барысында ынталандыруды қалыптастыру	86
Карманова Ж.А., Шарзадин А.М., Манашова Г.Н. Отбасынан тыс тәрбиеленген балалардың қоғаммен қарым-қатынасы	90
Ауталипова Е.Н., Ахтаева Н.С. Балалардың эмоциялық интеллект дамуына ата-аналардың әсері	96
Тұрғынбаева Б.А., Таженова Г.С. Заман талабында студенттердің медиа күзиреттілігін қалыптастыру	100
Мырзабек Л.Ә., Мүталиев Б.Т., Мұсабекова Г.Т. Студенттердің кәсіби өзін-өзі тәрбиелеуі	105

Білім берудің мәселелері мен келешегі

Тауланов С.С., Небылица В.В. Әскери дайындық үдерісінде болашақ офицерлердің кәсіби-құндылығын бағдарлау	
Діністанова Б.Қ., Нажипқызы М., Кудьярова Ж.Б. Жоғарғы мектептің оқу үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу	114
Николаева Л.А., Кусанова А.Е. Өскелең ұрпаққа хореографиялық тәрбие беру	118
Үсенова А.Қ., Құлданов Н.Т. Әлемдік білім беру кеңістігіндегі медиаоқыту түсінігіне көзқарастар	122

Давлеткалиева Е.С., Кульбаева Б.С., Мулдашева Б.К. Оқуды технологиялауды бағалаудың оқушылардың креативті дамуына ықпалы.....	127
Бекбулатова И., Тасова А., Мұратбаева Г.А., Беркимбаев К.М. Болашақ мұғалімдердің коммуникативтік әлеуетін қалыптастырудың мүмкіндіктері	132
Керимбаева Б.Т., Искакова П.К., Усенбаева Ш.М. Білім беру үдерісіндегі дәстүрлер мен инновациялардың арақатынасы.....	137
Есіркепова И.Е. Орыс тілі сабағында шетел студенттеріне сөйлеу этикет ережелерін оқыту	144
Аязбаева А.Т., Вьюшкова Е.А. Жеке тұлғаны қалыптастырудағы шарты ретінде педагогтың кәсіби құзыреттілігі	146
Көкшеева З.Т. Бастауыш мектептің оқу үрдісінде жеке тұлғаға бағыттап оқыту мәселесі	150
Абдуллаева П.Т. Еріктілер қызметі студенттердің әлеуметтік жауапкершілігін тәрбиелеу технологиясы ретінде	154
Қасен Г.А., Хадырбаева И.Е. Студенттердің шығармашылық әлеуетін жандандыру: оқудан тыс қызметтердің бүгінгі шындығы мен болашағы	162

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер

Машанова С.М. Классик ақындардың поэзиядағы үндестігі	171
Кульманова Ш.Б. Педагог және ғалымдар зерттеулерінде дәстүрлі музыка балалар тәрбиесі құралы ретінде	176
Абсатова М.А., Нишанбаева С. XI-XIX ғ. қазақ ағартушыларының мұрасындағы рухани-адамгершілік құндылықтар мәселесі	182
Қонысбаева А.Б. Қазақ халқының фольклорын зерттеу этнопсихологиялық аспектілері.....	186
Жардемова А.Б., Умирзакова Л.К. Жасөспірімдердің рухани мәдениетін қалыптастырудағы музыкалық үйірмелердің маңызы	190
Момбек А.А., Колесникова Г.А. Қазақстандағы музыкалық білім беруді зерттеудегі мәселелер	195
Жолтаева К.Ж. Отбасы мәртебесінің қоғамдағы рөлің арттыру мәселелері	201
Абсатова М.А., Үсенова А.М. Өзін-өзі дамыту тұлғаның әлеуметтік табыстылығының негізі ретінде.....	205

Мерейтоймен құттықтаймыз!

Қунантаева Күләш Қунантайқызын мерейтоймен құттықтаймыз!	210
Уманов Григорий Абрамовичті мерейтоймен құттықтаймыз!	218
Қараев Жауымбай Амантурлиұлын мерейтоймен құттықтаймыз!	221
Қайдарова Аймен Жексембайқызын мерейтоймен құттықтаймыз!	227
Шайбакова Дамина Дисингалееваны мерейтоймен құттықтаймыз!	230
Біздің авторлар	233
Авторлар назарына	250

СОДЕРЖАНИЕ

Методология и теория педагогики и психологии

Касен Г.А., Сейилбекова Н.Ж. Процесс инкультурации репатриантов: сравнительный аспект	6
Штретер Ю.Н., Шарифзянова К.Ш., Наурызбаева Р.Н. Проектирование индивидуальной образовательной траектории в условиях информационной образовательной среды	19
Айтбаева А.Б., Шайгозова Ж.Н., Момбек Э.Э. Методология инновационного проектирования художественного образования в современных реалиях	23
Шайбакова Д.Д. Модели организации билингвального образования	28
Садвакасова З.М. Эвристическая технология обучения в подготовке специалистов в вузе	35
Хамзина Ш.Ш., Семенова Л.А. Научно-методическое обеспечение процесса экологизации высшего профессионального образования	44
Исабекова Г. Б. Компоненты и показатели формирования поликультурной личности	53
Эбдігапбарова Ұ.М., Баймуханбетов Б.М. Характеристика личности учителя лидера	58
Токтарова Т.Ж. Гендерные исследования в поликультурном обществе	64
Мороз С.А. Система трудового потенциала вуза как объект государственного управления	68
Шолпанкулова Г.К., Мухамеджанова А.Н. Степень изученности проблемы развития креативности будущих специалистов	77
Мынбаева Б.Н., Иманкулова С.К., Муздыбаева К.К., Шанинов А.А. Активные методы обучения в средних школах и специализированных лицеях: содержание и особенности внедрения	81

Прикладная психология и психотерапия

Касымова Р. Т. Формирование мотивации обучения русскому языку	86
Карманова Ж.А., Шарзадин А.М., Манашова Г.Н. Взаимоотношения детей, воспитывающихся вне семьи с обществом	90
Ауталипова Е.Н., Ахтаева Н.С. Родительское влияние на развитие эмоционального интеллекта у детей	96
Турғынбаева Б.А., Таженова Г.С. Формирование медиакомпетенности студентов –веление времени	100
Мырзабек Л.А., Муталиев Б.Т., Мусабекова Г.Т. Профессиональное самовоспитание студентов	105

Проблемы и перспективы образования

Тауланов С.С., Небылица В.В. Профессионально-ценностное ориентирование будущих офицеров в процессе военной подготовки	110
Динистановна Б.К., Нажипкызы М., Қудыярова Ж.Б. Внедрение информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс высшей школы	114
Николаева Л.А., Кусанова А.Е. Хореографическое воспитание подрастающего поколения	118
Усенова А.К., Кулданов Н.Т. Подходы к пониманию медиаобразования в мировом образовательном пространстве	122
Давлеткалиева Е.С., Кульбаева Б.С., Мулдашева Б.К. Оценка влияния технологизации обучения на креативное развитие учащихся	127

Бекбулатова И., Тасова А., Муратбаева Г.А., Беркимбаев К.М. Возможности формирования коммуникативного потенциала будущих педагогов	132
Керимбаева Б.Т., Искакова П.К., Усенбаева Ш.М. Взаимосвязь традиции и инновации в образовательном процессе	137
Есиркепова И.Е. Обучение правилам речевого этикета на занятиях по русскому языку иностранных студентов	141
Аязбаева А.Т., Вьюшкова Е.А. Формирование личности педагога как условие профессиональной компетентности	146
Көкшеева З.Т. Проблема личностно-ориентированного обучения в начальных классах ...	150
Абдуллаева П.Т. Волонтерская деятельность как технология воспитания социальной активности студентов	154
Қасен Г.А., Хадырбаева И.Е. Активизация творческого потенциала студенческой молодежи: реалии и перспективы внеучебной деятельности.....	162

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Машанова С.М. Созвучие поэзии поэтов-классиков	171
Кульманова Ш.Б. Традиционная музыка как средство воспитания детей в исследованиях ученых и педагогов	176
Абсатова М.А., Нишанбаева С. Проблема духовно-нравственных ценностей в наследии казахских просветителей XI-XIX вв.	182
Конысбаева А.Б. Этнопсихологические аспекты исследования устного народного творчества казахского народа.....	186
Жардемова А.Б. Умирзакова Л.К. Значение музыкальных кружков в формировании духовной культуры подростков	190
Момбек А.А., Колесникова Г.А. К вопросу исследования музыкального образования в Казахстане	195
Жолтаева К.Ж. Вопросы повышения роли статуса семьи в обществе	201
Абсатова М.А., Усенова А.М. Саморазвитие как стержень социальной успешности личности.....	205

Поздравляем юбиляров

Поздравляем с юбилеем Кунантаеву Куляш Кунантаевну	210
Поздравляем с юбилеем Уманова Григорий Абрамовича	218
Поздравляем с юбилеем Караева Жауымбай Амантурлиевича	221
Поздравляем с юбилеем Кайдарову Аймен Джексембаевну	227
Поздравляем с юбилеем Шайбакову Дамину Дисингалеевну	230
Наши авторы	237
К сведению авторов	246

CONTENT

Methodology and theory of pedagogy and psychology

Kassen G.A., Seyilbekova N.Zh. Inculturation process of repatriates: a comparative aspect.....	6
Shtreter J.N, Sharifzyanova K.Sh., Nauryzbayeva R.N. Designing an individual educational trajectory in the conditions of the information educational environment.....	19
Aitbayeva A. B., Shaygozova Zh.N., Mombek A.A. Methodology innovation design art education in contemporary realities.....	23
Shaibakova D.D. Bilingual Education Organization Models.....	28
Sadvakassova Z.M. Heuristic training in development of specialists in higher education institution	35
Khamzina Sh., Semenova L. Development of scientific and methodological support of higher professional education greening process	44
Issabekova G. B. Components and indicators of the formation of a multicultural personality ...	53
Abdigapbarova U.M., Baimukhanbetov B.M. Characteristics of teacher leader personality ...	58
Toktarova T. Zh. Gender studies in a multicultural society	64
Moroz S.A. Labour potential system of institute of higher education as an object of state management.....	68
Sholpankulova G.K., Mukhamedzhanova A.N. The degree of scrutiny of the problems of development of creativity of future specialists	77
Mynbayeva B.N., Imankulova S.K., Muzdybayeva K.K., Shaninov A.A., Active teaching methods in a in secondary schools and specialized lyceum: content and features implementation	81

Applied psychology and psychotherapy

Kassymova R.T. Formation of motivation of training in Russian.....	86
Karmanova Zh., Sharzadin A., Manashova G. Relationship with the society of children raised outside the family.....	90
Autalipova Y.N., Akhtayeva N.S. The influence of parents on development of emotional intelligence among children.....	96
Turgunbayeva B.A., Tazhenova G.S. Formation of media competence among students – indication of time	100
Mirzabek L.A., Mutaliev B.T., Mussabekova G.T. Professional self-education of students .	105

Problems and prospects of education

Taulanov S.S., Nebylica V.V. Professional and valuable orientation of the future officers in the learning process of military training in a specialized lyceum «Arystan».....	110
Dinistanova B.K., Nazhipkyzy M., Kudyarova Zh.B. The introduction of information and communication technologies in the learning process of higher school	114
Nikolaeva L., Kussanova A. Chorographical education of the youngsters	118
Ussenova A.K., Kuldanov N.T. Approaches of understanding media education in world educational space	122
Davletkaliyeva Y.C., Kulbayeva B.C., Muldasheva B.K. Assessment of Influence of training technologization on creative development of pupils	127
Bekbulatova I., Tasova A., Muratbayeva G.A., Berkimbayev K.M. The possibility of forming communicative potential of future teachers.....	132

Kerimbayeva B.T., Iskakova P.K., Usenbayeva Sh.M. The interrelation of traditions and innovations in the educational process	137
Yessirkepova I.E. Education rules of speech etiquette in the russian language classroom for foreign students	141
Ayazbayeva A.T., Vyushkova Y.A. Forming of personality of teacher as condition of professional competence	146
Koksheeva Z. The problem of learner- centered education in the lower grades.....	150
Abdullaeva P.T. Volunteer activities of students as a technology education social activity	154
Kassen G.A., Khadyrbayeva I.E. Revitalization the creative potential of student youth: realities and prospects of nonlearning activity	162

Education, culture and art in the context of national idea “Mangilik El”

Mashanova S.M. Accordance of classic poets in poetics	171
Kulmanova Sh. Traditional music as a means of education of children in the researches of scientists and educators	176
Absatova M. A., Nishanbayeva S. The problem of spiritual and moral values in the heritage of the kazakh educators XI-XIX centuries.....	182
Konysbayeva A.B. Ethnopsychological aspects of the study of folklore of Kazakh people.....	186
Zhardemova A.B. Value of musical circles in the formation of the spiritual culture of the teenager	190
Mombek A.A., Kolesnikova G.A. To the question of research musical education in Kazakhstan	195
Zholtayeva K.Zh. Issues of increasing the role of family status in the society	201
Absatova M.A., Usenova A.M. Self-development as a core of the person’s social success...205	

We congratulate with anniversary!

Congratulate with anniversary of Kunantayeva Kulyash	210
Congratulate with anniversary of Umanov Grigoriy	218
Congratulate with anniversary of Karayev Zhauymbay	221
Congratulate with anniversary of Kaidarova Aimen	227
Congratulate with anniversary of Shaibakova Damina	230
Our authors	241
Information for Authors	252

Авторлар назарына!

«Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты білім берудің барлық өзекті мәселелеріне арналған ғылыми зерттеулердің жариялауы болып табылады. Журнал келесі айдарлардан тұрады: *білім берудің бүгінгі мәселелері; педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы; педагогикалық және психологиялық ғылым қоғамға; педагогика және психология тарихы; тәрбие мәселелері; қолданбалы психология және психотерапия; білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары.* Журнал жылына 4 рет шығады.

Журналға көлемі 5 беттен кем емес мақалалар қабылданады (автор туралы ақпаратты және қолданылған деректер тізімін есептемегенде).

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- ЭОЖ (Әмбебап ондық жіктеу);
- авторлардың толық аты-жөні (қазақ, орыс және ағылшын);
- мақаланың тақырыбы 3 тілде көрсетілуі керек (қазақ, орыс және ағылшын);
- аңдатпа (кегль – 12), (орысша – *Аннотация*, ағылшынша – *Abstract*) 50 сөзден кем болмауы керек (шетелдік авторлар мақалаларының аңдатпалары орыс және ағылшын тілдерінде), электрондық тәсілмен аударылған аңдатпалар қабылданбайды;
- түйін сөздер 3 тілде (орысша – *Ключевые слова* және ағылшынша – *Keywords*);
- мақала мәтіні Word мәтіндік редакторда, шрифті – Times New Roman, кегль – 14, аралығы – 1, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2,5 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1,5 см. Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек;
- қолданылған деректер тізімі (кегль – 12);
- авторлардың қызмет ететін мекемесінің, елінің, қаласының толық және атау септікте жазылуы тиіс;
- авторлардың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі (3 тілде), (қаз, орыс, ағыл.);
- авторлардың электрондық поштасы мен байланыс телефоны.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Мақаланы жариялау мәселесін редакция алқасы жан-жақты талдай отырып шешеді. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Авторға мақаланың қолжазбасы қайтарылмайды. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін.

Мақаланың бір беті басылу бағасы – 700 теңге, төлем ақы «Педагогика және психология» журналына «Мақала үшін төлем» деп университеттің мына есеп шотына аударылады: «Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті» ШЖҚ РМК, БЕК 16, СТН 600900529562, ДСК KZ17856000000086696 «Центр Кредит Банкі» АҚ АҚФ. Алматы қаласы БСК KСJBKZKX.

Мақала мәтінін журналдың келесі санында жариялау үшін компьютерден шығарылған түрін, электрондық нұсқасын (дискіде немесе флешкада) және төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010 Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13-үй немесе pedagogika@kaznu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпочта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакция алқасы

Құрметті оқырмандар!

«Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журнал Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынатын ғылыми баспалар тізбесіне енгізілген (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті төрағасының 2012 жылғы «10» шілдедегі № 1082 бұйрығына қосымша)

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: *современные проблемы образования; методология и теория педагогики и психологии; педагогическая и психологическая наука – обществу; история педагогики и психологии; вопросы воспитания; прикладная психология и психотерапия; современные методики и технологии обучения*. Журнал издается 4 раза в год.

К публикации в журнале принимаются статьи объемом от 5 и более страниц (не включая информацию об авторе и списка использованных источников).

Требования к структурным элементам статьи:

- УДК (универсальная десятичная классификация);
- фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
- название статьи (на 3 языках);
- аннотация (кегель – 12) на казахском (*Аңдатпа*), русском (*Аннотация*) и английском (*Abstract*) языках не менее 50 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотации – переведенные электронным способом рассматриваться не будут;
- ключевые слова (*Түйін сөздер, Ключевые слова, Keywords*) на 3 языках (не менее 5-7 слов, кегль – 12);
- Текст статьи должен быть набран в текстовом редакторе Word, шрифт – Times New Roman, кегль – 14, интервал – 1, отступы сверху и снизу – 2,5 см, слева – 3 см, справа – 1,5 см. Таблицы, схемы, рисунки должны быть четкими;
- список использованных источников (кегель – 12);
- полное название организации – место работы каждого из авторов в именительном падеже, страна, город (на 3 языках);
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 700 тенге, оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК КСЖВКЗКХ.

Тексты статей в распечатанном виде, на электронных носителях (диски, флешки) и копии платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Лица, подписавшиеся на журнал, будут освобождены от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Уважаемые читатели!

Доводим до Вашего сведения, что научно-методический журнал «Педагогика и психология» включен в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК для публикации основных результатов (Приложение к Приказу председателя по контролю в сфере образования и науки МОН РК от 10 июля 2012 года, №1080).

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: *modern problems of education; methodology and theory of pedagogy and psychology; pedagogical and psychological science to society; history of pedagogy and psychology; education issues; applied psychology and psychotherapy; modern methods and technologies of education*. Journal is published 4 times a year.

For publication in the journal article are taken from the amount of more than 5 pages.

Requirements for the structural elements of the article:

- UDC (universal decimal classification);
- Full name of the authors (in 3 languages);
- Title of the article (in 3 languages);
- Abstract (font size – 12) in the Kazakh (*Аңдатпа*), Russian (*Аннотация*) and English (*Abstract*) languages not less than 50 words (for foreign authors in Russian and English), electronically translated abstracts will not be accepted for publication;
- Keywords (*Түйін сөздер, Ключевые слова*) in 3 languages (5-7 keywords are recommended, font size – 12);
- The text of article should be typed in text editor Word, font – Times New Roman, font size – 14, interval – 1, top and bottom margins – 2.5 cm, left – 3 cm. Right – 1.5 cm. Tables, schemes, pictures, must be clear;
- A list of sources (font size – 12);
- Full name of the organization, affiliation (place of work or study), country and city of authors in the nominative case, (in 3 languages);
- Academic degree, academic rank, position of authors (in 3 languages);
- E-mail address and telephone number of the authors.

All materials shall be in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles for inclusion in a magazine, changing headlines, cut articles and make the necessary stylistic corrections without the consent of the authors. Responsibility for the accuracy of the facts are the authors of published articles. Manuscripts are not returned. Opinion of the Editorial board may be different from the published materials of authors opinion.

The cost of publication of per page – 700 tenge, the payment is made by transfer to the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management KazNPU named after Abai, CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ17856000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJB-KZKX.

Texts of articles in printed form, electronic version (disks, flash drives) and copies of payment orders confirming payment, please send by this adress: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file by this e-mail: pedagogika@kaznpu.kz / telephone: 8 (727) 291-91-82.

In the journal can be subscribed by the JSC “Kazpost”. Index for legal bodies and individual subscribers – 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles in the during the year.

Editorial Boar

Dear readers!

We would like to inform you that the scientific-methodical journal «Pedagogy and Psychology» is included in the list of scientific publications recommended by the Committee for Control of Education and Science of the MES RK for publication of basic results (Annex to the Order of the Chairman of the control in the sphere of Education and Science MES RK from July 10, 2012, №1080).

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Сержан Касымов*
Верстка: *Шарбан Айтмукушева*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им.Абая.
Подписано в печать 09.06.2016.
Формат 60x84¹/₈. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
32,0 п.л. Тираж 300. Заказ №87.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.